

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

1990'DAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE VE AZERBAYCAN
EDEBİYATLARININ KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Nigar NAĞİYEVA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Alemdar YALÇIN

Ankara - 2012

**T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**1990 DAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE VE AZERBAYCAN
EDEBİYATLARININ KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Nigar NAĞİYEVA**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Alemdar YALÇIN**

Ankara - 2012

Onay

Nigar NAĞİYEVA tarafından hazırlanan “1990’dan Sonra Türkiye ve Azerbaycan Edebiyatının Karşılıklı Etkileşimi” başlıklı bu çalışma, 16.01.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/~~oyçokluğu~~) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim/ Yeni Türk Edebiyatı bilim dalında tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Alemdar YALÇIN

Prof. Dr. Fatma ÖZKAN

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Doç. Dr. Ülkü GÜRSOY

Doç. Dr. İbrahim DİLEK

ÖNSÖZ

Bir ülkenin edebiyatının gelişimi sosyal ve siyasi gelişmelerle yakından ilgilidir. İki ülke arasında sosyal ve siyasi ilişkilerin gelişmesi edebiyat alanındaki ilişkileri de etkiler. Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinin hızlandığı 1990 yılından itibaren Türkiye ve Azerbaycan arasındaki yakınlaşma sonucunda her iki ülkenin edebiyatları arasındaki ilişkiler gelişti ve ilişkilerin gelişimi edebi etkileşime neden oldu. Bu yüzden doktora tez çalışmamızda 1990 yılından itibaren Türkiye ve Azerbaycan Edebiyatları arasında ilişkileri ele aldık. İki ülke edebiyatları arasındaki ilişkiler ve karşılıklı etkileşimi tarihsel süreç içerisinde incelediğimiz çalışmada Türkiye'de Azerbaycan edebiyatı ile ilgili ve Azerbaycan'da Türkiye edebiyatı ile ilgili yayınlanan tüm önemli eserleri, bilimsel çalışmaları ve makaleleri kaynak olarak toplamayı hedefledik. Bu eserler dikkate alınarak edebiyatlar arasındaki etkileşimi ortaya çıkarmaya çalıştık. Türkiye'de Azerbaycan edebiyatı ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarını da gözden geçirdik. İlk olarak 1990'dan günümüze Türkiye'de Azerbaycan edebiyatından çevrilen eserlerin bibliyografik künyesini çıkardık. Daha sonra Azerbaycan edebiyatı üzerine yazılan edebi araştırmaları ve makaleleri inceledik.

Dolayısıyla çalışmamızın iki temel ayağı olmuştur. Bunlardan birincisi Türkiye ayağıdır. Türkiye'deki kaynak derleme çalışmamızda Ankara, İstanbul, İzmir ve Erzurum'da yapılan çalışmalar başta olmak üzere sütun çalışmaları gözden geçirmeye çalıştık. İkinci ayağı ise Azerbaycan'da yaptığımız çalışmalardır. Azerbaycan Milli Kütüphanesinde ve İlimler Akademisi arşivlerinde bulunan Türkiye edebiyatı üzerine yazılan edebi inceleme ve çevirileri toplamaya çalıştık. Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Slavyan Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde ve Azerbaycan İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünde ve Türkoloji şubesinde yapılan araştırmaları elde etmeye çalıştık. Türk edebiyatı üzerine çalışan araştırmacıların birçoğu ile şahsen görüştük. Azerbaycan Yazarlar

Birliği ve Bakü’de bulunan Atatürk Kùltür Merkezi kurumların kùtùphanelerini taradık.

Tùrkiye Milli Kùtùphanesinde Azerbaycan edebiyatına ait kitap ve makaleleri taradık. Tùrk Dùnyası edebiyatı ile ilgili dergileri inceledik. Kaynak toplarken yirminci yùzyılın başlarından itibaren her iki ùlke edebiyatları arasındaki ilişkileri göz önünde bulundurduk. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği döneminde çevirtilmiş eserleri ve inceleme kitaplarının da bibliyografik kùnyelerini çıkardık. Azerbaycan’da ve Tùrkiye’de 1990’dan sonra yapılan karşılıklı çalışmalar ile ilgili istatistik bilgiler bulunmamaktadır. Son yıllarda gerek Tùrkiye’de gerekse Azerbaycan’da birçok ilde sùreli ve sùresiz yayınlar çıkmaktadır. Bunların tamamının derlenebilmesi, sınıflandırılarak değerlendirilmesi bir doktora tezi çerçevesinde mümkün görünmemektedir. Ancak her iki ùlkede yayınlanan bütün çalışmalarının hemen hemen tamamına yakın kısmını gözden geçirdiğimizi söyleyebiliriz. Bibliyografya çalışmalarını tamamladıktan sonra eserleri özellikleri bakımından değerlendirmeye başladık. Eserleri inceleyerek tezimizle ilgili kısımlarını tespit ettik. Her iki ùlkede yazılan edebi incelemeleri özelliklerine göre sınıflandırdık. Kitapları ve makaleleri halk edebiyatı, divan edebiyatı, yeni edebiyat ve edebi ilişkiler üzerine yazılan eserler olarak ayrı başlıklarda inceledik.

Giriş bölümünde Azerbaycan ile Tùrkiye edebiyatları arasındaki ilişkileri 1920’ye kadar, Sovyetler Birliği dönemi ve 1990’dan sonra olarak üç döneme ayırarak inceledik. Bu sınıflandırma Tùrk ve Azeri yazarlar tarafından tamamen benimsenen bir sınıflandırmadır. Bu yùzden bu sınıflandırmaya sadık kaldık. Bunun yanı sıra anlatılan dönemlerde Azerbaycan edebiyatının genel durumu ve önemli isimleri ile ilgili bilgi verdik. Birinci bölümde Tùrkiye’de Azerbaycan edebiyatı ile ilgili yazılan kitapları, makaleleri ve çeviri eserleri ele aldık. İkinci bölümde Azerbaycan’da Tùrk edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar ve Azerbaycan Tùrkçesine aktarılan Tùrk edebiyatına ait eserler üzerinde durduk. Her iki ùlke araştırmacılarının

kardeş ülke edebiyatına bakış açısı ve bu çalışmaların edebi ilişkilere etkisi ilgili değerlendirmelere sonuç bölümünde yer verdik.

Tez çalışmamda gösterdiği yardım ve destekten dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Alemdar YALÇIN'a, Prof. Dr. Fatma ÖZKAN'a, Prof. Dr. Yavuz AKPINAR'a, Prof. Dr. Aydın Abi AYDIN'a, Doç. Dr. Aydan HANDAN'a ve çalışmam süresince burs veren Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna, ayrıca ailem ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1
I. 1920'YE KADAR AZERBAYCAN TÜRKİYE ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	1
II. SOVYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE VE AZERBAYCAN EDEBİ İLİŞKİLERİ	17
III. BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN EDEBİYATINA TOPLU BAKIŞ	36
A. Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan Edebiyatı.....	36
B. 1990'dan Sonra Azerbaycan ve Türkiye Arasındaki İlişkilerin Edebiyata Etkisi.....	43

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE AZERBAYCAN EDEBİYATI İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

1.1. EDEBİ İLİŞKİLER.....	54
1.2. AZERBAYCAN HALK EDEBİYATI VE ÂŞIKLIK GELENEĞİ	75
1.3. ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN NESRİ	95
1.4. ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ŞİİRİ	112

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA TÜRKİYE EDEBİYATI İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. EDEBİ İLİŞKİLER.....	139
2.2. HALK EDEBİYATI VE TASAVVUF	160
2.3. DİVAN EDEBİYATI.....	176
2.4. YENİ TÜRK EDEBİYATI.....	187
2.4.1. Yeni Türk Şiiri	194
2.4.2. Yeni Nesir.....	213

SONUÇ.....	231
KAYNAKÇA	259
ÖZET	316
ABSTRACT	318

GİRİŞ

I. 1920'YE KADAR AZERBAYCAN TÜRKİYE ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Azerbaycan Türkiye ilişkilerinde en önemli dönem 20. yüzyılın başları, özellikle 1905- 1920 yılları arasındadır. Bu yıllarda Azerbaycan ve Türkiye, hayatın her alanında işbirliği yapmaya başladı. *"Türkiye ve Azerbaycan Türkleri aynı milletin evlatları olarak uzun yıllar boyunca aynı çatı altında yaşamışlardır. Fakat devletleşme sürecinde tarihin belli dönemlerinden itibaren bu iki toplum ayrı devletler kurmuş, farklı çatılar altında yaşamaya başlamışlardır. Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinde en önemli faktörlerden birisi ortak kültür birliğidir. Bu birlik sayesinde diğer ilişkilere de kolayca geçit vermektedir."* (Avşar, 1994: 85–111) İşte bu kültür birliği sayesinde yıllar boyunca süren siyasi ve sosyal olaylar iki halkı bir birinden koparamadı. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin tarihsel süreci birçok önemli aşamalardan geçmiştir. Bu süreci anlamak için 19. yüzyıldan itibaren Azerbaycan'daki siyasi ve sosyal durumu gözden geçirmek gerekir. 19. yüzyılın başında Azerbaycan'ın Aras nehrinin kuzeyinde kalan kısmı Rusya'nın hâkimiyetine geçti. Bu olay doğal olarak Kuzey topraklarda toplumsal ve kültürel değişikliklere neden oldu. Yüzyılın ortalarına doğru Farsça'nın edebi dildeki ağırlığı azaldı. Klasik edebiyattan uzaklaşma, Batı edebiyatına eğilimler başladı. Gerçekliğin edebiyata yansması ile Azerbaycan'da "Maarifçilik" akımı ortaya çıktı. Maarifçiler eğitim yoluyla toplumun sorunlarının çözüleceğini savunuyorlardı. İlk temsilciler Abbasgulu ağa Bakıhanov, İsmayıl Gutgaşınlı, Gasım bey Zakir, Mirza Fethali Ahundov'dur. Bu aydınlar edebiyata yeni çizgi getirmek, geleneksel görüşleri ve üslubu değiştirmek için uğraşıyorlardı. Maarifçi aydınlar yanlış gelenekler, cehalet, adaletsizlik gibi sosyal sorunlarla ilgili halkı bilinçlendirmeyi, aydınlatmayı amaç edinmişlerdi. *"Azerbaycan edebiyatında yeni tipli nesrin ilk nümunesi "Reşid bey ve Saadet Hanım" yahud "Şark Hikâyesi"dir."* (Memmed, 2010: 125) Gutgaşınlı'nın yazdığı bu eser 1835 yılında Varşova'da Fransızcaya

çevirilmiştir. 1830'larda Bakü, Gence, Şuşa, Nuha gibi Azerbaycan'ın merkezi bölgelerinde açılmaya başlayan Rus okullarına karşılık olarak Abbaskulu Aga Bakıhanlı, Mirze Şefi Vazeh eski metotlardan farklı eğitim veren okullar açmıştı. Maarifçi realizmin en önemli temsilcilerinden biri olan M. F. Ahundov Azerbaycan yazılı edebiyatına tiyatro türünü getiren ve geliştiren bir isimdir. Ahundov'dan önce edebi eserlerde yenilikler yapılsa da, Ahundov, 1850-55 yıllarında yazdığı "Hikâyeti- Molla İbrahimhalil Kimyager", "Hikâyeti Müsyö Jordan Hekimi Nebatet ve Derviş Mesteli Şah Cadukünü Meşhur", "Sergüzeşti Veziri Hani Lenkeran", "Hekayeti Hırs Guldur Basan", "Sergüzeşti Merdi Hesis", "Mürafie Vekillerinin" komedileri ile Azerbaycan'ın batı tarzında ilk tiyatro örneklerini ortaya çıkarmıştır. 1857 yılında yazdığı "Aldanmış Kevakip" ise Azerbaycan edebiyatında Batı tarzında nesri başlatmıştır. Ahundov'un izinden giden tiyatro yazarları Necef Bey Vezirov, Neriman Nerimanov ve Ebdürrehim bey Hagverdiyev'in Azerbaycan edebiyatının gelişiminde önemli hizmetleri olmuştur. Azerbaycan aydınları maarifçilik akımı ile milli kimlik arayışına girmişlerdir. Özellikle 1870-90'lı yıllar Azerbaycan edebiyatında maarifçiliğin bir hareket halini aldığı dönemdir. Süleyman Sani Ahundov, Hüseyin bey Zerdabi, Ahmet Ağaoğlu, Hagverdiyev, Necef bey Vezirov, Alimerdan Topçubaşov'un da aralarında olduğu maarifçilerin çoğu Rusya'da veya Avrupa'da eğitim almışlardı. *Hasan Bey Zerdabi ilerlemenin Rus okullarıyla olmayacağını 1875 yılında "Ekinci" adlı ilk Türkçe gazeteyi çıkararak açıkça ve halkın anlayabileceği sade bir dille açıklamıştır.* (Arıkan, 2005:16) Azerbaycan milli basını Ekinci gazetesi ile başlar. Hüseyin bey Zerdabi'nin çıkardığı gazete 1875 yılı 22 Temmuz tarihinden 1877 yılın 29 Eylülüne kadar faaliyet göstermiştir. Kısa sürelik ömrüne rağmen Ekinci gazetesi Azerbaycan edebiyatı ve basınında çok önemli yer tutmaktadır. "Ekinci"den sonra da kısa ömürlü olmasına rağmen önemli yayın organları olan *Ziya* (1879-81), *Ziya-i Kafkasya* (1881-84) ve *Keşkül* (1883-91) çıktı. 1903'de *Şergi Rus* gazetesi yayınlanmıştır.

Azerbaycan aydınları arasında Türkçülük, Turancılık düşüncelerinin gelişmesinde Keşkül dergisinin öneminden ayrıca bahsetmek lazımdır.

Azerbaycan basını için değerli çalışmaları olan Said ve Celal Ünsizade kardeşlerin Tiflis'te çıkardıkları "Keşkül" 1883-1891 yılları arasında Türk halklarının ortak yayın organı görevini taşımakta idi. Azerbaycan, Çağatay, Nogay, Osmanlı gibi farklı Türkçelerden edebi örneklerin sunulduğu bu dergi ortak bir dilin oluşumu için çıkarılıyordu ve bu yüzden Ünsizade kardeşleri Çar yönetimi tarafından sorgulanmışlardı. Bu konu ile ilgili Celal Ünsizade'nin anlattıklarını Mehmet Emin Resulzade "İstiglal Mefkuresi ve Gençlik" (1925) isimli eserinde kaleme almıştır. Azerbaycan Türkçecilerinin *Terakki* ve *İkbal* gibi yayın organları da çıkarılmaktalardı.

Tadeusz Swietochowski'nin 1991 yılında Ethnic and Racial Studies'te yayınlanan (14/1, London) ve Saadettin Gömeç tarafından çevirilen "1920 Öncesinde Rus Azerbaycan'ında Milli Kimliğin Yükselişi ve Edebi Dil Politikası" makalesinde Yeni Lisan hareketinin Azerbaycan'da edebi dil arayışlarındaki rolü üzerinde de durmuştur. 1911'de Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip, Âkil Koyuncu'nun öncülüğündeki Genç Kalem ve Yeni Lisan hareketi "Milli bir edebiyat milli bir dille yaratılabilir" görüşünü ortaya atıp, Türkçenin sadeleşmesi için adımlar atmaya başladıklarında yeni lisan hareketinin Azerbaycan aydınlarını da etkilediği ile ilgili görüşleri yanlış değildir. Ancak bu etki karşılıklı olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Azerbaycan aydınları edebiyat dilinde millileşme sürecine girmişlerdi. Hatta bazı araştırmacılar Türkçülük anlayışını ilk Mirza Fethali Ahundov tarafından getirildiğini kabul etmişlerdir. Ziya Gökalp (2004) Türkçülüğün Esasları adlı eserinde Ahundzade ve Gaspıralı'yı Rusya Türkleri arasında yetişmiş iki büyük Türkçü olarak göstermiştir. Yusuf Akçura ise bu konuda biraz farklı düşünmektedir: "... Ziya Gökalp Beğ'in Türkçülüğün Esasları adlı kitabında iddia ettiğinin aksine Mirza FethAli'yi Gaspıralı İsmail Beğ derecesinde bir Türkçü saymak doğru olmasa gerektir... Mirza Feth Ali'nin Türk fikir ve edebiyatındaki en büyük önemi Türkçe tiyatro yazan ilk yazar olmasıdır" (Akçura, 1990: 40) Fikir ayrılıklarına rağmen Mirza Fethali Ahundov'un Türkçenin edebiyata getirilmesi yolunda büyük hizmetler verdiği konusunda ortak düşünce mevcuttur. "XIX. asrın sonlarında Mirza Fethali Axundzade

yazı meselesi ile alakalı olarak İstanbul'a sefer etmişti. Buradaki aydınlarla iletişim kurmuştu. Büyük mütefekkinden sonra İstanbul'da çıkan gazete ve dergileri Azerbaycan'da alıp okumuş, aydınlanmış, aydınlar Avrupa muhitine yakın olan İstanbul hayatına ilgi duymaya başlamışlardı. Bu asrın sonlarında milyoner Hacı Zeynelabidin Tahiyev'in maddi desteğiyle, Ahmet Bey Ağaoğlu'nun editörlüğü ile Bakü'de neşr olunan Kaspi gazetesinde Türkiye hayatına ait hayli materyal veriliyordu. XX. asrın ilk gazetesi olan Şerqi-Rus'da Osmanlı, İstanbul mevzuları hususi yer tutardı. (Askerzade, 2008: 479)

Böylelikle Türkiye ile Azerbaycan arasındaki edebi ve kültürel ilişkilerin 19. yüzyılın sonlarından itibaren başladığı kabul edilmektedir.

20. yüzyılın başlarında Çar Rusya'sının zayıflaması, imparatorluğun birçok bölgesinde olduğu gibi Azerbaycan'da da bağımsızlık hareketlerini başlatmıştır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Rusya'nın Müslümanların yaşadığı topraklarında Ruslaştırma ve Ermenileştirme siyaseti yürütölmekte idi. Ancak 1905 İhtilali ile Azerbaycan aydınları arasında bağımsızlık umutları belirdi. Aydınlar bağımsızlık, özgürlük, ana dili, milli kültür uğruna verdikleri mücadelede basın ve edebiyatı kullanmaya başladılar. Bu dönemin hemen her yayın organında ve edebi eserinde özgürlük heyecanını, sosyal sorunlara çözüm arayışını, eski idare usulüne karşı olan eleştiri ve milli mücadeleyi hissetmek mümkündür. Yüzyılın başlarından itibaren basılan "Şerqi Rus", "Hümme", "Hayat", "Molla Nasreddin", "Füyuzat", "İrşad", "İgbal", "Terakki", "Tekâmül", "Yoldaş", "Mektep", "Dirilik" gibi yayın organlarında aydınlar farklı yöntemlerle de olsa sosyal ve siyasi sorunlarla ilgili halkı bilinçlendirmekte, ana dili ve kültürün korunması için mücadele vermekte idiler. Edebiyata realizm ve romantizm akımları hâkimdi. Realist "edebi mektep"inden olan aydınlar daha çok Celil Memmedguluzade'nin çıkardığı "Molla Nasreddin" dergisinde toplanmışlardı. Romantikler ise Ali bey Hüseyinzade'nin baş yazarlığını yaptığı "Füyuzat"ta kendi görüşlerini savunmuşlardı.

"Kültürel kalkınma ve Batılılaşma açılarından geniş imkânların yakalandığı bu dönemde edebiyat, İslamcı ve Türkçü yaklaşımların yanı sıra, Rusya üzerinden gelen yeni siyasi - sosyal hadiselerin yorumlanıp yansıtılması anlayışlarıyla da beslenerek çok sesli bir atmosfere bürünür." (Akpınar, 1994 :564)

20. yüzyılın başlarında yazılmış eserleri incelediğimizde farklı cereyanların etkisini hissediyoruz. Şairlerin ve yazarların bir kısmı Turancılık ve Türkçülüğü savunmakta, diğer kısmı ise İslamcılık anlayışına bağlı kalmakta idiler. Rus edebiyatının etkisinde olan isimler de vardı. Türkçü şair ve yazarlar ortak Türkçenin gerekliliğini savunuyor ve ortak Türkçe olarak da Osmanlı Türkçesine yakın bir dil kullanıyorlardı. Bu aydınların birçoğunun İstanbul'da eğitim aldıklarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Rus edebiyatı etkisinde olan ve Rusya'dan gelen sosyalist düşünceyi sahiplenilen isimlerin eserlerinde Rusçadan alınan kelimeler kullanılıyordu. İslamcıların edebi dilinde ise Farsçanın ağırlığı devam ediyordu. Edebiyat dili olarak değerlendirdiğimizde halka en yakın olan ve en doğru yolu tutan cereyan "Molla Nasreddinçiler" idi. Celil Memmedguluzade ve Ö.Faik Numanzade tarafından 1906'da, Tiflis'te çıkarılan "Molla Nasreddin" dergisi, kısa zamanda M.A. Sabir, M.S. Ordubadi, A. Gamkusal, A.Nazmi, S.Mümtaz gibi yazar ve şairleri çevresine toplayarak yeni bir "edebi mektep" oluşturur. Derginin yöneticisi ve başyazarı Celil Memmedguluzade'nin 1919 yılında yazdığı Anamın Kitabı piyesi Azerbaycan aydınlarının dili sorununu ele almaktadır. *"Dört perdeli piyeste aydın bir ailenin üç ferdinin İran, Rusya ve Türkiye'de tahsil yaptıktan sonra edindikleri bilgi birikimini Azerbaycan'daki düşünsel ve toplumsal gelişmelere hasretmek yerine, adı geçen ülkelerin dillerini ve kültürel değerlerini topluma benimsetme yoluna gittikleri görülür."* (Uygur, 2005: 9)

20. Yüzyılın başlarında en önemli iki yayın organından birinin "Füyuzat" olduğu kabul edilmektedir. Sadece 32 sayısı çıkan dergi Azerbaycan romantizm akımından olan tüm aydınları bir arada toplamıştı. Füyuzat'ın kapanma nedeni olarak gösterilen olaylardan biri de Sultan

Abdülhamit'in şahsına yönelik eleştirilerden dolayı rahatsız olması ve bu rahatsızlığını dergiyi maddi ve manevi destekleyen milyoner Hacı Zeynalabdin Tağıyev'e iletmesi olarak gösterilmektedir. "Füyuzat" Azərbaycan'ın sosial ve siyasi hayatında sadece bir dergi olmanın ötesinde anlam taşıyordu. Azərbaycanlı araştırmacı Şamil Veliyev Füyuzatçılık anlayışını şu şekilde açıklamıştır:

"-Füyuzat"çılık kültürel-manevi birlik coğrafyasında Türk Yurdu vatandaşlığını ideal olarak seçen edebi harekettir.

-Füyuzat"çılık Azərbaycan'da genel Türk toleransının, düşünüm ve ahlaki-manevi değerlerinin bedii belirtme kavrayışıdır.

-Türklük ve Türkçülüğün Kafkasya'da korunması ve mükemmelleştirilmesinde "Füyuzat"çılık eşsiz sosyopolitik bir harekettir.

-Füyuzat"çılık klasik edebi-kültürel anıtlarla çağdaş bedii araştırmalar arasında irs-varislik ilişkilerini sağlamlaştırmaya hizmet eden bilimsel-teorik düşünüm tutumudur." (Veliyev, 2001: 46)

Ana dili konusunda Azərbaycan halk diline yönelmeyi savunan ve temiz Azərbaycan Türkçesiyle yazan Molla Nasreddinçiler ile ortak Türkçenin oluşturulması gerektiğini savunan ve daha çok İstanbul Türkçesine yakın bir dil kullanan Füyuzatçılar arasındaki fikir ayrılıkları her iki akımın da Azərbaycan'ın milli ve manevi sorunları ile ilgilenmelerine engel oluşturmuyordu. Firidun bey Köçerli, Celil Memmedguluzade, Mehmed Emin Resulzade, Seyid Hüseyin, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Abdulla Şaik, Hüseyin Cavid gibi aydınlar toplumu bilinçlendiren eserler yazıyorlardı. Türkçülük, Turancılık, ortak dil, ortak edebiyat mefkûreleri dışında Azerbaycancılık anlayışı da ortaya çıkmıştır.

"1915-ci ilin oktyabr ayının 2-den M. E. Resulzadenin redaktorluğu ile derc olunmağa başlayan "Açık Söz" gazetesi Azərbaycan mebuatı tarihinde hüsusi rol oynamıştır. Milli ideologiyanın formalaşdırılmasında müstesna ehemiyet daşıyan bu metbuatın sehifelerinde Azərbaycanın edebiyatı ve

medeniyeti hakkında ehemiyetli yazılar özüne yer tapmıştır." (Müasir Azerbaycan Edebiyatı, 2007: 6)

1905 ihtilalından sonra Azerbaycan'dan çok sayıda aydın, farklı nedenlerle İstanbul'da bulunmuşlardır. Bu aydınlardan bir kısmı İstanbul'da eğitim almış, sosyal ve siyasi olaylarda aktif faaliyetlerde bulunmuş, Osmanlı'nın yenilikçi şair ve yazarları ile tanışmışlardır. Türk edebiyatından etkilenen ve Türkçülük anlayışını sahiplenen Ali bey Hüseyinzade, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cavid, Mehmed Hadi, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Muciz gibi isimler Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasında kültürel köprü oluşturdular. İstanbul'da bulundukları sırada Ali bey Hüseyinzade ve Ahmet Ağaoğlu Türk Yurdu dergisinde Mehmet Emin Yurdakul, Müftüoğlu Ahmet Hikmet gibi aydınlarla birlikte çalışmışlardır. Ali bey Hüseyinzade İttihat ve Terakki'nin kurulmasında ve faaliyetlerinde önemli isimlerden biri olmuştur. (Onun 1892 yılında yazdığı tahmin edilen Turan şiiri bu konuda yazılan ilk eserlerdendir. Şiirde Türk halklarının tarihinden bahsedilmektedir.) 1903 yılında Azerbaycan'a dönen Hüseyinzade burada önemli faaliyetlerde bulunduktan sonra 1910 yılında yeniden İstanbul'a döner ve siyasi faaliyetlerine devam eder. 1911'de yine İstanbul'da kurulan Türk Yurdu Cemiyeti, kültürel çalışmaların yanı sıra Orta Asya Türklerine yönelik doğrudan doğruya siyasi görüşler de ileri sürdü. Azerbaycan şairlerinden Mehmed Hadi de 1910 yılında İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da bulunduğu ilk aylarda Tanin gazetesinde doğu dilleri tercümanı olarak çalışmış, birçok Türk şair ve yazarları ile örneğin Rıza Tevfik'le şahsen tanışmıştır.

Bu dönemde Türk edebiyatının Azerbaycan edebiyatını nasıl etkilediğini kısaca gözden geçirelim. Kesin bir kanıt bulunmasa da Azerbaycan edebiyatı araştırmacısı Yavuz Akpınar, Azerbaycan aydınlarının Namık Kemal'i 1870'den itibaren tanımalarının büyük bir ihtimal olduğunu belirtmiştir. (Akpınar, 1994: 216) 1905 yılından itibaren Namık Kemal Azerbaycan aydınları arasında tanınmaya, hakkında yazılar yazılmaya ve onun eserleri neşredilmeye başladı. Azerbaycan şairleri şiirlerine nazireler yazdılar, aydınlar onun düşüncelerinin ve eserlerinin etkisinde kaldılar.

Namık Kemal'in yazdığı oyunlar Azerbaycan tiyatrolarında defalarca sahnelendi.

"1906- 1907 yılları arasında Bakü'de Hüseyinzade Ali bey (1864-1942) tarafından çıkartılmış olan Füyuzat'ın 1 Noyabr (Kasım) 1906 tarihli 1. sayısında Ahmet Raik'in "Müşahabe-i edebiyette (s. 230) başlıklı yazısında edebiyata meraklı gençlere tavsiye edilen Osmanlı edipleri arasında Namık Kemal de vardır. (Akpınar, 1994: 226) .

Mehmet Akif Ersoy'un etkisinin izleri Azerbaycan şairlerinin eserlerinde açıkça hissedilmektedir. *"Kudretli Azerbaycan şair ve dramaturgu Hüseyin Cavit 1906–1909 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinde okumuş, Mehmet Akif'in öğrencisi olmuş, ondan etkilenmiş, hatta Akif'in başyazarı olduğu "Sırat-ı Müstakim" dergisinde üç şiir yayınlamıştır. Bu rastgele değildir. Çünkü "Sırat-ı Müstakim" II. Meşrutiyet yıllarında İslam dünyasının her köşesinden gelen mektuplara yer vererek yaşanan sıkıntıları dile getirmede mühim rol oynamıştır.(Askerzade, 2008: 479)*

Tevfik Fikret'in "Rübabi-Şikeste"si yayınlandığı andan itibaren Azerbaycanlı aydınların çoğu tarafından okunmuş ve sevilmiştir. Füyuzat'ın 1. sayısında Ali bey Hüseyinzade "Kırmızı Karanlıklar İçinde Yeşil Işıklar" yazısında Tevfik Fikret 'in sanatından bahsetmiş ve onun Osmanlı dekanlarından olduğunu belirtmiştir. (Hüseyinzade, 1906) Derginin 2. sayısında Azerbaycan'da ilk defa olarak şairin şiirleri yayınlandı. Şairin "Köyün Mezarlığında", "Ramazan Sadakası", "Şehitlikte" eserleri Azerbaycan Türkçesine aktararak okurlara sunulmuştur.

Tevfik Fikret'in eserleri 1912 yılından başlayarak ders kitaplarına salınmıştır ve bu şekilde şairin şiirleri aydınlar arasında hızla yayılmıştır. Özellikle, M. Hadi'nin eserlerinde Tevfik Fikret'in etkisi çok güçlüdür. Hatta onun "İnsanların Tarihi Faciası yahut Elvahi-İntibah" (1918) eserinin "Tarihi - Kadim"in etkisiyle yazıldığı kabul edilmektedir. Mehmed Hadi'nin Tevfik

Fikret ile ilgili yazdığı şiir, şairin sanatına olan hayranlığını ortaya koymaktadır:

İşde Fikret o dâhiyi-feyyaz,
 Âlemi-fikri-inkılabi-riyaz.
 Ne güzel söylüyordu son susdu,
 O büyük şair akibet küsdü.
 Olmadı zülmetin ki meddahi,
 Küsdürüldü o parlayan dahi.
 O büyük Fikreti deha-nisar
 Gösterirdi cahanda ger asar,
 Fikri daim bahar bir Fikret,
 Zibeha, zireha ve zikudret
 Ve diyordu o şairi-azam
 Kadının açmağı evet elzem,
 Kadın alçak kalırsa, yükselmez
 Beşeriyat, sefalet eksilmez.

Tevfik Fikret'in Azerbaycan şairleri üzerinde büyük etkisi olduğunun önemli bir göstergesi de Abbas Sehhet'in ilk kitabına "Sınıg Saz" adını vermesidir. Şair kendisi 1912 yılında yazmıştır: "Eserlerim kırık ürekte çıkan inilteler olduğu için büyük Türk şairi Tofik Fikret beyin "Rübabi -Şikeste"sini taklid ederek "Kırık Saz" adını verdim" (Sehhet, 1912: 14)

Hüseyin Cavid, Ali bey Hüseyinzade gibi şairler Mehmet Emin Yurdakul'un eserlerindeki milliyetçilik anlayışını benimsemişlerdi. Bunu Ali bey Hüseyinzade'nin yazılarından, Hüseyin Cavid'in piyeslerinden açıkça görmek mümkündür. (Örneğin: Maral, 1912)

Hüseyin Heşimli *"Rıza Zeki Letifbeyov'un 1908 yılında Gence'de bastırıldığı "Menzumeyi Hicran" kitabında Mehmet Emin Yurdakul'un "Anadoludan bir Ses yahut cenge Giderken" şiirinin de bulunduğu bahsetmiştir.* (Heşimli, 2009: 22) Romantiklerden olmayan M. E. Sabir'in de farklı konuları ele almasına rağmen Mehmet Emin Yurdakul'un

"Anadolu'dan bir Ses yahut Cenge Giderken" şiirine nazire olduğu açık olan aşağıdaki şiiri buraya alıyoruz:

"Öz elimin isterem etilasın.

Hem dilerem milletimin sefasın.

Arzularam mektebimin begasın,

Türk övladı tenbel olmaz, okuram." (Heşimli, 2009: 25)

Burada "Türk övladı tenbel olmaz, okuram" mısrası doğrudan M. Emin Yurdakul'u hatırlatmaktadır.

Osmanlı tarihi, Türkiye anlayışı, İstanbul'un tasviri Azerbaycan romantiklerinin ele aldıkları konulardandı. Mehemmet Ağa Şahtatlı (1836 - 1931) 1901 yılında Fransızca "Türkiye'yi Nasıl Kurtarmalı" eserini yazmıştır. O, 1908 -1918 yılları arasında Türkiye'de bir süre yaşamıştır. Ali bey Hüseyinzade 1909 yılı 10 Nisan tarihli Terakki gazetesinde "Türklük, Askerlik ve İstanbul'da 31 Mart Vakası" makalesini yayınlamıştır. Edebiyat eleştirmeni ve yazar Abdulla Sur (1882-1912) 1906-1908 yılları arasında İstanbul'da eğitim almıştır. Onun "Türk Edebiyatına Bir Nazar" eseri edebi ilişkiler açısından önemlidir. "Boğaz İçinde Güneş Doğarken" gibi İstanbul hayranlığıyla yazmış olduğu şiirleri vardır. Abdulla bey Efendizade'nin (1873-1928) "Ya ölüm, ya Türkiye" manzumesi de bu konuda yazılmış eserlerdendir. "Ahmet Cevat'ın yazdığı "Yıldızın Sonu" isimli piyesin mevzuu da tamamen 31 Mart Vak'asını antalmaktadır." (Yalçın, 2002: 134)

Azerbaycan şairlerinden Türkiye sevgisini en fazla dile getirenlerden biri Ahmet Cevad idi. Özellikle 1916 yılında yayınlanan "Koşma" isimli şiir kitabı bu açıdan önemlidir. "Azerbaycan İstiklâl Şâiri Ahmet Cevat ve Türkiye" makalesinde Afina Memmedli'nin verdiği bir bilgi Azerbaycan şairlerinin de Anadolu Türkleri tarafından tanındığının ve sevildiğinin kanıtıdır. Makalede Rusya'da esir düşen ve Kafkasya'da tutulan Türk askerlerinin Ahmet Cevad'a sevgisi ve Ziya Gökalp'ın şairle ilgili düşüncelerine yer verilmiştir:

"Bu hususta Naki Keykurun (Şeyh Zamanlı) hatıralarında yazıyor ki, "Gence'deki Türk askerlerini ziyaret ediyorduk. Onlara Türkçe kitaplar, gazeteler, M. E. Resulzade'nin çıkardığı Açık Söz gazetesini götürürdük. Onların incitilmesine fırsat vermiyorduk. Gençler, talebeler, muallimler de esirlere yardıma geliyorlardı. Esirlerin en çok sevdiği şâir Ahmet Cevat'tı."(14, 32). Ahmet Cevat'ın bu şiirleri yalnızca Türkiyeli esirler arasında değil, Türkiye'de de oldukça yayılmış ve sevilmişti. Ziya Gökalp, Yeni Mecmua'da (2 cilt, sayı 42, 1918, 2 Mayıs, s. 312) şöyle yazıyordu: "Ruslarla savaştığımız sırada Kafkasya'da intişar eden bir şiir mecmuası elimize geçti. Koşma isimli bu kitabın nâzımı Ahmet Cevat isminde bir Türk'tür. Bu milliyetperver şâirin bütün şiirleri, Osmanlı Türklerine, ana vatana, orduya ithafedilmiştir. Muharebenin muhtelif safhalarına taalluk eden bazı parçaları birer birer mecmuamızda yayınlayacağız."(15, 233). "(Memmedli, 2011: 25)

20. yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğunun zayıflaması, Azerbaycan'ın bağımsızlığını elde etmesiyle sonuçlanmıştır. 1918 yılında Şark'ta ilk cumhuriyet olarak ortaya çıkmış Azerbaycan'ı ilk tanıyan ve her türlü destekte bulunan devlet, Osmanlı olmuştur. O dönemde Kafkas İslam Ordusu Azerbaycan halkının bağımsızlık mücadelesine eşsiz bir destek sağlamıştır. (Asker, 2010)

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mehmet Emin Resulzade "Azerbaycan Davası" eserinde Cumhuriyetin kurulması ile ilgili şu cümleleri yazmıştır:

"28 Mayıs 1918, Milli Azerbaycan hareketinin en büyük günüdür. Bundan 34 yıl önce, Milli Şura tarafından Azerbaycan istiklali ilan olmuştu; bu tarihte Türk Müslüman âleminde, ilk defa, milli hamiyetlere dayanan bir Cumhuriyet kurulmuştur. Yüz yıl önce, ayrı ayrı, 9 hanlık halinde, Çarlığın hâkimiyeti altına düşen Azerbaycan, Birinci Dünya Harbi neticesinde enkazı altından siyasi bir bütün, bir millet, bir devlet olarak kalktı. 12 Ocak 1920'de Büyük Devletler tarafından istiklalinin tanınması üzerine, Azerbaycan'ın

davası milletler arası bir mesele haline geldi." (Resulzade, Mehmet:1954 :3-7)

19. yüzyılın sonlarından itibaren zemini hazırlanan bu yeni dönem hayatın her sahasında, siyaset, ekonomi, özellikle edebiyat ve kültürde derin izler bırakmıştır. Edebiyat toplumun hayatında baş veren yenilikleri, düşünce ve fikir sistemindeki değişiklikleri yansıtmakta idi.

Azerbaycan'ın fikir adamı Alimerdan bey Topçubaşov (1865-1934) 1918- 19 yılları arasında ve önemli yazarlardan olan Yusif Vezir Çemenzeminli (1887-1943) 1919 yılında Azerbaycan'ın İstanbul'daki büyükelçiliğinde büyükelçi olarak görevliyken iki ülkenin ilişkileri için hizmetlerde bulunmuşlar. Alimerdan bey Topçubaşov, 1918 yılının 4 Haziran tarihinde Azerbaycan ile Osmanlı arasında imzalanan dostluk anlaşmasının hazırlanmasında emeği geçen önemli isimlerdendir. Bu anlaşma Batum'da imzalanmıştır ve 4. maddesi Azerbaycan'a askeri yardım yapılması gerektiğinden bahseder.

15 Eylül 2000 tarihli Azerbaycan gazetesine göre, Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı yardımlardan bahsederken akla ilk olarak Nuri Paşa'nın kumandanlığı ile Kafkas İslam Ordusu'nun 1918 yılında Azerbaycan halkını Bolşevik-Taşnak zulmünden kurtarması gelmektedir. *"1918-ci ilin 25 mayında Türkiye herbi nazirinin tapşırığı ile general-leytenant Nuru Paşa (1889-1949) Genceye gelmişti ve orada yerleşen müselman korpusunun veziyeti ile tanış oldugdan sonra bildirmişti ki, Azerbaycana Türk goşunları gelmese burada yerleşen ermeni-bolşevik herbi güvvelerini Bakıdan çıkarmak mümkün olmayacagdır."* (İsmayılov, 2004: 41)

Bu tarihten itibaren Türk birlikleri Azerbaycan'a gönderilmeye ve Azerbaycan Cumhuriyeti askerleri ile birlikte hareket etmeye başlamıştı. 1918 yılının 15 Eylül tarihinde Bakü hem Ermeni- Rus, hem de İngilizlerden temizlenmişti.

"1918-ci ilin 15 sentyabrında Bakıda 5-ci Gafgaz ve 15-ci Türkiye piyada diviziyalarının resmi keçidi oldu. Bakının düşmen güvvələrindən azad edilmesi ameliyyatlarında 1100 nefer türk esgeri ve 30 nefer türk zabiti şəhid oldular." (İsmayılov, 2004: 41)

1918 yılından 1920 yılına kadar varlığını sürdürere bilen 23 aylık Azerbaycan Halk Cumhuriyeti edebiyatı 70 senelik Sovyet döneminde gerektiği gibi değerlendirilmemiş, ya eleştirilmiş ya da hakkında konuşmak yasaklanmıştır.

1905'te başlayıp 1920'ye kadar devam edecek olan edebi gelişmeler, Fuad Köprülü tarafından "Teceddüd Devri'nin ikinci safhası" olarak ele alınmıştır. Ahmed Caferoğlu ise aynı yıllarda başlayacak olan edebi hayatı ve sonrasını, "XX. Yüzyıl Azeri Edebiyatı" genel başlığı altında vermiştir. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi'nde de bu yüzyıldaki Azerbaycan edebiyatı, 1920 öncesi ve sonrası olmak üzere iki bölüm halinde incelenmiştir. (Erol, 2005: 54)

1919 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devlet yoluyla Türkiye'ye 9 öğrenci göndermiştir. Aynı sene Azerbaycan'ın çeşitli şehirlerinde açılan iki aylık eğitim kursları için öğretmenlerin büyük kısmı Türkiye'den getirilmişti. Okullarda Türkiyeli şair ve yazarların eserleri okutuluyordu. Azerbaycan dergisinde 1953 yılında çıkan "Milli Kültür İnkılâbı" makalesinde Mirza Bala *"Hemen hemen bir buçuk yıl gibi kısa bir zamanda başarılmış olan bu milli kültür inkılâbı, tarihten silinmeyecek büyük bir devir açmıştır. İran ve Rus tahakkümü altında hâkimiyet mevkiinden istiklat edilmiş olan Türk dili, resmi devlet dili olarak zafer tahtına yeniden oturtulmuş bütün mekteplerde Türkçe tedrisatı geçilmiş, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk san'atı, Türk ruhu ana dersler haline gelmişti. Muallim kadroyu yetiştirmek için kadın ve erkeklere mahsus muallim mektepleri ... tesis olunmuş ve Türkiye'den muallim kadrosu celp olunmuştu. Harbiye, bahriye, ticaret, sanayi ve müteaddit meslek mekteplerinden başka, Azerbaycan parlamentosunun 1919 da kabul*

ettiği bir kanun ile Bakû'de bir devlet üniversitesi kurulmuştu" (Bala, 1953: 5) diye bilgi vermektedir.

Bu olaylarla ilgili Ahmet Cevad'ın "Şehidlere", "Türk Ordusuna", "Al Bayrağa", "Ey Asker" şiirleri vardır. Bakû'nün işgalden kurtarılması ile ilgili Cefer Cabbarlı'nın "Bakı Müharibesi" ve Mirze Bala Memmedzade'nin "Bakı Uğrunda Müharibe" eserleri vardır. Ancak günümüze ulaşamamıştır. Sadece Zahmet Sedası (14 Eylül 1919. 11. Sayı) gazetesinde, *"Azerbaycanımızın payitahtı Bakı Şehrinin mart hadiseyi elemesinden sonra düşmenler elinde galib sonra Türk ordusu tarafından mühasire edilib hilas olmasının bir illiyi münasibeti ile"* yazılan bu eserlerin Azerbaycan Devlet Tiyatrosu tarafından sahneleceği ile ilgili bilgi verilmiştir.

Bu dönem Türk Edebiyatının Azerbaycan'da tanıtılması açısından romantik edebiyatın önemli temsilcilerinden olan Abbas Sehhet'in 1919 yılında Bakû'de yayımlanmış olan "Türk Çelengi" kitabı önemlidir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Türklük bilincinin güçlenmesi, Türk Dilinin devlet dili ilan edilmesi ile Türkiye edebiyatına ilgi daha da artmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurucusu Mehmet Emin Resulzade 1919 yılında kurulmuş olan Bakü Devlet Üniversitesinde öğrencilere Osmanlı Edebiyatı Tarihi anlatmıştır.

Cumhuriyet yıllarında edebiyat eserlerinde ele alınan genel konular vatan, millet, bayrak, bağımsızlık, hürriyet, siyasi olaylar, Türkçülük, Turancılık, savaş, şehitlikti. Bunun yanı sıra doğa, aşk ve felsefi konular da işlenmekte idi. Bu dönem şiirde diğer türlere kıyasla daha başarılı eserler ortaya çıktı.

Mehammed Hadi'nin (1879-1920) "Askerlerimize, Köüllülerimize", "Mefkûreyi-Aliyyemiz", Abdulla Şaik'in (1881-1859) "Marş", "Arazdan Turana", "Vetenin Yanık Sesi", Ahmed Cavad'ın (1892-1937) "Men Kimem?", "Türk Ordusuna", "Şehidlere", "İstanbul", Cefer Cabbarlı'nın (1899-1934) "Azerbaycan Bayrağına", "Sevimli Ülkem", Aliyusif'in

"Azerbaycanlıya", "Bayrak", "Bir Türk Yolcusu Deyirki" gibi şiirlerinden Azerbaycan şairlerinin bu dönem yaşadıkları heyecanı hissetmemiz mümkündür. Osmanlı Devletinde baş veren siyasi olaylar besteci, yazar ve gazeteci Üzeyir Hacıbeyov'un (1885-1948) da eserlerine konu olmuştur.

"İstanbul" şiirinde Ahmet Cevat yalnız Türkiye'nin değil, bütün Türklüğün başkenti olarak gördüğü İstanbul'a ve Türklüğün kırılan umutlarına gözyaşı döker. Cevat'ın bu ağlaması, gözyaşı dökmesi samimiyet dolu bir ağlamadır. Çünkü bütün Dünya Türklüğünün umudu Türkiye'dir. Başkentin işgali de bütün Türk dünyasında büyük bir ümitsizlik uyandırmıştır. Şairin eserlerinde Bakü'yü kurtarmak için gelen Türk ordusundan ordumuz diye söz etmesi, İngilizlere Çanakkale'de ders verdik diye övünmesi de bu sebeptendir (Yıldırım, 1992: 37).

Cumhuriyet dönemi nesir edebiyatı daha çok geleneksel konulara devam etmekte idi. Milli mücadele şiiri etkilediği kadar nesri etkilememiştir. Ancak özellikle gerçekçilik akımından olan Celil Memmedguluzade, Abdürrahim bey Hakverdiyev gibi "Molla Nasreddinçiler" kadın hakları, cehalet, feodal yapı, yanlış gelenekler, ahlaksızlık ve diğer sosyal sorunları dile getirmeye devam etmekteydiler. Yusuf Vezir Çemenzeminli halk edebiyatı ve folklor üzerinde ciddi araştırmalar yaparak nesir eserlerinde bu birikimini başarıyla kullanmıştır.

Cumhuriyet dönemi tiyatrosu gelişen bir edebiyat sahası idi. Cefer Cabbarlı'nın "Edirnenin Fethi", "Trablis Müharibesi yahut Ulduz", "Aydın", Hüseyin Cavid'in "İblis", Celil Memmedguluzade'nin "Anamın Kitabı", "Kamança" eserleri yazılmıştır.

Cumhuriyet dönemi faaliyet gösteren "Yeşil Kalem" edebi-bilimsel derneği edebiyatın ve Türkiye ile edebi ilişkilerin gelişmesinde önemli adımlar atmıştır. Eleştirmen ve yazar Seyid Hüseyini tarafından kurulan dernekte Mehmet Emin Resulzade, Hüseyin Cavid, Necef bey Vezirov, Salman Mümtaz, Üzeyir bey Hacıyev, Abdulla Şaik, Ahmet Cevad, Cefer Cabbarlı gibi birçok aydın omuz omuza faaliyet göstermekte idi. Amacı

"Azerbaycan edebiyatını geliştirmek, Türkleştirmek ve sadeleştirmek" olan "Yeşil Kalem"in toplantılarında Azerbaycan ve Türk edebiyatı tartışılıyordu.

Reşad Nuri Güntekin, "Azerbaycan Tiyatrosu" makalesinde 6 Mart 1919 yılında Büyük Mecnua'da *"bir Azerbaycan tiyatro kumpanyasının İstanbul'da verdiği temsili ele alarak o zamanki Azerbaycan Tiyatrosunun nasıl büyük bir gelişme gösterdiğini bir tenkit çerçevesi içinde"* (Güntekin, 1982: 2) açıklamaktadır. Makalede Reşad Nuri, "Arşın Mal Alan" ve "Meşedi İbat" gibi eserlerin üzerinde durmuştur. Azerbaycan Tiyatrosunun daha gelişmiş olduğunu, özellikle yeni olan operet türünde orijinal eserler yazıldığını belirten Reşad Nuri Güntekin'in şu cmleri yazarın Azerbaycan'da da çok tartışılan edebi dil ile ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur. *"Azerbaycan Türkçesini, Azerbaycan artistlerinin ağzından işitmek bir zevktir. Kulağımıza, memleketimizin bazı kısımlarında konuşulan Türkçeden daha munis ve tatlı gelen bu lehçeyi, Azerbaycan tiyatrosu için bir zarar addedenler, fikrimizce doğru düşünmüyorlar. En manasız söz onların diliyle telaffuz edildiği halde hoş bir şey oluyor. Meselâ 'maymun sensin' sözünü Mesedi İbat'ın uzatarak, tuhaf bir ahenk vererek (meeymun senin znded) diye bir telaffuz etmesi var ki gülmemek mümkün değil. Azerbaycan komedilerinde Moliere'in eserlerini düşündüren sade ve metin bir mizah vardır."* (Güntekin, 1982: 2)

Bu dönemi bir daha gözden geçirirsek Türkiye Azerbaycan edebi ilişkilerinin 3 döneme ayırabiliriz: 19. yüzyılın sonlarından 1905 yılına kadar, 1905 ihtilalinden 1917 İnkılâbına kadar ve bu tarihten sonrası, özellikle 1918-1920 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi olarak. 20. yüzyılın başlarında edebi ilişkiler edebiyatın her alanında kendini göstermekte idi. Azerbaycanlı aydınlarının bir kısmı İstanbul'da farklı nedenlerden özellikle eğitim için bulunduklarından dolayı hayranı oldukları isimlerle şahsen tanışma, o isimlerden ders alma, onlarla beraber çalışma imkânları olmuştur. Türkiye'deki edebi akımların yenileşme hareketlerinin Azerbaycanlı aydınların eserlerindeki konu, şekil ve dili etkilediğini görmek mümkündür. Türkiye'deki Türkçülük hareketinin oluşumu ve gelişiminde Mirza Fethali

Ahundov, Ali bey Hüzeyinzade, Ahmet Ağaoğlu gibi Azerbaycan aydınlarının etkisi söz konusudur. Azerbaycan yayın organlarında Servet-i Fünuncuların, Fecr-i Aticilerin hayat ve yaratıcılıkları hakkında yazılar yazılıyor, eserlerine yer veriliyordu. Türk edebiyatını geniş şekilde ele alan derslikler yazılıyordu. Azerbaycan şairleri Türk şairlerin eserlerine nazireler yazıyorlardı. Eserlerde Osmanlı Tarihine, Türkçülük ideolojisine ve İstanbul'un anlatımına sık sık yer veriliyordu. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde İstanbul'a resmen öğrenci gönderiliyor, Osmanlı İmparatorluğundan öğretmenler davet ediliyordu. Azerbaycan ve Türkiye arasında edebi ilişkiler 19. yüzyılın sonlarından itibaren yükselen bir çizgiyle 1920 yılına kadar devam etmiştir.

II. SOVYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE VE AZERBAYCAN EDEBİ İLİŞKİLERİ

Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin kurulduğu 1920 yılından 1922 yılına kadar, yani Sovyet Cumhuriyetler Birliği kuruluncaya kadarki süreçte ülkede kısmen de olsa bağımsızlıktan söz etmek mümkündür. Bu dönem Azerbaycan ile Türkiye arasında dostluk ilişkileri devam etmekteydi.

"Türkiye devleti 1920-ci ilin avgustunda yazıçı Memduh Şövkət beyi özünün Azerbaycan'ın ilk sefiri tayin etdi. Az sonra 1921-ci ilin oktyabrında Azerbaycan devleti özünün ilk sefiri İbrahim Ebilov'u (1882-1923) Türkiyeye gönderdi. Bütün bu tedbirler neticesinde SSRİ yaradılmasına gederki dövrdə (30/XI/1922) Azerbaycan-Türkiye elageleri müəyyən gəder müstəgil və uğurlu olmuşdur. 1920-ci ilin 1-8 sentyabrında Bakıda çağırılmış "Şərg xalqlarının birinci qurultayı" Azerbaycan- Türkiye mədəni elagələrinin genişlənməsinə təkan verdi." " (İsmayılov, 2004: 46)

Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki iyi ilişkileri 1921 yılında Azerbaycan yönetimi tarafından Türkiye ordusuna yapılan petrol, benzin ve altın para yardımından, Mustafa Kemal Paşa'nın uğraşları sonucunda 1921 yılı 16 Mart tarihinde Moskova'da Türkiye ile Sovyet Rusyası arasında Nahçıvan'ın Azerbaycan'da kalması ile ilgili anlaşmaya

varılmasından çıkarmak mümkündür. Türk halkının Antanta güçlerini yenmesinden dolayı da Azerbaycan yönetimi Ankara'ya tebrik mektubu göndermiştir. Azerbaycan'ın Türkiye'deki büyükelçisi İbrahim Ebilov'un 1921-23 yılları arasında Azerbaycan Türkiye ilişkilerinde rolü büyüktür. Bu konuda İsrafil İsmayılov şöyle yazmıştır: *"Sefir İ. Ebilovun Azerbaycan hükümetine mürâiceti esasında 1922-ci ilde Azerbaycan Batum limanı vasitesi ile Türkiye ordusu üçün 9294 ton ağ neft ve 340 ton benzin göndermişti."* (İsmayılov, 2004: 51)

Bu yıllarda Türkiye ile Sovyet Rusyası ilişkileri de kötü değildi. 1921 yılının Mart ayında Türkiye ile Sovyet Rusyası yönetimi arasında "Dosluk ve Kardeşlik" anlaşması imzalandı. *"Anlaşmaya göre, Türkiye'nin kuzey sınırları Meclis-i Mebusan'ın 1920 yılının Ocağı'nda kabul ettiği Misak-ı Milliye'ye uygun olarak tenzimlediği gösteriliyor. Yine bu anlaşmaya göre Türkiye ile Şura Hükümeti arasında sınırlar şu şekilde belirlenmiştir:*

1. *Batum mahalli muhtariyete ve özel toprak usulüne malik olmak şartıyla Gürcüstan'dan hesap ediliyor. Türkiye'ye Batum aracılığıyla serbest ticari transit izni veriliyordu.*
2. *Nahcivan, Azerbaycan'ın himayesi altında muhtar bir ülke olarak kabul ediliyor.*
3. *Artvin, Ardahan ve Kars bölgeleri Türkiye'den hesap ediliyor ama Arpaçay'ın Gömrü(Aleksandropol) ve İrevan demiryoluna yaklaştığı yerde Türkiye tarafından sekiz verstlik bir mesafede Türkiye'ye asker bulundurmamak muvazzaf olunuyor.*

Her iki taraf serbest ve bağımsız bir şekilde kendi devlet kuruluşlarını istedikleri gibi seçmekle Doğu halkları hukukunu kabul ediyorlar. Rusya ile Türkiye arasındaki eski çekişmeler ve Türkiye'nin Rusya Devleti'ne olan borçları, aynı zamanda kapitülasyonlar silinmiştir." (Cafer, Vilayet; s580)

Bu anlaşma sonucunda Azerbaycan ve Türkiye edebiyatlarının kısa da olsa bir süre için bir birinden kopmamasına neden olan kültürel adımlar atıldı. Özellikle Azerbaycan edebiyatının araştırılmasında ve öğrenilmesinde

büyük hizmetler vermiş İsmayıl Hikmet'in Azerbaycan'a davet edilmesi bu açıdan önemlidir.

"1921-ci ilde Sovet Rusiyası ile Türkiye arasında bağlanan Sovet-Türkiye sazişinin ve Zagafgaziya Federasiyası respublikaları ile Türkiye arasındaki Kars müğavilesinin medeniyyet sahesinde nezerde tuttuğu elageler esasında Türk edebiyyatı, Gerb edebiyyatı ve senet tarihi fenlerinden mühazire okumak üçün İsmayıl Hikmet Azerbaycan Maarif Komissarlığının çağırışı ile 1923-cü ilde Bakıya gelir. O, Bakıda yaşadığı 5 ilde Azerbaycan elmi-edebi fikrinde feal simalardan biri kimi özünü göstərir".(Ağayev, Ferhat: 7)

İsmayıl Hikmet Sovyetler Birliği kurulduktan sonra bile Azerbaycan Türkiye ilişkilerinde önemli isimlerden biridir. Genç Azerbaycan şairlerinden Süleyman Rüstəm'in İsmayıl Hikmet sanatına olan ilgisini, onun "Elemden Neşeye" şiirinin adını 1927 yılında yayınlattığı kitabına vermesinden anlamak mümkündür. İsmayıl Hikmet 1925-1926 yıllarında Bakü'de dört ciltlik "Türk Edebiyyatı Tarihi" kitabını hazırlayarak yayınlamıştır.

Sovyetler Birliği ile Türkiye ilişkilerini gözden geçirdiğimizde, ilk yıllarda sıcak olan ilişkilerin zamanla koptuğunu görmekteyiz. İlişkilerde kopma özellikle Stalin döneminden ve Atatürk'ün ölümünden itibaren hızlanmıştır. Türkiye, Milli Mücadele yıllarından itibaren Sovyetler Birliği ile son derece yakın diplomatik ilişkiler kurmuştu. Sovyetler Birliği başlarda Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasına ve gelişmesine destek vermiş, 1921 yılında imzalanan "Dostluk ve Kardeşlik" anlaşmasından sonra iki ülke arasında, 17 Aralık 1925 tarihinde Dostluk ve Saldırmazlık Paktı da imzalanmıştı. " *Bu anlaşmanın en önemli kısmı; taraflardan herhangi birisi saldırıya uğradığı takdirde diğerinin tarafsız kalacağı maddesidir*". (Soysal, 1989) Bu anlaşma ile iki ülke arasındaki ilişkiler 1933 yılına kadar kısmen de olsa dostluk ortamında sürmüştür. *"1934 Yılında Balkan paktının imzalanması sırasında Rusya'nın çıkardığı gereksiz güçlükler ve Türkiye'nin*

İtalya'dan çekinmesine rağmen Rusya'nın İtalya'yı desteklemesi iki ülke ilişkilerinin giderek soğumaya başlamasına neden olmuştur." (Benhür, 2004)

Saldırmazlık ve Tarafsızlık Paktı 1929 ve 1936 yılında 15 yıllığına uzatılmış, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu 1939 yılında SSCB'ye resmen davet edilmiştir. Moskova görüşmeleri, Türk-Sovyet ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu görüşmelerde, özellikle Montreux'nün değiştirilmesi konusunda öne sürülen Sovyet talepleri Türkiye'yi rahatsız etmiş ve Boğazları Türkiye ile birlikte kullanmak isteyen Sovyetler Birliği'ne karşı çıkmıştı.

Başlarda sıcak olan siyasi ilişkilerin Azerbaycan-Türkiye edebi ve kültürel ilişkilerini nasıl etkilediği sorusuna cevap bulmak için Azerbaycan'da bu yıllarda edebiyatın durumunu ve edebi ilişkilerin hangi yollarla devam ettirildiğini gözden geçirmeliyiz. Belirttiğimiz gibi sonraki yıllara rağmen 20'li yıllarda ilişkiler az da olsa devam etmekte idi. 1926 yılında Bakü'de I. Türkoloji Kurultayı düzenlenmiştir. Önemli ayrıntı ise Türkiye'de yaşayan Azerbaycan aydını Ali bey Hüseyinzade'nin de Türkiye'den gelen delegede bulunmasıdır. Azerbaycanlı araştırmacı Hamid Araslı'nın 1932 yılında Türkiye'de kurulan Türk Dil Kurumunun fahri üyesi seçilmesi de karşılıklı çalışmaların bu dönem kısmen devam ettiğini gösterir. Ancak Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki sıcak görünen ilişkilere rağmen Rusya Sovyetler Birliği'ndeki Türk halklarının Türkiye ile herhangi bir alanda ilişki kurmasını istemiyordu. Bu yüzden milli duygulara sahip aydınlara olan baskı gittikçe büyümeye başladı. Azerbaycan edebiyatında 1905'ten itibaren var olan özgürlük ve milliyetçilik havası 1925 yıllarına doğru engellenmeye başlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren ideolojik görüşe uygun eser yazma zorunluluğundan dolayı yeni tipler oluşturuldu. Eserlerde çatışma sosyal sınıflar arasında olmak zorunda idi.

"Dönemin Bolşevik görüşünü destekleyen Azerbaycanlı şair ve yazarlar, bu görüşün, sınıf farklılıkları ortadan kaldırılmalı, fikrinden

hareketle, kendi millî dil ve edebiyatlarını inkâr etme aşamasına kadar gelirler; bunun yerine "Lenin'in Dili", "Komünist Dünyasının Dili", "Proleter Dili" ve edebiyat için "Sovyet Azerî Edebiyatı", "Kardaşlık Edebiyatı", "İnkılâp Edebiyatı", "Komünist Halklar Edebiyatı" gibi terimleri sıkça kullanmaya başlarlar. .. 1930'lardan başlayarak, yeni yetişen genç şair ve yazarlar ile daha öncekiler arasında zamanla artarak süren bir nesil çatışması başlar." (Durmuş, 2002: 262)

Bu dönemin şiirine işçi ve köylü hayatı, emek, halklar dostluğu, vatanseverlik kadın hakları, geçmişi eleştiri konuları hâkimdi. 20. yüzyılın başlarında gelişen Azerbaycan şiiri Sovyetler Birliği kurulduktan sonra gelişimini sosyalist gerçekçilik anlayışı ile devam ettirdi. 1920-30'lu yıllarda yüzyılın başlarında arka planda kalmış nesir gelişmeye başladı. M. S. Ordubadi, Y. V. Çemenzeminli gibi tecrübeli yazarların yanı sıra Ebülhesen, Süleyman Rehimov, M. Hüseyin, Mir Celal gibi genç yazarlar isimlerini duyurdular. Azerbaycan tiyatrosunun olgunluk çağı 1930'lu yıllardan başlar. *"Ancak, bu devrede yazılanlar, kaba rejim propagandalarından ibarettir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise, İntikam, Aslan Yatağı, Mehebbet, Vefa, İntizar, Gizli Muhabire, Dumanlı Tebriz gibi kahramanlık konularına dayalı eserlerin yazıldığı ve sahneye konulduğu görülür"* (Makas, 1990: 3)

Sovyetler Birliği, kendi ideolojisini topluma kabul ettirmek için her şeyden önce edebiyatta sosyalist anlayışı hâkim etme yöntemini kullanıyordu. Edebi eserler artık devletin birer ideolojik "silah"ı görevini taşımaktaydı. Devlet için yazılan eserlerin edebi değerinden çok, halka verdiği mesaj önemliydi. Zamanla şair ve yazarların istediği konuyu seçme gibi bir hakkı kalmadı. Eserler belirlenmiş konu ve temaların dışına çıkamıyor ve doğal olarak edebi değer kayboluyordu. Bu kurallara uymayan ve kendi prensiplerinden vazgeçmeyen isimler siyasi baskıya maruz kaldılar. 20'li yıllarda başlayan edebiyat toplantılarında yapılan ve gittikçe sertleşen eleştiriler Stalin döneminde sürgün ve ölüm hükmüne dönüştü. Bu baskılardan dolayı Ali bey Hüseyinzade, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin gibi aydınlar çalışmalarını farklı ülkelerde sürdürdüler. Azerbaycan'da sosyalist

görüşlü edebi dernekler kuruluyor ve yeni kuşak edebiyatçılar yetiştiriliyordu. 1920-30'lu yıllarda artık Azerbaycan edebiyatında iki kuşak vardı. Genç kuşak eski kuşağı sert bir şekilde eleştirerek eserlerini inkılâpçı, sosyalist gerçekçi ruhta yazıyordu. Nesir ve tiyatro eserlerinde özellikle zenginler, beyler, din adamları, gelenekçi insanlar kötü, emekçiler, Sovyetler Birliği'nin kurulmasında hizmeti olanlar, bolşevikler, sosyalizm sisteminde eğitim almış aydınlar iyi kahramanlar olarak ele alınmakta idi. Şiirlerde yeni sistem, sosyalist ideoloji, Lenin, Stalin gibi isimler övülüyordu.

"İsmlarlamə" konulara, sert baskılara rağmen bu dönemde özellikle 20. yüzyılın başlarından Azerbaycan edebiyatı için hizmet veren Hüseyn Cavit, Ahmet Cevat, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Abdulla Şaik gibi isimler edebiyata değerli eserleri ile katkıda bulunmaya devam etmişler. Hüseyn Cavid'in "Siyavuş"u, Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin "Gızlar Bulağı", Abdulla Şaik'in "Nüşabə"si gibi çok sayıda orijinal edebi eserleri örnek vermemiz mümkündür.

1934 yılında Moskova'da toplanan "Sovyetler Birliği Yazarlarının Genel Kurultayı"nın amacı yazarlar üzerinde siyasi baskıyı artırmak idi. Burada Hüseyn Cavid gibi parti kurallarına uymayan isimler sert bir şekilde eleştirildiler.

Zamanla edebiyatın sunileşmesi, kalıba sokulması süreci hızlı bir hal aldı. Özellikle Stalin döneminde "represiya" denilen 1937 siyasi terör yılından sonra yazar ve şairlerin kendi kişiliklerini yansıttıkları orijinal eserlerin yazılmaya devam etmesi imkânsız oldu. Yavuz Akpınar, bu dönem Azerbaycan edebiyatını değerlendirirken belirtmiştir: *"Bu arada edebiyat dünyasına, farklı bakış açısıyla, yeni kuşak temsilcisi bazı isimler eklenmiştir. Bu isimler arasında Mikayıl Rızakulizade(1905-1948), Osman Sarıvelli (1905-1990), Süleyman Rüstəm (1906-1989), Mehmet Rahim (1907-1977) Mehdi Seyidzade(1907-1976), Mikayıl Müşfik (1908-1937), Resul Rıza (1910-1981), Mirze İbrahimov (1911-1993), önemli yer teşkil ederler. Mehmet Rahim ve Süleyman Rüstəm gibi şairler sosyalizmin*

savunuculuğunu yaparken, sosyal ve ferdi heyecanlarını milli ruh coşkusu içerisinde şiirleri ile yücelten Mikayıl Müşfik gibi sanatçılar, kurulmak istenen düzene karşı çıktıkları için öldürülürler. Ferdi duygularını, felsefi bir yaklaşımla ortaya koyan Resul Rıza ise özellikle serbest tarzı ile Çağdaş Azerbaycan Şiir'inin bir öncüsü olarak bir döneme damgasını vurur. (Akpınar, 1994: 569)

Azerbaycan'da "represiya" kurbanları arasında Hüseyin Cavid, Ahmed Cevat, Mikayıl Müşfik, Böyükağa Talıblı, Seyid Hüseyin, Yusif Vezir Çemenzeminli, Tağı Şahbazi Simürğ, Mehemed Kazım Elekberli, Ali Nazim gibi şair ve yazarlar, Bekir Çobanzade, İdris Hesenzade, Veli Hulufu, Abdulla Tağızade, Helfin, Gübeydulin gibi bilimadamları vardı. Bu isimler, Azerbaycan'da dönemin en değerli aydınları olarak kabul edimekteydiler. Böylece Azerbaycan aydınlarının büyük çoğunluğu 1937-38 represiya yıllarında yok edildiler. 50 binden fazla Azerbaycanlı kurşuna dizilmiştir ve 100 binden fazlası ise Sibiryaya veya Kazakistan çöllerine sürülmüştür.

Bu dönem yazdıkları her eserden dolayı eleştirilen şair ve yazarlar bir süre edebiyattan uzaklaşmışlardır. Bundan dolayı da "sandık edebiyatçısı" olmakla suçlanmışlardır. "Genç İşçi" gazetesinin 1929 yılı 19 Kasım sayısında Ahmet Cevad'a karşı yazılan makalelerden biri yer almaktadır. Makalede şair, "sandık edebiyatı"nın kurucusu olmakla suçlanmıştır. Bu yazıdan aslında Ahmet Cevad'ın Azerbaycan'da ne kadar çok sevildiği anlaşılmaktadır: *"Hazırda mektebli gençlerimizin bir hissesi (edebiyat heveskârları) Cavadın çürük parçalarını dillerinde ezber etmişler. "Unutulmuş sevdalar", "Göy-göl", "Leyla" gibi milli və şovnist ruhda yazılan parçalar, gençlerimiz arasında çok semimiyyetle karşılanır."* 1925 yılında yazdığı Göygöl şiiri Ahmet Cevad'ın ciddi sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Azerbaycan'ın Gence bölgesinde bulunan bir gölün tasvirinin ve şairin duygularının yer aldığı şiirde gizli göndermeler olduğu düşünülmüştür. Özellikle şiirin aşağıdaki mısralarında bulunan "yeşil gölge", "ay yıldız", "yaralı Göygöl", ve "nereli olursan ol", "uzak ellere" ifadeleri ile Azerbaycan Halk Cumhuriyetine ve Türkiye'ye hasretini dile getirdiği belirtilmiştir:

Bulunmaz dünyada benzerin belke,
Zevvarın olmuşdur bir böyük ölke.
Olaydı könlümde bir yaşıl kölge,
Düşeydi sinene yaralı, Göygöl.

Senin güzelliğin gelmez ki, saya,
Qoynunda yer vardır yıldıza, aya.
Oldun sen onlara mehriban daya,
Felek büsatını kuralı, Göygöl

Bir sözün var mıdır esen yellere,
Sifariş etməyə uzak ellere...
Yayılmış şöhrətin bütün dillere,
Olursa koy olsun haralı, Göygöl.

(Türk şair ve Kardeş Kalemler dergisinin editörü Ali Akbaş Ahmet Cavad'ın hatırasına "Göygöl" şiirini yazmıştır.)

"Yeni Yol" gazetesinin 17 Kasım tarihli sayısında ise şairle ilgili yazılmış "Müsavat Dellalı" şiiri yayımlandı. Bu şiirden Ahmet Cevad'ın eserlerinin bu dönem Türkiye'de yayınlandığı ve bu yüzden şairin suçlandığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin İstiklal dergisinde şiirleri yayımlanan Ahmet Cevad bu olaydan haberi olmadığını belirtse de kimseyi kendine inandıramamıştır. "Müsavat Dellalı"nda da şair Türkiye'yi sevmek, oraya şiirler göndermek ve "Göygöl" şiirinde ay yıldıza gönderme yapmakla suçlanıyordu. Ahmet Cevad 1928 yılında Türkiye'de "İstiklal Mecmuası"nda şiirleri yayımlandıktan sonra iki sene boyunca bazı şair ve yazarlar tarafından sert eleştirilere maruz kaldı. Komünist gazetesinin 1937 yılında çıkan 12 Mart tarihli sayısında Seyfulla Şamilov'un eski kuşak yazarlarını eleştiren "Edebiyatta Bolşevizm İdeyaları Uğrunda" başlıklı yazısı yayımlandı. Seyfulla Şamilov makalesinde özellikle Ahmet Cevad'a geniş yer vermiştir. Onu "Azerbaycan halkının en katı düşmanı olan Müsavat yönetiminin sevimli ve dervişlik yapan şairi" adlandırmıştır. Şamilov, Türkçü

ve milliyetçi adlandırdığı Ahmet Cevad'ı Mehemed Hadi'nin kitabında bulunan "Taaha" kelimesine getirdiği açıklamadan dolayı dincilikle de suçlamıştır. *"Müsavaççıların alay mollası olan Ali Abbas Müznibin tertib etmiş olduğu "Mehemmed Hadi" – nin şerhleri mecmuası kitabını redakte ederken A. Cavad tekstde olan "Taaha" kelimesine bele bir tesfir verir: "Hazret Mehemedin mübarek adlarından biridir."* Makalenin yayımlandığı sene şair hapsedilmiş ve öldürülmüştür. Bu makaleyi yazan Seyfulla Şamilov bile "represiya"nın kurbanı olmaktan kurtulamamıştır. Sadece Ahmet Cevad değil diğer aydınlar da bu gibi nedenlerle "halk düşmanı" olmakla suçlanarak ölüm veya sürgün ile cezalandırılmışlardır.

Bu dönemin Azerbaycan edebiyatına getirdiği değişiklikler ile ilgili Mitat Durmuş şunu söyler: *"1930'lu yıllarda kolektifleştirme devrinde halktan insanların binlercesi yok edilir. Böyle bir yönetimin hüküm sürdüğü dönemde edebiyatın şekillenmesi de bu ölçüler içinde gelişir. Nitekim "Sovyet Azerbaycan Edebiyatı"nın sanat değeri taşıyan eserlere kavuşması belirtilen tarihten yaklaşık 25-30 yıl sonra kendini gösterir."* (Durmuş, 2002: 2)

2. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ile ilişkiler kötüleşmeye başlamış, Azerbaycan'da edebiyatın en önemli konusu savaş olmuştur. Vatan sevgisi adı ile artık Azerbaycan'a değil Sovyetler Birliği'ne olan sevgi ele alınmaktaymış.

"Savaş yıllarının bitiminden sonra, değişen politikalara paralel olarak, 1946-1955 yılları arasında, sahneye konulan eserlerde de konulardaki çeşitlilik dikkati çeker. On İkinci Gece, Otello, Kış Nağılı, Şarkın Seheri, Garipler, Genç Gravdiya, Derin Kökler, Solgun Çiçekler, Sevilye Ulduzu, Aile Namusu, Atabeyler Ailesi bu dönemde yazılan ve sahneye konan eserlerden bazılarıdır." (Makas, 1990: 3)

Bu yıllarda Azerbaycan ve Türkiye arasında edebi ilişkilerden bahsetmek zordur. Edebi ilişkilerin Azerbaycan'ın Türkiye'de bulunan "muhaceret" edebiyatı temsilcilerinin sayesinde devam ettiği söylenebilir. XX. yüzyılın başlarından sonlarına kadar yüz binlerce Azerbaycanlı, siyasi

nedenlerle Türkiye'ye sığındı. Azerbaycan edebiyatının ve fikir hayatının birçok önemli ismi de Türkiye'ye gelerek burada eserleri ile "muhaceret edebiyatı"nı oluşturmuşlardır. Muhaceret edebiyatı Sovyetler Birliği döneminde dışlanmasına ve yabancı görülmesine rağmen Azerbaycan edebiyatının değerli bölümüdür. Bağımsızlık yıllarında hem Azerbaycan, hem de Türkiyeli araştırmacılar tarafından ilgi görmeye başlayan muhaceret edebiyatı temsilcileri, Sovyetler Birliği dönemi Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin en önemli kısmını oluşturmaktadırlar.

XX. yüzyıl Azerbaycan muhaceret edebiyatı kendi gelişiminde esas itibarı ile dört önemli aşamadan geçmiştir. Bu aşamaları aşağıdaki gibi tasnif edebiliriz:

1) *1909-1920 yıllar (Çar Rusyasındaki Stolipin irticasından Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin sona ermesine kadar olan dönem).* (Stolipin Pyotr 'in (1862-1911) 1905- 1907 yıllarında ortaya çıkan isyanların bastırılmasında önemli rolü olmuştur. Bu tarihten itibaren Rus çarı tarafından önce İç İşleri Bakanlığına daha sonra Başbakanlık görevlerine atanmıştır. Ülkede "Stolipin İrticası" adı verilmiş siyasi baskıyı, sansür, sürgün ve darağacı ile ölüm fermanlarını başlatmıştır. Arkadyeviç sansür nedeni ile yazarlar tarafından kapalı bir şekilde eleştirilmekteydi. Molla Nasreddin dergisi de bu tarz yazılar yayınlamaktaydı. ("Müselmanların intihadı", "Ustalipin", "Helmi paşa" "Bayramlar" veb.).

2) *1920-1941.yıllar (Cumhuriyetin sona ermesinden II. Dünya Savaşına kadarki dönem).*

3) *1941-1991.yıllar (II. Dünya Savaşı'ndan Azerbaycan'ın bağımsızlığına kadarki dönem)*

4) *1991 yılından sonraki dönem (Azerbaycan'ın bağımsızlık dönemi)*
(Sultanlı, 2007: 32)

Muhaceret edebiyatının her temsilcisinin Azerbaycan edebiyatına ve edebi ilişkilere katkısı vardır. Sovyetler Birliği dönemi Türkiye'de edebi

faaliyet gösteren muhaceret edebiyatı temsilcilerine Mehmet Emin Resulzade, Hüseyinzade Ali bey, Ahmet Ağaoğlu, Mirza Bala, Ahmet Caferoğlu, Elmas Yıldırım, Kerim Yayıcı gibi birçok ismi örnek göstere biliriz. Bu isimler şiir, nesir, tiyatro ve eleştiri sahalarında değerli eserler kaleme almışlar. Onlardan biri olan Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurucusu Mehmet Emin Resulzade (1884-1955) Sovyetler Birliği kurulduktan sonra Avrupa ve Türkiye'de yayınlattığı "Azerbaycan Cumhuriyeti" (İst. 1922), "Asrımızın Siyavuşu" (İst. 1923), "Milliyet ve Bolşevizm" (İst. 1928), "Kafkasya Türkleri" (İst. 1928), "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı" (Berlin 1936), "Azerbaycan Kültür Gelenekleri" (Ankara 1949), "Çağdaş Azerbaycan Tarihi" (Ankara 1951) gibi eserler ile Azerbaycan'ı dünyaya tanıtmaya çalışmış idi. Onun 1950 yılında Ankara'da yayınlattığı "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı" iki ülkenin bir birinden koparıldığı bir dönemde Türkiye'de Azerbaycan edebiyatının tanıtılması açısından oldukça değerli bir çalışma sayılmaktadır.

Azerbaycan'ın 20. yüzyıl siyaset, edebiyat, kültür ve sosyal hayatının en önemli isimlerinden biri olan, Ali bey Hüseyinzade, Bakü'de çıkardığı Füyuzat dergisinin kapanmasından sonra 1910 yılında İstanbul'a giderek burada "İttihat ve Terakki"nin kurucularından olmuştur. İstanbul'da yaşamasına rağmen Azerbaycan'la bağlarını koparmamıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurulmasına yardım için giden kurulda Ali bey Hüseyinzade de vardı. 1926 yılında Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinde geçirilen 1. Türkoloji Kurultay'a Mehmet Fuat Köprülü ile birlikte katılmıştır. Bu kurultayda "Garbın İki Destanında Türk" başlıklı konuşması aynı sene Bakü'de kitap olarak basılmıştır.

1918 yılında Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının üyesi olduğu halde aynı zamanda yeni kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti parlamentosuna da üye seçilerek iki Türk devletinin millet meclisinde aynı anda görev alan Ahmet Ağaoğlu (1869-1939) Mondros anlaşmasından dolayı Azerbaycan'dan çekilen Osmanlı ordusu ile birlikte İstanbul'a dönmek zorunda kalmış ve orada İngilizler tarafından esir alınmıştır. 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa

tarafından kurtarılmış, siyasi ve edebi faaliyetlerine Türkiye Cumhuriyetinde devam etmiştir.

Ali bey Hüseyinzade ve Ahmet Ağaoğlu'nun Azerbaycan'ı terk etmeleri ile ilgili "İgbal" gazetesinin 1913 yılı 31 Ekim tarihli 493 sayısında çıkan Aliabbas Müznip imzalı yazı, her iki ismin Azerbaycan'ın siyasi, kültürel ve edebi hayatı için ne kadar önemli olduklarını ve gitmelerinin ülke adına büyük kayıp olduğunu gösterir: *"Onların getmesi Gafgaz ahalisini başsız, büyüksüz buraxmış kimidir. Çünkü o cenaplar dilsizlerin dili, karların kulağı, korların gözü idiler. Muhteser, bir bölük maarif yığımı olan Gafgaz müselmanlarının ataları idiler."*(Müznip, 1913)

Edebi faaliyetlerine Sovyetler Birliği kurulduktan sonra başlayan Elmas Yıldırım (1907-1952) Hüseyin Cavid, Ahmet Cavad, Mikayıl Müşfik gibi şairlerin etkisinde şiirler yazmakta idi. Özellikle "Dağlar Seslenir" (1930) kitabında komunizm karşıtı düşünceler aşıladığı suçlamasıyla sürgüne gönderilen şair büyük zorluklarla Türkiye'ye kaçmayı başarmıştı. Elmas Yıldırım Türkiye'de edebi faaliyetlerine devam etmiş, "Esir Azerbaycan", "Gurbette", "Kara Destan" gibi Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan'da çok bilinen ve sevilen eserleri kaleme almıştır.

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycanlı aydınlar tarafından Türkiye'de yazılmış eserlere örnek olarak Mirza Bala Mehmetzade'nin "Azerbaycan Misaki Millisi" (İst. 1925), "Milli Azerbaycan Hareketi" (1938), A. Vahap Yurtsever'in "Mirza Fethali Ahuntzade'nin Hayatı ve Eserleri" (Ankara 1950), Selim Refik Refioğlu'nun "Azerbaycan Edebiyatı"nı (Bursa 1979) gösterebiliriz.

"Azerbaycan'ın Türkiye'de bulunan aydınları 1 Şubat 1949 tarihinde Azerbaycan Kültür Derneği'ni kurdular. Azerbaycan Kültür Derneği başlattığı çalışma ve konferanslarla giderek bir okul kimliği kazandı. Derginin ilk sayısı 1 Nisan 1952 'de 21 çarpı 26 cm. boyutlarında bir forma halinde yayınlanır. Bu sayıda Mehmet Emin Resulzede başta olmak üzere, Abdolvahap Yurtsever, Mirza Bala gibi isimlerin yanı sıra, Hüseyin Cavit, Ahmet Cevat,

Gültekin ve Samet Vurgun gibi şairlerin eserleri okurlara sunulur."
(<http://www.azerbaycankulder.org/dernek.aspx>)

"Azerbaycan'ın tarihi, edebiyatı tiyatrosu, musikisi, resmi, mimarîsi ve tabîî servetine ait konulardan başka türlü meseleleri aydınlatan hatıralar, notlar bulunmaktadır. Derginin ilk sayılarında Ayın Takvimi başlığı altında tarihi Azerbaycan kronolojisi verilmiştir. Hemen hemen her sayıda siyaset, edebiyat ve sanat hayatına mensup Azerbaycanlı şahsiyetlerin biyografileri bulunmaktadır. Yayınlandığı aya tesadüf eden tarih veya aktüel olaylarla ilgili malumat ve vesikalara yer vermiştir". (Biçer Koçaklı, Selma; 2006)

Mehmet Emin Resulzade derginin 1952 yılı 6. sayısında çıkan "Dede Korkut Destanları" makalesinde Azerbaycan'da siyasetin edebiyata baskısı ile ilgili şöyle yazıyordu: *"TÜRK halk edebiyatının şaheseri bu destanlar, son yılların siyasi günlük ve mevzuunu teşkil ettiler. Azgınlaşan Bolşevik Ruslaştırma siyaseti gereğince, bunlar, Azerbaycanlı aydınları yeniden eleyip kızıl kalburdan geçirmeğe vesile oldular."* (Resulzade, 1952: 2-5)

Bolşevik istilasından kaçıp Türkiye'ye yerleşen şair Kerim Yayıcı'nın 1953 yılında Azerbaycan dergisinin 15. sayısında yayınlanan "Mektup" şiiri Azerbaycan'ın Türkiye'ye hasretini etkili biçimde yansıtmaktadır:

*Hasreti gözlerimde incelenen,
Sevgili Anadolu!
Gözlerim hasretle sevgiliyle dolu, dolu.
Seni görüyorum, rüyalarımda ben.
Bazı bir kuş, bazı bir tren
Ölüp kavuşmak istiyor sana ruhum,
Geceleri çok seviyorum
Rüya dolu geceleri...
Çünkü gecelerde hep seni görüyorum!
Bir yaz öğlesiydi:
Yeşil bahçelerinden
Mor çiçekli dağlara yayılan*

Ilık nefesleri
 Dağıtırken,
 Tren sesleri
 Titredi demir köprülerin altında,
 Şiirin derinliğine dalan mavi sular,
 Su kenarında
 Saçları örgülü köylü kızları
 Soğuk testileri yere bırakmışlar,
 Bekliyorlardı tren'i,
 Uzaktan dönenleri!...
 Taşkın bir ümit gibi
 Raylarda koşan,
 Koştukça coşan
 Tren gözüktü.
 Tarlaların gelincikleri gibi
 Kızlarda boynunu bükte.
 Tren geçti, vagonlar dolu,
 Yanlarda yazılar var:
 KAFKAS-ANADOLU!
 (Yaycılı, Kerim, 1953, ss. 16-17)

Stalin'in (1878-1953) ölümünden sonra Sovyet Yazarlar Birliğinin 1954 senesinde yapılan kurultayında ilk defa ideolojide ve sosyal hayatta yapılan hatalara değinilmiştir. 1956 yılından itibaren represiya yıllarında öldürülmüş veya sürgüne gönderilmiş aydınlara beraat verilmiş, yanlışlıkla öldürüldükleri ve hapsedildikleri resmen kabul edilmiştir. Onlar artık "halk düşmanı" sayılmayıp ve eserlerine getirilen yasaklar kaldırılmıştır. Sonraki senelerde de "Stalin Şahsına Tapınma" düşüncesi eleştirilmiştir. Bu dönem edebiyatının en önemli özelliği insana, onun iç dünyasına olan inancın geri getirilmesidir.

1950'li yıllardan itibaren şiirde gelişmeler yaşanmıştır. Samed Vurgun, Resul Rıza, Süleyman Rüstem, Mehmet Rahim, Mikayıl Müşfik gibi şairlerin

eserleri çok sevimli idi. Genç şairler de bu isimlerin sanatlarının etkisinde idiler. Şiirde "poema" türü popüler olmuştur.

1960'lı yılların başlarından itibaren, Azerbaycan edebiyatında değişiklikler kendini göstermiştir. Gerçeklikten uzak abartılmış tipler, psikolojisi incelenen karakterlerle yer değiştirmeye başlamıştır. Toplumdan kişinin iç dünyasına yönelme eğilimleri başlamıştır. Edebi değeri olan eserlerin sayısı belirgin bir şekilde artmıştır. Şiirde yeniliklerin ve değişikliklerin en önemli temsilcisi Resul Rıza (1910-1981) olmuştur. Şiir yazmaya 1927 yılından başlayan şairin yaratıcılık hayatını iki döneme ayırmak mümkündür. Şairin 1960'lılara kadar ve sonra yazdığı şiirleri bir birinden farklıdır. Kısa bir sürede Resul Rıza tüm Sovyetler Birliği'nde yeni şiir anlayışının kurucularından sayılmaya başlamış ve Azerbaycan edebiyatı için yeni sayılan felsefi konulu, simge ve satır altı anlamlarla dolu şiirler yazmıştır. Resul Rıza etkisi ile yazan yeni genç şairler kuşağı ortaya çıkmıştır. Fikret Koca, Ali Kerim, Cabir Novruz, Sabir Rüstemhanlı, Ramiz Rövşen, Vagif Samedoğlu gibi şairler edebiyatta seslerini duyurmaya başlamışlardır. Bu dönem edebiyata "60'lılar kuşağı" denen, kendinden önceki edebiyata karşı çıkan, eserlerinde insanın iş başarısından çok iç dünyasını anlatan yeni yazarlar ve şairler hâkim olmuştur. 1970'li yıllardan itibaren edebiyatta yeni üslup denemelerine başvurulmuştur.

1960'tan sonra Türkiye- Sovyetler Birliği ilişkilerinde kısmen yumuşama belirmiştir. 1967, 1972, 1979 yıllarında ülkeler arasında ticaret anlaşmaları yapılmıştır. 20. yüzyılın 70'li yıllarından itibaren Türkiye'ye ilk turist gezileri düzenlenmeye başlanmıştır. İsmail İsmayılov bu konuda anısını "Azerbaycan Türkiye Medeni Elegaleri XX Asırda" kitabında paylaşmıştır. *"Bu satırların müellifi, 24 nefer azerbaycanlı ile birlikte 1975-ci ilin sentyabrında Türkiyede turizm hattı ile teşkil edilmiş ilk seferde olmuştur."* (İsmayılov, 2004: 83)

Sovyet dönemi Azerbaycan edebiyatı ile Türkiye edebiyatı arasında kopuk olan edebi ilişkilerin muhaceret edebiyatı dışında en önemli kısmını

düşüncesi Sovyetler Birliği'nin siyasi ideolojisine yakın bulunan veya zararlı bulunmayan Türkiyeli bazı yazar ve şairler teşkil etmektedir. Bu isimlerin bazı eserlerinin yayımlanmasına ve incelenmesine mücade edilmekteydi. Dönemin şartlarına uygun olarak eserler Sovyet bakış açısı ile ele alınmakta ve bazen yanlış yorumlanılmaktaydı. Sovyet dönemi Azerbaycan Edebiyatı ile Türkiye edebiyatı arasında ilişkilerden söz edilince ilk akla gelen isimlerden biri Nazım Hikmet'tir. Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'ın süreli ve süresiz yayınlarında Türk edebiyatına ait yazıları incelediğimizde büyük kısmının Nazım Hikmet'le ilgili olduğu görülmektedir. Bu durum bağımsızlık döneminde de devam etmiştir. Nazım Hikmet, Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'a gelmeyi başarmış sayılı Türk aydınlarından. O, 1927, 1957, 1960 yıllarında Bakü'de bulunmuştur. 1928 yılında Bakü'de şairin "Güneşi İçenlerin Türküsü" kitabı yayınlanmıştır. Bu tarihten itibaren onun şiirleri, tiyatro eserleri Azerbaycan'da çok tanınmaya başlamıştır. Azerbaycan'ın şairleri onun etkisi ile veya ona adanmış şiirler yazmışlardır. Samet Vurgun'un "Nazım Hikmete Hareket" (1929,) Resul Rıza'nın "Nazimle Görüş" (1970) Nigar Refibeyli'nin "Beşer Oğlu" (1963) ve Teymur Elçin'in "Bu Dünyadan Nazım Geçti" (1974) şiirlerini örnek gösterebiliriz. Nazım Hikmet'in "Azerbaycan Hakkında Şeirleri" ve "Bakıya Gedirem" kitapları 1984 yılında yayımlanmıştır. "Bakıya Gedirem" kitabında şairin, Azerbaycan hakkında izlenimleri, anıları, Samet Vurgun ve M. Refili gibi aydınlarla ilgili düşüncelerini ele aldığı yazıları yer almaktadır. Nazım Hikmet'le ilgili çok sayıda kitap ve makale kaleme alınmıştır. Onun hayatı ve sanatı ile ilgili 1951- 1988 yıllarında yazılan makalelerden bazıları şunlardır:

"Azadlık ve Sülh Nağmekarı" (Nazım Hikmet Hakkında) (Refibeyli N.1965), "Türk Dramaturgiyası ve Nazım Hikmet" (Babayev A. 1965), "Nazım Hikmet Dramaturgiyasında Sülh Mövzusu ("Türkiyede" piyesi hakkında)" (Babayev A. 1965), "Nazım Hikmet Novator Dramaturg Kimi" (Babayev 1965.), "Nazım Hikmetin Beynelmilelçiliyi (Azerbaycanla alakasından)" (İsmayılov Q.1972), "Nazım Hikmet ve Dram Teatrı" (İskenderova Z.1974), "Nazım Hikmet Hakkında Kıymetli Tatkiat Eseri" (

Ahmedov E.C., İsmayılov Q 1977), "Nazım Hikmet-75" (Azer A. 1977.), "Nazım Hikmet" (Babayev A. 1978), "Edebiyatımızın Etibarlı Dostu Nazım Hikmet" (Azer A. 1979.), "Nazım Hikmet Dramaturgiyası Azərbaycan Edebiyatşünaslığında" (Azer A. 1979.), "Nazım Hikmetin Pyesleri Azərbaycan Tenkidinde" (Azer A.1979.), "Nazım Hikmet" (Ahmedov A.1979), "Nazım Hikmet Yaradıcılığında Ekim İnkılabı İdeyalarının Eksi. Böyük Ekim ve Harici Şark." (İsmayılov Q.1987), "Nazım Hikmetin Şerinde Lenin Sureti" (İsmayılov Q;1988) .

Gılman İlkin'in "Türk Yazıçıları Bakıda" adlı hatıra yazısından, Aziz Nesin, Melih Cevdet ve Nazım Hikmet'in Bakü gezileri, Resul Rıza, Gılman İlkin, Mikayıl Refili gibi Azərbaycan aydınları ile ilişkileri hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Gılman İlkin Mikayıl Refili'nin Nazım Hikmet üslubunda şiirler yazmış olduğundan da bahsetmiştir. Bu dönem Azərbaycan aydınlarının eserlerine ulaşabildikleri ve şahsen tanışa bildikleri Türkiyeli şair ve yazarlara büyük ilgileri, saygıları, hatta hayranlıkları vardı. Türkiyeli yazarlardan Reşad Nuri Güntekin ve Aziz Nesin'in birçok eseri, Azərbaycan Türkçesine çevrilerek yayımlanmıştır. 70'li yıllardan itibaren Türkiye edebiyatı ile ilgili yayınların da sayısında önemli ölçüde artış oldu. Bu yayınları incelediğimizde araştırmalarda hangi isimlere daha çok ağırlık verildiğini anlayabilmekteyiz. (not: yayınlara kaynakça bölümünde yer verilecektir). Özellikle Nazım Hikmet, Reşat Nuri Güntekin, Yahya Kemal Beyatlı, Faruk Nafiz, Halide Edip, Orhan Hançerlioğlu, Namık Kemal, Necati Cumali, Yaşar Kemal, Haldun Taner, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Hüseyin Rahmi gibi isimlerin sanatı üzerine incelemeler yapılmıştır. Araştırma eserlerinin birçoğunda Türk edebiyatında Türkiye'nin sosyal sorunlarının, köylü ve işçilerin durumlarının eleştirisi ve sosyalist unsurlar incelenmiştir. Bu tarz eserlere çok sayıda örnek verilebilir. Bazıları şunlardır: "H. Rehiminin Romanlarında Kadın Hukuksuzluğunun Eksi" (Kurbanova T.S; 1986), "Fakir Baykurtun "Onuncu Kend" Romanında Kendli Meselesi"(Kuluyeva G.E.; 1971) , "Semim Gocagözün "Dartışına" Romanında Müasir Türkiyenin İctimai-Siaysi Hayatının İnikası" (Kuluyeva G.E; 1981), "Türk Nesrinde

Kendli Mövzusunun İnkişaf Tarihine Dair" (Kuluyeva G.E. ;1980), " H. Rehiminin "Eşidilmemiş Bir Hadise" Romanı Hakkında" (Kurbanova T.S; 1980) "Haldun Tanerin Hikâyelerinde İctimai Motivler" (Kasımova S.A; 1977) , "Müasir Türk Âşık Poeziyasında Kend Problemi" (Kerimov E.İ.;1978), "Türk Âşık Poeziyasında İctimai Motivlerin Meydana Çıkması Tarihinden" (Kerimov E.İ.; 1977) "B. Yıldızın Hikâyelerinde Müasir Türk Kendindeki Sosial İktisadi Problemlerin Bedii İnikası" (Kasımova S.A.; 1986), "İctimai Tezadlar Şeheri İstanbulun Tesviri" (Efendiyev V.; 1980,) , "Müterekki Türk Edebiyyatında Lenin İdeyaları. Şark Şairleri Lenin ve Sovyetler Ölkesi Hakkında" (İsmayılov; 1970), "Oktyabr İnkılâbı ve Türk Edebiyyatı. Büyük Oktyabr ve Şark Halklarının Milli Azadlık Mübarizesi" (İsmayılov; 1977)

"Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının öncesinde Türkiye'de Azerbaycan muhaceretinin matbuat faaliyeti daha da canlanmış, bir birinin ardınca "Azerbaycan Türkleri" (İstanbul), "Hazar" (İstanbul), "Genç Aydın" (Ankara) ve başka gazete ve dergilerin yayın hayatına sokulduğunu görmekteyiz. 1952 yılında Mehmet Emin Resulzade'nin redaktörlüğü ile Ankara'da yayınlanmış olan "Azerbaycan" dergisi faaliyetini daha da genişlendirmiştir. Bu gün Avrupa ülkelerinde birçok matbuat organları yayınlanmaktadır." (Sultanlı, 2007: 40)

1970 yılından itibaren Ankara'da "Azerbaycan" dergisi daha kapsamlı yayımlanmıştır. *"Sovyetler Birliği döneminde olsun geçiş döneminde olsun, Azerbaycan'dan Ankara'ya gelenlerin yegâne merkezi Azerbaycan Kültür Derneği olur. Sovyetler birliği, Ankara'da böyle bir merkezin olduğundan haberdardı."* <http://www.azerbaycankulder.org/dernek.aspx>

Sovyetler Birliği daha dağılmadan önce, 26 Nisan-10 Mayıs 1989'da Azerbaycan'ın önemli şairi Bahtiyar Vahapzade, yazar Elçin Efendiyev ve Azerbaycan Tıp Enstitüsü Direktörü Prof. Dr. Nurettin Rızayev'in derneği ziyaret etmesi dönem için oldukça önemli bir gelişmeydi.

1985 yılında Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nin başına geçmesi ile birlikte başlattığı açıklık ve yeniden yapılanma (Glastnost ve

Perestroyka) siyaseti bütün Sovyet Cumhuriyetlerini olduğu kadar Azerbaycan'ı da derinden etkilemiştir. (Saray, 1996: 62.)

Zaten çöküş dönemine giren Sovyetler Birliği'nin son umudu olan Glastnost ve Perestroyka tam tersine birliğin dağılmasını hızlandırmıştır.

"Birlik Cumhuriyetlerinde giderek artan özgürlük talepleri daha açık bir şekilde gündeme gelmeye başladı. Cumhuriyetlerdeki artan talepler ve bu taleplerin yerine getirilmesi isteği ile başlayan kıpırdanmalar aslında merkez için ciddi sorunların başlangıcı sayılabilirdi. 1987-1988 yıllarında başlayan huzursuzluklar ve imperya karşıtı Cumhuriyetlerin gösterileri, protestoları SSCB'nin dağılma sürecine girmiş olduğunu göstermekte idi. 1990'dan sonra ise bu süreç ivme kazanmıştı ve önlenemez duruma gelmişti. Neticede SB'yi ayakta tutma ve koruma amacı ile ortaya konan politikalar ters tepki yapmış, imperyanın dağılma sürecini de bir anlamda hızlandırmıştır." (İbadov, 2001)

Doğal olarak bu durum Azerbaycan Türkiye ilişkilerini olumlu etkilemiştir. *"1980'lerin ikinci yarısından itibaren Azerbaycan'da bağımsızlık hareketlerinin güçlenmesi ile birlikte Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde hareketlilik yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye, Azerbaycan'da sürekli olarak, bağımsızlık hareketinin destekçisi olarak görülmüş ve Azerbaycan Türkiye'nin kendi bağımsızlık hareketine desteğini büyük ölçüde hissetmiştir. Bu ulusal bağımsızlık mücadelesini etkileyen faktörler 1980'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliğinde yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar ve bunların Azerbaycan'a yansımaları, Karabağ bölgesindeki gelişmeler ve Ermenistan'dan Azerbaycan Türklerinin çıkarılması olmuştur (Cefersoy,2001: 6).*

Sovyetler birliği döneminde yani 1920- 90 yılları arasında Türkiye - Azerbaycan ilişkilerini incelediğimizde ilişkilerin, gittikçe inişe geçen ve kopan, sonra zamanla yeniden yükselen bir çizgi ile ilerlediği görülmektedir. Edebi ilişkiler 1920'li yıllarda kurultaylar ve anlaşmalarla az da olsa sürdürülerek 1922 yılına kadar devam ettirilmiş ve Azerbaycan Sovyet

Cumhuriyetinin Sovyetler Birliği'ne katılmasından sonra tümüyle Moskova'nın yönetimine geçmiştir. Yüzyılın başlarından itibaren edebi faaliyetlerde bulunan aydınlar, bu ilişkinin devam ettirilmesinde önemli bir yere sahiptiler. 20. yüzyılın 30'lu yıllarından itibaren Stalin döneminin baskıcı yönetim sisteminden, edebiyatı yönetme siyasetinden ve özellikle çok sayıda aydının "represiya" kurbanı olmasından dolayı 1940'lılara geldiğimizde Azerbaycan'da Türkiye edebiyatı etkisi yok derecesinde azalmıştır. Edebi ilişkiler Türkiye'de bulunan "muhaceret" edebiyatı temsilcileri vasıtası ile devam ettirilmiştir. Özellikle 50'li yıllardan itibaren Sovyetler Birliği'nin sosyalist görüşüne veya ideolojisine yakın bulunan Türkiyeli şair ve yazarların eserleri basılmaya ve incelenmeye başlanmıştır. Azerbaycan'da Nazım Hikmet, Aziz Nesin, Reşad Nuri Güntekin, Yaşar Kemal gibi isimler halk tarafından çok okunmakta ve sevilmekte idi. 70'li yıllar siyasi ilişkilerin yumuşamasından ve edebiyata özgürlüğün kısmen de olsa getirilmesinden dolayı Türkiye edebiyatına ilgi artmıştır. Ticari ve siyasi anlaşmalar beraberinde kültürel ve edebi yakınlaşmayı da getirmiştir. "Glasnost i Perestroyka" döneminde, yani Sovyetler Birliği'nin son yıllarına doğru Türkiye ile Azerbaycan arasında yeniden kültürel ve edebi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Durum önceki yıllara kıyasla çok daha iyi olsa da, iki ülke arasında bağımsız ilişkilerden bahsetmek mümkün değildir.

III. BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAIJAN EDEBİYATINA TOPLU BAKIŞ

A. Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan Edebiyatı

1985 yılından başlayarak Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu "Glasnost i Perestroyka" (Açıklık ve Yenidenkurma) politikaları, büyük çöküntü içine girmiş olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni kurtarmak için atılan en önemli adımlardan kabul edilmektedir. Ancak bu politikalar birliğin dağılmasını önleyememiş, tam tersi olarak süreci hızlandırmıştır. 1987-1988 yıllarında iç huzursuzluklar sonucunda cumhuriyetlerde

adaletsizliklere karşı gösteriler, halk ayaklanmaları başlamıştır. 1990'da artık birliğin kurtarılmasının imkânsızlığı herkes tarafından anlaşılmıştı, ancak Sovyet yönetimi son operasyonlarını hayata geçirmekte idi. 1991 yılının sonlarında ise Sovyetler Birliği resmen dağılmış ve cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu cumhuriyetlerden biri de 1991 yılının 18 Ekim tarihinde bağımsızlığını ilan eden ve özgürlüğüne kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Azerbaycan 1988'den başlayıp 1991'in sonlarına kadar devam eden bir halk hareketi sonucu bağımsızlığını elde etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin son yıllarında Ermenistan'dan Azerbaycanlıların mecburi göç ettirilmesi, daha sonrasında Karabağ olayları, 1990 yılı 20 Ocak tarihinde Rus ordusunun Bakü'yü işgali ve bağımsızlığın kazanılmasıyla başlayan Ermenistan'la savaş, 20. yüzyılın başlarında özellikle 1918-20 yılları arasında varolan savaş ruhunun, milliyetçilik anlayışının, vatan, millet, şehitlik konularının edebiyata yeniden girmesine neden olmuştur. Edebiyat milli mücadele ve halk hareketi için ilham kaynağı olmuştur. Bahtiyar Vahabzade, Nabi Hazri, Halil Rıza Ulutürk gibi Sovyetler dönemi edebiyatının önemli isimleri ve yeni yetişen genç edebiyatçılar kuşağı kalemleri ile bu savaşa destek verdiler.

Sovyetler Birliği'nin sonlarına doğru Azerbaycan şiirine yenilikler getiren, bağımsızlık uğruna verilen mücadelede eserleri ile destek sağlayan ve halk tarafından çok sevilen şairler, bağımsızlık yıllarında da şiirin gelişimi için çalışmaya devam etmişlerdir. Bu şairler, Bahtiyar Vahapzade, Nabi Hazri, Halil Rıza Ulutürk, Memmed Araz, Fikret Koca gibi şairlerdir. Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde en önemli isimlerden olan Bahtiyar Vahapzade (1925- 2009) 1960'lı yıllardan itibaren milli duygularını şiirlerine yansıtmış ve "Glastnost i Perestroyka" yıllarından itibaren Azerbaycan halkına bağımsızlığa giden mücadele yolunda eserleri ile destek olmuştur. Bahtiyar Vahapzade halk şiiri geleneklerine bağlı kalmış, şiirlerini her kes tarafından anlaşılır bir dilde yazmıştır. Şairin Türkiye'de çok sayıda eseri yayınlanmıştır. Türkiye araştırmacıları tarafından hakkında en çok yazılan ve sanatı incelenen çağdaş Azerbaycan edebiyatı temsilcisidir. Açık bir

Azerbaycan Türkçesi ile yazan ve tüm yaratıcılığı sürecinde halkının duygularına tercüman olan şairin eserlerinde Türkiye'ye olan sevginin samimiyeti ve büyüklüğü, onun Türkiye'de bu kadar çok tanınmasını ve benimsenmesini sağlamıştır. Bahtiyar Vahabzade'nin iki ülke kardeşliğini anlatan Azerbaycan- Türkiye şiiri her iki ülkede de bilinmekte ve sevilmektedir:

Bir ananın iki oğlu,
Bir amalın iki kolu.
O da ulu, bu da ulu
Azerbaycan-Türkiye.

Dinimiz bir, dilimiz bir,
Ayımız bir, ilimiz bir,
Eşkimiz bir, yolumuz bir
Azerbaycan-Türkiye.

Azerbaycan ile Türkiye arasında edebiyat ve kültür ilişkilerinde önemli hizmetleri olan, "Atatürkiye" kitabının yazarı Refik Zekâ Handan'ın "Erzurumun Gediğine Varanda" şiirinde de uzun yıllar hasretini çektiği Türkiye'ye kavuşan bir Azerbaycan Türk'ünün duyguları sade bir dille anlatılmıştır:

Erzurumun gediğine varanda
Türkü deyib, Kerem kimi alışdım,
Gözyaşımı gizlemeye çalıştım
Erzurumun gediğine varanda.

Erzurumun gediğine varanda
Gördüm orda türlü kartal oylağı,
Gözüm aldı ay-ulduzlu bayrağı
Erzurumun gediğine varanda.

Erzurumun gediğine varanda
Yoka çıkdı içimdeki darlığım,
Heyalıma sığışmadı varlığım,
Erzurumun gediğine varanda.

1960'lı yıllardan itibaren Azerbaycan Türkçesini yabancı etkilerden korumak için mücadele veren, şiirlerine yansıttığı milli duygulardan dolayı Sovyet yıllarında dışlanan ve takip edilen, hatta 1990 yılı 20 Ocak olayından sonra Ruslar tarafından bir seneye yakın süre için hapse atılan Azerbaycan halk şairi Halil Rıza Ulutürk (1932- 1993) Azerbaycan edebiyatında iz bırakmış isimlerdendir. Ulutürk adını sonradan almış olan, bağımsızlık uğruna verilen mücadelede hep ön sıralarda yer almış, cesaret veren konuşmaları ve şiirleri ile Azerbaycan halkına destek olmuştur. Halil Rıza Ulutürk Azerbaycan - Türkiye edebi ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Şair yaşamının son yıllarında o dönem Türkiye cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in isteğiyle ile tedavi için Türkiye'ye getirilmiştir. Bu ayrıntı şairin sadece Azerbaycan edebiyatı için değil, Türk dünyası edebiyatı için hizmetler veren önemli bir isim olduğunu gösterir.

1990'dan sonra ortaya çıkan Seher Ehmed, Ferkane Mehdiyeva, Deyanet Osmanli, Nisebeyim Rehimova, Salam Sarvan gibi genç şairler eserlerinde derin duygularını dile getirmişler. Genç şairlerin de eserlerinde Türk edebiyatı etkisi sezmek mümkündür. Türklük ruhu genç şairler kuşağından bir grup şairin şiirlerine hâkimdir. *"Yeni şiirin temsilcileri olarak tanınan genç şairler, yüzlerce yıllık Azerbaycan şiirinin ve çağdaş dünya sanatının tecrübesinden yararlanmakla birlikte, Türklüğün ilk çağlarının edebi ürünlerinin ruhu, havası ile dolu olan, Göktürk abideleri'nin, "Kitab-ı Dede Korkut" destanının, Hoca Ahmet Yesevi ve Yunus Emre şiirinin etkisini kendi üzerlerinde daha fazla hissetmektedirler. Şiir dili de buna uygun şekilde değişmiştir. Burada, eski Türk şiirinin sanat ölçüleri ve şekilleri kullanılmaktadır. Tabii ki, bununla birlikte genç şairlerin eserlerinde, Türklüğün eski tarihine, Şaman felsefesine, Türk kahramanlarının hayatına ve kişiliğine merak ta önemli ölçüde artmıştır."* (Akpınar, 1994: 178)

Bağımsızlık yıllarında eski (Sovyetler Birliği döneminde ismini duyurmuş yazarlar) ve yeni kuşak yazarları Azerbaycan nesrinin türlerini geliştirmişlerdir. Çok sayıda roman, hikâye, "povest" (kısa roman/uzun hikâye), "novella" (yaşanmış hikâyeleri ele alan roman) yazılmıştır. Özellikle ilk yıllarda nesirde savaş ruhu, vatan kavramı hâkim olmuştur. Bağımsızlık mücadelesinin, Karabağ savaşının anlatımının yanı sıra Sovyetler Birliği dönemindeki adaletsizliklerin, özellikle Stalin "represiyası"nın eleştirisi yer almaktaydı. Yeni kuşak yazarların bir kısmı Avrupa ve Türkiye edebiyatının da etkisi ile postmodernizme yönelmişlerdir. Doğu Batı çatışması, kültür sorgulaması, sosyal eleştiriler eserlerde boy göstermeye başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren rağbet gören tarihi romanlara da ilgi artmıştır. Bağımsızlık yıllarında Vidadi Babanlı'nın "Ömürlük Azap", Mirza İbrahimbeyov'un "Denizde Kasırga" Yusuf Samedoğlu'nun "Deyilenler Geldi Başa", Elçin'in "Ölüm Hükümü", "Sarı Gelin", "Araba", "Karabağ Şikestesı", Sabir Rüstemhanlı'nın "Dünya Temizlenir", Cengiz Abdullayev'in "Bankir'in Ölümü", "Güneş Altında Zülmet" gibi önemli nesir eserleri yazılmıştır. Bu eserlerin çoğu, Sovyetler Birliği döneminin eleştirisi ve Karabağ savaşı ile ilgilidir. İsimlerini verdiğimiz bu yazarlara kıyasla daha genç kuşak nasirlerinden olan Samir Sedagetoğlu, Zahir Azamet, İlgar Fehmi, Ekber Goşalı ve 2000'li yıllardan itibaren süreli yayın organlarında yazmaya başlayan Mehriban Vezir, Mehman Musayev, Natig Yanar, Seymur Baycan, Şerif Ağayar gibi isimlerin de eserleri belirli okur kitlesi tarafından benimsenmiştir. Daha önceden yazılmış, ancak Sovyetler Birliği döneminde yasaklanmış eserler bağımsızlık döneminde yayınlanmıştır. Eserleri Almanya, İrlanda, Fransa, Rusya gibi ülkelerde yüksek tirajlarla basılmış ve 600'den çok kitabı dünyaya yayılmış, detektif yazarı ve eski KGB ajanı Cengiz Abdullayev'in (1959) ilk eseri olan "Mavi Melekler" romanı uluslararası uyuşturucu şebekelerine karşı KGB ve İnterpol işbirliğini, Sovyetler Birliği'nde dönen gizli işleri anlatması nedeniyle yasaklanmıştı ancak "Glastnost i Perestroyka" döneminde kitabın yayınlanmasına izin verilmiş ve kitap kısa sürede satış rekoru kırmıştı. Cengiz Abdullayev, 1990'dan sonra da çalışmalarına devam etmiş ve "Gün Işığında Karanlık",

"İnsan Avı", "Esrarengiz Cinayet", "Kötülerin Yasası", "Katile Ödül", "Kanın Üç Rengi", "Mahşer Ayağında", "Efsaneye Çevrilme Hakkı" gibi çok sayıda roman yazmıştır. Eserlerini Rusça kaleme alan yazarın Türkiye'de, "Araftan Kurtuluş", "Bir KGB Ajanının Gerçek Yaşam Öyküsü 1", "Kurtlar Sofrasında", "Bir KGB Ajanının Gerçek Yaşam Öyküsü 2", "Mavi Melekler", "Oktav Timi", "Zehir" romanları Türkçeye tercüme edilerek basılmıştır.

Azerbaycan'da yeni dönem edebiyatının önemli isimlerinden olan Anar (1938), yazı hayatına hikaye ile başlamıştır ve bu türde başarılı eserler yazmıştır. Anar'ın romanları çağdaş Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde etkili olmuştur. Yazarın Azerbaycan gerçeklerini yansıtan eserleri Türkiye, Rusya, Almanya, Fransa, Kanada, ABD, Japonya, Kazakistan, İran, Özbekistan, Polonya, Bulgaristan gibi ülkelerde de basılmıştır. Özellikle Türkiye'de yazarın hikâyeleri ve "Beş Katlı Evin Altıncı Katı", "Sıraselviler'de Bir Otel Odası", "Dede Korkut" gibi eserleri bilinmektedir. Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin başkanı olan Anar, Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde önemli faaliyetlerde bulunan isimlerdendir.

Azerbaycan'ın ünlü roman ve hikâye yazarı İlyas Efendiyev'in oğlu Elçin (1943) "60'lılar kuşağı" döneminde edebiyata gelmiş ve güçlü bir kaleme sahip olduğunu kanıtlamıştır. 1990'dan sonra edebi faaliyetlerine devam eden yazar yeni dönem edebiyatında da önemli isimlerden biri olarak kalmaya devam etmektedir. Elçin aynı zamanda Türkiye-Azerbaycan edebi ilişkileri açısından da ilgimizi çekmektedir. Yazar'ın Türkiye'de "Ölüm Hükmü", "Ak deve", "Mahmut ve Meryem", "Şuşa Dağlarına Duman Çöktü" eserleri Türkiye Türkçesine aktarılarak yayınlanmıştır. "Ölüm Hükmü" romanında Sovyet Döneminin siyasi, sosyal, ekonomik ve Sovyet insanının psikolojik durumu anlatılmaktadır. Romanda Sovyet sisteminin varolma ve dağılma nedenleri gibi büyük sorunlar bu sistemde yaşayan sıradan insanların iç dünyaları, yaşam mücadeleleri ele alınarak irdelenmiştir.

1950 doğumlu Kemal Abdulla'nın 1991 yılında yazmış olduğu ve konusunu ortak Türk kültür mirası olan "Dede Korkut" destanından alan

"Gizli Dede Korkut" romanı Azerbaycan edebiyatında ses getirmiştir. Yazar bu romanın devamı olarak "Yarımçık Elyazma" romanı (Türkiye'de Eksik Elyazma adı ile yayınlanmıştır.) ile okurları ile buluşmuştur. Dede Korkut destanı üzerine olan çalışmaları ile bilinen Kemal Abdulla her iki romanında da destanı farklı ve yeni bir yaklaşımla ele alarak ilginç kılmayı başarmıştır.

1990'dan sonra Azerbaycan'da tiyatronun şiir ve nesir kadar önemsendiği ve geliştiği söylenemez. Yine de başarılı bulunan ve tiyatro sahnelerinde oynatılan eserler de yok değildir. Bu eserlerin büyük kısmı savaş, vatan, bağımsızlık veya tarihten alınmış konularda yazılmıştır. Bahtiyar Vahapzade'nin "Özümüzü Kesen Kılıç", Neriman Hesenzenade'nin "Pompeyin Kafkasa Yürüyüşü", İlyas Efendiyev'in "Hükümdar ve Kızı", E. Samedli'nin "Barışık Olmayacak", E. Emirli'nin "Akkoyunlular ve Karakoyunlular", Vidadi Babanlı'nın "Ana İntikamı", R. Novruzov'un "Hele Sevirem Dememişdiler" eserlerini örnek göstere biliriz. Bağımsızlık yıllarında, Elçin'in "Ah Paris, Paris", "Delihanadan Deli Kaçıp ve Yahut Benim Sevimli Delim", Bahtiyar Vahapzade'nin "Rekabet" gibi aile ve sosyal sorunları da ele alan tiyatro eserleri de yazılmıştır. Azerbaycan'ın çağdaş tiyatrosu Türkiye'de fazla bilinmemektedir. Ancak bazı eserler, özellikle Bahtiyar Vahapzade'nin "Özümüzü Kesen Kılıç" eseri Azerbaycan Devlet Tiyatrosu topluluğu tarafından Türkiye'nin çeşitli tiyatro sahnelerinde oynanmıştır.

1990'dan sonra Azerbaycan edebiyatında eleştiri Sovyetler Birliği'nin son yıllarında geliştirilen eleştiri anlayışı üzerine kurulmuştur. 20. Yüzyılın başlarının edebiyat temsilcileri yeniden incelenmiş, muhaceret edebiyatı Azerbaycan'da ilk defa araştırılmaya başlanmıştır. Türkiye edebiyatı ile ilgili eserlerin sayısı artmıştır. Hem Azerbaycan, hem Türkiye edebiyatı temsilcilerine bakış açısı değişmiştir.

1990'dan sonra Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de ne kadar tanındığı ve hangi eserlerin yayınlandığını daha ayrıntılı olarak tezimizin 1. bölümünde ele alınmıştır.

B. 1990'dan Sonra Azerbaycan ve Türkiye Arasındaki İlişkilerin Edebiyata Etkisi

1991'de yeniden kurulan Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığını da ilk Türkiye tanımıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti özellikle bağımsızlık sürecinin ilk yıllarında karşılaştığı zorlukları aşmak için dil, tarih, köken, kültür, din gibi birçok ortak unsurları paylaştığı Türkiye Cumhuriyetine yönelmiştir. 1991 yılından itibaren Azerbaycan ve Türkiye arasında bilim, kültür, eğitim, ekonomi, savunma alanında anlaşmalar imzalanmaya başlamıştır. İki devlet arasındaki yakınlaşmaların nedeni aynı kökene ve aynı dile sahip olmalarına dayanmaktadır. Bunun yanı sıra çağdaş dünyaya karşı ortak siyasi bakış açısının ve ortak menfaatlerin olması faktörü de bu yakınlaşmada önemli nedenlerdir. Zamanında Atatürk, Türk dünyasının menfaatlerinin aynı zamanda Türkiye'nin menfaati olduğunu söylemiştir. Bağımsızlık kazanıldıktan hemen sonra Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin hukuki ve siyasi temelleri kurulmaya başlamıştır.

1990 yılının 1 Ocak tarihinde Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında 2 senelik kültürel ve bilimsel mübadele anlaşması imzalanmıştır. 50 maddeden oluşan anlaşma eğitim, bilim, kültür, güzel sanatlar, spor, radyo, televizyon ve sinema gibi alanlarda işbirliğinin şekillerini belirlemiştir. Özellikle ilk 17 madde bilim ve eğitim alanındaki işbirliğini ele alması ve iki ülke arasında yakınlaşmanın temelini oluşturması açısından önemlidir. Çok uzun yıllar bir birinden her alanda uzak kalan aynı dil, kültür ve kökene sahip iki kardeş ülkenin adım adım yeniden yakınlaştığı 90'lı yıllarda bu gibi protokollerin imzalanması büyük gelişmeydi. Araştırmamızın konusu olan edebiyatlar arası etkileşime neden olan edebi ilişkilerin oluşumunda da bu protokoller etken unsurlardı. Ankara'da imzalanan anlaşmanın bazı maddeleri özellikle önemlidir:

“1. madde: Eğitim kurumları arasında ilişkiler kurulacaktır.

2. madde: Taraflar konferanslara katılmak için üçer kişi olmak üzere bilim adamlarının 3 aylık mübadelesini gerçekleştirilecektir.

3. madde: Türkiye Milli kütüphanesi ve Azerbaycan İlimler Akademisi kitap değişimi gerçekleştirilecektir.

4. madde: Taraflar Türkoloji araştırmaları için bibliyografik eserler yayınlamalıdır.

5. madde: Azerbaycan İlimler Akademisinin Şarkiyat Enstitüsü ile uygun Türk kurumları arasında ilişkiler kurulmalıdır.” (Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar, İlişkiler ve Faaliyetler. I kitap. 1990 -1992. Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 1993)

Dil ve edebiyat yakınlaşması açısından bakılırsa bu beş maddenin yanı sıra özellikle öğrenci ve akademisyen değişim programı, Azerbaycan’da Türkçe eğitimi veren kişilere özel seminerler verilmesi, Azerbaycan tarafının isteği olursa Türkiye tarafının Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili kitapları temin etmesi, Türkçe- Azerbaycan’ca sözlük hazırlanması, kitapların karşılıklı çevirisi ve arşiv kuruluşları arasında ilişkilerin kurulması gibi konuları içeren maddeler dikkate değerdir. Diğer maddeler kültür, sanat, folklor, dans, müzik, tiyatro, sinema, bale, opera, radyo, televizyon ve spor alanında kurulması gereken işbirliği ve ilişkiler ile ilgilidir.

Türkiye ile Azerbaycan arasında Sederek ve Aralık-Dilici bölgesinde sınır kapısının açılmasına dair 1990 yılı 9 Eylül tarihinde imzalanan anlaşma bilim, kültür ve eğitim alanında kurulan ilişkileri hızlandırmıştır.

“Türk soylu halklar içerisinde Türk ve Azerbaycan halkları zengin kültür mirasına sahiplerdi. Bununla birlikte bu halkların manevi-kültürel yaratıcılıklarında birçok benzerlikler ve ortak değerler görmek mümkündür. Bu ülke insanların dillerinin, dinlerinin, adet-ananelerinin, psikolojisinin, davranış kaidelerinin birbirlerine benzerliği hiç kuşkusuz, tarih sürecinde onların maddi ve manevi kültürlerine, onların arasındaki karşılıklı etkileşime, karşılıklı zenginleşme ve gelişimine güçlü etki göstermiştir. Bu kültürlerin

karşılıklı etkileşimini sağlayan genetik ve tarihsel öncüller siyasal ve işgüzar ilişkileri, aynı zamanda bilim ve insan faaliyeti alanında çalışan yetenekli ve tecrübeli insanların işbirliği sayesinde daha da zenginleşiyordu.” (Guliyeva, 2008: 91-98)

1990'dan günümüze Azerbaycan ve Türkiye arasında yakınlaşma ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan hızla ilerlemiştir. Araştırmamızda ayrıntılı olarak edebi ilişkiler üzerinde durmaya çalışacağız. Ancak edebi ilişkileri hayatın diğer alanlarından, özellikle kültürel yakınlaşmadan ayrı tutmak imkânsızdır. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra Azerbaycan ve Türkiye arasındaki anlaşmalar sonucunda ilişkilerin gelişmesi kültürel alanda da etkileşimi sağlamıştır. Bilindiği üzere Sovyetler Birliği'ne dâhil olduğu yıllarda Azerbaycan Türkiye ile herhangi bir alanda Rusya'dan bağımsız olarak ilişki kuramaz, anlaşma imzalayamazdı. Doğal olarak kültürel ve edebi ilişkilerden söz etmek biraz zordur. Ancak Sovyetler Birliği döneminde Türkoloji alanının araştırılmasına büyük önem veriliyordu. Bu araştırmaları kendi kontrolü altında tutmayı da ihmal etmeyen Komünist partisi birliğin ideolojisine zıt olmayan eserlerin yayınlanmasına izin veriyordu. Bu da tarafsız bilimsel araştırmaların yapılmasının engellenmesine neden oluyordu. *"Sovyetler birliği döneminden günümüze Azerbaycan'da Türkiye edebiyatını inceleyen bilim adamlarını 3 gruba ayırmak mümkündür:*

- *Azerbaycan Bilimler Akademisinin Şarkiyat Enstitüsü Türk Filolojisi Şubesi*
- *Bakü Devlet Üniversitesinin Türk Filolojisi kürsüsü*
- *Diğer filoloji enstitüsü ve fakültelerde çalışan bilim adamı ve öğretim üyeleri” (Aydıncızı, 2006: 120)*
- ‘Günümüzde Azerbaycan'da Türkiye Edebiyatı üzerine incelemeler’ isimli makalesinde Ayten Aydıncızı her gruptaki araştırmacıların önemli eserleriyle ilgili bilgi vermiştir. Bilimler Akademisinde Hamit Araslı, Ekrem Cafer'in (Eski Türk edebiyatı üzerine) Ahmet

Ahmedov'un (R. Nuri Güntekin'in romanları üzerine), Kadir İsmayılov'un (N. Hikmet, Y. Kemal üzerine) Aydın Abiyev'in (Ö. Seyfettin'in eserleri üzerine), Sadakat Kasımova'nın (Haldun Taner'in nesri üzerine), Vasif Efendiyev'in (Orhon Hançerlioğlu üzerine), Barat Osmanova'nın (Yeni Türk şiiri üzerine), Allahşükür Kurbanov'un (Abdülhak Hamit ve tiyatro sorunları üzerine), Ahmet Mehmetov'un (Aziz Nesin'in tiyatro eserleri konusunda), Tamilla Kurbanova'nın (Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanları üzerine) bilimsel makale, mastır ve doktora tezleri basılmıştır.

Bakü Devlet Üniversitesi Doğubilimleri Fakültesinin Türk Filolojisi Kürsüsü öğretim üyelerinden Asker Resulov'un 'Türk Edebiyatında Röportaj Türü', Ramazan Ahmedov'un "N. Kemal'in Dramaturgisi", Jale Aliyeva'nın "Çağdaş Türk Şiirinin Poetikası Konusunda", Abdülali Kerimov'un "Türk Âşık Şiirinin Çağdaş Durumu", Aydan Handan'ın "Y. Kemali Beyatlı'nın Yaratıcılığının Sanat Özellikleri" konularında inceleme araştırma eserleri ve doktora tezi yazmışlardır. (Aytenkızı, 2006 :120)

Türk edebiyatı ile ilgili 25 kitabın, 100 kadar bilimsel makale yazarı Akşin Babayev, Azerbaycan'da Türkoloji alanında önemli yeri olan Aydın Abi Aydın, Türk edebiyatında türler konusunda bilimsel araştırmalar yapan Asker Resulov gibi isimlerin yanı sıra genç araştırmacıların da bu konuda yaptıkları çalışmalardan bahsetmek mümkündür.

Her iki ülkenin edebiyatları arasında ilişkilerin kurulmasında, karşılıklı yapılan konferans, sempozyum ve kurultayların önemli yeri vardır. 1990 yılında Azerbaycan ve Türkiye Kültür Bakanlıkları arasında kültürel ilişkilerin geliştirilmesiyle ilgili imzalanan anlaşmada beş yıllık bir zaman zarfında kültürün tüm alanlarında çalışan uzmanların karşılıklı mübadelesi öngörülmekteydi. Bu konuda en önemli ilk adım Türkiye Cumhuriyeti Milli Kütüphane müdürünün Azerbaycan ziyaretidir. Bu ziyaretten sonra iki ülke kütüphanecileri arasında karşılıklı ilişkilerin kurulmasına ve tecrübelerden yararlanılmaya başlanmıştır. Azerbaycan'da Sovyet Birliği döneminde kısıtlı

olarak ve ideolojik bakış açısıyla seçilip basılan eserlerin dışında yeni kitaplara ve kitap yayınında işbirliğine ihtiyaç vardı Bu amaçla 1991 yılında Türkiye'nin Tercüman şirketi ve Azerbaycan'ın Haber-servis şirketi birlikte Köprü cemiyetini kurdular.

1992 yılında geçirilen Türk Dünyası Yazarlarının Kurultayı edebi ilişkilerin gelişiminde önemli yer tutmuştur. Ankara'da yapılan kurultayda Türk Dünyası Yazarlar Birliği kurulmuştur. Kurultaya Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan gibi Türk cumhuriyetlerinin yanı sıra Kosova, Makedonya, Bulgaristan, Gagavuz Türklerinden de edebiyat temsilcileri katılmıştı. Azerbaycan delegesi B. Vahapzade, Anar, N. Hazri, Y. Semedoğlu ve Mövlud Süleymanlı gibi önemli isimlerden oluşuyordu. Bu kurultayda kabul edilen kararlar Azerbaycan ve Türkiye edebiyatları arasındaki ilişkilerin gelişmesi açısından çok önemlidir. Özellikle, Türk cumhuriyetleri ve halklarının tanınmış edebi eserlerinin diğer Türk cumhuriyetlerinde ve Türk halklarının yaşadığı yerlerde yayımlanmasının ve bunun için devlet ve özel sektörlerin işbirliği içinde çalışmasının gerektiğini öngören madde edebiyat ilişkilerinin gelişiminde en önemli faktörlerden biridir. Kitapların yayımlanması için tercüme ve araştırma merkezlerinin kurulması da düşünülmüştür. Kurultayın kabul ettiği önemli kararlardan biri de ortak edebiyat dergisinin ve gazetesinin yayımlanması idi. Bunların yanı sıra her Türk halkının edebiyatına ait antolojilerin ve folklor örneklerinin karşılıklı olarak basılması, Türk dünyası edebiyat ve sanat ansiklopedisinin hazırlanması, yazar ve şairlerle ilgili biyografik eserler yayımlanması gerektiği kabul edildi. Bildiriye göre, edebi eserlerde ortak tarih ve kültürün, tarihsel süreçte Türk halklarının yaşadıkları sorunların yansıtılması için yazar, şair ve araştırmacıların dikkatlerini bu gibi konulara çekmek gerekmektedir. Bildirinin ortak alfabe ve edebi dil sorununun çözülmesine yönelik yapılacak çalışmalarla ilgili olan maddeleri de edebiyatlar arası etkileşim açısından önemlidir. Kurultay, Türk halklarının Latin alfabesinin kullanımına geçmesi gerektiğini ve ortak edebi dil için terimlerin oluşturulması gerektiğini öngörüyor. Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri

Meslek Birliği, kısa adıyla "İLESAM", kurultayda oybirliği ile kurulmasına karar verilen Türk Dünyası Yazarlar Birliği'nin maddi işlerinden sorumluluğu üstlenmiştir. 1994 yılı Aralık ayında Ankara'da 2. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı yapıldı. Yazarlar Birliği'nin üçüncü kurultayı ise 1996 yılının Kasım ayında Bakü'de faaliyete başlamıştır. Dönemin Azerbaycan cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in de konuşma yaptığı kurultaya Türk dünyasından önemli isimler katılmıştır. 1998 yılı Kasım ayında Türkiye'nin Antalya kentinde yapılan 4. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayını edebi ilişkilerde çok önemli bir olay olarak değerlendirmek mümkündür. Kurultayın sonunda kabul edilen kararlara göre:

“Türk Dünyası ilim ve edebiyat eseri sahipleri meslek birliği kurulması için ortak çalışma grubu oluşturulması;

Türk Dünyası Yazarlar Birliğinin kurulması için gereken işlerin görülmesi;

Türk Dünyasının ortak eski edebiyat temsilcilerinin ve edebiyat eserlerinin ortak düzenlemelerle anılması;

Türk Dünyası çocuk edebiyatı antolojisinin hazırlanması;

Dede Korkut takviminin hazırlanması;

Türk halkları arasında ortak konuşma dilinin oluşturulması için gereken işlerin görülmesi;

Edebi ilişkilerin ve birliğin temin edilmesi için edebiyat dergisi çıkarılması;

Türk Dünyası bilim ve edebiyat eserlerinin toplanacağı bilgi bankası kurulması;

Türk Dünyasının ortak terminlerinin belirlenmesi;

Türk Dünyasının ortak kültürüyle ilgili çalışmaların yapılması gerekmektedir.” (Dördüncü Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı (bildiriler), Ankara, İLESAM, 1999)

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi bakımından ortak alfabenin kullanımının gerekliliği Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra kendini belli etmeye başlamıştı.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin tarihe karışmasından sonra kurulan Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarında Lâtin alfabesine geçme konusunda Türkiye'nin de katıldığı ciddî ve yoğun çalışmalar yapılmıştır.

"Türkiye, Kırgızistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Özbekistan cumhuriyetlerinin eğitim bakanları arasında Mayıs 1992'de Ankara ve Eylül 1992'de Bişkek'te yapılan toplantılar sonucu şu kararlar alınmıştır:

1. *Türk dilleri konusunda ortak araştırmalar yapılması, terminoloji birliğinin sağlanması,*
 2. *Türk Dünyası dil, tarih, coğrafya bilimler akademisinin kurulması,*
 3. *Ortak bir imlâ ve telaffuz kılavuzunun hazırlanması,*
 4. *Ortak tarih ve edebiyat program ve kitaplarının hazırlanması,*
 5. *Latin alfabesine geçiş için bilimsel çalışmalar yapılması,*
 6. *Türk Destanlarının eğitim programlarına alınması,*
 7. *Ortak bilgi, arşiv ve dökümantasyon ağı kurulması,*
 8. *Türk Dünyası Rektörler Konseyi kurulması,*
 9. *Okullarda Türk Lehçelerinin okutulması,*
 10. *Televizyon programları arasında mübadele yapılması,*
 11. *Üniversitelerde Çağdaş Türk Lehçeleri ve Türkiye Türkçesi bölümlerinin açılması,*
 12. *Dinî, millî ve manevî değerlerin artırılması,*
 13. *Kadro Yetiştirmede işbirliğine gidilmesi,*
 14. *Kazakistanda Ahmet Yesevî Kazak-Türk Üniversitesi kurulması"*
- (Yüce; Çağrı Kürşat, 2001: 111-112)

“Bağımsızlık sonrası, Türk dünyası aydınları arasında Stalin döneminde unutturularak üzeri tozlanmış olan ortak alfabe ve daha ileri bir aşama olarak ortak dil fikirleri gün ışığına çıkarılır ve bu yolda yeniden çalışmalar başlar. Bu dönemde, Türk dünyasında gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yayın organlarında alfabe tartışmaları başlar. Lâtin, Kiril, Arap ve hatta Göktürk alfabesi bu tartışmaların konusu olur”.(Gürsoy-Naskali; Şahin, 2002: 63-70)

Yapılan çalışmalar sonunda 25 Aralık 1993'te Azerbaycan'da Lâtin alfabesi kullanılmaya başlanmıştır.

1992 yılının Nisan ayında ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için gereken anlaşmaların hazırlanması amacıyla Türkiye cumhuriyeti başbakan yardımcısı Namık Kemal Zeybek Azerbaycan'a resmi ziyarette bulunmuştur. 1993 yılından itibaren Azerbaycan Yazarlar Birliğinin Başkanı Anar, İstanbul'da Mimar Sinan Üniversitesinde Şubat ayından itibaren dört aylık süre zarfında Azerbaycan Edebiyatı dersleri verdi. Bunun yanı sıra İstanbul'da bulunduğu sürede iki ülke edebiyatları arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için birçok katkı da yapmıştır. Anar'ın başkanı olduğu Azerbaycan Yazarlar Birliği ve Türkiye Yazarlar sendikası 15 Mart tarihinde İstanbul'da "Çağdaş Azerbaycan Kültürü ve Sanatına Toplumsal Bakış" adı altında Azerbaycan gecesi düzenlemişlerdir. Anar 20 Mart tarihinde Türkiye Yazarlar sendikasının kurultayında yaptığı konuşmada iki ülke arasındaki edebi ilişkilerden bahsetmiş ve Azerbaycan'a döndükten sonra da Türkiye ile Azerbaycan arasında edebi ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi yolunda çalışmalarına devam etmiştir.

Bu yıllarda edebiyatlar arası etkileşimde en önemli unsur olan kitap yayını alanında da başarılı adımlar atılmış, Türkiye'de Azerbaycan edebiyatıyla ilgili çok sayıda eser yazılmış, Azerbaycan edebiyatından çevirilerin yayınlanmasına başlanmıştı. Araştırmamızın diğer bölümlerinde bu konuyu daha ayrıntılı inceleyeceğiz. 1993 yılında Türkiye Kültür Bakanlığı'nın yayını olan Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisinin ilk

beş cildi zengin ve derin tarihe sahip Azerbaycan edebiyatını anlatmaktadır. Bu antolojinin Azerbaycan edebiyatının tanıtımında önemli yeri vardır. 1994 yılında Türkiye’de ünlü Azerbaycan şairi Bahtiyar Vahapzade’nin onuncu kitabı basılmıştır. Kitaba önsözü dönemin kültür bakanı Fikri Sağlar yazdı.

Çalışmalarıyla Türkiye’de Azerbaycan edebiyatı araştırmalarına büyük katkı sağlayan Ali Yavuz Akpınar’ın 1995 yılında Dergâh yayınevinde basılan “Azeri Edebiyatı Araştırmaları” kitabı bu alanda önemli yere sahiptir. Bu kitabı araştırmamızın birinci bölümünde ele alacağız.

1994 yılı Nisan ayının 15’inde Bakü’de kurulan ‘Göktürk’ Azerbaycan - Türkiye yayınevi şirketi Azerbaycan Ansiklopedi Birliği binasında bulunmaktadır. Bu yayınevi iki ülke arasında edebiyat ilişkilerinin ve kitap yayınının geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur.

1996 yılından itibaren edebi ilişkiler daha da çoğalmış, özellikle edebi isimlerin karşılıklı ziyaretleri ve kitap basımı sayısı artmıştır.

"Türk Dünyası'nın altı bağımsız ülkesi olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın Kültür Bakanları, 1992 yılında İstanbul ve Bakü'de bir araya gelerek kültürel işbirliği yapmayı kararlaştırdılar. 12 Temmuz 1993 tarihinde Almatı'da yaptıkları toplantıda da "TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma"yı imzalamak suretiyle Türk Kültür ve Sanatlar Ortak Yönetimi'ni (TÜRKSOY) kurdular. Bu anlaşmayla oluşturulan TÜRKSOY Teşkilatı'na daha sonra gözlemci üye statüsüyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı Altay, Başkortostan, Hakas, Saha-Yakut, Tataristan, Tiva ve Moldova Cumhuriyeti'nde Gagauz Yeri Özerk Bölgesi katıldı. TÜRKSOY, Türk dili konuşan ülkelerin kültür ve sanat alanlarında işbirliğini sağlayan, üye ülkelerin yönetimine, iç ve dış politikalarına karışmayan uluslararası bir teşkilattir." (Nalcıoğlu, 2010: 12)

2006 yılında Türkiye'nin başkenti Ankara'da kısa adı TÜRKAY-BİR olan Türk Dünyası ve Yazarlar Birliği kurulmuştur. 05.07.2006 tarihli basın bültenine göre; TÜRKAY-BİR, Türkiye başta olmak üzere Türk kültür coğrafyasındaki kültür, sanat, edebiyat, fikir faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesini sağlamak, bu konuda çalışmalar yapan kişi ve kuruluşlara destek vermek amacı ile kurulmuştur:

Bağımsız ve zerk Türk Cumhuriyetleri ile dünyanın dört bir tarafındaki ülkelerin içinde bulunan Türk topluluklarında ilim, fikir ve edebiyat eseri yazarlarının maddi ve manevi haklarını korumak ve kollamak, Türk edebiyat, fikir ve ilim eserlerinin bütün Türk dünyasında neşredilmesini; ilim ve edebiyat adamlarının, aydınlarının kaynaşmasını ve dayanışmasını; aralarında görüş alişverişini; Türk dilinin edebiyat ve ilim dili olarak dünya milletleri arasında hak ettiği yeri almasını sağlamak; Türk dünyası sanat, fikir ve ilim adamlarını ve eserlerini dünya ölçeğinde tanıtmak; bu maksatla yayınlar yapmak. Türk dünyasında yeni bir aydınlanma hareketini gerçekleştirmek üzere, Türkçenin bütün Türk dünyasında ortak anlaşma dili olmasını sağlamak; (Basın Bülteni, 06-078-196/2006-1)

Birliğin alışma konuları arasında Türk dünyası şiir şölenleri, Türk dünyası yazarlar ve aydınlar kurultayı düzenlenmeli, Türk dünyası ocuk edebiyatı enstitüsü, Türk dünyasında basılan eserlerden her birinden beşer adedinin basımından sonra en geç 3 ay içinde Türkiye Milli Kütüphanesi ile Türk cumhuriyetleri ve Türk topluluklarındaki milli kütüphanelere ulaştırılması ve bunun için Türkiye'deki derleme kanununda değişiklik yapılabilmesi, Türk dünyası cumhuriyet ve topluluklarında da bu hususun yasal tedbirlerinin alınması için girişimlerde bulunması, Türk dünyası ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı tüm coğrafyalarda yazarların ve aydınların birbirleri ile daha yakın temas içinde bulunmalarının sağlanması da bulunmaktadır. Türk dünyasının ortak şahsiyetleri olan bilim, edebiyat, sanat ve fikir alanındaki isimlerin belli yıldnmlerinin ortaklaşa organizasyonlarla anılması gibi aktiviteler de planlanmıştır.

20. yüzyılın başları ve sonları Azerbaycan'da baş gösteren siyasi-kültürel olaylar "Tarih tekerrürden ibarettir" deyiminin gerçekliğinin bir kanıtı gibidir. Yüzyılın bu iki farklı zaman diliminde Azerbaycan Cumhuriyeti aynı düşmanlara karşı mücadele vererek bağımsızlığını kazanmıştır. 1918 yılında kurulan Azerbaycan Halk cumhuriyeti öncesi aydınların özgürlük, adalet, bağımsızlık, ana dili sorunu, Azerbaycancılık, Türkçülük kavramları ile ilgili bilinçlenmesi ve halkı bilinçlendirmesi sürecini Sovyetler Birliği'nin son yıllarında da görülmektedir. Bağımsızlık kazanıldıktan sonraki yıllarda edebiyata vatan, millet, özgürlük, şehitlik gibi konuların hâkim olması, iki yıllık Halk Cumhuriyeti dönemindeki edebiyatı hatırlatmaktadır. Azerbaycan şairlerinin ve yazarlarının eserlerinde Türkiye sevgisi, İstanbul'un tasviri, Türk tarihi ve Türk kültürü ile yeniden karşılaşmaktadır. Yazarların birçoğu zamanla Avrupa, Arap ve Fars dillerinden alınan kelimeler yerine öztürkçe kelimeler tercih etmeye başlamışlardır. Buna televizyon, yayın organları ve orijinalinden okunan Türkiye edebiyatının da etkisi eklenince Azerbaycan Türkçesine Türkiye Türkçesinden çok sayıda kelime geçmiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi Türkiye ile Azerbaycan arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin en üst seviyede olduğu dönem Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurulduğu yıllardır. 1990'dan sonra ilişkilerde aynı seviyeyi yakalamak için her iki ülkenin de siyasetçileri ve aydınları faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kurulan siyasi ilişkiler kültür, edebiyat ve dil yakınlaşmasını sağlamıştır. Ülkeler arasında eğitim anlaşmaları imzalandı, öğrenci- öğretmen değişimi yapıldı, kültür ve edebiyat dernekleri kuruldu ve edebiyatın tanıtımı için her iki ülkede de karşılıklı olarak eserler yayınlanmıştır. Edebiyatlar arası etkileşimi sağlayan bu eserleri inceleyerek Türkiye- Azerbaycan edebi ilişkileri hakkında fikir edinmek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE AZERBAYCAN EDEBİYATI İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

1.1. EDEBİ İLİŞKİLER

Bu bölümde Türkiye'de 1990'dan sonra yayınlanmış Azerbaycan edebiyatını toplu olarak ele alan, edebiyat dönemlerini ve iki ülke arasındaki edebi ilişkileri inceleyen eserler üzerinde durulacaktır. Azerbaycan edebiyatının dönem ve akımlarının Türkiye'de ne kadar bilindiği ve bu dönemlerde edebi ilişkilerin durumu ile ilgili bilgi edinmeye çalışılacaktır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1992 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından Azerbaycanlı yazar, tiyatrocu ve gazeteci Yusuf Bey Vezirof'un önemli eseri "Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar" basılmıştır. Giriş bölümünde de bahsettiğimiz gibi, 1993 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınlarından çıkan "Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi"nin altı cildi Azerbaycan Edebiyatını ele almaktadır. Bu ciltler ayrı ayrı araştırmacıların Azerbaycan edebiyatının eskiden günümüze dönem ve sahalarını anlatan yazılarından ibarettir. Bu kitapların yayınlanmasını Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan Edebiyatının, dönemleri ve sahaları ile bir bütün olarak Türkiye'de tanıtılması yolunda atılan ilk ve önemli faaliyetlerden saymamız mümkündür. Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de araştırılması ve edebi ilişkilerin tespit edilmesinde önemli hizmetleri olan Yavuz Akpınar'ın "Azeri Edebiyatı Araştırmaları" kitabı ise 1994 yılında İstanbul'da Dergâh Yayınlarında basılmıştır. Kitapta değişik tarihlerde ve farklı yayın organlarında kaleme alınmış çalışmalar bir araya getirilmiştir. Yavuz Akpınar kitabın bu şekilde yayınlanmasındaki amacını şöyle açıklamaktadır:

" Amacımız son zamanlarda Türkiye'de ortaya çıkan Azeri Edebiyatı hakkındaki kaynak eser ihtiyacını belirli bir ölçüde karşılamak, okuyucunun ayrı ayrı yerlerde neşredilmiş bu yazılarımıza ulaşmasını kolaylaştırmak olduğu için, gerekli görülen ilaveler ve bazı düzeltmeler dışında bu yazılara müdahale uygun görülmemiştir." (Akpınar, 1994: 13)

"Ana Hatlarıyla Başlangıçtan Günümüze Kadar Azeri Edebiyatı" bölümünde Yavuz Akpınar, dönemlere ayırarak Azerbaycan edebiyatında türlerin, akımların oluşumu, gelişmesi ve ayrı ayrı önemli şahıslarla ilgili bilgi vermiştir. Bu bölümde ayrıca Güney Azerbaycan şairlerinden Şehriyar'ın Türkiye'de neşredilmemiş bazı Türkçe şiirlerinden bahseden araştırmacı, Bulud Karaçorlu Sehend ve Habib Sahir gibi şairleri de ele almıştır. "Azerbaycan Edebiyatında ve Matbuatında "Açıklık ve Yeniden Kurma" Politikasından Sonra Görülen Değişme ve Gelişmeler", "Çağdaş Azeri Şiirinde Milli Bir Mesele Olarak Güney Azerbaycan" gibi makaleler de kitabın ilk bölümünde yer almaktadır. Çalışmalarının büyük kısmını iki ülke edebiyatları arasındaki ilişkilere adanmış araştırmacının bu kitabının ikinci bölümü olan "Türkiye ve Azerbaycan Edebi İlişkileri" tez konumuzla doğrudan bağlantılıdır. "Azeri Edebiyatında Yunus Emre" yazısında Yavuz Akpınar, şairin Azerbaycan edebiyatına etkisini tespit etmeye çalışmıştır. Azerbaycan edebiyat tarihçileri arasında Yunus Emre'den ilk söz eden şahsın Selman Mümtaz olduğuna ve onun 1929'da yazmış olduğu "Molla Gasım ve Yunis İmre" adlı makalesinde Azerbaycan şairi Molla Gasım'da Yunus Emre etkisini tespit ettiğine dikkat çekmiştir. Yavuz Akpınar, Selman Mümtaz'ın bu konuda yanıldığını belirterek, Gölpınarlı'nın araştırmasına da istinaden bu iddianın yanlış olduğu düşüncesini savunmuş ve Şah İsmayıl Hatayi'ye Yunus Emre etkisinden bahsetmiştir.

"Azeri klasik edebiyatında da Yunus'a nazire yazarlar vardır. Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf adlı eserinde Tarih boyunca Yunus bahsinde Nesimi'den söz etmez ama Şah İsmayıl Hatayi'den örnekler verir." (Akpınar, 1994: 205)

Yavuz Akpınar Hatayi'nin şiirlerinin Yunus Emre ile ilişkisinin Nihat Sami Banarlı'nın da gözünden kaçmadığına değinmiştir. Eserde 1920'den 1990 yılına kadar Azerbaycan'da hâkim olan katı ideolojik tavır ve Marksist-Leninist edebiyat anlayışından dolayı Yunus'un Azeri edebiyatı üzerindeki etkisinin gerektiği kadar araştırılmamasına ve Azerbaycan edebiyatında en az araştırılan sahanın dini edebiyat olduğuna dikkat çekmiştir:

"Yunus Emre ancak bu son yıllarda özellikle 1980'lerden itibaren Azerbaycan'da yeniden tanınmağa başlamıştır. Bu yolda en çok emek harcayan şair ve gazeteci Memmed Aslan'dır. O, İlk defa 1978'de Bakü'de aylık yayınlanan Azerbaycan adlı edebiyat dergisinde "Türk Halg Şerinden Seçmeler" başlığı altında neşredilen yazısında Yunus'un "Selam Olsun", "Eşg Neyledi" redifli şiirlerini okuyuculara ulaştırdı. Mehmet Aslan topu topu 9 sahifelik bu yazısında Yunus Emre'den Âşık Veysel'e kadarki dönem içinde yetişmiş şairlerin eserlerine yer vermişti" (Akpınar, 1994: 206)

Yavuz Akpınar, Mehmet Aslan'ın 1982'de Bakü'de Yazıcı yayınevinde basılmış Yunus Emre ile Âşık Veysel'in şiirlerinden seçmelerden ibaret "İki Zirve" antolojisinin öneminden bahsetmiştir. Şairin 1991 yılında Bakü'de Gençlik yayınevinde neşrettirdiği "Gözellik Suy"u adlı genel bir Türk edebiyatı antolojisine de değinen araştırmacı, Mehmet Aslan'ın Azerbaycan'da Türk Edebiyatının tanıtılmasında büyük hizmetleri olduğunu vurgulamıştır ve çağdaş Azerbaycan şiirine Yunus Emre etkisi üzerinde durmuştur.

"Azeri edebiyatında Yunus ilhamıyla şiir yazan bir kaç şair var: Abbas Abdulla, Bahtiyar Vahabzade, Müzeffer Şükür ve Zelimhan Yakup. Bunlar arasında Abbas Abdulla'da Yunus tesiri hemen görülmez, o taklitçi değildir. Yunus'un tesiri Abdulla'nın ruhuna halk şiirinin yüzlerce şiiriyle birlikte, ana dilinin sırlarıyla yerleşmiştir ve ancak dikkat edilebilirse yakalanabilir." (Akpınar, 1994: 209)

Yavuz Akpınar (1994), eserinde Ebülfez Elçibey'in Yunus Emre hakkında yazdığı ve "Edebiyat" gazetesinin 2. sayısında 1991 yılının Ocak

ayında yayınlanan "Bizim Tanrı Sevgimiz" makalesinden de bahsetmiş, aynı gazetenin 1991 yılı 5 Haziran tarihinde yayınlanan 27. sayısındaki Müzeffer Şükür Mechul'e ait "Hakk Aşığı, Hakk Işığı" adını taşıyan deneme yazısına da değinmiştir.

"Azeri Edebiyatında Namık Kemal" yazısında Yavuz Akpınar şairin Azerbaycan'da tanınması, eserleri, eserlerinin neşri, sahnelenmesi ve etkisini tespit etmeye çalışmıştır.

"Azerbaycan Matbuatı ve Namık Kemal" yazısında da 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarındaki Çarlık Rusyası tarafından istila edilen Azerbaycan'da sosyal ve siyasi yaşam anahatlarıyla verilmiştir. Akpınar, ele aldığı dönemde Azerbaycan ile Türkiye arasında yakın ilişkilerin olduğuna dikkat çekmiştir:

"Çok az sayıda olsalar da bazı Azerbaycan aydınlarının Namık Kemal'i hiç olmazsa 1870'den itibaren, özellikle 1873'teki Vatan Yahud Silistre'nin kopardığı fırtına sebebiyle tanımış olduklarını, hakkında bir şeyler duyduklarını tahmin edebiliriz. Azerbaycan'la Türkiye arasındaki yakın alakalar bu şekilde düşünmemize imkân veriyor. Kesin bir hükme varmak için o dönemde yazılmış hatırat tarzı eserler, seyahatnameler ve bilhassa 1870- 1875 yılları arasında diğer Türk bölgeleri bir tarafa hiç olmazsa Kafkasya'da neşredilen Rusça gazeteler de taranmalıdır." (Akpınar, 1994: 216)

Dönemin önemli süreli yayınlarının çoğu araştırmacı tarafından taranmış ve Namık Kemal'le ilgili bilgilere tesadüf edilmemiştir. Yavuz Akpınar, o dönemlerde Rus sansürü nedeniyle Namık Kemal'le ilgili Kafkasya, Azerbaycan yörelerinde haber çıkmadığını vurgulamıştır. Makalede Azerbaycan ve Türkiye arasındaki edebi ilişkilerde önemli olan bir noktaya da değinilmiştir. Rus sansürüne rağmen o dönemlerde Azerbaycan okullarında Türkiye'den gizlice getirilmiş kitaplar okutulmaktaydı.

"İşte bu sebeplerden dolayı Namık Kemal sadece edebiyata, siyasete, ilgi duyan yetişkinler arasında değil, orta mektep çocukları arasında da bilinmeğe, okunmaya başlanmıştır. Bunda elbette ki Türkiye'de okumuş Abdulla Sur gibi aydınların veya doğrudan doğruya gizli bir şekilde Türkiye'den getirilmiş öğretmenlerin büyük rolü olmuştur." (Akpınar, 1994: 218)

Giriş bölümünde de değinildiği gibi İstanbul'da eğitim görmüş aydınların edebi ilişkilerde önemli yerinin olduğu bilinmektedir. Yavuz Akpınar da yazısında bu konuya dikkat çekmiştir. Şair Abdulla Sur İstanbul'dan döndükten sonra ondan Türkçe marş istendiğinde Namık Kemal'in "Osmanlılar Biz" şiirini "Kafkaslılar Biz" diye değiştirdiğine değinen Yavuz Akpınar, kendi yazılarında Namık Kemal'le ilgili bilgiler veren Azerbaycanlı aydınlardan ayrıca bahsetmektedir:

"1908'de Türkiyede'ki Meşrutiyet hareketi, 1905 Rus ihtilali ile canlanmış bulunan Rusya yönetimindeki Türklere de yeni ümitler vermiş, birçok kimse İstanbul'a tahsil için veya çeşitli sebeplerle, gelmiş, bu şehirde hatta cemiyetler kurarak birçok ictimai, siyasi faaliyetlere katılmıştır. Azerbaycan'dan bu şekilde İstanbul'a gelenler arasında Hüseyinzade Ali bey (Ali Turan), Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cavid, Mehmed Hadi, Mehmedağa Şahtahtlı, Yusuf Vezir Çemenzeminli(Yusuf Bey Vezirof), Habib Sahir, Muciz vs. gibi şahıslar memleketlerine döndükten sonra Osmanlı-Türk fikir hayatının, edebiyatının önemli eserlerini, problemlerini Azerbaycan'a taşımada büyük rol oynadılar. Böylece Türkiye- Azerbaycan arasında tarihin hiç bir döneminde görülmeyen bir kültürel yaklaşım, işbirliği 1905-1920 yılları arasında gerçekleşmiş oldu. Buna bağlı olarak Azerbaycan'da edebiyat ve edebi dil Türkiye Türkçesi'nden büyük ölçüde etkilendi." (Akpınar, 1994: 222)

Rus ihtilalinden sonra baskının hafiflemesi ve bu yakın ilişkiler nedeniyle Namık Kemal'in eserleri Azerbaycan'da neşredilmeye başlamıştır:

"Gence'de Türk dili muallimi olarak çalışan Mirza Mehmed Ahundzade, Kemal'in Rüya (Rö'ya), Vatan Yahud Silistre (Vetən Yahud Silistre) adlı eserlerini, Azerbaycan Türkçesine adapte ederek 1907'de bastırır." (Akpınar, 1994: s221)

Yavuz Akpınar 20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan ders kitaplarında Namık Kemal'le ilgili bilgileri tespit etmeye çalışmıştır. Araştırmacı 1912'de Bakü'de basılmış olan Ferhad Ağazade'nin Edebiyat Mecmuası, Abdulla Şaik ve Hüseyin Cavid'in birlikte yazdıkları "Edebiyat Dersleri", 1923-1927 yıllarında Azerbaycan'da öğretim üyesi olarak bulunan İsmail Hikmet (Ertaylan)'ın Bakü'de 4 cilt halinde basılmış olan "Türk Edebiyatı Tarihi", H Zaynallı, İsmail Hikmet, A. Musahanlı, A. Şaik'in müştereken tertip ettikleri "Edebiyat Dersleri" kitaplarından ayrıca bahsetmektedir. Bu kitaplar yayınladıkları dönem Azerbaycan'da Türk edebiyatının öğretilmesi konusunda oldukça büyük önem arz etmişlerdi.

Yavuz Akpınar, 1906- 1907 yılları arasında Bakü'de Hüseyinzade Ali Bey tarafından çıkartılan "Füyuzat" Dergisinde ve 1913- 1914 yıllarında yayımlanan, Anadolu Türklerinin edebiyatını Azerbaycan'da tanıtmada yararlı hizmetleri olan "Şelale" Dergisinde Namık Kemal'le ilgili yazıları da incelemiştir.

"Mehmed Hadi ve Namık Kemal" makalesinde Yavuz Akpınar ilk önce Azerbaycan şairi Hadi hakkında bilgi verdikten sonra onunla Namık Kemal'in edebi kimliği arasında benzerlikleri ortaya çıkarmıştır. Araştırmacı, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin kurucusu Mehmet Emin Resulzade'nin bu konuda 1920 yılında söylediklerinde haklı olduğunu onun şu sözleriyle ortaya çıkarmıştır:

"Azerbaycan gençliği saf ve samimi bir niyetle Türk öğretmenlerinin talebesi kesildi. çok geçmedi ki Namık Kemal Mehmet Hadi'yi; Abdulhak Hamid Hüseyin Cavid'i; Mehmet Emin de Ahmet Cevad'ı oğulluğa kabul ettiler." (Resulzade, 1980)

"Hadi'nin edebiyat sahnesine çıktığı ilk yıllara göz attığımızda, onun Namık Kemal tesirini taşıyan ilk şiiriyle, 'Nağme-i ahrarane' ile karşılaşırız." diye belirten Yavuz Akpınar, şairin Namık Kemal'in "Hürriyet" kasidesine yazdığı ve 29 Nisan 1907'de Füyuzat dergisinin 16. sayısında "Facia-i Hayatımızdan Bir Perde Naziresinden", 1908'de Teze Hayat'ta çıkan "Terane-yi Veten- Perestane" (13 Mayıs) şiirinden ve "Ey Mutribe-yi Devr-i Temeddün"(Temmuz) başlıklı şiirinden, "İran'ın Hürriyet Gehremanlarına"(Eylül) şiirinden, 1909 yılında İttifag gazetesinde çıkan "Terane-yi Ehrarane" naziresinden, Namık Kemal'in "Lazımsa" redifli gazellerine nazire olarak yazdığı "Maşrıgdan Bir Seda" şiirinden örnekler sunarak Hadi üzerinde Namık Kemal etkisini tespit etmeye çalışmıştır.

Modern Azerbaycan şiirinin kurucusu ve önde gelen temsilcilerinden biri olan Mirza Elekber Sabir hakkında önce kısa bilgi verdikten ve şairin Namık Kemal'le şiir ve edebiyat anlayışlarındaki paralelliklerden bahsettikten sonra Yavuz Akpınar, Sabir'in Namık Kemal'e yazdığı nazireler üzerinde durmuştur. Yavuz Akpınar Sabir'in Namık Kemal'in "Vatan Şarkısı" şiirine yazdığı dört nazireden bahsetmektedir. Bunlardan ilki 10 Mart 1907 tarihli Molla Nasreddin dergisinde çıkan "Namık Kemal'e Benzetme"dir.

"Kemal'in iftihar hisleriyle, milli gururla dolu epik şiiri, Sabir tarafından tersyüz edilmiştir. O'nun "Osmanlılar" tarzındaki övünmesi Sabir'de "Gafgazlılar" şeklindeki dövünmeğe çevrilmiştir. Hem de acı bir mizahla. Azerbaycan muhiti henüz bu kadar sert bir mizaha hazır değildi. Bu bakımdan Sabir, hemen bütün şiirleri sebebiyle rahatsız edilmiş, ağır hakaretlere, tehditlere maruz kalmıştır." (Akpınar, 1994, s241)

İkinci nazire 5 Mayıs 1907 tarihinde neşredilen ve bu defa "Osmanlılar" ifadesinin "Dindarlar" şekline sokulduğu şiirdir. 1907 yılının 26 Ağustos tarihinde Sabir'in, Abdulhalık Gaffarzade'nin Namık Kemal'e nazire olarak yazdığı ve "Osmanlılar" ifadesini "Turanlılar" diye değiştirdiği "Fahriye" şiirine cevap olarak yazdığı üçüncü naziresi

yayınlanmıştır. Yavuz Akpınar (1994) bu nazirede de şairin eleştirel bakış açısını açıklamaktadır:

"Manzumede Türk tarihinin esef edilecek, ders alınacak talihsizlikleri, çirkinlikleri, acı gerçekleri Sabir'in o kendine mahsus humor ve satirik diliyle sergilenmiştir. Biz bu şiirde Sabir'in Türk ve İslam âlemine oldukça realist bir açıdan tarihi idealize etmeden bakabildiğini görüyoruz." (Akpınar, 1994: 244)

Son olarak mizahi olmaması ile dikkat çeken "Abbas Ağa Deyir ki" naziresinden bahseden Yavuz Akpınar, Sabir'in Namık Kemal'le doğrudan alakalı olmasa da paralellik gösteren şiirlerinin de varolduğunu belirtir. Maksut Şeyhzade'nin de üzerinde Namık Kemal etkisine değinen araştırmacı daha sonra Güney Azerbaycan ve İran'da Namık Kemal'in tanınması ve tesirleri üzerinde durmuştur:

"Azerbaycan Tiyatro Hayatında Namık Kemal'in Dramları" bölümünde Yavuz Akpınar 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan tiyatro toplulukları ve tiyatrocular hakkında bilgi verdikten sonra

"1906-1920 yılları arasında Türkiye Azerbaycan arasında sıkı kültürel alakalar tiyatro hayatını da açıkca ektilemiştir, bizim üzerinde durduğumuz Namık Kemal'in eserleri dışında Şemsettin Sami, Abdülhak Hamid gibi yazarların da bazı eserleri Azerbaycan'da çok oynanmış piyesler arasında yer almıştır." (Akpınar, 1994: 250) "diye belirtir.

Yavuz Akpınar Azerbaycan tiyatro tarihi için değerli bir belge olan Gulam Mehmetli'nin salnamelerindeki Namık Kemal'in tiyatro eserleriyle ilgili bilgilerin kronolojik cetveline de kitabında yer vermiştir.

"Azeri Edebiyatında Şemsettin Sami" bölümünde Yavuz Akpınar edebi ilişkileri inceleyen araştırmacılar tarafından çok fazla üzerinde durulmayan Şemseddin Sami'nin eserlerinin Türkiye-Azerbaycan kültürel ve edebi ilişkilerindeki önemini, belirli ölçüde ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmacı bu yazısında Azerbaycan kültür hayatında Şemseddin Sami'nin

yeri, tanınması ve "Gave", "Besa Yahud Ahde Vefa" adlı dramlarının sahnelenmesi üzerinde durmuştur.

Bu kitapta yer alan "Türkiye-Azerbaycan Edebi ilişkileri açısından Zelimhan Yakub'un Şiirleri" makalesi daha önce Kardeş Edebiyatlar dergisinde 1992 yılında yayınlanmıştır. Makalede Azerbaycan ve Türkiye arasında 1930'lu yıllara kadar canlı olan ve Sovyetler Birliği kurulduktan sonra kesilen siyasi ve edebi ilişkilerin Sovyetler Birliği dağıldıktan makalenin yazıldığı 1992 yılına kadarki durumu hakkında kısa bilgi verilmiştir. Daha sonra Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelip duygularını eserlerine yansıtan Bahtiyar Vahapzade, Abbas Abdulla, Memmed Araz, Memmed İsmail, Refik Zekâ gibi isimler anılmış ve Türkiye'ye sevgi dolu şairlerden biri olan Zelimhan Yakub'un hayatı ve yaratıcılığı üzerinde durulmuştur. 1990 ve 1991 yıllarında Türkiye'ye seyahat eden şair Türkiye ile ilgili duygularını yansıtan şiirlerini "Ziyaretin Gebul Olsun" kitabında bir araya getirmiştir. Zelimhan Yakub Türkiye'de Ankara'nın Kocatepe Camii'si, Konya'da Mevlana Türbesi ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin Kurucusu Mehmet Emin Resulzade'nin mezarının ziyaretinden özellikle etkilenmiştir. Makalenin sonunda şairin Türkiye ziyaretinden etkilenip de yazdığı şiirlerden örnekler sunulmuştur.

Yavuz Akpınar "Azerbaycan Türkiye Edebi İlişkileri" bölümünü Türkiye-Azerbaycan-İran ilişkilerinin geleceği hakkında bazı düşüncelerini ortaya koyan yazısıyla bitirmiştir.

Kitabın üçüncü bölümü Yavuz Akpınar'ın Türkiye'de Azerbaycan edebiyatını tanıtmaya amacıyla zaman zaman çeşitli dergilerde basılmış olan bazı sanatçılar ve eserleri hakkındaki yazılarından ibarettir:

1. 1.Şehriyarın Yeni Bir Manzumesi: Rahim Bey'e Mektup
2. Şehriyar: Türkün Dili
3. Ali Kuşan: "Heyder Baba'nın Şehriyar'a selam"ı
4. Şehriyar ve Sehend'in şiirinde Azerbaycan
5. Mikayıl Müşfik

6. Resul Rıza'dan Şiirler
7. "İki seven Yüreğin Bir Aşkı vardır Ancak"
8. Resul Rıza ve Nigar Refibeyli'nin Ardından
9. Azerbaycan'dan bir Şair: Mirvarid Dilbazi
10. Bahtiyar Vahapzade'nin İki Korhu adlı manzumesi
11. Bir Âlim Daha Göçtü (Prof. Dr. Hamid Araslı)
12. Prof. Dr. Abbas Zamanov
13. Penah Halilov

Bu bölümde Azerbaycan'ın modern edebiyatında önde gelen isimler hakkında bilgiler içeren ve ayrıca Güney Azerbaycan şairlerinden Şehriyar ve Sehend'in şiirlerinden bahseden yazılar yer almaktadır. Son üç yazıda Azerbaycan Edebiyatı tarihiyle uğraşan bilim adamlarının çalışmaları tanıtılmıştır.

Son olarak "Ansiklopedi Maddeleri" bölümünde Yavuz Akpınar Feridun bey Köçerli, Hasan bey Melikzade Zerdabi, Mehmed Ağa Şahtahtlı, Samed Vurgun, Nesimi Seyid İmadeddin, Neriman Nerimanov, Hüseyin Cavid, Natevan Hurşidbanu, Memmed Cafer Cafereov, Memmed Said Ordubadi, Mehmet Rahim gibi Azerbaycan edebiyatının önemli isimleri hakkında bilgi vermiştir. Bu bölümde Yavuz Akpınar Türkiye- zerbaycan ilişkilerini göz önünde tutarak, bu ilişkilerde belirli rolü olan kişiler ve eserleri ile ilgili yazılara yer vermiştir.

Daha önce bahsettiğimiz Yusuf Vezirov'un eserinden sonra da bazı Azerbaycanlı edebiyat tarihçilerinin Azerbaycan edebiyatı ile ilgili yazmış oldukları eserler Türkiye Türkçesine aktararak yayınlanmıştır. Tanınmış edebiyat tenkitçisi ve edebiyat araştırmacısı Yaşar Karayev'in "Belli Başlı Dönemleriyle ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı" eserini Yavuz Akpınar yayına hazırlamış ve eser 1999 yılında İstanbul'da Ötüken neşriyatta yayınlanmıştır. Bu kitabın yayınlanmasında amaç Azerbaycan edebiyatı ile ilgili Türkiye'deki bilgi eksikliğini gidermektir.

"Türkiye'de Azerbaycan Edebiyatı'nı bütün dönemleriyle ele alan bir edebiyat tarihi yayınlanmamıştır. Hâlbuki bütün üniversitelerimizde Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı dersleri okutulmakta, bu metinler üzerinde dil ve edebiyat araştırmaları yapılmaktadır. Öğretimde ve araştırmalar sırasında kaynak eser sıkıntısı çekildiği bilinmektedir. Yaşar Karayev'in yayınlanan bu eseri elbette alışılmış manada bir edebiyat tarihi değildir. Daha önce de belirtildiği gibi hem genel Türk Edebiyatı'nın bazı ortak dönem ve şahsiyetlerinin bu makalede inceleme konusu olması hem de Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın belli başlı dönemlerinden zirve şahsiyetler seçilerek eser ve düşüncelerini geniş bir şekilde tahlil edilmesi bu eserin Türkiye'li araştırmacılar, üniversiteli öğrenciler için yararlı bir kaynak eser haline getirmektedir." (Karayev, 1999: 16.)

Kitapta "Aynı Etnik Mihverdeki Ortak Söz Abideleri Erken Türk Tasavvuf Kültürü: Yesevilik", "Ortak Şark İslam Uyanışı ve Genceli Nizami", "Türk - İslam uyanışının Zirvesi: Fuzuli" gibi makaleler yer almaktadır. "Ahundzade ile Başlayan Estetik Hafıza: Azerbaycan Türk Uyanışı" bölümünde araştırmacı Azerbaycan'da "profesyonel milli tiyatro sanatının, realist bedii nesrin, demokratik felsefi ve estetik fikrin, ilk alfabe değiştirme fikrinin, genellikle manevi medeniyetimizin bütün sahalarında "yeni çağ"ın mimarı olan Mirza Fatali Ahundzade" (Karayev, 1999: 176) yaratıcılığının çok yönlü milli, edebi ve sosyal deyerlerini ortaya koymaya çalışmıştır.

"Nesrin ve Sahnenin Acılı Hafızası: Celil Memmedguluzade" yazısı araştırmacının "Şimdiki bağımsız Azerbaycan'ın manevi mimarlarından biri" olarak adlandırdığı önemli satirik Celil Memmedguluzade ile ilgilidir ve yazarın anma yıldönümüne ithafen yazılmıştır.

"Milli Hafıza Kendini Hicivde Buluyor Sabir" bölümünde 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının ve mizahının en önemli isimlerinden biri olan Sabir'in hicivdeki kendine has çizgisinden bahsedilmiştir.

"Kökünü ve Bütünlüğünü Görmeye Çalışan Hafıza: Hüseyinzade Ali Bey" yazısında Yaşar Karayev (1999), "Bayrağımızda üç rengin ressamı"

olarak tanımladığı Ali bey Hüseyinzade'nin sadece Azerbaycan'ı değil Tüm Türk dünyasını etkileyen düşüncelerine yer vermiştir. Araştırmacıya göre "*Ali bey sadece Azerbaycan'da değil, bütün Türk dünyası çapında kavim olarak kendini idrak etmenin, istiklal düşüncesinin yalnızca ressamı değil, aynı zamanda mimarıdır da. Sırf bu anlamda, sadece Mehmet Emin, Neriman Nerimanov değil, hatta Ziya Gökalp ve Kemal Atatürk de Hüseyinzade Ali bey'den ilham alıyor.*" (Karayev,1999: 226)

"Romantizmin Cavid Hafızası" makalesinde araştırmacı Azerbaycan edebiyatında sembolizmin ve romantizmin önemli ismi olan Hüseyin Cavid'den bahsetmektedir.

"Cumhuriyet Devri ve Onun Şiirdeki Hafızası: Ahmet Cevat" yazısında Yaşar Karayev, milliyetçi ve cumhuriyetçi şairin yaratıcılığı üzerinde durmuştur. Bu yazı aslında 23-24 Mayıs 1990'da Azerbaycan İlimler Akademisi'nin Edebiyat ve Tarih Enstitülerinin, Azerbaycan Yazarlar Birliği'yle birlikte düzenledikleri edebi-ilmi toplantının açılışında yapılan konuşmadır.

"Hafızanın Kederde ve Gülüşte Uyanışı: Necef bey Vezirli" yazısında ilk milli trajedinin yaratıcısı olan tiyatrocudan, "Klasik Sosyalist Gerçekliği Cafer Cabbarlı" makalesinde ise Azerbaycan dramasında sosyalist gerçekçiliğin kurucusu olarak bilinen tiyatrocusu Cafer Cabbarlı'nın hayat ve yaratıcılığına yer veren Yaşar Karayev, "Şiirin Aras Acısı ve Hafızası: Şehriyar " bölümünde Güney Azerbaycan şairi Şehriyar'ın şiirlerinde bedii felsefi fikri ortaya koymaya çalışmıştır.

"Yakın Dönem Azerbaycan Edebiyatı" bölümünde araştırmacı 1920-1990 yıllarında yani Sovyetler birliği döneminde Azerbaycan edebiyatını genel olarak ele almıştır. Bu kitap Mirze Fethali Ahundzade, Celil Memmedguluzade gibi isimlerin Azerbaycan edebiyatının yenileşmesindeki rolünü ve Ali bey Hüseyinzade, Ahmet Cevat, Hüseyin Cavit gibi şairlerin Azerbaycan Türkiye ilişkilerindeki yerini tespit etmesi ve Türkiye'de fazla araştırılmayan ve karanlık sayfa olarak kalmaya devam eden Sovyetler

Birliği dönemi Azerbaycan Edebiyatı ile ilgili bilgi içermesi açısından önemlidir.

Azerbaycan araştırmacılarının Azerbaycan edebiyatı ile ilgili yazdıkları eserlerden Türkiye'de çevrilerek yayınlanmış olanlarından biri de Bakü'de bulunan Atatürk Kültür Merkezi başkanı Nizami Ceferov'un "Klasiklerden ağdaşlara" kitabıdır. Kitap 2006 yılında İstanbul'da Gri Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yasemin Bayer tarafından aktarılan kitapta nsz yerine çevirmenin yazarla ilgili notları yer almaktadır. Kitapta Azerbaycan Edebiyatının oluşum tarihi, dönemleri, ağdaş Azerbaycan edebiyatı, Azerbaycan edebiyatının Kuzeyde ve Güneyde gelişimi ile ilgili yazıların bulunduğu nsz ya da "Azerbaycan Edebiyatının Tarihi" bölümünden sonra "Eski Türk Destanı'ndan Orta ağ Türk Oğuz Destanı'na", "Nizami'den Fuzuli'ye" ve "Vidadi'den Vagif'e" bölümleri gelmektedir. Nizami Ceferov, Samed Vurgun ve Anar gibi Azerbaycan edebiyatının önemli isimlerini ayrıca anlatmıştır.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra hem Azerbaycan hem de Türkiye'de edebiyat araştırmacıları Sovyetler Birliği döneminde edebi ilişkilerde önemli yeri olan Azerbaycan muhaceret edebiyatı temsilcilerinin yaşamları ve eserlerinin tanıtılması için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Muhaceret edebiyatını derinden incelemesinin yanı sıra muhaceret edebiyatı ile ilgili Türkiye'de yapılan araştırmalar hakkında da bilgi vermesi açısından bu konuda yazılmış en önemli eserlerden olan Vagif Sultanlı'nın "Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı" eserini Türkiye Türkçesine Enver Uzun evirmiştir. Enver Uzun aynı zamanda kitabın Türkiye neşrine nsz de yazmıştır. Kitap İstanbul'da Avrupa yakası yayınlarında basılmıştır. Enver Uzun'un kitabın Türkiye baskısına yazdığı nsz ve Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu'nun Azerbaycan baskısına yazdığı nszden sonra genel olarak muhaceret edebiyatı kavramı ve Azerbaycan edebiyatında muhaceret yazarlarının önemiyle ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra Azerbaycan muhaceret edebiyatının araştırılması tarihini anlatan bölümde Vagif Sultanlı, bu alanda daha önce çalışmış olan Prof. Dr. Ali Yavuz Akpınar, Prof. Dr. Ali

Haydar Bayat, Sabahattin Şimşir, Dr. Enver Uzun gibi isimlerin eserlerinden bahsetmiştir.

Vagif Sultanlı, Türkiye'de Azerbaycan'ın önemli isimlerinden biri olan Ali bey Hüseyinzade'nin yaratıcılığının araştırılmasında Ali Haydar Bayat'ın önemini vurgulamıştır. Onun "Ali bey Hüseyinzade ve Türkiye'de Yayınladığı eserler (İzmir, 1993) ve "Hüseyinzade Ali Bey" (Ankara, 1998) gibi eserlerinden bahsetmiştir. Vagif Sultanlı, Azerbaycan muhaceret edebiyatının araştırılmasında önemli hizmetlerde bulunan bilimadamlarından biri olan Sabahattin Şimşir'in "Mehmet Emin Resulzade'nin Türkiye'deki Hayatı, Faaliyetleri ve Düşünceleri" (Ankara, 1995) eserine de değinmiştir.

"Türkiye'de Azerbaycan muhaceret matbuatı ve edebiyatının öğrenilmesi ve tanıtılmasında Dr. Enver Uzun'un araştırmaları da mühim değer taşımaktadır. O'nun "Güney Azerbaycan Edebiyatında istiklal Düşüncesi" (Trabzon, 1999), "100 Güney Azerbaycan Şairi"(Trabzon, 2000), "Hüseyin Cavid ve Türkiye Edebiyatı" (Bakü, 1998), "Güney Azerbaycan Basın Tarihi" (Trabzon, 2002) ve diğer araştırmaları dikkat çekmektedir. " (Sultanlı, 2007: 21)

Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de tanıtılması için çalışmış ve "Şehriyar'ın Bütün Türkçe Şiirleri" (İstanbul 1991), "Çağdaş Azerbaycan Hikâyeler Antolojisi" (İstanbul, 1987), "Çağdaş Azeri Şiiri Antolojisi(İstanbul 1983) gibi eserlerin yazarı Dr. Yusuf Gedikli de muhaceret edebiyatını incelemiştir. Muhaceret edebiyatının önemli isimlerinden Ahmet Ağaoğlu'yla ilgili yapılan araştırma çalışmalarından Fahri Sakal'ın "Ağaoğlu Ahmet bey" (Ankara, 1999), Doç. Dr. Ufuk Özcan'ın "Ahmet Ağaoğlu "Yüzyıl Dönümünde Batıcı bir Aydın" (İstanbul, 2002), Gülseren Akalın'ın "Türk Düşünce ve Siyasi Hayatında Ahmet Ağaoğlu" (Bakü 2004) ve diğer önemli isimlerden Elmas Yıldırım'la ilgili Doç. Dr. Salih Okumuş'un "Elmas Yıldırım (Hayatı, Sanatı, Eserleri" (Trabzon, 2002) gibi eserleri örnek veren Vagif Sultanlı 1991 yılına kadar Azerbaycan muhaceret edebiyatının siyasi nedenlerden dolayı ciddi araştırmalardan uzak olduğunu vurgulamıştır.

"1991 yılının Nisan ayında Azerbaycan Yazarlar Birliği, Nizami adına Edebiyat Enstitüsü ve Ankara'daki Azerbaycan Kültür derneği'nin Bakü'de birlikte düzenledikleri "Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı"adını taşıyan uluslararası sempozyum bu edebiyatın öğrenilmesi hususunda büyük merak uyandırdı." (Sultanlı, 2007, s. 23)

Kitabın ikinci bölümünde araştırmacı 20. yüzyıl Azerbaycan muhaceret edebiyatının aşamalarını dört döneme ayırarak sınıflandırmıştır: 1909-1920 (Çar Rusyasındaki Stolipin irticasından Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin sona ermesine kadar olan dönem), 1920-1941(Cumhuriyetin sona ermesinden 2. Dünya savaşına kadarki dönem), 1941-1991 (2. Dünya Savaşı'ndan Azerbaycan'ın bağımsızlığına kadarki dönem) ve 1991 yılından sonraki dönem (Azerbaycan'ın bağımsızlık dönemi). Vagif Sultanlı'nın kitabında değindiği 1991 yılında Bakü'de geçirilen "Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı Sempozyumu" ile ilgili Azerbaycan Kültür derneğinin yayın organı olan Azerbaycan dergisinin 1991 yılında çıkan 278. sayısında geniş bilgi bulmak mümkündür. "Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı Sempozyumu Yapıldı" başlıklı yazıda hem sempozyum, hem de Azerbaycan Muhaceret edebiyatı temsilcilerinden bahsedilmiştir.

Azerbaycanlı araştırmacı Aybeniz Aliyeva Kengerli'nin "Azerbaycan'da Romantik Türkçülük" kitabı Doç. Dr. Metin Özarslan tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak 2008 yılında İstanbul'da Doğu Kütüphanesi tarafından basılmıştır. Aybeniz Kengerli Türkçülük düşüncesinin tetkik tarihini incelemiş, daha sonra 1920'li yıllara kadar olan süreci ele almış ve "yanlışlıklar, zıtlasmalar ve gerçekler dönemi" diye tanımladığı 1920-30 yıllarını incelemiştir. 1930'lu yıllardan 80'li yılların sonuna kadar olan dönemi ele aldıktan sonra ise 1980'li yılların sonlarından itibaren romantizm, Türkçülük görüşüne dönüşü ve Türkçülük akımını araştırmıştır. Kitabın ikinci bölümü Türkçülük hareketinin gelişimi üzerinedir. Türkçülük kavramını tanımlayan araştırmacı Abbaskulu Ağa Bakıhanov, Mirza Fethali Ahundov, Hasan bey Zerdabi gibi isimlerin Türkçülüğe geçiş dönemindeki yerini incelemiştir. Eserinde önemli Azerbaycan Türkçülerinden

Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Resulzade, Yusuf Vezir Çemenzeminli gibi aydınların yanı sıra Rusya Türkleri arasındaki Türkçülük akımının önemli isimleri İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura'yı da ayrıca başlıklar altında ele almıştır. "Azerbaycan Romantikleri ve Türkiye'de Edebi Türkçülük Hareketi" bölümü Azerbaycan ve Türkiye edebiyatları arasındaki ilişkinin incelenmesi açısından önemlidir.

Sovyetler Birliği döneminde zayıflayan edebi ilişkiler yüzünden çağdaş Azerbaycan edebiyatının dönemleri hakkında bilgi eksikliği mevcuttur. Bu sorunu gidermek amacı ile yazılmış yazılardan biri olan "Modern Azerbaycan Edebiyatı'nın Dönemlere Göre Tasnifi Üzerine" makalesinde Ali Erol 20. yüzyıldan itibaren Batı kültürü etkisinde gelişen Azerbaycan edebiyatını sosyal ve siyasi bir yaklaşımla dönemlere göre tasnif etmiş, Sovyet döneminde ideolojik baskının Azerbaycan edebiyatındaki etkisini ortaya koymuştur. XIX. yy'dan itibaren Batı medeniyetinin etkisi ile yeni bir döneme giren Azerbaycan Edebiyatı, farklı yaklaşımlarla tasnif edilmiş, bu tavır, özellikle ara dönemlerin "Teceddüd Devri", "Modern Azerbaycan Edebiyatı'nın Öncüleri", "Azerbaycan'ı İstiklal Savaşına Götüren Romantizm Çağı", "Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti Devrinde Edebiyyat(1918-1920)", "Son Devir" ya da "Azerbaycan İnkılablar Devrinde", "İnkılabi-Demokratik Edebiyyat", "Sosyalist İnkılabı Arefesinde Edebiyyat", "Proletar Sovet Edebiyyatı" gibi daha çok siyasi olayların esas alındığı bir anlayış içerisinde farklı isimlerle sunulmasına yol açmıştır.

"Şüphesiz ki bu farklılığın en önemli sebeplerinden birisi Azerbaycan edebiyatının daha çok 1930 ve 1940'lı yıllarda, Marksist-Leninist aydınlarca ideolojik bir yaklaşım içerisinde yazılmış ve yorumlanmış olmasıdır. Bu anlayış çerçevesinde "Sovyet Devri" öncesi edebi hayat yok sayılmış "Azerbaycan Milli Şu'rası" döneminde ortaya konulan eserler hemen hemen hiç dikkate alınmamış, dönem-tasnif çalışmalarında daha çok siyasi terminoloji tercih edilmiştir." (Erol, 2005: 53)

Araştırmacı makalesinde Köprülüzade Mehmet Fuad ve Ahmet Caferoğlu gibi isimlerin Azerbaycan Edebiyatındaki dönemlerle ilgili fikirlerine de yer vermiştir. Bu makale Azerbaycan edebiyatının Sovyet dönemindeki durumu ve edebiyata karşı farklı tutumlarla ilgili bilgi içermesi açısından önemlidir.

Ali Erol'un Yeni Türkiye dergisinin 2002 yılında çıkan Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısında (43.sayı) yeni dönem Azerbaycan edebiyatından bahseden "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı" makalesi yayımlanmıştır.

"Anadolu, Kırım, Türkistan gibi dünyanın en eski medeniyet merkezlerinde yoğrularak bir sentez halinde günümüze ulaşmış olan Türk kültürünün en zengin birikimlerinden biri de Azerbaycan edebiyatı'dır. " (Erol, 2002: 560) diye makalesine başlayan Ali Erol, ilk önce 7. yüzyıldan itibaren Azerbaycan edebiyatı hakkında genel ve kısa bilgi sunmuştur. Daha sonra 19. yüzyıldan itibaren tarihi süreçte siyasi ve kültürel faaliyetlerin edebi hayata etkisini ve Azerbaycan edebiyatında modernleşme çabalarını anlatmıştır. Azerbaycan edebiyatının gelişme istikametlerini inceleyen araştırmacı yayın organlarının önemini de göz önünde bulundurmuştur. 1905 ve 1920 yılları arasında Azerbaycan edebiyatında siyasi olayların öneminden bahseden Ali Erol yazar ve şairlerde Türkiye edebiyatının etkisine değinmiştir. Ali Erol da diğer araştırmacılar gibi edebi ilişkiler söz konusu olunca bu yıllarda Azerbaycan'ın tarihini, siyasi coğrafiyasını, dilini, edebiyatını, halkın istek ve arzularını yakından tanıyan ve İstanbul'a gelerek kültürel çalışmalarda bulunan Hüseyin Cavid, Mehmed Emin Resulzade, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey gibi isimler üzerinde durmuştur. Araştırmacı "Hayat", "Füyuzat", "Açık Söz" gibi yayınlarda Türk Edebiyatı'ndaki gelişmeleri yakından takip eden Azerbaycan edebiyatı temsilcilerinin ileri sürdükleri fikirlerden bahsetmiştir. Sovyet Devri Azerbaycan Edebiyatı kısmında araştırmacı özellikle Stalin döneminde siyasi baskının edebiyata olumsuz etkilerini ele almıştır:

" Böylece, kaynağını Marksizm ve Leninizm ideolojisinden alacak bir edebiyat teşekkül ettirme çalışmalarının hızlandırıldığı yeni bir devir başlar" (Erol, 2002: 568).

Soyvet döneminde edebiyata olan aşırı siyasi baskıya rağmen edebiyattaki olumlu gelişmelerin ve ortaya çıkmış değerli eserlerin de üzerinde duran araştırmacı, Sovyet dönemi Azerbaycan edebiyatını on yıllık dönemlere ayırarak incelemiştir.

Azerbaycan - Türkiye edebi ilişkilerinin incelenmesinde önemli olan yazılardan biri de "XX. Yüzyılın Başlarında Bakü'de Türkiye ile İlgili Eserlerin Tercümesi ve Yayınlanması" (Yeni Türkiye 2002/43) makalesidir. Bu yazı Azerbaycanlı araştırmacı Vilayet Cafer tarafından kaleme alınmış ve Elnur Ağaoğlu tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Makalenin başında araştırmacı öncelikle XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da matbaacılığın durumu ve halkın eğitim düzeyi hakkında kısaca bilgi vermiştir. Azerbaycan'da matbaacılık tarihinin "Ekinci" gazetesinin ilk numarasının basıldığı 1875 yılının 22 Temmuz tarihinden itibaren başladığını belirten araştırmacı o yıllarda Azerbaycan'da gazeteciliğin İstanbul'un yardımı ile başladığına dikkat çekmiştir. Daha sonra makalenin asıl amacına yönelen Cafer, Bakü'de Türkiye ile ilgili eserlerin yayınlanması ve tercümesi hakkında bilgi vermiştir. Vilayet Cafer, XX. yüzyılın başlarında Bakü'de Türkiye ile ilgili yayınlanan kitapları üç kısma ayırarak incelemiştir. Birinci kısım kitaplara Türk dilinin grameri ve Türk edebiyat tarihi ile ilgili kitapları dâhil etmiştir. Araştırmacı örnek olarak Bekir Çobanzade'nin "Türk Dili ve Edebiyatı Tedrisi Usulu" (Bakü, Azərneşr, 1926), İsmayıl Hikmet'in "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı bir kaç ciltlik araştırmasını, Ferhat Ağazade'nin "Niçin Arap Hurufatı Türk Diline Yaramıyor" ve yine de İsmayıl Hikmet'in "Türkçe Serf-i Nehv" (Bakü, Azərneşr, 1929) gibi Türkçenin gramer kuralları ve edebiyat tarihinin çeşitli dönemlerini içeren kitapları göstermiştir. İkinci kısım kitaplara edebi eleştiri kitaplarını dahil eden araştırmacı, yüzyılın başlarındaki yayınlar arasında bu tür kitapların da sıkça görüldüğüne dikkat çekmiştir.

"Namık Kemal'in 1907 senesinde "Geyret" yayımevi tarafından tercüme edilerek basılmış "Rüya", "Vatan", "Vatan Yahut Silistre" eserlerini, yabancı yazar L. Rollas'ın "İstanbul'un Fethi", Arap yazarı Corci Zeyda'nın "Osmanlı İnkılabı" romanlarını, Zeki Rıza'nın "Köhne Türkiye" adlı üç perdelik trajik eserini, Ali Ejder Seyitzade'nin "Tefik Fikret Hakkında", Hüseyinzade Ali'nin "Batı'nın iki Destanında Türk", Nazım Hikmet'in "Güneşi İçenlerin Şarkısı" vb. kitapları bu bölüme örnek gösterebiliriz. Makalemizde bu eserler hakkında geniş bilgi vermek imkânsız olduğundan sadece isimlerini belirtmekle yetinmek zorundayız. Üçüncü kısma ise Türkiye'nin tarihi ile ilgili kitapları dâhil edebiliriz. " (Cafer, 2002: 576)

Makalenin sonunda Pavloviç'in "İnkılapçı Türkiye" kitabıyla ilgili geniş bilgi verilmiştir. Bu kitap sadece Azerbaycan'da değil, Rusya'da da Türkiye ile ilgili bilgi içeren bir eser olması açısından önemlidir. Araştırmacı, makalesini " Sonuç olarak XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan kendi tarihinin çok karmâşık ve oldukça çalkantılı bir devrini yaşasa da onun milli ruhta eğitim almış olan aydın sınıfı Türkiye'ye ve orada cereyan eden olaylara karşı sürekli yakın ilgi göstermiş ve bu ülke ile ilgili eserleri tercüme ederek Azerbaycan'da yayınlanmasına muvaffak olmuşlardır. Bu da şüphesiz Azerbaycan halkının, dost, kardeş Türkiye halkına beslediği sevgi ve saygıdan ileri gelmektedir." (Cafer, 2002, s.580) cümleleriyle bitirmiştir. Bu makale ile 20. yüzyılın başlarının Azerbaycan ve Türkiye edebi ilişkilerinde önemli bir dönem olduğuna bir daha emin olmaktayız.

Ali Erol'un "Modern Azerbaycan Edebiyatının Kuruluş Yıllarında Türkçe Mes'elesi" makalesinde Azerbaycan edebiyatında dil sorunu ele alınmıştır. Makalenin girişinde 7. yy'dan itibaren Azerbaycan edebiyatının oluşum ve gelişim süreci anlatılmıştır. Araştırmacı, edebiyatın dönemlere göre genel değerlendirilmesini yaparken sosyal ve siyasi ortamları da göz önünde bulundurmuştur. "Maarifçi Çalışmalar" bölümünde XX yy'ın başlarından itibaren "maarifçiler" olarak adlandırılan aydınların kültür ve edebiyatın gelişmesi için yaptıkları çalışmalar ele alınmıştır. "Molla Nasreddin ve Dil Politikaları" bölümünde 1905'ten 1917 Bolşevik ihtilaline

kadar olan "milli içtimai devir", edebiyatta, özellikle edebi dil konusunda yeni arayışlar, bu yolda faaliyetlerde bulunan yayın organları ve dil politikaları, özellikle de Füyuzat üzerinde durulmuştur.

"Ancak söz konusu bakış açısı, yine Türk edebiyatında olduğu gibi bazı arayış ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Milli dil ve milli edebiyat konusundaki algı farkından kaynaklanan bu tartışmalara odaklık eden en önemli yayın organlarından biri Molla Nasreddin, diğeri ise Füyuzat olmuştur. Bu çerçevede Molla Nasreddin yazarlarının milli bir dilin ancak halkçı bir tavırla gerçekleştirilebileceği yönündeki yaklaşımlarına karşın, Füyuzat kadrosu daha çok milliyetçi fikirler doğrultusunda ortak dil olarak "İstanbul Türkçesi" tezini ortaya koymuştur. (Erol, 2011: 1047)

Makalede konuyla ilgili olarak Şehriyar'ın "Türk'ün Dili", Bahtiyar Vahapzade'in "Ana Dili", Süleyman Rüstem'in "Ana Dilime Deyme", Mirvarid Dilbazi'nin "Anadil" şiirlerine de yer verilmiştir.

Türk Yurdu dergisinin 2001 yılı Ekim ayında çıkan 170. sayısında Azerbaycanlı Türkolog Şamil Veliyev'in "Azerbaycan Füyuzat Edebi Ekolü" makalesinde de 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan edebi dilinin gelişmesinde önemli yeri olan Füyuzat dergisi ve Füyuzat edebi ekolüne mensup isimlerden bahsedilmiştir. Edebiyatın gelişmesinde 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları önemli bir dönemdir. Bu dönemde Azerbaycan'da edebiyat Ali Erol'un makalesinde de gördüğümüz üzere dil ve düşünce açısından köklü değişim ve gelişmelere uğramıştır. Edebiyatta yeni yaratıcılık eğilimi ve yöntemleri kullanılmıştır. Şamil Veliyev, bu değişim ve gelişimde Füyuzat dergisinin oluşturduğu edebi ekolün yerini ve önemini incelemiştir.

Azerbaycan edebiyatını toplu olarak ele alan veya edebi ilişkiler üzerinde duran kitap ve makalelerden de gördüğümüz üzere Türkiye ile Azerbaycan arasında edebi ilişkilerinin en önemli dönemi, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarıdır. Namık Kemal gibi isimlerin tanınması ve etkileri 1870'den itibaren başlasa da 1905 Rus ihtilaline kadar sansür ve

siyasi baskıdan dolayı yayın organlarında Türk edebiyatı ile ilgili örnekler pek rastlanmamaktadır. Özellikle 1905 yılından Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'ne dâhil edildiği 1920 yılına kadar, Türkiye Edebiyatının ve Türkçesinin Azerbaycan edebiyatına ve Türkçesine etkisi çok kuvvetlidir. Azerbaycanlı aydınların Türkçülük ile ilgili düşünceleri Osmanlı aydınlarını da etkilemiştir. Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Recaizade Ekrem, Muallim Naci, Halid Ziya Uşaklıgil, Mehmet Emin Yurdakul, Şemseddin Sami ve daha birçok Osmanlı yazarı, şairi Azerbaycan'da sevilerek okunmaktaydı. Namık Kemal, Şemseddin Sami ve Abdülhak Hamit gibi tiyarocuların piyesleri özellikle "Vatan yahut Silistre", "Zavallı Çocuk", "Akif bey" eserleri Azerbaycan'da sık sık sahnelenmekte ve halk tarafından sevilmekteydi. Bu isimlerin Azerbaycanlı şair ve yazarlar üzerinde etkisi hakkında hem Azerbaycanlı, hem de Türkiyeli araştırmacıların çok sayıda eserleri vardır. Özellikle İstanbul'da eğitim veya iş için bulunan Hüseyinzade Ali bey, Hüseyin Cavid, Mehmed Hadi, Yusuf Vezir Çemenzemimli, Muciz, Seyiz Azim, Ahmet Açoğlu gibi Azerbaycanlı aydınlar Türkiye Türkçesinin ve edebiyatının etkisinde kalmışlardır. Bu aydınların toplandığı yayın organları da Türkçülük düşüncelerini savunmakta ve Türkiye edebiyatını tanıtmakta, dil sorunlarına çözümler aramakta idi. Günümüzde araştırmacılar bu yayın organlarından en çok Füyuzat ve onun edebi ekolü üzerinde durmaktalar. Aynı zamanda Şelale dergisi de Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinin geliştirilmesinde ve Türkiye edebiyatının Azerbaycan'da tanıtılmasında önemli hizmetlerde bulunan bir yayın organı olmuştur. Dönemin Mirze Alekber Sabir gibi romantizm cereyanına ait olmayan şairleri bile Namık Kemal gibi Türk şairlerine nazireler yazmışlardır. Özellikle Sabir'in Namık Kemal'in "Osmanlılarız" şiirine yazmış olduğu dört nazire ilgi çekmektedir. Tüm araştırmacıların ortak vardığı kanı 20. yüzyılın başlarının tarihte Azerbaycan ile Türkiye arasındaki edebi ve kültürel ilişkilerin en canlı olduğu dönem olması üzerinedir. Türkiye'de baş veren edebi olayların ve Türkiye'deki eğitimin, Azerbaycan'da dergi ve gazetelerde yayımlanan, tiyatro sahnelerinde oynanan eserlerin etkisi, vatan, hürriyet ve medeniyet gibi kavramlara duyulan rağbet Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde bu

denli canlılığa neden olmuştur. 1920 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nde yapılan siyasi baskı edebi ilişkilerin oldukça zayıflamasına neden olmuştur. Bu dönem Azerbaycan Muhaceret edebiyatı edebi ilişkilerde önemli yer tutmaktadır. Azerbaycan'dan siyasi nedenlerden dolayı kaçarak Türkiye'ye sığınmış aydınlar burada yazmaya devam etmişlerdir. Ali bey Hüseyinzade, Mehmet Emin Resulzade, Elmas Yıldırım gibi isimler Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'da okutulmamış, unutturulmuştur. Türkiye'de muhacerette bulunan aydınların kurmuş oldukları Azerbaycan Kültür Derneği'nin katkısıyla 1991 yılında Bakü'de geçirilen "Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı" sempozyumundan sonra bu edebiyatın temsilcilerinin hayat ve yaratıcılıkların incelenmesindeki eksiklikler giderilmeye başlanmıştır. Türkiye'de Yusuf Gedikli, Enver Uzun, Sebahattin Şimşir, Fahri Sakal gibi edebiyat araştırmacılar Azerbaycan Muhaceret edebiyatı ile ilgili yazılar yazmışlardır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde önemli yere sahip isimler ve muhaceret şairleri ile ilgili çok sayıda eserler yayımlanmıştır. 1990'dan sonra 20. yüzyılın başlarında olduğu gibi edebi ve kültürel ilişkiler hızlı bir gelişme göstermiştir. Bahtiyar Vahapzade, Refik Zekâ, Memmed İsmayıl, Zelimhan Yakup, Anar gibi aydınların eserlerinde Türkiye sevgisi, Türkiye edebiyatı ve Türkçesinin etkisi hissedilmektedir. 20. yüzyılın başlarında olduğu gibi Azerbaycan ve Türkiye arasındaki siyasi ve kültürel yakınlaşma, gençlerin eğitim mübadelesi, Azerbaycanlı aydınların Türkiye gezileri ve Türkçülük düşüncelerinin benimsenilmesi edebi ilişkileri güçlendirmiştir.

1.2. AZERBAIJAN HALK EDEBİYATI VE ÂŞIKLIK GELENEĞİ

Azerbaycan Türklerinin edebiyatının temelini oluşturan halk edebiyatına Azerbaycan'da 'şifahi edebiyat' denmektedir. Halkın hafızasında çok uzun yıllar yaşatarak günümüze ulaştırdığı halk edebiyatı, bir milletin iç dünyasını, hayata bakışını, yaşam felsefesini, tarihini yansıtır. Bu yüzden Azerbaycan halk edebiyatını inceleyerek Azerbaycan Türklerinin geçmişini,

milli değerlerini, geleneklerini, yaşantısını ve diğer Türk halkları özellikle de Anadolu Türkleri ile ortak özelliklerini ortaya çıkarmak mümkündür. Halk edebiyatında kullanılan dil ve ifade edilen hayat felsefesi, yansıtılan gelenekler Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin her anlamda benzerliklerinin kanıtıdır. Çünkü gerek dil, gerekse konu açısından halk edebiyatı yabancı etkilerden her zaman uzak kalmıştır.

Azerbaycan Halk Edebiyatı Türk halk edebiyatının bir parçası olarak şekil ve tür açısından çok zengindir. Çok küçük hacimli atasözleri, deyimler ve bilmece, aynı zamanda büyük hacimli halk hikâyeleri, destanlar gibi örneklerin bulunduğu Azerbaycan halk edebiyatı uzun asırlar boyu gereken bir şekilde derlenip toplanmamış, araştırılmamış ve büyük bir kısmı unutulmuştur. Doğal olarak günümüzde derlenen ve incelenen eserler Azerbaycan halk edebiyatının küçük bir kısmıdır, ancak buna rağmen halk kültürünü tüm zenginliği ile yansıtmaktadır. Azerbaycan halk edebiyatının Türk halk edebiyatı ile çok büyük benzerlikler göstermesine rağmen kendine has özellikleri Türkiyeli araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. Masallar, halk hikâyeleri, bayatılar, bilmece, deyimler gibi türlerin tanıtılması için derleme kitapları basılmış veya Azerbaycan halk edebiyatı üzerine karşılaştırmalı araştırma çalışmaları yapılmıştır.

Halk edebiyatı ile ilgili yapılan karşılaştırmalı çalışmalardan biri "Azerbaycan Halk Edebiyatı ile Türkiye Halk Edebiyatı Arasındaki Benzerlikler" (Karşılaştırmalı Örneklerle) (Mayıs 1991, Ankara: AN yayınları) eseridir. *"Kitap hazırlanırken Azerbaycan Halk Edebiyatı'nın örnekleri için, temel kaynak olarak Ehliman Ahundov'un Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri" (Türk çevriyazısına aktaran, "Giriş" ve "Sözlük" bölümlerini yazan Semih TEZCAN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978) kitabı alınmıştır. Atasözleri bölümünde ise ayrıca, Mursala (İsmailoğlu) Hekimov'un "Halgımızın Deyimleri ve Duyumları" (Bakü 1986) kitabından yararlanılmıştır."* (Helimoğlu, 1991: 10)

Çalışmanın giriş bölümünde Muhsine Helimoğlu Yavuz önce her iki Türkçe'nin tarihçesine, aralarındaki farklılıklar ve bu farklılıkları oluşturan nedenlere değinmiştir. Araştırmacı özellikle ses ve biçim farklılıklarını incelemiştir. "Karşılaştırmalı Örneklerle Benzer Metinler" bölümünde önce doğa (at, çoban, koyun, dağ, kır gibi), düğün şiirleri, ninniler, ağıtlar, kahramanlık şiirleri ve kan içme motifleri olmak üzere şiirler, daha sonra atasözleri, öğütler, bilmece, halk seyirlikleri ve çocuk oyunları, masallar, fıkralar, efsaneler ve ekmek, doğum, ölüm, bitkiler, hayvanlar gibi kavramlarla ilgili inançlar ayrı ayrı ele alınarak, Azerbaycan halk edebiyatı ile Türkiye halk edebiyatı arasındaki benzerliklerin nedenleri üzerinde durulmuştur. Son olarak Azerbaycan halk edebiyatı ile Türkiye halk edebiyatında ortak olan ot ve çiçek, yemek, hayvan, zaman, konut, ev eşyaları ve giysilerle ilgili adlar incelenmiştir. Kitapta Azerbaycan Türkçesi'ndeki anlaşılmasında güçlük çekileceği düşünülen kelimeler için sözlük de yer almaktadır.

Şeref Boyraz'ın "Anadolu ve Azerbaycan sahaları Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi" makalesi de Azerbaycan ve Türkiye halk edebiyatını karşılaştırmalı incelemeye yönelik bir çalışmadır. (Sivas: Türklük Bilimi Araştırmaları 3. sayı) Araştırmacı makalesinde öncelikle tür ve şekil terimlerinin farklı tasnifleri üzerinde durmuş ve Azerbaycan sahasında bu konuda yazılanları gözden geçirerek *"elden geldiğince Türkiye ve Azerbaycan'da tür ve şekil adına söylenenlerin mukayesesini yapmaya çalışarak bu konudaki ortak paydalara ulaşmaya gayret ettiğini"* (Boyraz, 1996: 177) belirtmiştir.

Çalışmada Azerbaycan sahasında tür ve şekil konusunda söylenenlerin Türkiye ile benzerlik ve farklılıklarına değinilmiştir:

"Burada da Türkiye'de olduğu gibi tür ve şekil birbirine karıştırılmış, türden, şekilden neyin kastedildiği açıklığa kavuşturulmamıştır. Azerbaycan'da tür ve şekil kelimelerinin ifade ettiği manalar, "janr", "növ", "şekil" ve "forma" sözcükleriyle karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak bunlardan

hangisinin "şekil"e, hangisinin "tür"e tekabül ettiği belirtilmemiştir. Azerbaycan'da tür ve şekil bahsinde yazılmış müstakil kitaplardan olan "Aşık şe'rinin Növleri" adlı eserde bayatı ve geraylı anlatılırken "növ", tecnis ve muhammes tarif edilirken "forma", divan tarif edilirken "şekil" kelimeleri sarf edilmekte. Anlaşılacağı üzere növ, forma ve şekil kelimeleriyle kategorisi belirtilmeye çalışılan şiirlerin hepsi bizim ölçülerimize göre nazım şekline dâhildir." (Boyras, 1996, s.186)

Araştırmacı, Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan sahasında da tür ve şekil konusunun henüz açıklığa kavuşturulmadığı, hatta Azeri sahasının Türkiye'den daha içinden çıkılmaz bir halde olduğu, Azerbaycan sahası halk şiirinin nazım şekil ve türleri, divan edebiyatının nazım şekil ve türlerinden - Anadolu sahasında ayrıldığı kadar- ayrılmadığı, muhammes ve müseddes gibi divan şiirine has nazım şekillerinin Azerbaycan halk şiiri içersinde mütalaa edilmesinin de bunu kanıtladığı sonucuna varmıştır. Şeref Boyraz'a göre, Azerbaycan sahasında hem şekiller hem de türler çok daha fazla dallanıp budaklandırılmıştır. Azerbaycan sahasındaki bazı nazım şekli ve türlerinin Türkiye'dekilerle benzeştiğini savunan araştırmacı *"Bizim nazım türü olarak aldığımız tecnis, Azerbaycan'da nazım şekli olarak geçmektedir. Kafiye'nin cinaslı olması bir şiiri nazım şekli yapmaya yetebilir mi?"* diye sorgulamış ve *"Nazım şekilleri sıralanırken hece sayılarının esas alındığı gözlenmektedir. Bu noktada yapılması gereken Azerbaycan sahasında nazım şekli olarak "bayatı" ve "goşma" iki ana biçim olarak alınmalı, diğerleri bunların değişik kompozisyonları olarak değerlendirilmelidir. Aksi takdirde en ufak şekil değişikliğine bakarak nazım şekli belirlenmeye kalkışılırsa bunun sonunun gelmiyeceği âşıkârdır"* (Boyras, 1996: 78) sonucuna varmıştır.

Azerbaycan halk edebiyatı üzerine yazılan makalelerden biri de belirli dönem halk edebiyatı çalışmalarını irdeleyen ve bu çalışmalarla ilgili genel bilgi veren Ali Abbas Çınar'ın *"Sovyet Türk Cumhuriyetlerinde (1917-1991) Türk Soylu Folklorcuların Halk Edebiyatı Çalışmaları"* yazısıdır. Makale Yeni Türkiye dergisinin Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısında (2002/43) yayımlamıştır. Araştırmacı önce Türk Cumhuriyetlerinde halk

edebiyatı çalışmalarının genel özellikleri üzerinde durmuştur. "*Türk Cumhuriyetlerindeki halk edebiyatı çalışmalarını, kullanılan teknik, yöntem ve bakış açısı bakımından Sovyet öncesi, Sovyetler devri ve Sovyet sonrası dönem olarak 3 ana gruba ayırarak değerlendirmek mümkündür.*" (Çınar, 2002: 549) diye belirten Ali Abbas Çınar Sovyetler dönemi Türk Cumhuriyetleri halk edebiyatı çalışmalarını "Kuruluş Dönemi", "Kapanma Dönemi", "Açılma veya Analiz Dönemi" olarak 3 grupta sınıflandırmıştır. Araştırmacı makalesinde kapanma dönemine örnek olarak Azerbaycanlı V. Hulufu'nun "El Âşıkları" (Bakü 1927) ve H. Zeynallı'nın "Azerbaycan Atalar Sözü ve Meseller" (Bakü 1926) adlı eserlerinden bahs etmiştir.

Azerbaycan'ın en eski geleneklerini yansıtan türlerden biri de halk tiyatrolarıdır. Bu konu ile ilgili Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Sadi Çöğenli Özel sayısında (sayı 18,) "*Azerbaycan'da Halk Tiyatrosunun Oluşumu Üzerine*" (2001) makalesi yayınlanmıştır. Dr. Eflatun Nimetzade makalesinde Azerbaycan'da halk tiyatrosunun oluşumu üzerinde durarak halk tiyatrosunun kökeninin avcılık kültürüyle alakalı olduğunu ve temelinin pandomimle bağlantılı olduğunu belirtmiştir: "*Kadim zamanlarda yaşayan Azerilerin kışla baharın savaşını ifade eden merasimleri, Yunanlıların Dionis şerefine yaptıkları oyunlardan ayrılıyordu. Yunanlılar ölen ve dirilen mevsimleri tek kahraman tipi olarak gösteriyorlardı. Azerbaycanda ise bahar ve kış ayları ayrı ayrı kahraman tiplerini temsil ediyordu.*"

Araştırmacı zamanla değişen ve gelişen tiyatro oyunları ile ilgili önemli bilgiler ve eski döneme ait bulgulardan örnekler sunmuştur:

"*Nahçıvan özerk cumhuriyetinin Ordubad ilinin Nesrvaz ilçesinin 7 km kuzeydoğusundaki Gemikaya bölgesinde arkeolojik kazılarda çok ilginç resimler bulunmuştur. Ellerini yukarıya doğru kaldırmış ve yüzü maskeli dans eden resim dikkat çekicidir. Dans edenin yüzünde maske vardır ve bu Azerbaycan meydan oyunlarında kullanılan ilk maskedir. İkinci resimde ise oynayan gencin kuyruğu vardır. Ellerinin ifadesinde bu kişilerin komik bir*

dans sergiledikleri anlaşılır. Kuyruğu olması her hangi bir hayvanı taklit etmesi anlamına geliyor. Midiya dönemine ait olan kaya resimlerinde toplu ve tek dans türleri şeklinde rastlanıldığını biliyoruz." (Nimetzade, 2001)

Azerbaycan'ın eski kültürünün Doğu halklarıyla yakınlığına da değinen Eflatun Bey, Avesta kitabındaki felsefenin halk kültürü üzerinde etkilerinden de bahsetmiştir. Araştırmacı, Güney Azerbaycan'da halk tiyatrosu tarihinin daha eskilere dayandığını belirtmiştir.

Prof. Dr. Mehman Musaoğlu'nun Azerbaycan'ın milli geleneklerinin yaşatıldığı Nevruz Bayramı ile ilgili yazdığı "Azerbaycan'da Nevruz Bayramı" makalesi (12 Nisan 1997, Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi Sayı) bayramın folklor ile ilişkisini de ortaya koymaktadır. Makale Azerbaycan halk edebiyatından örnekler içermesi açısından da önemlidir. *"Nevruz bayramının milli etnografik özellikleri büyük bir ölçüde Nevruz nağmelerinde ifade olunur. İşte "Semeni", "A Yel Baba Yel Baba", "İlde Göyerdem Seni", "Godu Godu", "Yağış Gelir" gibi örnekler halkın duygu ve düşüncelerini anlatmak bakımından dikkat çekicidir... ve ya Novruz bayramında oynanan "Kosa Kosa" halk oyununa bağlı olarak söylenen nağmeler bayram arifesinde ve bütün bayram boyunca her bir yerde seslendirilir"* (Musaoğlu, 1997: 42) diye belirten Mehman Musaoğlu bu nağmelerden örnekler sunmuş, ve Kosa Kosa halk oyunu ile ilgili bilgi vermiştir. Mehman Musaoğlu Kosa Kosa oyununu Türkiye'de oynanan Karagöz oyununa benzetmiştir.

"Nevruz bayramı, Azerbaycan edebiyatında bir konu olarak, daha büyük Azerbaycan şairi Nizami Gencevi'den başlayarak, Şah İsmayıl Hatayi, Abdullah Şaik Tahirzade, Memmed Hüseyin Şehriyar ve diğerlerinin eserlerinde geniş bir biçimde işlenmiştir. Söz gelişi, Şah İsmayıl Hatai'nin XV yüzyılda baharın gelişi münasebeti ile yazılmış bir şiirinin dili, bugün kullandığımız dilden çok az farklıdır... İşte halk şairi ve halk bayramlarına, halk etnografyasına, halk maneviyatına dayanan bir edebiyatın dili, bugün de çeşitli Türk yazı dillerinin gerek bütün üsluplarının gerçekleşmesinde,

gerekse her türlü sözlü ve yazılı anlatımda örnek alınacak bir niteliktedir."
(Musaoğlu, 1997: 43)

Azerbaycanda 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren derlenen ve incelenen atasözleri geçmiş nesillerin hayat tecrübelerinden ne şekilde yararlandıklarının bir göstergesidir. Azerbaycan ve Türkiye, aynı zamanda diğer Türk halklarının atasözleri çok fazla benzerlik göstermektedir ve aynı kökene ve milli kültüre sahip olduğumuzun en açık kanıtlarındandır. Türkçe açıklamalı "Azerbaycan Atasözleri" kitabı 2009 yılında Türkiyeli okurlar için Mehman Musaoğlu ve Muhittin Gümüş tarafından hazırlanarak Engin Yayınlarında 2009 yılında basılmıştır. Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisinin 11. sayısında (Şubat 1997) çıkan "Türk Halkları Atasözlerinin Konu ve Dil Özellikleri" makalesinde Prof. Dr. Mehman Musaoğlu Türk halkları atasözlerinin birçok ortak özelliklerinin bulunduğunu, bu özelliklerine göre diğer halkların atasözlerinden farklı olduğunu belirtmiş ve bu ortak özellikleri değerlendirmiştir. Makalesinde benzeri konuları yansıtan atasözlerinin Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kazak gibi Türk lehçelerindeki örneklerini karşılaştırmalı olarak sunan araştırmacı "*Genel Türk dilinin cümle yapısına dayanan ritimli söz dizimi; cümle kısımlarının ve tamlamaların bu dizime göre mantıki yerleşimi; yüklemelerin çoğunlukla fiilin geniş, devamlı şimdiki, geniş gelecek zamanlarının bildirime kiplerinde kullanımı; genel düşünce ifade eden cümledeki anlam yükünün yüklem cümle kısmında merkezleşmesi; bir metin-cümle-kelime dil birimi olarak Türkçeleşen atasözlerinde anlam ve dilbilgisine göre yapı ve anlam sistemlerindeki denkliğin sağlanması; kullanılan kelimelerin yansıtılan tarihi aşamalara ve sonraki aralık dönemlerine bağlılığı ve genellikle Türk kökenli kelimelerin kullanımı vs. Atasözleri dilde zaman zaman kullanılmış birçok kelime ve ifadeleri yazı diline getirmekle, dilin genel milli muhafazakar özelliğini sağlar."* (Musaoğlu, 1997: 81) sonucuna varmıştır.

Sözlü edebiyatın şiirle söylenen türleri içerisinde en yaygın olanı araştırmacıların büyük kısmının adını Bayat adlı Türk boyundan aldığını savunduğu ve hatta sözlü edebiyattan sonra yazılı edebiyatta da kullanılan

bayatılardır. Azerbaycan tarihinin önemli olaylarını, bu olaylar karşısında halkın duygularını yansıtan bayatılara Türkiye'de mani denmektedir. *"Azerbaycan bayatıları, Anadolu manileri ile aynı hususiyetlere sahiptir, hecenin yedili kalıbıyla, 4+3 duraklı veya duraksız söylenirler. Bayatılar, daha çok "elemi", "ezizinem" ve "men aşig" gibi ifadelerle terennüm edilmeğe başlanılır. Kafiye düzeni, manilerde olduğu gibi, aa xa şeklindedir."* (Yıldırım, 1984: 17) 1947 yılında Azerbaycan'ın Türkiye'de muhacir olarak bulunan şairi Elmas Yıldırım Azerbaycan halk edebiyatını tanıtmaya amacıyla "Bayatılar" (Azerbaycan Manileri) kitabını hazırlamıştır ve bu kitap Elazığ'da Turan basımevi tarafından yayımlanmıştır.

Bayatıların Türkiye'de tanıtılması açısından önemli olan "Azerbaycan Bayatıları" kitabı Günay Karaağaç ve Halil Açıkgöz tarafından hazırlanmış 1998 yılında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından Türk Dil Kurumu yayınlarında basılmıştır. Bu çalışmada Kuzey ve Güney Azerbaycan'dan derlenen 6374 bayatı yer almaktadır. Giriş bölümünde Türk sözlü anlatımın en yaygın türlerinden olan bayatılara genel hatlarıyla yer verilmiştir.

Nurettin Özçelik'in 2010 yılında Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dalında yüksek lisans tezi olarak hazırladığı "Hüseyin Feyzullahi'nin *"Azerbaycan Bayatıları"* isimli eseri Tebriz, Hicri 1363 (İnceleme- Metin- Dizin) " çalışmasında Güney Azerbaycan tarihi, Azerbaycan Türkçesi ağızları, Güney Azerbaycan edebiyatı, bayatıları ve bu bayatıları derleyen Hüseyin Feyzullahi'nin yaşamı, Güney Azerbaycan ağzının ses özellikleri, sözcük yapısı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Hüseyin Feyzullahi'nin *"Azerbaycan Bayatıları"* adlı eserinde derlenen ve aslı Arap harfleriyle yazılı olan bayatılar Latin harflerine aktarılmıştır. Tüm bu çalışmalar Anadolu manileri ile aynı özellikleri taşıyan Azerbaycan bayatılarının Türkiye'de tanıtılması için atılan önemli adımlardır.

Türkiye ile Azerbaycan'ın ortak kültüre ve dile sahip olduğunu kanıtlayan sözlü halk edebiyatı türlerinden biri de ninnilerdir. Beşik başında

annelerin özel ritim ve ahenkle söylediği türkülere Azerbaycan'da laylalar denmektedir. Dr. Mehmet Yardımcı, *"Kıbrıs ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni ve Tekerlemeler"* (II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24 - 27 Kasım 1998 Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) çalışmasında ninni ve tekerlemelerin Türk halklarında gerek biçim, gerekse içerik açısından büyük bir benzerlik gösterdiklerini ortaya koymuştur. Makalede Azerbaycan laylalarından örnekler sunulmuştur.

Çok eskiden beri halk arasında çocukların eğlendirilmesi için ve aklın, zekanın gelişimi için bulmacalar söylenmektedir. Türk halk edebiyatının önemli türlerinden biri olan bulmacaya (bilmece) Azerbaycan edebiyatında "tapmaca" denir ve bulmak fiilinin Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı olan tapmak fiilinden türetilmiştir. 1971 yılında folklorculardan Nureddin Seyidov'un Azerbaycan bilmecelerini derleyerek hazırladığı "Tapmacalar" kitabı "Azerbaycan Tapmacaları/Bilmeceleri"(1992, Elazığ Belediyesi Yayınları). adı ile Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin ve Yrd. Doç. Dr. Esmâ Şimşek tarafından Türkiye Türkçe'sine aktarılmıştır. Kitaba yazdığı önsözde Sakaoğlu, *"Anadolu sahası bilmeceleri ile Azerbaycan Türklerinin bilmecelerini yukarıda adlarını andığımız eserleri göz önüne alarak karşılaştıracak olursak, çok sayıda bilmecenin benzer olduğu görülecektir. Bunu da Türk kültür birliğinin en canlı ve önemli örneklerinden biri olarak sayabiliriz"* diye belirtmiştir.

Azerbaycan bilmecelerinin Türkiye'de incelenmesine yönelik çalışmaya örnek olarak 1996 yılında Esmâ Şimşek tarafından kaleme alınan "Azerbaycan Bilmecelerinde Kafiye-Redif ve Bunlarla İlgili Bazı Problemler" (1996) makalesini göstere biliriz. Türkiye'de özellikle Azerbaycan bilmecelerini ve Türkiye bilmeceleri ile ortak ve farklı yönlerini inceleyen önemli çalışmalardan biri de Abdullah Demirci'nin 2001 yılında Milli Folklor dergisinde yayımlanan "Türkiye ve Azerbaycan Sahasında Bilmece Türü" çalışmasıdır. Abdullah Demirci, önce Türkiye Türkçesindeki yeri ile bilmece türünü incelemiş, ikinci bölümde ise Azerbaycan'da tapmaca olarak adlandırılan bu türün Azerbaycan edebiyatındaki yeri üzerinde durmuştur.

Araştırmacı Azerbaycan ve Türkiye bilmecelerinin ortak hususiyetlerini ortaya çıkarmaya çalışmış ve ortak paydaları bulmuştur:

"Örneklerde de görüldüğü gibi Azerbaycan tapmacaları ile Türkiye Türkçe'sindeki bilmeceler, gerek fonksiyon gerek icra, gerekse konu ve şekil itibariyle birbirinin adeta benzeridir. Bu Batı Türkçe'sinin kolu olan Azerbaycan Türkçe'si ile Türkiye Türkçesinin benzer dil malzemesinin zenginliğinin de bir göstergesidir" (Demirci, 2001: 84).

Araştırmacı benzerliklerin yanı sıra Azerbaycan ve Türkiye bilmeceleri arasındaki farkı da irdelenmiştir: *"Bunca benzerliğin yanında, az da olsa Azeri sahası tapmacaları ile Türk bilmeceler arasında farklılıklar vardır. Mesela Türk bilmecelerinde pek yer almayan uzay aracı ve astronot (kozmonot) cevaplı bilmeceler Azeri tapmacalarında mevcuttur"* (Demirci, 2001: 85). Anlaşıldığı üzere bu farklılıklar da Azerbaycan ve Türkiye'nin bir birinden kültürel olarak uzak kaldığı dönemde ortaya çıkmıştır.

Ali Duymaz'ın "Azerbaycan Tekerlemeleri (sanamaları) Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme" makalesi Türk Dünyası İncelemeleri dergisinin 5. cilt 1. sayısında bulunmaktadır. Türk halklarında eğlendiren ve hafıza gelişimine yardımcı olan tekerlemeler de ortak özellikler taşımaktadır. Ali Duymaz makalesinde bu özellikleri de ortaya çıkarmıştır. Makalenin giriş kısmında tekerlemenin tanımını açıklayan Ali Duymaz, "Söz, Kavram ve Terimler" bölümünde tekerleme sözünün Türkiye'deki gibi genel bir tür anlamında kullanımının Türk toplulukları arasındaki karşılığını incelemiştir.

"Azerbaycan Türklerinin Türkiye'deki tekerleme kavramı gibi ihata edici bir şekilde "düzgü" termini kullandıkları dikkati çekmektedir. Mesela Azerbaycan folkloru konusundaki ilk ve önemli eserlerden birisi olan Yusuf Bey Vezirof'un Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar adlı eserinde düzgü terimi "şifahi edebiyatın bu kısmı çocuklara mahsustur ki muayyen ve mantıki bir mazmundan halidir" tanımıyla geçmekte ve metin olarak da bir oyun tekerlemesi verilmektedir. M. İ. Hekimov da saya töreninde söylenen "sayacı sözleri"ni düzgü olarak adlandırmaktadır. Paşa Efendiyeve, çocuk folkloru

eserleri içerisinde düzgülerin de özel bir ilgi doğurduğunu, bunlarda her şeyin ölçülüp biçildiğini, çocukların şiiri hafızalarında tutabilmesi, bir nefeste ritimle hemen okuyabilmesinin gerekli olduğunu söyler. Efendiyev'in verdiği metinlerde zincirleme bir ifade tarzının olduğu dikkati çekmektedir" (Duymaz, 2005: 38).

Araştırmacı Azerbaycan edebiyatında tekerleme kavramı kapsamında ele alınabilecek folklor eserleri hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra tekerlemelerin kökeni meselesine değinen Ali Duymaz, Azerbaycan tekerlemelerinde konu ve anlam üzerinde durmuştur. Araştırmacıya göre, *"Azerbaycan tekerlemeleri, diğer Türk yurtlarında ve halklarında görülen tekerlemeler gibi belirli ana konuya sahip değildir, tekerlemelerin bir kısmı içinde bulundukları bağlama göre belirgin bir konuya sahip olabilmektedir ve Azerbaycan tekerlemelerinde anlama genellikle nazım unsurları kılavuzluk eder"* (Duymaz, 2005: 39). Ali Duymaz, makalesinde Azerbaycan tekerlemelerini anlatım, işlev ve biçim açısından da incelemiş ve daha sonra mensur, yarı manzum ve manzum tekerlemelerin ölçü, durak, kafiye gibi öğeleri üzerinde durmuş ve örnekler sunmuştur. Araştırmacı, ana hatları ile değindiği şekil, konu ve fonksiyon bakımından Azerbaycan tekerlemelerinin Türkiye ve diğer Türk topluluklarından pek farklılık göstermediği sonucuna varmıştır: *"Bu müşterek bir dil, kültür ve gelenek bağıını ortaya koymaktadır"* (Duymaz, 2005: 45).

Sözlü halk edebiyatının önemli türlerinden biri de nesir şeklinde olan masallardır. Masal kelimesinin Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı 'nağıl'dır. Azerbaycan nağılları Azerbaycan halk nesrinin zenginliğini ve şiirselliğini, sözlü konuşmanın ifade güzelliklerini, halkın yaşamış olduğu olayları veya beklentilerini, hayallerini yansıtmaktadır. Türkiye'de Azerbaycan masallarının tanıtılması için derleme kitapları ve bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bir araştırma inceleme kitabı olan ve Asker Kartarı tarafından hazırlanan "Azerbaycan Masalları" Halk Edebiyatı Dizisi altında Anadolu sanat yayınlarında 1995 yılında İstanbul'da basılmıştır. Kitap daha çok Azerbaycan masalları ile ilgili yapılmış çalışmalar üzerinedir. Önsözde de belirtildiği gibi

"Bu inceleme, Azerbaycan Folkloru'nun zengin bir kolu olan Azerbaycan Masalları ile ilgili olarak 1988 yılının ikinci yarısına kadar yapılan çalışmalar hakkında toplu bilgi vermek ve bu konuyla ilgili olarak bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynak hazırlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir." (Kartarı, 1995: 7)

Kitapta ilk olarak Azerbaycan'da yapılmış masal çalışmalarını anlatan bölüm yer almaktadır. Daha sonra araştırmacı Azerbaycan masalları ile ilgili olarak Azerbaycan'ın dışında yapılmış çalışmaları ele almıştır. Bu çalışmalar "Türkiye'de Yapılan Çalışmalar" ve "Türkiye Dışındaki Çalışmalar" diye iki alt başlıkta incelenmiştir. Özellikle Türkiye'de yapılan çalışmalar ile ilgili araştırmacının verdiği bilgi konumuz açısından önemlidir:

"Türkiye'de Azerbaycan masalları ile ilgili ilk yayının, Bağımsız Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucularından ve ilk cumhurbaşkanı Memmed Emin Resulzade tarafından yapıldığını biliyoruz. Bu yayının künyesi; Mehmet Emin, "Nağıl: Cıkcık Hanım", Azerbaycan, 1. Yıl, Sayı 12, 3/1953, s. 10-11. şeklindedir. Mehmet Emin Resulzade, daha sonra da "Nağıl-Hikâye: Keloğlanın Verdiği Ders", Azerbaycan, Yıl 2, Sayı 4, (16), 7/1953, s. 11. künyeli masalı yayımlanmıştır. Bu tarihten sonra, Türkiye'de Azerbaycan masallarına gösterilen ilginin ve onlarla ilgili yayınların arttığı söylenebilir. Mehmet Gökalp, "Cihanşaha Söylenmeyen Sır", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 3, Sayı 62, Eylül 1954, s. 991-992.; Nejat Birdoğan, "Değişli Halk Hikâyeleri: Cihan Abdullah Hikâyesi (Nağıl)", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 8, Sayı 163, Şubat 1963, s. 2984-2990. künyeli masal derlemeleri, Azerbaycan masalları ile ilgili ilk yayınlar arasında sayılabilir." (Kartarı, 1995)

Burada Azerbaycan masalları, başka deyişle, Türkiye'de yaşayan Azerilerin yaşattıkları Azerbaycan masalları ile ilgili yayınların künyeleri verilmiştir. Azerbaycan masallarıyla ilgili çalışmalardan örnekler sunulmuştur. Çocuk kitapları ile ilgili bilgi veren bölümden sonra Azerbaycan masalları ile ilgili kronolojik bibliyografya yer almaktadır. Kitabın giriş

bölümünde adından söz edilen Karseli dergisinde, Türkiye'de özellikle Kars çevresinde yaşayan Azerbaycan Türklerinin kültür ürünleri ile ilgili çok değerli derleme ve incelemeler yayımlanmıştır.

2005 yılında basılan "Geleneksel Azeri Masalları" kitabındaki masallar Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü adına E. Ahundov, M. Tehmasib, N. Seyidov tarafından derlenen "Azerbaycan Nağılları" adlı beş ciltlik kitaptan, Yasemin Bayer tarafından seçilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Sedat Adıgüzel'in "Bazı Azerbaycan Masallarında Yarış ve Rekabet Örnekleri" başlıklı yazısı (Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl 2, Sayı 1, Ocak 2010 "Kültür Tarihimizde Yarış") Azerbaycan masallarını yapısal ve anlamsal unsurlar olan "yarış" ve "rekabet" kavramları açısından incelemiştir. Bildiri olarak hazırlanan çalışmada Azerbaycan masallarını epizotlarına göre özetleyen araştırmacı, yarış ve rekabetin masalın iskeletini oluşturan önemli anlamsal yapı taşlarından biri olduğuna dikkat çekmektedir. Azerbaycan'ın önemli masalları olan "Melikmemmed", "Şehzade ve Meleyke Hatun", "Kürt Hüseyin", "Vefalı At", "Melik Cümşüt", "Samet'in Nağılı" üzerinde inceleme yapan Sedat Adıgüzel, adı geçen masallarla ilgili bilgi vermiştir.

Türk dünyasının ortak edebi değerleri olan destanlar dışında halk hikâyesine yakın olan ve Azerbaycan'a özgü eserler de mevcuttur. Bunlardan biri de Azerbaycan İlimler Akademisi tarafından yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılan "Deli Çoban"dır. "Deli Çoban" halk hikâyeciliğinden etkilenen nesirle yazılmış bir destandır. "Azerbaycan Sahasında Derlenen "Deli Çoban" Destanı" makalesinde Adem Koç, (*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Sayı 2/7*), destana "motif yapısına göre inceleme metodu ile yaklaştığını belirterek Ali Berat Alp Tekin'in halk hikâyeleri inceleme yöntemlerinden birini kullanmıştır. Araştırmacı, "Deli Çoban"ın ortak Türk halk edebiyatı için önemli yeri olduğu ve bu açıdan ele alınması gerektiği düşüncesindedir:

"Diğer geleneklerden etkilenişi ile masal veya halk hikâyesini anlatan bu destan, icrası ve yapısı bakımından masaldan ayrılmalıdır. Motifler olarak hem masal, hem de Türk destan motiflerini barındırmakla birlikte yapı, anlatım yönüyle halk hikâyesi ürünü olduğunu gösterir. Kahramanlık görünüşü de yoktur. Ancak doğaüstü varlıkla aşk ve evlilik vardır. Bu nedenle romantik halk hikâyesi şeklinde değerlendirilebilir. Bulunulan coğrafya ve kültür hafızası bakımından ortak belleğin (Oğuz 2007) ürünü olan halk hikâyesi, destan, masal vs. benzer motif ve yapı (Alptekin 1997) taşıyacaktır. Azerbaycan sahasında derlenen "Deli Çoban" isimli destan veya halk hikâyesinin Türk kültür ve edebiyat sahası içinde benzer yapı ve ortak motifler taşıması açısından araştırmacıların dikkate almaları gereken bir ürün olduğu kanısındayız" (Koç, 2009: 158)

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölümü Folklor Enstitüsünün Müdürü Prof. Dr. Muharrem Caferli'nin "Aşk Konulu Azerbaycan Halk Hikâyelerinin Şiirsel Yapısı" eseri Türkiye Türkçesine Doç. Dr. Mustafa Sever tarafından aktarılarak 2010 yılında Ankara'da yayımlanmıştır. Azerbaycan'ın aşk konulu halk hikâyelerinin şiirsel özelliklerinin araştırılmasına yöneliktir. Halk hikâyelerinin özellikleri, farklılıkları ve üslubu bilimsel yöntemlerle incelenmiştir. "Aşk Konulu Halk Hikâyelerinin Kuruluşu", "Tipler Sistemi" ve "Halk Hikâyesi Şiiri" ve "Şiirsel Üslup Özellikleri" bölümlerinden ibaret olan eser Muharrem Caferli'nin Türkiye Türkçesine aktarılmış ikinci kitabıdır. 2007 yılında araştırmacının "Folklor ve Etnik Milli Şuur" kitabı (Türkiye Türkçesine aktaran: Alpertunga Altaylı) Kültür Ajans Yayınları tarafından Ankara'da yayımlanmıştır. Kitabın önsöz kısmında verilen bilgiye göre, Türk Dil Kurumunun yürüttüğü, proje uygulayıcıları arasında Nail Tan'ın da yer aldığı "Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi"nde yaşayan halk hikâyelerine de yer verilmiştir.

Azerbaycan ve Türkiye edebi ilişkilerinde önemli yer tutan âşıklık sanatının kökleri ortak edebi miras olan Dede Korkut'a ve daha eskilere kadar gitmektedir. Âşık edebiyatı Türk edebiyatında çok geniş alanları

etkilemiştir. Azerbaycan ve Türkiye âşıklık sanatı hiç bir zaman için bir birinden kopmamıştır. Buna en önemli neden âşık edebiyatının yabancı tesirlere maruz kalmadan ana dili ve üslubu tüm güzellikleri ile kullanması ve halkın yaşantısını yansıtmasıdır. Azerbaycan âşık edebiyatı Türkiye âşık edebiyatı ile büyük ölçüde benzerlikler göstermesine rağmen kendine has özellikleri ile Türkiyeli araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. 1985 yılında "Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri" kitabı Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek tarafından derlenerek yayınlanmıştır. 2000 yılında yine aynı araştırmacıların birlikte hazırladığı "Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi" Ankara'da Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınlarından basılmıştır. Bu kitapta Sakaoğlu, Azerbaycan ve Anadolu âşıklık geleneğinin benzerlikleri ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"Özellikle Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesi, coğrafi konumları nedeniyle birbirlerine kültürel açıdan da son derece yakın olmuşlardır. Ozanlık geleneğinden âşıklık geleneğine geçişteki paralellikten tutun, şekil ve içerik olarak da görülen benzerlikler, gözlerden kaçamayacak kadar büyüktür. Her ne kadar Türklerin büyük çoğunluğu bu kültürel yakınlıktan haberdar olmasa da, Azerbaycan sahasında yaşayan âşıklar Anadolu sahasında yaşayan âşıklardan çok da farklı değillerdi ve farklı olmaları da zaten tarihi açıdan beklenen birşey olmazdı"(Sakaoğlu, 2000).

2000 yılında Azerbaycan âşıklık geleneği ile ilgili bir kitap daha yayınlandı. Bu kitap Âşık Elesker, Tufarganlı Abbas gibi Azerbaycan âşıkları ile ilgili çalışmaları olan Zeynel Abidin Makas tarafından hazırlanan ve İstanbul Kitabevinde basılan "Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri"dir.

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'ne katıldıktan sonraki yıllarda, yani 1920'lerde kurulan "Azerbaycan Öyrenme Cemiyyeti" âşıklık geleneği ile ilgili bilgilerin toplanması, yayımı ve araştırılması için etkili olsa da, âşıklardan sevgi, din ve tabiat konulu şiirlerin bir kenara bırakılıp rejimi öven şiirler söylemelerinin beklenmesi edebiyatın diğer alanlarında olduğu gibi âşıklık sanatını da olumsuz etkilemiştir. Azerbaycan'da âşıkların sorunlarının ele

alındığı toplantılar da bu yıllardan itibaren düzenlenmeye başlamıştır. Bu kurultayların ilki, 150'ye kadar aşığın katılımı ile 5 Mayıs 1928'de yapılmıştır. Diğer toplantılar ise 12 Mart 1938, 27 Nisan 1961 ve 18 Mart 1984 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. İlk toplantıdan sonra başlayan âşık şiiri yayımı halen devam etmektedir. Elimizde bulunan Eyüp Akman'ın "Stalin sonrası Azerbaycan'da Âşık Edebiyatı ve Âşık Kurultayları" makalesi belirli bir dönem için bu kurultayların Azerbaycan âşık edebiyatını nasıl etkilediği sorununu ele almaktadır. Sovyetler Birliği döneminde komünizmi yaymak için her yöntemi kullanan Komünist Partisi'nin edebiyat ve sanata etkisinden, özellikle Stalin dönemi sonrası Azerbaycandaki âşık edebiyatından ve âşık kurultaylarından bahseden Eyüp Akman, Azerbaycan'da âşıkların komünizmi yaymakla görevlendirildiklerine ve kurultay kararlarının bu konuda önemli olduğuna değinmiştir. Makalesinin girişinde araştırmacı konu ile ilgili daha önce yapmış olduğu çalışmalar hakkında bilgi vermiştir: *"2005 yılında hazırladığımız "Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953)" isimli doktora tezimizde (Akman 2005) Lenin ve Stalin dönemlerinde Azerbaycan ve diğer birlik cumhuriyetlerine uygulanan kültür ve edebiyat politikaları üzerinde durmuş, başta Lenin olmak üzere Stalin'in ve Komünist Partisi'nin edebiyat ve folklorla ilgili görüşlerini verdikten sonra merkezi hükümetin bu konularla ilgili almış oldukları kararları incelemiştik"* (Akman, 2008). Makalede ilk olarak 1938 yılında yapılan II. Âşıklar Kurultayından sonra Azerbaycan'da âşıklık sanatının durumu ele alınmıştır:

"Gerek kurultaydan önce ve gerekse kurultaydan sonra alınan kararlar doğrultusunda 1960-80 yılları arasında Azerbaycan'da âşık edebiyatıyla ilgili kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Kitap düzeyinde yapılmış olan çalışmalardan bir kaçısı şunlardır: Azerbaycan Dastanları V. cilt 1965-70; Tahmasib, Azerbaycan Halk Dastanları Orta Asırlar 1972; E. Eldarova, Âşık Sanatı Hakkında Oçerk 1962; M. İbrahimov, Âşık Poeziyasında Realizm 1965; Tufarganlı Abbas 1973; Âşık Ali 1975; Âşık Valeh 1970; Âşık Bilal

1963; Âşık Besti 1970; Âşık Hüseyin Şemkirli 1971; Âşık Hüseyin Bozalganlı 1975; Mürsel Hekimov, *Azerbaycan Klasik Âşık Yaradıcılığı* 1982. vb..."

Özellikle IV. kurultayda Azerbaycan Komünist Partisi'nin 1982 yılında aldığı kararlar üzerinde duran ve makalesinde kararlara aynen yer veren araştırmacı, *"Bu kararlardan, sadece Komünist Partisi'nin âşık sanatına değer vermediğini aynı zamanda âşıkların alenen komünist propagandası yapmaya çağırıldığını ve bunu yaparken de konuyla ilgili ülkenin bütün kurum ve kuruluşlarının bu işe seferber olmaları gerektiğini anlıyoruz."* demektedir. Anlatılan dönemdeki âşık şiirine ve şiirlerdeki konulara örnek amacıyla araştırmacı, Âşık Behmen'in "Can Partiya", Âşık Penah'ın "Rus Halkı" ve Âşık Şemşir'in "Gelir" şiirlerini makalesine eklemiştir. Eyüp Akman bu makalesinde Sovyetler Birliği döneminde edebiyata olan baskının Azerbaycan âşık edebiyatını ne kadar olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu olumsuz etkiler Azerbaycan ve Türkiye âşıklarının bir birinden kopmasına ve âşık edebiyatında ortaklığın büyük oranda bitmesine neden olmuştur.

"Azerbaycan Âşık Edebiyatında Bir Şiir Türüne Adını Veren Geraylı/Keraylı" Kelimesinin Kökeni Üzerine Bir Araştırma makalesinde Erdoğan Uygur, Azerbaycan Âşık Edebiyatında bir şiir türüne adını veren geraylı kelimesinin kökenini araştırmıştır. Araştırmacı, makalesinde *"Şimdiye kadar hakkında çeşitli varsayımlar yürüttüğümüz Azerbaycan âşık edebiyatında bir şiir türüne adını veren geraylı kelimesinin kökeni, kanaatimizce, Rusçadaki geroy veya Farsçadaki surnay değildir. Bize göre Geraylı adı, hayli geniş bir sahada hayat süren Kerey/Kirey/Kiray/Giray kavminin adından gelmektedir, +lı/li ekiyle bu kavime aitlik atfedilmiştir."* (Uygur, 2004, s.131) kanısına varmıştır.

1984 yılında Dursun Yıldırım'ın Azerbaycan Âşıklık geleneğinin Türkiye'de tanıtılması açısından önemli olan *"Azerbaycan Âşık Şairleri ve Şiirlerinden Örnekler II"* makalesi yayımlanmıştır. Amacının Azerbaycanlı âşıkları Türkiye'de tanıtmak olduğunu belirten Dursun Yıldırım, Azerbaycan

âşıklarından Âşık Kurbanî, Âşık Abbas Tufarganlı, Sarı Âşık, Hasta Kasım, Âşık Valeh, Han Çoban, Dilek Murat, Âşık Peri, Âşık Alı, Âşık Elesker, Şemkirli Âşık Hüseyin hakkında bilgi vermiştir. Araştırmacı makalesinde önemli bir ayrıntıya da değinmiştir: "*Çukurova'nın ünlü saz şairi, 'âşık'ı Karacaoğlan, Azerbaycan sahası' Türkleri arasında da 'çok sevilmiş, şiirleri dilden dile, nesilden nesile dolaşmıştır. Onun şiirlerinin birçoğu Azeri Türkleri arasında tespit edilmiştir*" (Yıldırım, 1984: 19) Bu Azerbaycan ve Türkiye âşıklık geleneğinin birbiriyle iç içe geçtiğini, karşılıklı etkileşimde olduğunu göstermektedir.

Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisinin Prof. Dr. Sadi Çöğenli Özel sayısında yayınlanan "*Üstad Âşık: Âşık Şemşir*" makalesi Dr. Babek Kurbanov tarafından kaleme alınmıştır. Makalesine âşık sanatı ile ilgili genel bilgilerle başlayan araştırmacı "*Sözlü-poetik müzikal yaratıcılık olan âşık sanatı profesyonel edebiyatın, aynı zamanda müzik kültürünün oluşması ve gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. 60'tan fazla poetik form, 80'den fazla âşık ezgileri, onlarca destan, üstadnameler, bayatılar(maniler) semailer, koşmalar vs. âşık sanatının zengin sanatsal-estetik potansiyelinden, onun en güzel temsilcilerinin yüksek sanatsal yeteneği ve evrenselliğinden haber vermektedir.*" diye belirtmiş ve daha sonra Âşık Şemşir'in Azerbaycan âşıklık sanatındaki önemi ve yeri üzerinde durmuştur. Âşık Şemşir'in hayatını ve sanatını anlatan Babek Kurbanov aşığın eserlerindeki özellikler üzerinde de durmuştur. Zengin yaratıcılığa sahip Âşık Şemşir âşık şiir formlarının kompozisyon prensiplerinden, özelliklerinden büyük ustalıkla yararlanarak adalete, saf sevgiye, hoşgörüye, yüksek maneviyata çağırın, yolsuzluk, bilgisizlik, kötümserlik ve aşırı dini fanatizme karşı güzel şiirler yazmıştır. Makalede Âşık Şemşir'in ezgileri içerikleri açısından da incelenmiştir ve son olarak Samed Vurgun'un âşıkla ilgili fikirlerine yer verilmiştir. Bu çalışma Türkiye'de pek de bilinmeyen bir Azerbaycan aşığının tanıtılması açısından önemlidir.

Erdoğan Eskimez'in İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırladığı yüksek lisans tezi "Azerbaycan Âşıklarından Âşık Elesker" 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da yaşamış olan Âşık Elesker'in Türk âşık edebiyatındaki yerinin araştırılması, Türk halk edebiyatı ile nasıl ilişkiler içinde olduğunu ve Âşık Elesker'in Türkiye'deki edebiyat çevrelerindeki yerini irdelemesi gibi önemli konulara değinen bir çalışmadır. Araştırmacı çalışmasının amacını "*Türk halk edebiyatının iki kolu olan Azerbaycan ve Anadolu halk edebiyatının tarihini araştırmak, iki milletin halk edebiyatının en önemli verimleri olan âşık edebiyatının ortak öğelerini ortaya sererek, Göğçeli Âşık Elesker'in bu bakımdan edebiyatımız açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymak*" olduğunu belirtmiştir. Çalışmada yer verilen Anadolu ve Azerbaycan âşıklık geleneği arasındaki benzerlikler ile ilgili bilgi âşıklar arasındaki edebi ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Araştırmacı Ali Berat Alptekin ve Seyran Gayipov'un bu konudaki tespitlerine yer vermiştir: "*Gayipov'un Ali Berat Alptekin'den aldığı listeye göre bu benzerlikler şu beş başlık altında toplanmaktadır:*

1. Gelenekte görülen benzerlikler.
2. Hem Anadolu'da, hem Azerbaycan'da tanınan halk şairleri.
3. Şiirlerde görülen şekil benzerlikleri
4. Şiirlerde görülen içerik benzerlikleri
5. Şiirlerin bütününde görülen benzerlikler.

Seyran Gayipov'a göre ise, bu benzerlikleri ortaya çıkaran sebepleri şu şekilde sıralamak mümkün:

- a. Aynı kaynaktan beslenme
- b. Coğrafi yakınlık
- c. Sanatçıların kısa veya uzun vadeli seyahatlerinde temasları
- d. Âşıkların birbirleriyle olan münasebetleri (Eskimez, 2010)

Eskimez'in çalışmasında bahsettiği Seyran Gayipov'un Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 4. cilt, 2. sayısında (S. 47-53.) yer alan "*Hasta*

Kasım'ın Bir Naziresi Üzerine" makalesi de Azerbaycan'ın önemli âşıklarından birinin Türkiye'de tanıtılması açısından önemlidir.

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Anabilim Halk Bilimi dalında Filiz Aktükün tarafından hazırlanan "Azerbaycan Âşıklık Geleneğindeki Kerem ile Aslı Destanı Üzerine Bir İnceleme" isimli yüksek lisans tezi de hem âşıklık geleneğinin Azerbaycan sahasında yayılması ile ilgili bilgiler içermekte, hem de her iki ülkenin âşıklık geleneği arasındaki ilişkiyi ele almaktadır.

İncelediğimiz tüm bu çalışmalardan ortak kültüre, dile ve milli değerlere sahip Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin halk edebiyatlarının bir biriyle çok fazla benzerlik gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu benzerliklerle sözlü halk edebiyatının hemen her alanında karşılaşmaktayız. Halk edebiyatını inceleyerek Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin kullandığı dili, kabul ettiği hayat felsefesini, geleneklerini görmek mümkündür. Bu da ortak kültürel ve edebi geçmişi ortaya koymaktadır. Halk edebiyatını inceleyen çalışmalarda her iki halkın edebiyatında atasözleri, bulmacalar, maniler, ninniler, tekerlemeler, masallar, halk hikâyeleri gibi türlerin arasındaki benzerlik ve karşılıklı etkileşim üzerinde durulmuştur. Bu benzerliğin en çok ortaya çıktığı türlerden biri de atasözleridir. Azerbaycan ve Türkiye, aynı zamanda diğer Türk halklarında atasözleri aynı kökene ve milli kültüre sahip olduğumuzun en açık kanıtlarındandır. Anlaşıldığı üzere, cümle yapısı, söz dizimi, anlam, konu, genellikle Türk kökenli kelimelerin kullanılması gibi benzerlikler kendini göstermektedir. Anadolu manileri ile aynı özelliklere sahip "bayatılar" maniler gibi dört diziden ibaret yedişer heceli şiirlerdir. Kafiye düzeni de benzerdir. Konu açısından çok çeşitlidir ve aşk, ayrılık, keder, savaş, vatan, düğün, eğlence, dostluk, nasihat, gurbet, mertlik, namertlik, vefasızlık, devirden şikâyet, yoksulluk, haksızlık, zulme karşı isyan, nefret, sevgi, kardeşlik, aile vb. konuları yansıtır.

Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak kültüre ve dile sahip olduğunu yansıtan sözlü halk edebiyatı türlerinden biri de ninnilerdir. Sanamalar ve

düzgü de denen Azerbaycan tekerlemeleri, benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da göstermektedir.

Halk destanları ve hikâyeleri genel olarak her iki halkın edebiyatında da aynıdır. Ancak bazı farklı hikâyelerle karşılaşmak mümkündür. Bu hikâyelerde bile konu, şekil, karakterler bakımından benzerlik çoktur. Masalın Azerbaycan Türkçesinde karşılığı olan "nağıllar" ortak özelliklerin yanı sıra kendine özgü güzelliklere sahiptir ve Azerbaycan halkının kültürünü, hayallerini yansıtmaları açısından önemlidir. Bu yüzden Azerbaycan masalları Türkiyeli araştırmacılar tarafından ilgi görmektedir. Azerbaycan halkı tarafından çok sevilen "Melikmemmed" masalı ile Türkiye'de yörelere göre farklılıklar gösteren "Zümrüdü Anka Kuşu" masalını karşılaştırdığımızda çok sayıda benzer motiflerin olduğu görülmektedir.

Âşık edebiyatı ile ilgili özellikle 1990'dan sonra yapılan çalışmaları da göz önünde bulundurarak âşıklık geleneğinin Azerbaycan ve Anadolu sahalarının şekil, dil, konu, gelenek ve kültür açısından çok fazla yakın olduğu söylenebilir. Sovyetler Birliği dönemine kadar çok rahatlıkla bir birini etkileyen âşık edebiyatı, yetmiş yıllık Sovyetler Birliği sürecinde bile bir birinden kopamamış ve gönül bağını korumuştur. Azerbaycan edebiyatçılarının çalışmalarında olduğu gibi Türkiyeli araştırmacılar da özellikle bu yakınlık ve etkileşimi ele almışlardır.

1.3. ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN NESRİ

Çağdaş Azerbaycan nesri Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, yani 1991 yılından itibaren Türkiye'de tanınmaya başlamıştır. Bazı yazarların eski veya yeni nesir yazıları Türkiye Türkçesine aktararak basılmış ve bu eserler üzerine akademik çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Anar, Elçin gibi yazarların nesir eserlerinin büyük kısmı Türkiye'de yayımlanmıştır. Ancak çok sayıda Azerbaycan yazarı günümüzde bile Türkiye'de tanınmamaktadır. Türkiye'de 1990'dan sonra yayımlanan çalışmaları incelediğimizde edebi ilişkilerin

gittikçe gelişmesine rağmen eksikliklerin halen mevcut olduğunu görmekteyiz. Bu bölümde ilk olarak çağdaş Azerbaycan nesrinin özelliklerinden bahseden veya yazarların toplu olarak ele alındığı çalışmalar incelenecektir. Daha sonra doğum tarihine göre kronolojik sırasıyla Azerbaycanlı yazarların Türkiye'li okurlar için basılan kitaplarına ve eserleri ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalara yer verilecektir.

Yrd. Doç. Dr. Zeynalabidin Makas'ın hazırlayıp sunduğu "Azerbaycan Çağdaş Hikâye Antolojisi" kitabı 1991 yılında Ankara'da basılmıştır. Kitapta kronolojik sırayla Celil Memmedguluzade'den Vagif Sultanlı'ya 54 Azerbaycanlı yazarın birer hikâyesi bulunmaktadır. Kitabın yayımlanmasında gaye Azerbaycan hikâyeciliğini Anadolu okuyucusuyla tanıştırmaktır. Hikâyeler Azerbaycan Türkçesinde sunulmuştur. Bu önemli bir ayrıntıdır. Bilindiği üzere, Azerbaycan edebi eserleri Türkiye'de genellikle Türkiye Türkçesine aktararak yayımlanmaktadır. Kitabın sunuş kısmında çağdaş Azerbaycan edebiyatı hakkında bilgi verilmiş, hikâyeciliğin gelişim tarihi ele alınmıştır:

"Azerbaycan Türkleri, bizim gibi Oğuz dairesine mensuptur. Batı Türkçesi'nin doğu kanadını teşkil ederler. Azerbaycan Türkleri tarafından "Azerbaycan Edebiyatı" tabiri yenidir. Daha önceleri, "Azerbaycan Türkleri, Azerbaycan Türk Dili, Azerbaycan Türk Edebiyatı" tabirleri kullanılmaktaydı. Ancak, bugünkü Sovyet resmi görüşü içinde "Azerbaycan Edebiyatı" ve etnik ad olarak Azeri tabiri kullanılmaktadır" (Makas, 1991).

Çağdaş Azerbaycan nesrinin önemli bir döneminden bahseden Sedat Adıgüzel'in "Azerbaycan Edebiyatında 1960 Nesri; Hikâye ve Roman" kitabı Fenomen Yayıncılık tarafından 2009 yılında basılmıştır. Önsözde Adıgüzel, Azerbaycan Edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan 1960 Nesri (Yeni Nesir) eserlerinin sosyalist gerçekçi çerçeveye uymadığını belirtmiştir: *"Bu dönemin eserleri ve yazarlarına yönelik eleştiriler göz önüne alındığında, hikâye ve romanların neden Yeni Nesir, yazarlarının da Yeni Nesil olarak adlandırıldıkları daha iyi anlaşılmaktadır. Yeni Nesir'i, sosyalizm realizmi*

(sosyalist gerçekçilik) anlayışı ile eserler verilen dönemden ayıran üç temel özellik konu, kişi ve mekândır. Bunlar, Yeni Nesir hikâye ve romanlarında işlevsel açıdan en çok değişim gösteren unsurlardır" (Adıgüzel, 2009).

Bu çalışmasında araştırmacı 1960 Nesri'nin önceki dönemlerden ayıran özelliklerini ele almış, 1960 Nesrinin temsilcilerinin eserlerinde işledikleri milli- manevi değerler ve vatan duygusu ile bağımsızlığın önderleri olduklarını ifade etmiştir. Giriş ve beş bölümden oluşan eserinde Sedat Adıgüzel, Azerbaycan Edebiyatının sosyalist gerçekçilik çerçevesindeki gelişiminden başlayarak Azerbaycan'ın yeni nesri hakkında genel bilgi vermiş ve daha sonra 1960 kuşağı yazarlarının yaşam hikâyelerine kısaca yer vermiş ve eserlerinden bahsetmiştir. Sedat Adıgüzel 1960 Nesri roman ve hikâyelerinde işlenen konuları altı ana başlıkta incelemiştir: toplumsal ve siyasi, vatan, halk kültürü, din ve tabiat. Araştırmacı dönemin üslup özelliklerini de değerlendirmiş, eserlerin kahramanları ve mekânları açısından daha önceki dönemin sosyalist gerçekçi edebi anlayışından ayıran özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Sedat Adıgüzel'in bu kitabı çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli dönemi olan 1960 Nesri ve özellikleri ilgili fikir oluşturmaktadır.

"Şanlı Tarihi, Acı Talihi Karabağ" eseri Doğu Kütüphanesinde, İstanbul'da 2010 yılında basılmıştır. Kitabı derleyen Rasim Ekşi'dir. Kitapta ilk olarak Rasim Ekşi'nin Karabağ sorunu ile ilgili verdiği genel bilgiler yer almaktadır. Kitap Bahtiyar Vahapzade'nin "Azerbaycan Olaylarının İçyüzü", Mirza Cemal ve Mirza Adıgüzel'in "1747'nci Yıldan 1805'inci Yıla kadar Karabağ Hanlığının Siyasi Vaziyetine Dair", A. Rıza Adıgüzel'in "Karabağ Hanlığı'nın siyasi tarihini, sosyal ve ekonomik durumunu, kültürel hayatını anlatan eserlerini, Nesiman Yakuplu'nun Hocalı katliamı gerçeklerini anlatan yazılarını içermektedir. Türkiye Türkçesine Yasin Arslan ve Yusuf Gedikli aktarmıştır.

Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisinin 12. sayısında (Nisan 1997) "Azerbaycan'lı Yazar ve Bilim adamı Abbasgulu Ağa Bakıhanov" makalesi

yayımlanmıştır. Prof. Dr. Marife Hacıyeva ve Dr. Şahin Göktürk tarafından hazırlanan, *"Azerbaycan'ın 19. yüzyılda yaşamış, ansiklopedik bilgi sahibi, mütefekkir şahsiyetlerinden biri, zamanın tarih, ilahiyat, felsefe, astronomi, ahlak ve dilciliğe dair değerli eserlerin müellifi ve devrinin şair ve yazarı"* (Hacıyeva ve Göktürk, 1997) olarak tanımlandığı bu çalışmada yazarın önce hayatı üzerinde kısaca durulmuş, daha sonra "Tebriz Ehline Hitap", "Aşkta Temizlik Hakkında", "Metlebin Tedricle Açılması", "Kitab-ı Askeriye", "Kanun-ı Kudsi", "Tehzibü'l-Ahlak", "Nasihatname", "Nasayi Keşfü'l-Garaip", "Gülüstan'ı İrem" gibi eserleri incelenmiştir.

Azerbaycan'ın toplumsal, siyasi, edebi ve estetik fikir tarihinde çok önemli yeri olan büyük insanlardan biri de Ali Bey Hüseyinzade'dir. "XX. Yüzyıl Azerbaycan Fikir Tarihinde Ali Bey Hüseyinzade'nin Yeri" makalesi Sevil Garaşova tarafından kaleme alınmış ve Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisinin 16. sayısında 2004 yılında yayımlanmıştır. Bu makalede Ali Bey Hüseyinzade üzerine yapılmış çalışmalara özet olarak yer verilmiş, ona karşı olan çelişkili bakış açıları ve nedenleri irdelenmiştir. Büyük fikir adamının temas ettiği fikirlerden biri de Avrupalılaşıma ve Azerbaycan edebiyatına Avrupa edebiyatının etkisidir. Ali Bey Hüseyinzade, Azerbaycan-Avrupa edebiyat ilişkileri sistemini genel edebiyat bakışları ışığında gözden geçirmiştir. Makalede "Füyuzat" ve "Molla Nasrettin" dergileri ve "Hayat" gazetesi gibi önemli yayın organlarından da bahsedilmiştir. Ali bey Hüseyinzade'nin önderliği ile 1906-1907'de Bakü'de çıkan ve Türkçülük düşüncesini savunan "Füyûzât" dergisi Osmanlı edebiyatı ile Azerbaycan edebiyatının arasındaki önemli köprülerden biri olmuştur. Araştırmacı makalesinde 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan-Türkiye edebi ilişkilerine de değinmiştir. *"Gerek Tanzimat dönemi yazarlarının ve gerekse Servet-i Fünûncuların Azerbaycan edebiyatı, Azerbaycan edebiyatının da bu edebî-sosyal ekoller üzerindeki etkisi, genellikle karşılıklı olmuştur. Bu da başka ilgi çekici bir konudur. Bu konunun bir yönü de Avrupa-Doğu, Avrupa-Türk edebî etkisi ve karşılıklı ilişki sorunlarıdır."* (Garaşova, 2004: 309)

Makaleden de anlaşıldığı üzere Ali Bey Hüseyinzade'nin edebi ve siyasi faaliyetlerine Azerbaycan'da Sovyetler Birliği dönemi ve sonrasında bir birinden çok farklı bakış açısı ile karşılaşılmaktadır. Bu çelişkili bakış açısı Türkiye araştırmacılarında da görülmektedir. *"Devrim ve Kültür dergisinin sayfalarında A. Sâdık'ın, A. Nâzım'ın makalelerinde Pantürkizm ile suçlanan A. Hüseyinzâde, Z. V. Togan, A. Ağaoğlu, M. E. Resulzâde, A. Gubaydullin, M. H. Baharlı, B. Çobanzâde v.b millî ruhlu aydınlar, bilginler, gurbette yaşamak zorunda kalan fikir adamları sert bir şekilde aşağılanıyor, hakarete uğruyor ve onlarla ilgili şöyle yargısız infaz yapılıyordu: "İfşa etmeli ve onların her çıkışında ölüm darbesi indirilmeli"* (Garaşova, 2004, s. 302).

Araştırmacı Ali Haydar Bayat'ın 1998 yılında Ankara'da yayınlanan Hüseyinzâde Ali Bey adlı 400 sayfadan oluşan monografisi ile de ilgili bilgi vermiştir. Makalede Ali bey Hüseyinzade'nin yanı sıra aynı dönemin aydınları, özellikle Mirza Fethali Ahundov ve onun faaliyetleri ile ilgili de bilgilere yer verilmiştir.

Azerbaycan ve Türkiye edebi ilişkilerinde önemli yeri olan Alibey Hüseyinzade ile ilgili bilgilere edebi ilişkiler, muhaceret edebiyatı ve Azerbaycan edebiyatı temsilcilerini toplu ele alan çalışmalarda da sıkça karşılaşmak mümkündür.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının öncülerinden, yenilikçi Celil Memmedkuluzade, son yıllarda Türkiye'de ilgi gören Azerbaycan yazarlarından biridir. Onun ünlü *"Danabaş Köyü"* eseri Aysun Demirez Güneri tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve 2008 yılında Bengü Yayınevinde basılmıştır. Yazarın diğer eserleri gibi *"Danabaş Köyü"* de 19. yüzyılın sonlarında Azerbaycan halkının yaşantısını, köy hayatını gözler önüne sermektedir.

Celil Memmedkuluzade'nin hikâyelerinden oluşan *"Seçme Hikâyeler"* kitabı da Bengü Yayınevinde 2009 yılında basılmıştır. Yazarın hikâyelerini Türkiye Türkçesine aktaran Aysun Demirez Güneri önsözde *"Günümüzde Türk Cumhuriyetleri ile ülkemiz arasındaki ilişkiler önemli boyutlar"*

kazanmıştır. Bunlardan biri de dil ve edebiyat boyutudur. Yıllarca birbirinden kopuk yaşamak zorunda bırakılan kardeş Türk Cumhuriyetleri ile yılların verdiği onca uzaklığa meydan okuyarak, sıcak ve samimi ilişkiler kurulmasına bir nebze katkımız olması amacıyla bu çalışmayı hazırladık. Amacımız kardeş cumhuriyetlerin dil ve edebiyatını, bu sahada yükselmiş isimlerini tanıtmaktır. Bu sebeple Azerbaycan Türk edebiyatından Celil Memmedguluzade'nin hikâyelerini konu olarak seçtik" (Güneri, 2009) diye belirtmiştir. 1983'te Bakü'de Azerbaycan Devlet Neşriyatı tarafından basılan "Celil Memmedguluzade – Eserleri "adlı kitabın birinci cildinden, daha önce Türkiye Türkçesine aktarılmamış on dört hikâye belirlenmiş ve bu hikâyeler Celil Memmedguluzade'nin üslubuna bağlı kalınarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu çalışma "İnceleme ve Aktarma" olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. İnceleme bölümünde, Celil Memmedguluzade'yi tanıtmak amacıyla, "Celil Memmedguluzade'nin Hayatı", "XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Fikri Akımlar ve Celil Memmedguluzade'nin Düşünceleri", "Edebi Eser ve Dil ile İlgili Görüşleri", "Celil Memmedguluzade'nin Hikâyelerindeki Konular" gibi bölümler yer almaktadır. "Aktarma" bölümünde, Celil Memmedguluzade'nin daha önce Türkiye Türkçesine aktarılmamış on dört hikâyesine yer verilmiştir.

T.C. Kültür Bakanlığı Yayınlarının Türk Dünyası Edebiyatı dizisi altında yayınladığı kitaplardan biri Hamide Mehmetkuluzade'nin "Azerbaycan'da Yenilikçi bir Öncü: Celil Mehmetkuluzade Hatıralar" eseridir. Yayına Prof. Dr. Fatma Özkan'ın hazırladığı kitap 2002 yılında basılmıştır. Dönemin kültür bakanı Prof. Dr. B. Suat Çağlayan kitaba yazdığı sunuşta kitabın yayımlanma amacını "*Türk cumhuriyetlerinin, dil, tarih, sanat, edebiyat ve kültür alanındaki ortak değerleri ile abide şahsiyetlerini anlamak, yeni nesillere çağdaş biçimde işleyerek aktarmak zorundayız... Azerbaycan yenileşme tarihinin en büyük temsilcilerinden birinin hayatına, sanatına ve çalışmalarına ışık tutan, türünün güzel bir örneği olan bu eserin dilimize kazandırılması Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve bağlarımızın güçlendirilmesine olumlu katkıda bulunacaktır*".

(Memmetkuluzade, 2002: V-VI) diye belirtmiştir. Kitabı içerik olarak iki kısma ayırmak mümkündür. İlk olarak Celil Memmedkuluzade ve onun Azerbaycan edebiyatında yeri hakkında bilgi verilmiştir. Giriş bölümünde de bahsettiğimiz gibi 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Rusya egemenliği altında yaşayan diğer Türk boylarında olduğu gibi Azerbaycan Türklerinde de fikri ve siyasi alanda önemli değişimler yaşanmış ve bu yenileşme hareketine 'Maarifçilik' denilmiştir. Celil Memmetkuluzade de o dönemde çıkardığı "Molla Nasreddin" mizah dergisiyle maarifçi edebiyatın en önemli isimlerinden biri olmuştur. *"Bu kitap, Azerbaycan Türklerinin yenileşme tarihindeki önemli isimlerden biri olan Celil Mehmetkuluzade hakkında hayat arkadaşı Hamide Hanım tarafından kaleme alınmış bir hatıradır. Eserde, Celil Memmedguluzade'nin hayat hikâyesinin yanı sıra, son eşi Hamide Hanım'ın hayatı ve düşünceleri hususunda da fikir sahibi oluyoruz"* (Memmetkuluzade, 2002: 10). Azerbaycan'da türünün şah eseri kabul edilen "Mirze Celil Hakkındaki Hatıralarım" eserini Hamide Hanım Rusça kaleme almıştır. Kitapta Hamide Hanımın eserinden önce Celil Memmedguluzade'nin hayat ve yaratıcılığını anlatan bir bölüm ve eseri Rusçadan Azerbaycan Türkçesine çeviren Abbas Zamanov hakkında bilgi yer almaktadır. Tanınmış gazeteci ve bilim adamı Abbas Zamanov'un Azerbaycan edebiyatı tarihi alanında, özellikle Molla Nasreddin dergisi etrafında toplanmış şair ve yazarlarla ilgili önemli araştırmaları vardır. *"Azerbaycan ile Türkiye arasındaki münasibetlerin geliştirilmesinde Abbas Zamanov'un hizmetleri büyük olmuştur. Onun Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat fakültesi Araştırma Kütüphanesi'ne bağışladığı 5.000 eserle, Prof. Dr. Abbas Zamanov Kitaplığı kuruldu"* (Memmetkuluzade, 2002: xxx). Kitabın esas kısmına geçmeden önce Abbas Zamanov'un Hamide Memmedguluzade ve hatıraları hakkında düşüncelerinin yer aldığı bir bölüm de vardır.

Azerbaycan'ın yenilikçi aydınlarından olan ve cumhuriyetin yakın tarihinde önemli bir rol oynayan Yusuf Vezir Çemenzeminli çarpıcı romanların ve çok sayıda eserlerin yazarıdır. Yazarının kimliği ile ilgili kesin bilgi olmayan dünyaca ünlü "Ali ve Nino" romanı da Azerbaycanlı ve bazı

Türkiyeli edebiyat araştırmacıları tarafından onun eseri olarak kabul etmektedir. Bu yüzden Kaknüs yayınevinde 2005 yılında basılan "Ali ve Nino" romanının yazarı olarak onun ismi belirtilmiştir. Yazarla ilgili İrfan Murat Yıldırım'ın "Azerbaycan modern hikâye ve romanına halk edebiyatı tesirleri ve Yusif Vezir Çemenzeminli" makalesi Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nde 2001 yılında yayınlanmıştır. Makalenin başında Azerbaycan modern hikâye ve romanının tarihi ile ilgili kısa bilgi veren araştırmacı, *"halk edebiyatı ve folklor üzerinde ciddi ilmi araştırmalar ve derlemeler yaparak elde ettiği neticeyi sistematik olarak eserlerinde kullanan en önemli yazar, aynı zamanda başarılı bir hukukçu, bilimadamı, diplomat, gazeteci ve ressam olan Yusuf Vezir Çemenzeminli"* (Yıldırım, 2001: 111) diye tanımladığı yazarın biyografisini kısaca anlatmıştır. Yazarın "Studentler", "1917 ci İlde", "Gızlar Bulağı", "Gan İçinde" (İki Od Arasında) romanları ile ilgili bilgi veren araştırmacı, "Gızlar Bulağı"nın Azerbaycan'da o zamana kadar ilk defa denenen bir tarihi roman örneği olduğuna dikkat çekmiştir. Yazarı ve yazarın dört romanı içerisinde gerek teknik gerekse üslup bakımından en mükemmelinin "Gan İçinde" romanı olduğunu belirtmiştir.

"Bunların dışında Yusif Vezir'e ait olduğu idda edilen Ali ve Nino adlı bir roman vardır. Bu roman bir Azerbaycan asilzadesi Ali Han ile Gürcü kızı Nino'nun aşklarını Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemi siyasi faaliyetleriyle birleştirerek anlatır ancak bu eserin Yusuf Vezir'e ait olma ihtimali çok şüphelidir ve henüz ispat edilememiştir" (Yıldırım, 2001: 113).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkiyeli araştırmacılar için bu konu karanlık kalmaya devam etmektedir. Azerbaycanlı araştırmacılar tarafından "Ali ve Nino" romanının Kurban Said takma isimli yazarının Yusuf Vezir Çemenzeminli olduğu kabul edilse de, Türkiyeli araştırmacılar arasında fikir ayrılıkları vardır. 2004 yılında Everest Yayınları tarafından basılan kitapta romanın yazarı Kurban Said olarak gösterilmektedir.

İrfan Murat Yıldırım, Yusuf Vezir'in eserlerinde yararlandığı halk edebiyatı ürünlerini "Avesta'ya İsnat Edilen Motifler", "Halk İnanışı", "Adet ve Anenelerinden Faydalanma", "Rivayetler ve Efsaneler", "Halk Edebiyatının Muhtelif Türlerinden Yararlanma" gibi başlıklar altında incelemiştir.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli temsilcilerinden olan İlyas Efendiyev'in "Üçlü Silah" romanı Dr. Ahmet Öksüz tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak Kafkas Üniversitesi tarafından Bakü'de 2006 yılında basılmıştır. Kitabı bu bölümde ele almamızın nedeni Türkiyeli okurlar için düşünülmüş olmasıdır. Vefa Hanoğlu, kitaba yazdığı önsözde Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan edebiyatının en usta yazarlarından biri olan İlyas Efendiyev'in eserlerinin hiç bir zaman yaşadığı devrin hâkim siyasi ideolojisinin prensiplerine uymadığına, Azerbaycanlılığın edebi, milli, manevi insani değerlerini öne çıkaran vasıfta olduğuna dikkat çekmiş, yazarın hayatı ve sanatı ile ilgili bilgi vermiştir. Daha sonra ise 1981 yılında kaleme alınan "Üçlü Silah" romanını konusu, siyasi ve toplumsal önemi açısından değerlendirmiştir.

Sedat Adıgüzel'in Azerbaycan edebiyatında yeniliklerin öncüsü olmuş ve Sovyetler Birliği döneminin edebiyat anlayışının katı kurallarının kısmen de olsa dışına çıkmayı başarmış önemli yazarlardan biri olan İlyas Efendiyev hakkında yazdığı kitap 2006 yılında Fenomen Yayıncılıkta basılmıştır. "İlyas Efendiyev" kitabında Sedat Adıgüzel yazarın roman ve hikâyelerini incelemiştir. İlyas Efendiyev'in yetiştiği dönemle ilgili bilgi veren araştırmacı yazarın eserlerinde kullandığı üslup ve kahramanları incelemiştir. Bu kitap 1960 Nesrinin ve önemli temsilcilerinden biri olan İlyas Efendiyev'in Türkiye'de tanıtılması açısından önemlidir.

2009 yılında Yasemin Bayer tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak basılan "Deli Kür" romanı çağdaş Azerbaycan romancılarından İsmayıl Şıhlı'nın önemli eseridir. Çağdaş Azerbaycan nesri araştırmacılarından Sedat Adıgüzel 2001 yılında "Deli Kür" romanını inceleyerek yeni Azerbaycan nesrinin Türkiye'de bilinmeyen önemli bir sayfasının

tanıtılmasına hizmet vermiştir. Araştırmacının "Deli Kür Romanı'nın Kültürel Altyapısının İncelenmesi" makalesi romanın konusunun anlatımıyla başlar. Sedat Adıgüzel daha sonra romandaki kültürel unsurları incelemiştir. Özellikle geleneksel kültür, halk inançları, değer yargıları, aile yapısının anlatımı açısından romanın edebiyattaki önemini ortaya koymuştur. Azerbaycan Türk'ünün misafirperverliği, nevrüz bayramı gelenekleri, ata verilen değer, büyüğe saygı, aile yaşantısı gibi kültürel unsurları tespit eden araştırmacı romandan alıntılarla örnekler sunmuştur.

A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisinin 2004 yılında çıkan 23. sayısında Sedat Adıgüzel'in "*İsmayıl Şıhlı'nın Ayrılan Yollar ve Sosyalizm Realizmi*" makalesi yayımlanmıştır. Bu makalesinde araştırmacı İsmayıl Şıhlı'nın Sovyet dönemi Azerbaycan edebiyatında 1950'li yıllar değişimini ortaya koyan "Ayrılan Yollar" romanını sosyalist gerçekçilik açısından incelemiştir.

Türkiye'de eserleri en çok basılan ve en çok tanınan yazarlardan biri Anar Rızayev'dir. Anar'ın hemen hemen tüm nesir eserleri Türkiye Türkçesine aktararak basılmıştır. Anar'dan "Seçme Öyküler" kitabı Kül Sanat Yayıncılıkta 2005 yılında basılmıştır. Kitapta Prof. Dr. Fatma Özkan'ın Türkiye Türkçesine aktardığı "Dante'nin Jübilesi", "Ben, Sen, O ve Telefon", "Taksi ve Vakit", "İyi Padişahın Masalı", "Sevgililer Gününe Özlem", "Geçen Yılın Son Gecesi", "Sayıların Macerası", "Bozbaş Ziyafeti", "Bir Bardak Su", "Güzellerim", "Vestiyyerde Çalışan Kadının Anlattıkları" öyküleri yer almaktadır. Kitabın "Anar'ın Eserlerine Dair Birkaç Söz" kısmında Fatma Özkan yazarla ilgili okurlara genel bilgi vermiştir. Fatma Özkan, çağdaş Azerbaycan edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olarak nitelendirdiği yazarın kısa hayat hikâyesini anlatmıştır. Anar'ı başarılı kılan hususlardan birinin onun herhangi bir siyasi görüşün sözcülüğünü yapmaması olduğunu belirten Fatma Özkan, ideolojik edebiyat çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün olan Sovyet dönemi edebiyatında Anar'ın eserlerinin ayrı çizgisi olduğuna dikkat çekmiştir. "*Oysa Anar, toplumun her kitesinden seçtiği tip ve karakterlerin yer aldığı roman, hikâye ve diğer türlerde kaleme aldığı*

eserlerinde, sosyal hayattan canlı tablolar sunmakla beraber, bir ideolojinin sözcülüğünü yapmamıştır. O dünyanın her yerinde geçerli sayılabilecek ferdi ve ferdin kederlerini, aşkını, yalnızlığını, iç sorgulamalarını, toplum ile fert arasındaki çatışmaları ele alır. Bu yönüyle Anar'ın eserleri evrenseldir" (Anar, 2005: 9). Prof. Dr. Fatma Özkan Anar'ın eserlerindeki dil ve anlatım, karakterler, olay unsuru gibi öğelere de değinmiştir.

"Beş Katlı Evin Altıncı Katındaki Adam Anar" kitabı yazarın 70. doğum günü dolayısı ile 2008 yılında Bengü yayınevinde yayınlanmıştır. Kitabı kaleme alan Ayşe Atay, Anar'ın hayatını ve edebiyat macerasını, sanatının özelliklerini ve eserlerini değerlendirmiştir. Anar'ın hikâyeleri ve hikâyeciliği hakkında Türk okuyucularının fikir edinmesi için kitabın sonuna yazarın eserleri eklenmiştir.

Anar'ın "Siraselviler'de Bir Otel Odası, Dante'nin Jubilesi" kitabı Karakutu Yayınları'nda 2008 yılında basılmıştır. Türkiye Türkçesine aktaran İldeniz Kurtulan'dır. Okurlara Birkaç Söz yazısında "*Bir halkı tanımak edebiyatını tanımaktan geçer*" diye belirten Anar 1960-70'li yıllarda Türkiye'ye geldiğinde burada Azerbaycan edebiyatı hakkında bilgi yetersizliğinden üzüldüğünü ifade etmiştir: "*Türkiye'de ortak mirasımız Dede Korkut Kitabı, Köroğlu Destanı ve Nesimi, Hatai ve Fuzuli'nin eserleri dışında Azeri Edebiyatına ait neredeyse kitap basılmamıştı. Hâlbuki biz Azeriler bütün sıkıntı ve yasaklara rağmen Yunus Emre, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Abdülhak Hamit, Rıza Tevfik, Ömer Seyfettin gibi yazarların eserlerini okuyorduk. Nazım Hikmet gibi solcu yazarların kitapları fazla sayılarda basılıyordu; bununla beraber Kemalettin Kamu, Necip Fazıl Kısakürek, Behçet Kemal Çağlar gibi şairlerin bazı eserleriyle tanışma fırsatı buluyorduk. Türkiye'de Azeri edebiyatının tanınmamasından duyduğum sıkıntıları, İstanbul'a gelişlerim sırasında basına verdiğim röportajlarında da dile getiriyordum.*" (Anar, 2008: 10)

Bu cümlelerde Anar, Sovyetler Birliği döneminde Türkiye ve Azerbaycan arasındaki edebi ilişkileri az çok ortaya koymaktadır.

Günümüzde bu durumun değiştiğinden dolayı hissettiği mutluluğu yazar şu cümlelerle ifade etmektedir: *"Bugün durumun değişmesinden dolayı çok mutluyum. Azerbaycan edebiyatının değerli araştırmacısı ve tercümanı Ali Yavuz Akpınar, uzun yılların zahmeti sonucunda büyük usta Mirza Feteli Ahundzade'nin klasik eserlerini Türkiye'de mükemmel bir şekilde yayımlamayı başardı. Âşık Alesker, Mirze Alekber Sabir, Hüseyin Cavit, Ahmet Cevat, Samet Vurgun, Resul Rıza, Almaz Yıldırım, Şehriyar ve Hamit Nutku gibi şairlerimizin kitapları da yayımlandı. Bugün Türkiye'de ünlü şair ve romancı Bahtiyar Vahapzade'nin kitapları basılıyor, tiyatro eserleri sahneleniyor. Kitapçılarda Nebi Hazri, Mehmet Araz, Halil Rıza Ulutürk, Mehmet İsmayıl, Abbas Abdulla, Sabir Rüstemhanlı, Mehmet Aslan, Refik Zeka gibi şairlerimizin kitaplarına rastlıyoruz"* (Anar, 2008: 11).

Anar, Türk okurlarının Ali Kerim, Gabil, Cabir Nevruz, Fikret Sadık, Fikret Koca, Vagif Samedoğlu, Nüsret Kesemenli ve Zelimhan Yakup ve başka nice yetenekli çağdaş Azerbaycan şairlerinin eserleriyle tanışma imkânı bulamadığından, İsa Hüseyinov, Sabir Ahmetov, Akrem Aylisli, İsa Melikzade, Maksut ve Rüstem İbrahimbeyov, Vakıf Nesip, Afak Mesut gibi önemli yazarların değerli kitaplarının Türkiye'de tanınmamasından dolayı hissettiği üzüntüyü ifade etmiştir. Anar, Türkiye'de onun üzerinde kitabının basıldığını ve 1983 yılında İstanbul'da "1000 Yılın 100 Şairi" adlı Azeri şiir antolojisi hazırladığını belirtmiştir. Böylece Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde hizmette bulunmaktan duyduğu mutluluğu okurlarıyla paylaşmıştır.

"Anar'ın Ak Koç Kara Koç Romanında Toplumsal Önceleme Kesitleri" makalesinde *"20. yüzyılda dört farklı siyasi süreç geçiren Azerbaycan Türkleri bu farklı siyasi ortamlarda edebiyatlarını zenginleştirme ve her siyasi zeminin edebi anlayışına uyum sağlama başarısını göstermişlerdir."* (Adıgüzel, 2008) diye 20. yüzyıl Azerbaycan edebi tarihini kısaca anlatan Sedat Adıgüzel Azerbaycan romanının gelişim aşamalarından bahsetmiş ve 1960 Nesri ve bu nesrin önde gelen temsilcileri ile ilgili bilgi vermiştir: *"1960 Nesri Azerbaycan edebiyatında sadece bir edebi süreç değildir. Bu dönem*

aynı zamanda bağımsızlığın ve milli değerlerin savunucusu, yani bir bilinçlenme sürecinin edebiyatıdır". Yazarın 1991 yılında kazanılan bağımsızlıktan sonra yazdığı eserlerin bile bu sürece katkıda bulunmaya devam ettiğine dikkat çeken araştırmacı yazarın böyle eserlerinden olan "Ak Koç Kara Koç" romanı ile ilgili tespitlerini sunmuştur: *"Ak Koç Kara Koç göndermeleri ve izlekleri ile bir ütopyaya ve karşı ütopyaya sahip bir toplumsal öncelemedir... Ak Koç Kara Koç Azeri Türklerinin XXI. yüzyılda yaşayacakları muhtemel olayları ve yaşam biçimlerini ütöpik ve anti ütöpik masallar şeklinde anlatan minimalist bir romandır"* (Adıgüzel, 2008). Sedat Adıgüzel romanın yapısal ve teknik özelliklerini incelemiş, Anar'ın diğer eserlerinden farklılık gösterdiği kanısına varmıştır. Romanın olay örgüsü ve diğer öğelerini inceleyen, önceleme kesitleri üzerinde duran araştırmacı yazarın bu eserde postmodern çizgiye yaklaştığını savunmuştur.

Araştırmacının Anar'ın eserleri ile ilgili diğer bir çalışması da "Anar Rızayev'in İztirabın Vicdanı, O Gecenin Seheri ve Ağ Liman Hikâyelerinde 1937 Olayları" (2003) makalesidir. Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Anar'ın hikâyelerinde ele aldığı en önemli konulardan biri de Sovyetler Birliği döneminde özellikle 1930'lu yıllarda uygulanan terör politikalarıdır. Bu makalede de 1937 "represiya"sı olarak anılan olayların 1960 Azerbaycan nesri ve Anar'ın eserleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sedat Adıgüzel özellikle Anar'ın bu konuyla ilgili yazdığı "İztirabın Vicdanı", "O Gecenin Seheri", "Ak Liman" hikâyeleri üzerinde durmuştur.

"Anar'ın Ak Koç Kara Koç Adlı Eserinde Bir Azerbaycan ve Türk Dünyası Ütopyası" makalesinin (2011) yazarı Parvana Bayram çalışmasında Anar'ın ütöpik ve distöpik özellikli bir eser olarak dikkat çeken "Ak Koç Kara Koç" romanında fantastik öğeleri, ütöpik ve özellikle masal unsurlarını incelemiştir. Hemen hemen bütün eserlerinde bu gibi unsurlardan faydalanan Anar, "Beş Katlı Evin Altıncı Katı"nda altıncı kat, "Kırmızı Limuzin"de hareket eden şoförsüz kırmızı limuzin, "Vahime"de esrarengiz bağ evi, yatak odasındaki ölmeyen albino, "Alaka"da sırlı olaylar, resimleri canlanarak konuşan tablolar, bir görünüp bir kaybolan 30 katlı apartman gibi

fantastik ögeler kullanmıştır. "Ak Koç Kara Koç" eserinde ise 21. yüzyılda Azerbaycan'ın ve Türk dünyasının geleceği ile ilgili ütopyalardan bahsedilmektedir. Parvana Bayram, makalesinde eserdeki aynı zaman dilimine iki açıdan olan yaklaşımı birinci masal ve ikinci masal olarak ayrı ayrı incelemiştir: "*Yazarın Ak Koç Kara Koç adlı romanı 21. yüzyılda gerçekleşmesi hayal edilen olayları anlatması ve Azerbaycan toplumunu, Bakü'yü, Kafkasları, Türk dünyasının genel durumunu tasvir etmesi açısından önem arz etmektedir*" (Bayram, 2011: 587) diye belirten araştırmacı yazarın eserinde geniş bir Azerbaycan ve Türk dünyası haritası çizdiğine, Türk Birliği, Türk Dünyası meseleleri, devletler arasında bilimsel ve kültürel ilişkiler gibi konuları ele aldığına dikkat çekmiştir. Anar'ın "Ak Koç Kara Koç" eserinde Türk Dünyası ile ilgili hayalleri yansıtılmaktadır. Araştırmacı makalesinde bu konuyu ayrıca ele almıştır:

"Memmedli'nin Türkan'a gidişinin anlatıldığı bölümde Türk dünyasının kültürel, ekonomik ilişkileri ile ilgili hayallerinden bahsedilmektedir. Kanaatimizce bu bölümdeki konular, sadece Azerbaycan Türklerini değil, Türkiye Türklerini ve bütün Türk dünyasını ilgilendiren önemli bir projedir. Gerçekleştiği takdirde Türk dünyası, hem kültürel hem de ekonomik alanda dünyanın süper güçlerinden biri konumuna gelecek ve Azerbaycan'ın, özellikle Bakü'nün bu projede önemli bir yeri olacaktır" (Bayram, 2011: 594).

İncelediğimiz eserlerden de anlaşıldığı üzere Türk dünyası birliği düşüncesi ve ortak Türkçe anlayışı Anar'ın eserlerinde etkisini hissettirmektedir. Özellikle bağımsızlık yıllarında Türklük ve Türkiye sevgisi yazarın eserlerine yansımıştır. "Ak Koç, Kara Koç" romanında yazar Türkiye Türkçesinden kelimeler kullanmakta ve ortak Türkçe anlayışını kısmen hayata geçirmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi, Anar'ın Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de tanıtılmasında ve edebi ilişkilerde hem Azerbaycan Yazarlar Birliği başkanı olarak, hem de çağdaş nesrin temsilcilerinden biri olarak önemli hizmetleri vardır.

Türkiye'de özellikle son yıllarda çok tanınan bir başka yazar da çağdaş Azerbaycan nesrinin önemli temsilcilerinden olan Elçin Efendiyev'dir. 1960'lı yıllarda edebiyata giriş yapmış olan Elçin'in eserleri birçok yabancı dile çevrilmiştir. Türkiye'de de Elçin'in roman ve hikâyeleri defalarca basılmıştır. Bunlardan biri 1994 yılında Kültür Bakanlığı yayınlarının Türk Dünyası Edebiyatı Dizisinde çıkan ve Türkiye Türkçesine İldeniz Kurtulan tarafından aktarılan "Mahmud ve Meryem" eseridir. "Şuşa Dağlarını Duman Bürüdü" kitabı Elçin'in hikâyelerinden ibaret derlemedir. Kitap 1997 yılında İstanbul'da Ötüken yayınevinde basılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında geleneksel hayatını devam ettirmeye çalışan bir Bakü mahallesinin dramından bahseden felsefi "Ak Deve" romanı 1999 yılında basılmıştır. 2003 yılında basılan "Sarı Gelin" yazarın olgunluk dönemine ait on hikâyesinden ibaret bir kitaptır. 2003 yılında Kafkas Üniversitesi Da Yayıncılıkta basılan "Edebi Düşünceler" kitabında verilen bilgiye göre 2003 yılına kadar Elçin'nin Türkiye'de 12 kitabı basılmış, Ankara, Erzurum, Konya devlet tiyatrolarında oyunları gösterime sunulmuştur. Kitapta Elçin'nin "Edebi Düşünceler Nasıl Oluşturdu?" başlıklı makalesi yer almaktadır. Önsöz yerine yazılmış bu yazıda Elçin "Edebi Düşünceler" eserinin nasıl ortaya çıktığını anlatmıştır. Yazar çok uzun yıllar süresince edebiyatla ilgili yazdığı fikirleri, aynı zamanda günlük karakter taşıyan edebi kayıtları bir arada toplamıştır. Hikâyelerin çoğu "Baladadaş'ın İlk Muhabbeti" kitabından, bir kısmı ise Azerbaycan'da yayınlanan edebiyat mecmualarından alınmıştır. Yazarın "Gümüş Beyazı Karavan" hikâyesi İstanbul'da 2006 yılında, Sovyet devrini siyasî, iktisadî ve sosyal açıdan yansıtan "Ölüm Hükmü" ise 2007 yılında basılmıştır.

Elçin Efendiyev'in "Kırk Ambar" eseri 2010 yılında basılmıştır. Edebiyatçıların ve edebî eserlerin Elçin'in zihnindeki yansımalarının yer aldığı eserdir. İlk bakışta bir bütünlük arz etmeyen kısa yazılardan ibarettir. Tüm bu eserleri gözden geçirdiğimizde Elçin ve Anar'ın, eserleri Türkiye'de en çok yayınlanan Çağdaş Azerbaycan nesrinin temsilcileri olduklarına şahit olmaktadır.

"Dede Korkut" hikâyeleri üzerine çalışmaları ile ünlü Prof. Dr. Kamal Abdulla'nın 1991 yılında ilk defa Bakü'de yayımlanan "Gizli Dede Korkut" eseri Kerime Üstünova (1995) ve Ali Duymaz (1997) tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış, Bursa'da Ekin Kitapevinde, İstanbul'da ise Ötüken Yayınevinde basılmıştır. Yazarın "Eksik El Yazması" romanı 2006 yılında Ötüken yayınevinde basılmıştır. Azerbaycan Türkçesinde 2006 yılında yayınlanan "Sehrbazlar Deresi" romanı, Türkiye Türkçesine "Büyücüler Deresi" adıyla aktarılmıştır. Roman, Avrupa Yakası Yayınlarında 2007 yılında basılmıştır. Eseri Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine halk bilimci Arif Acaloğlu aktarmıştır.

"Türk Dünyasında Aktarma Çalışmaları ve Kemal Abdulla'nın Eserleri Türkiye Türkçesinde" makalesi Gazi Üniversitesinin Türkiyat dergisinin 2009 yılı 5. sayısında yayınlanmıştır. Mehman Musaoğlu'nun kaleme aldığı makalede ilk önce çeviri ve aktarma sanatı arasındaki fark, edebi eserlerin Türk dillerinden bir birine aktarılması ile ilgili bilgi verilmiştir. Mehman Musaoğlu *"1990'lı yıllardan beri eski ve yeni Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinden çeşitli edebî metinlerin Türkiye Türkçesine aktarılması süreci gittikçe hızlanmaktadır. Sözgelimi; dünyaca ünlü Türk dünyası yazarlarından biri olan Cengiz Aytmatov'un hemen hemen bütün eserleri, çeşitli yabancı dillerden ve Kırgızca'dan Türkiye Türkçesine çevrilmiş veya aktarılmıştır. Bu bağlamda, Azerbaycan yazarlarından Kemal Abdulla'nın Gizli Dede Korkut, Eksik El Yazması ve Büyücüler Deresi adlı eserlerinin Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak İstanbul yayın evlerinde yayımlanması dikkatleri çekmektedir."* (Musaoğlu, 2009: 229) diye belirterek Kemal Abdulla ve Türkiye Türkçesine aktarılmış eserlerinin özellikleri üzerinde durmuştur. Makale, Kemal Abdulla'nın eserlerindeki Dede Korkut etkisini ortaya koymaktadır. *"Kemal Abdulla'nın düşüncesine göre Kitab-ı Dede Korkut donmuş bir metin değildir. Ona göre Kitab-ı Dede Korkut çok boyutlu, çetin ve derin içerikli bir geçiş sürecinin yazıya yansımış paha biçilmez şeklidir. Dede Korkut destanı; bu geçiş sürecinin, toplu insan*

cemiyetinden ferdi insana geçişin en umumi, en gerçekçi makamlarını tasvir ettiği suretlerinde ve hadiselerinde yaşatır" (Musaoğlu, 2009: 204).

İncelediğimiz eserlerden vardığımız sonuca göre Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde Azerbaycan nesir eserleri Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra önemli yer tutmaya başlamıştır. Daha önce Türkiye'de bilinmeyen yazarların eski ve yeni eserleri basılmıştır. Edebiyat araştırmacıları tarafından bu eserlerle ilgili çalışmalar yapılmıştır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki Azerbaycan yazarlarından Celil Memmedkuluzade daha fazla bilinmektedir. Yazarın bazı önemli nesir eserleri Türkiye'de basılmıştır. Sovyetler Birliği döneminin romancılarından İsmayıl Şıhlı özellikle "Deli Kür" romanı ile dikkat çekmiştir. 1960 Nesri diye adlandırılan edebiyat Türkiye araştırmacıları tarafından daha fazla ilgi görmektedir. Çünkü bu yazarlar Sovyet edebiyatının katı kurallarından sıyrılmayı başarmış ve yeni çizgide ilerlemişlerdir. İlyas Efendiyev de bu dönem yazarlarından biri olarak son zamanlarda Türkiye'de tanıtılmaktadır. Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde en önemli isimlerden biri de Anar'dır. Anar'ın tüm nesir eserleri Türkiye'de yayımlanmıştır. 1990'dan sonra yazdığı eserlerde Türk Birliği ve Türkiye etkisi farkedilmektedir. Özellikle "Ak Koç Kara Koç" romanı ve "Sıraselvilerde Otel Odası" romanlarında bu etki güçlüdür. Elçin Efendiyev de Türkiye'de Azerbaycan edebiyatını tanıtan önemli yazarlardan biridir. Onun da çok sayıda nesir eseri Türkiye Türkçesine aktararak basılmıştır. Kemal Abdulla'nın Türklerin ortak edebi değeri olarak bilinen Dede Korkut destanı ile ilgili üç romanı Türkiye'de bilinmektedir. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra edebi ilişkilerin geliştirilmesi sonucunda nesir sahasında da yapılan çok sayıda çalışmalara rağmen eksiklikler de çok fazladır. Özellikle son yıllarda Azerbaycan edebiyatı ile yakından ilgilenen, edebi eserleri inceleyen ve ilişkilerin gelişmesine yardımcı olan araştırmacıların sayıca artmasına rağmen çağdaş Azerbaycan yazarlarından İsa Hüseyinov, Sabir Ahmetov, Akrem Aylisli, İsa Melikzade, Maksut ve Rüstem İbrahimbeyov, Vakıf Nesip, Afak Mesut gibi önemli bir takım yazarlar Türkiye'de henüz tanınmamaktadırlar.

1.4. ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ŞİİRİ

Sovyetler Birliği dağıldıktan ve Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra iki ülke arasında gelişen edebi ilişkiler Türkiye'de Azerbaycan şiirinin daha yakından tanınmasını sağlamıştır. Tüm zorluklara rağmen Sovyetler Birliği döneminde bile Türkiye'de çağdaş Azerbaycan şiirinin temsilcilerinden bazıları bilinmekteydi. Bazı şairlerin kitapları basılmış, eserleri dergi ve gazetelerde yayımlanmıştı, ancak 1990'dan sonra Türkiyeli araştırmacılar ve okuyucular bu şairlerin eserleriyle daha yakından tanışma fırsatına sahip olmuşlar, daha önce ismini duymadıkları şairler hakkında bilgi edinmişlerdir. Türkiye'de çağdaş Azerbaycan şiiri ile ilgili kitaplar basıldı, çok sayıda bilimsel araştırma yazıları, dergi ve gazete makaleleri kaleme alınmıştır. Türkiyeli araştırmacılar da Azerbaycanlı meslektaşları gibi 20. yüzyılın başlarında romantizm akımından olan Hüseyin Cavid, Ahmet Cevat, Abbas Sehhet, Mehemmet Hadi gibi şairleri Türkiye edebiyatı ile olan ilişkisi açısından ele almışlardır. Sovyetler Birliği döneminde Türkiye'ye mülteci olarak sığınan Azerbaycan şairleri ise Azerbaycan Muhaceret edebiyatı içerisinde incelenmişlerdir. Resul Rıza, Samet Vurgun gibi Sovyetler Birliği'nin önemli şairlerinin ve Bahtiyar Vahapzade, Halil Rıza, Refik Zeka Handan gibi bağımsızlık döneminde halkın milli duygularını ifade eden, şiirleriyle bağımsızlık mücadelesine destek veren şairlerin eserleri tanıtılmakta, bunun yanı sıra dergi ve antolojilerde genç şairlerin de şiirlerine yer verilmektedir. Çalışmamızın bu bölümüne birçok şairi aynı kitap veya makalede ele alan eserleri gözden geçirmekle başlayacağız. Daha sonra ise tek tek Azerbaycanlı şairler hakkında yazılan kitap ve makaleleri inceleyeceğiz ve varsa Türkiye'de basılan eserleri hakkında bilgi verilecektir.

Kültür Bakanlığı Yayınları tarafından Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi kapsamında Ankara'da 1992 yılında Azerbaycan Çağdaş Şiir Antolojisi basılmıştır. Kitabı Yrd. Doç. Dr. Zeynalabidin Makas yayına hazırlamıştır. Kitapta Mehemed Hadi, Abdulla Şaik, Hüseyin Cavit, Ahmet Cevat, Samed

Vurğun, Elmas Yıldırım, Bahtiyar Vahabzade, Zelimhan Yakub gibi şairler de dâhil elli sekiz Azerbaycanlı şairin biyografisine ve eserlerine yer verilmiştir. Zeynalabidin Makas önsözde çağdaş Azerbaycan Türk şiiri ve hazırladığı antoloji hakkında bilgi vermiştir: *"Antoloji için, Azerbaycan şairlerinin mevcut şiir kitapları taranmış ve metinler bunlardan seçilmiştir. Herhangi bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için, sıralamada şairlerin doğum tarihleri esas alınmıştır. Şairlerin biyografileri verilirken, onların şiirleri üzerine yorum yapılmıştır. Şiirleri ve şairlerin diline, ahengi ve anlamı bozacak biçimde dokunmadık. Ancak, Türkiye Türkçesi'nde müstehcen anlam taşıyan birkaç kelimeyi, şiirin yapısını bozmayacak biçimde değiştirmeyi uygun bulduk. İmlada görülen farklılıkları ise, bizdeki şekliyle yazdık"* (Makas, 1992).

Antoloji için giriş bölümünü Azerbaycan'ın önemli edebiyat eleştirmeni Prof. Dr. Yaşar Karayev yazmıştır. Yaşar Karayev Azerbaycan şiirinin özelliklerini, gelişimini ve çağdaş şairlerin şiirlerindeki konuları ele almıştır.

Son dönem Azerbaycanlı şairlerin şiirlerinden ibaret "Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi" Ankara'da "Bengü" yayınevinde basılmıştır. Kitap Elçin İsgenderzade, Mübariz Mesimoğlu, Elbariz Memmedli, Ekber Goşalı, Resmiye Sabir, İlgar İlkin, Hamlet Kazımoğlu, Diyanet Osmanlı, Fuzuli, Sabiroğlu gibi Türkiye'de bilinmeyen birçok şairin şiirlerinden ibaret antolojidir. Antolojinin basılmasında amaç çağdaş Azerbaycan şiirinin tanıtılmasıdır. Kitapta şiirleri bulunan şairler belirli akımlara mensup şairler değildirler.

Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de çok fazla bilinmeyen dönemi olan Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan şiiri ile ilgili yazılardan biri "Bolşevik İhtilalinden Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema Türü" makalesidir. Mitat Durmuş tarafından ele alınan makale İstanbul'da 2001 yılında Türkoloji Dergisinin 15. Cildi 1. sayısında yayınlanmıştır. Mitat Durmuş önce Bolşevik ihtilalinin Azerbaycan'ın sosyal, kültürel ve edebi hayatına getirdiği değişikliklerden, olumsuzluklardan bahsetmiştir, daha sonra ise Sovyetler Birliği sürecindeki edebiyatın dönemlerini özelliklerine

göre ele almıştır. Farklı türlerde yazan önemli isimlere ve eserlerine değinmiştir. Mitat Durmuş, makalesinde Sovyet edebiyatında poema türü hakkında bilgi vermiştir: "*Poema şiirle iç içedir. O hem şiir, hem de anlatı esasına dayalı bir metindir. Roman ve Öyküye ait kimi unsurlar poema içinde yer alır. Zaman, mekân, olay örgüsü, kişiler kadrosu, çatışma unsuru, tematik güç-karşıt güç... gibi unsurlar poemada yer alabilir. Ona şiirsel özelliği katan dil tasarrufudur. Hüseyin Cavid, Samed Vurgun, Resul Rıza, Mikail Müşfik, Süleyman Rüstem, Memmed Rahim, Ehmed Cemil, Osman Sarıvelli'nin oluşturduğu büyük nesil, poemanın geçmişi ile bugünü arasındaki köprüyü temsil eder. Bunlardan sonra edebi sahneye çıkan Bahtiyar Vahapzade, Hüseyin Hüseyinzade, Medine Gülgün, Eli Kerim, Nebi Xezri, Eliağa Gürçaylı, Gasım Gasımsade, İslam Seferli, Zeynal Cabbarzade... gibi şairler poema türünün bayraktarlığını yapmaktalar*" (Durmuş, 2001: 5).

Bu makale 20. yüzyılın başından günümüze kadar Azerbaycan şiirinin temsilcilerinin büyük kısmı ve onları birleştiren özellikler hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Makale Türkiye'de fazla bilinmeyen, ancak çağdaş Azerbaycan edebiyatında şairlerin çok sık kullandıkları nazım türünün özelliklerini ele alması açısından da ilgi çekmektedir.

1997 yılında Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisinin 12. sayısında Doç. Dr. İskender Pala'nın "*Türk Dünyası Şairlerinin Türk Dili Üzerine Yazdıkları Şiirler ve Dil Anlayışları*" isimli makalesinde ilk önce Türk dili ve genel olarak dil kavramını tanımlayan İskender Pala, şiirin dil açısından önemini ortaya koymuştur:

"Eğer şiiri bir sanat olarak kabul ediyorsak klasik Türk şiiri bu sanatın dünya üzerindeki en mükemmel, rafine ve ideal örneklerini vermiştir. Sözün ses ile birleştiren, dile mana ve ahenk getiren, yoğun bir mana ve kültür birikimiyle aşk ve hikmetterennüm eden bu şiir Türkçe'nin yurdumuzda bu gün içine düştüğü Hoca Ahmet Yesevi'den Mehmet Akif'e, Ali Şir Nevai'den

Bahtiyar Vahapzade'ye, Sabir'den Şehriyar'a bir kültür çizgisiyle müstesna bir şiir olarak yansıtmıştır" (Pala, 1997: 18).

İskender Pala, Türkiye şairlerinden Ziya Gökalp ve Mehmet Emin Yurdakul'un Türk Dili hakkında yazdıkları şiirlere yer verdikten sonra sırasıyla Süleyman Rüstem, Mirvari Dilbazi, Bahtiyar Vahapzade ve Şehriyar gibi şairlerden kısaca bahsetmiştir. Süleyman Rüstem'in "Dilime Değme", Mirvari Dilbazi'nin "Anadil", Bahtiyar Vahapzade'nin "Ana dili", Şehriyar'ın "Türkün Dili" şiirleri de makalede yer almaktadır. Bu makale iki ülkenin şairlerini birleştiren ortak paydayı göz önüne sermesi açısından önemlidir. Türk Dili 20. yüzyıl da hem Türkiye, hem de Azerbaycan şairlerinin şiirlerine konu olmuştur.

Şiire yansıyan edebi ilişkiler açısından "Azerbaycan Şiirinde Türkiye" yazısı da dikkat çekmektedir. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, iki milletin aynı kökten gelmesi sebebiyle sosyal ve siyasi şartlara rağmen hiç bir zaman tümüyle kopmamıştır. Azerbaycan'da Türkiye'ye olan sevgi ve ilgi edebiyata da yansımıştır. Dr. Erdal Karaman'ın bu çalışmasında Azerbaycan edebiyatına yansıyan Türkiye sevgisi ele alınmıştır:

"Sovyetler Birliği döneminde, demir perde, Azerbaycan ve Türkiye arasına aşılmaz bir set çekse de dini, dili, milleti bir olan, tarihi bağlarla bir birine bağlanan iki kardeş ülke insanının kalplerine kilit vuramamıştır. O dönemde, Türkiye'den Azerbaycan'a giden insanlar hasretle karşılanmış, yıllardır bir birini göremeyen iki çok yakın dostun sevincine denk mutluluklarının yaşandığına defalarca şahit olunmuştur. Bu ayrılık döneminde Türkiye, bütün baskılara rağmen unutulmamış, bir gün bu hasretin sona ereceği, birçok insanın ümidini süsleyen tatlı hayal olarak insanların kalbinde sürekli saklı kalmıştır. Halkın hissiyatına tercüman olan şairler, bu hasreti dile getirmişler. Şiire, şaire büyük önem veren Azerbaycan, yetiştirdiği şairlerle bu hasreti ölümsüzleştirmiştir" (Karaman, 2001: 1).

Bahtiyar Vahapzade'nin "Azerbaycan-Türkiye", "Deprem", "İstanbul", "Türk Yıldızları", Bahtiyar İsmayılı Türkcanlı'nın "Yaşasın Türkiye, Var Olsun Türkler" ve Halil Rıza Ulutürk ile Sabir Rüstemhanlı'nın Türkler ve Türkiye ile ilgili yazmış oldukları şiirlerden bahsettikten sonra araştırmacı daha da geçmişe giderek Hüseyin Cavid ve Ahmet Cevat'ın şiirlerine yansıyan Türklük ve Türkiye sevgisini ele almıştır.

Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'ne dâhil olduğu dönemde Türkiye'de tanınan Azerbaycanlı şairlerden biri de Hüseyin Cavid idi. Türkiye edebiyatı ile yakınlığı ile bilinen şair ve dram yazarı Hüseyin Cavid'le ilgili 1963 yılında "Azerbaycanlı Türk Şairi Hüseyin Cavid" kitabı yayımlanmış ve bu eseri Mustafa Hakkı Türkekul yazmıştır. Kitap Azerbaycan Gençlik Derneği tarafından yayınlanmıştır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Hüseyin Cavid'in Azerbaycan'da olduğu gibi Türkiye'de de eserleri yayımlanmıştır. 2004 yılında "*Hüseyin Cavid: Edebî Faaliyetleri ve Topal Teymur Piyesi*" Ankara'da Buluş Tasarım Evi ve Yayıncılıkta basılmıştır. Kitabı Erdoğan Uygur hazırlamıştır. Hüseyin Cavid'in önemli eserlerinden olan "Peygamber" 2011 yılında Pelikan yayınevinde basılmıştır. Prof. Dr. Alaeddin Mehmetoğlu'nun kitap ile ilgili kaleme aldığı yazıdan bu eserin Sovyet döneminde yasaklandığı anlaşılmaktadır.

Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisinin 2001 yılında yayımlanan 16. sayısında Azerbaycan Türkiye edebiyatları arasındaki edebi ilişkilerde önemli yer tutan Hüseyin Cavid'le ilgili bir makale yer almaktadır. "Azerbaycan'ın ünlü Şair-Dram Yazarı Rasizade Hüseyin Cavid ve İki Şiiri" adlı bu makale Dr. Banıçiçek Kırzioğlu tarafından kaleme alınmıştır. Kırzioğlu, Hüseyin Cavid'in eserlerini inceleme nedenini şu cümlelerle açıklamaktadır:

"Rusya'da yakın tarihte oluşan siyasi değişim, dikkatlerimizin Türkiye Türklüğü dışındaki Türk Dünyası'na çevrilmesine sebep teşkil ederken; olumsuz şartlara rağmen Azerbaycan, özellikle de Kuzey Azerbaycan

Türkleriyle kültürel açıdan bağlarımız, dünden bugüne sürekliliğini koruduğundan, onların edebiyatına karşı kendimizi daha yakın hissettik. Kuzey Azerbaycan'ın ünlü şair ve dram yazarı Hüseyin Cavid'i bu dar kapsamlı yazımızda ele almamızın sebebi de: Yenileşme Dönemi Azerbaycan Edebiyatı'nın en dikkate değer sanatçılarından biri oluşu; yüksek öğrenimini İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde gerçekleştirmesi; Batı Edebiyatı'nı Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı vasıtasıyla tanınması; Namık Kemal, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik(Bölükbaşı), Abdülhak Hamit, Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Akif ve benzerlerinin havasında eserler verip, Azerbaycan Edebiyatı'na yeni bir boyut kazandırması; hayatının dramatik bir şekilde son bulması; eserlerini oluştururken İstanbul Türkçesi'ni tercih etmesi ve Azerbaycan Edebiyatı'nda ilk manzum yazmasından kaynaklanmaktadır”(Kırzioğlu, 2001: 121).

Araştırmacı makalesinde Hüseyin Cavid'in hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi vermiş "Bakü'de" ve "Kadın" şiirlerinin yer aldığı "Geçmiş Günler" adlı şiir mecmuasını tanıtmıştır. Daha sonra her iki şiirin tahlillerini yapmıştır. Araştırmacının Hüseyin Cavid'e Türkiye edebiyatı etkisini anlatan cümleleri tezimiz açısından önemlidir:

"İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde okurken, Abdülhak Hamit, Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik ile tanışır, onların derslerini dinler; ayrıca Rıza Tevfik'ten özel felsefe derleri alır. Bir kısım Azerbaycan aydınlarının Cavid'e "Azerbaycan'ın Abdülhak Hamid'i" ünvanını layık görmesi, bu dönemin izlerinden kaynaklanır. Nitekim Abdülhak Hamid'i Türk romantizminin ilk yaratıcısı olarak kabul eden Mesut Eloğlu, "Hüseyin Cavid'in Romantizmi" adlı eserinin "Birkaç Söz" bölümünde, Abdülhak Hamid'in dramları ile Hüseyin Cavid'in dramlarının kısa bir karşılaştırmasını yapmış ve "Hamid'in yaratıcılığı ile Cavid'in sanatı arasında bir uygunluk vardır" ; "Hüseyin Cavid Hamid'in sanatının inceliklerinden yararlanmış." yargısına ulaşmış; iki yazar arasında konu ve uygulama farklarını göstermeğe çalışmıştır" (Kırzioğlu, 2001: 126).

Türk Edebiyatı dergisinin 1997 yılı Ekim sayısında Prof. Dr. Maarife Hacıyeva ve Dr Şahin Köktürk tarafından ele alınan "*Azerbaycan Edebiyatında Romantizm ve Hüseyin Cavid'in Şeyh San'an Eseri*" yayımlanmıştır. Makalede önce Azerbaycan edebiyatında romantizmin oluşumu ve gelişmesi, Hüseyin Cavid'in bu akımdaki yeri anlatılmıştır. Daha sonra şairin önemli eserlerinden olan Şeyh San'an trajedisi incelenmiştir. Makalede Prof. Mesut Elioğlu'nun Hüseyin Cavid'te Türkiye edebiyatının etkisini anlatan fikirlerine yer verilmiştir. Bu cümleler Azerbaycan ve Türkiye edebi ilişkilerini ele alması açısından önemlidir:

"H. Cavid'in "Sen'an aşkı"na yazdığı büyük eser ise Şeyh Sen'an trajedisi olmuştur. Bu eserin ortaya çıkışında Türkiyeli şair ve filozofların etkisini; XX. asır Azeri ve Türk romantizmi arasındaki mefure, üslup, mevzu yakınlığını Prof. Mesut Elioğlu şöyle ifade eder:" H. Cavid'in sanatına, edebi estetik görüşlerine ve felsefi fikir anlayışlarına Türk edebiyatının üç tanınmış sanatkarının kuvvetli tesiri olmuştur. Tarihi romantik üslupta manzum dramlarına Abdülhak Hamid'in (İlhan, Turhan, Tarık, Tezer, Eşber, İbn-i Musa ve Finten) adlı eserlerine Tevfik Fikret'in (Tarih-i Kadim, Millet Şarkısı, Rücu vd.) adlı eserleri; vatanperverlik ve vatandaşlık pafosu (duygusu) ile zengin olan şiirlerine Namık Kemal'in tesiri aydın hiss olunur. Türk edebiyatının bu üç temsilcisi içinde hiç şüphesiz büyük mütefekkir-şair Abdülhak Hamid, H. Cavid'in yaratıcılığına daha derinden ve esaslı tesir göstermiş ve dramaturg H. Cavid, hem kaleme aldığı mevzularda ve aksettirdiği içtimai, felsefi meselelerde, hem de ifade, üslup ve sanatkarlık tarzında Abdülhak Hamid sanatkarlığının inceliklerinden behrelenmiştir" (Elioğlu, 1975: 32).

"Hüseyin Cavid Romantizminde Batı ve Batılı İmge" makalesinde Sevinç Zeynalova Azerbaycan romantizminin önemli temsilcilerinden olan Hüseyin Cavid'in eserlerinde batı imgesini incelemiştir. Azerbaycanlı araştırmacı bu makalesini Türkiye'de ve Türkiye Türkçesinde yayınlatarak Azerbaycan edebiyatının burada tanıtılması açısından önemli hizmette bulunmuştur. Sevinç Zeynalova, Hüseyin Cavid'in eserlerinde Batı tasviri ve

tecessümünde İstanbul Darülfünun'unda aldığı dört yıllık eğitimin etkisine dikkat çekmiştir. Makale Türk Bilim Dergisinin Nisan 2010 yılı 2. sayısında yayımlanmıştır.

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan şiirinin önemli temsilcilerinden olan Abbas Sehhet'le ilgili İzmir'de Türk Dünyası İncelemeleri Dergisinin 2009 yılı 9. cilt 1. sayısında Ali Erol'un makalesi çıkmıştır. "Abbas Sehhet'in Kaleminden "Yeni Şiir" başlıklı makalede Ali Erol, şairin Azerbaycan şiirinde yenileşme ile ilgili yaptığı hizmetleri değerlendirerek-:"*Azerbaycan edebiyatında şiir adına yeni arayışların başladığı yıllarda konu hakkında ilk değerlendirmeler Abbas Sehhet'ten gelmiştir. Onun "Teze Şe'r Nece Olmalıdır", "Beraderim Firidun Köçerli Cenablarına", "Dostum Mirza Abdulla Şaig Cenablarına", "Bir Mektuba Cavab", "Naseh" gibi değişik türdeki çalışmalarında bu yöndeki ilk tespit ve değerlendirmeleri bulmak mümkündür. Ayrıca Sehhet'in Rusça'dan yaptığı pek çok çevirinin de bu yöndeki arayışlara ışık tuttuğunu ifade etmek gerekir*" (Erol, 2009: 53) diye belirtmiştir.

Makalesinin bir başka bölümünde de:

"Bununla birlikte döneminin şartları içerisinde ruh dünyası, tipik özellikleri ve fikri yapısı ile belli bir edebi zümreyi temsil ettiği düşünülen Sehhet'in sanat anlayışını klişelere sığdırmak pek mümkün değildir. Bu nedenledir ki şair hakkında zaman zaman farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Söz gelimi Yavuz Akpınar ve İrfan Murat Yıldırım şairi Azerbaycan romantik edebiyatının önemli bir temsilcisi olarak tanıtır. Bu tespite biz de katılıyoruz. Ancak Sehhet'in pek çok çalışması itibarı ile Maarifperver- Realizm hareketi içerisinde yer aldığı da bilinen bir gerçektir" (Erol, 2009: 52) diye ifade etmektedir.

Araştırmacı şairin "Milli İdeallar", "Teze Şe'r Nece Olmalıdır?" gibi makalelerinde dilin millet hayatındaki önemine, milli kaynakların sanat, dil ve edebiyat açısından taşıdığı değere işaret ettiğini, milli birikimlerden yararlanmanın gereğini, Batı'daki kültürel gelişmelerden örneklerle ortaya

koyduğunu belirtmiştir. Makalede şairin "Ehmedin Heyreti", "Ölü Şehir", "Tereggi" ve "Tebietin Ganunu" gibi şiirlerinden örnekler sunulmuştur.

Yavuz Akpınar'ın "Azerbaycanlı Şair Muhammed Hadi'nin Bilinmeyen Bir Şiiri: "Kahraman Türk Askerlerine" makalesi de 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerini ortaya koymasının yanı sıra bilinmeyen bir şiirin tanıtılması açısından da önemlidir.

Azerbaycan edebiyatının Sovyet döneminde yetiştirdiği en önemli şairlerden biri Resul Rıza'dır. Resul Rıza'nın Türkiye'de çıkan ilk kitabı İldeniz Kurtulan'ın çevirisiyle Kültür Bakanlığı tarafından 1993 yılında yayınlanmıştır. Resul Rıza'nın seçme şiirlerinden oluşan ikinci kitap "Çınar Ömrü" Sabahettin Çağın tarafından orijinal şekliyle yayına hazırlanarak 1998 yılında Ötüken yayınları arasından çıkmıştır.

Resul Rıza'nın "Gecenin Suskun Nağmesi" seçme şiirler kitabı, ünlü Azerbaycan şairinin doğumunun 100. yılına armağan olarak Ankara'da Bengü yayıncılıkta 2010 yılında basılmıştır. Şiirleri Türkiye Türkçesine çeviren İmdat Avşar'dır. Kitapta önce İmdat Avşar'ın yazdığı önsöz bulunmaktadır. İmdat Avşar, önsözde Resul Rıza'nın Türkiye'de yayınlanan eserleri ile bilgi vermiş ve bu kitabın yayınlanma amacını şu cümlelerle ifade etmiştir: *"Bu kitap ise doğumunun 100. yılında, Resul Rıza'nın şiirini, Türk okuyucularına daha yakından ve daha kapsamlı şekilde tanıtmak ihtiyacından doğmuştur. Bu amaçla, oğlu Anar tarafından kaleme alınan, şairin hayatını ve mücadelesini ve edebi kişiliğini ayrıntılı olarak anlatan oldukça geniş muhtevalı bir makale, bu kitaba önsöz olarak konmuştur"* (Rza, 2010: IX).

Bu satırlardan da anlaşıldığı üzere, önsöz yerine Azerbaycan'ın önemli yazarlarından biri olan Anar'ın babası Resul Rıza'nın hayatı, eserleri ve düşüncelerini ele alan yazısına yer verilmiştir. Anar makalesinde Resul Rıza şiirinin Nazım Hikmet'le olan benzerliğine de değinmiştir.

Erzurum Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Estitüsü Dergisinde 2006 yılında yayımlanan "*Azerbaycan Edebiyatının Yenilikçi Şairi Resul Rıza*" makalesinde Sedat Adıgüzel, Resul Rıza'nın Azerbaycan edebiyatında önemli yeri olan eserlerine değinerek şairin Sovyet şiirinin kurucularından biri olarak kabul edildiğine dikkat çekmektedir. Sovyetler Birliği'nin diğer önemli aydınları gibi Resul Rıza'nın da karşılaştığı zorluklardan bahseden Sedat Adıgüzel: "*1960 yılından sonra yazdığı şiirlerden dolayı oldukça sert eleştirilere maruz kalan Resul Rıza, Sovyet toplumunun gerçeğini yansıtmadığı gerekçesi ile sürekli suçlanmıştır. Hatta bazı şiirlerini, özellikle de "Renkler" şiirini sosyalist ideolojiye aykırı bir anlayışı yansıttığı için şairin sonu olarak değerlendirenler olmuştur*" (Adıgüzel, 2006: 250).

Araştırmacı makalesinde genel olarak 1960'lı yıllarda ortaya çıkan yeni edebiyatla ilgili bilgi vermiş ve dönemin nesrine Yeni Nesir veya 1960 Nesri denilmesine rağmen bu yıllarda ortaya çıkan şiir değişikliklerinin "Resul Rıza" mektebi olarak adlandırılmasına dikkat çekmiştir. Serbest şiiri Azerbaycan edebiyatına kabul ettiren şairin "Unutmayın", "İnsan Şekli" ve "Gehremanın Ölümü" şiirleri de makalede yer almaktadır. Resul Rıza'nın Azerbaycan Türkiye edebiyatları arasındaki ilişki açısından önemi makaledeki şu cümlelerle belirtilmiştir: "*Resul Rıza, Türkiye'deki şairleri ve onların eserlerini de yakından takip ederek Türk şairlerinin şiirlerini Azerbaycan Türkçesi'ne aktarmış ve bu şairlerin Azerbaycan'da tanınmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Anar'ın belirttiği gibi Yunus Emre, Karacaoğlu, Kul Mustafa, Eşrefoğlu, Kemalettin Kamu, Şükufe Nihal Başar ve Necip Fazıl Kısakürek gibi Türk şairlerinin şiirlerini Azeri Türkçesine aktararak, bu şairlerin Azerbaycan'da tanınmasına öncülük etmiştir.*" (Adıgüzel, 2006: 256)

Sadece Azerbaycan'ın değil, SSCB'nin de önde gelen şairlerinden olan Samet Vurgun Türkiye'de yeterince tanınmasa da eserlerinin incelendiği makalalar vardır. Bu makalelerden biri de Azerbaycanlı araştırmacı Alemdar Bayramov'un Türkiye'de yayınlattığı "Samet Vurgun'un Şiirlerinde Millî

Hafıza" (2009) yazısıdır. Alemdar Bayramov makalede Azerbaycan'ın ünlü şairi Samet Vurgun'un yaratıcılığında milli ruha ve geleneklere bağlılıktan bahsetmiştir. Samet Vurgun'un Azerbaycan edebiyatının gelişmesindeki hizmetlerini vurgulamıştır. Makalede Samet Vurgun'un eserlerinde kendi yerini bulmuş Türkçülük ve Turancılık meseleleri de ele alınmıştır. Araştırmacı makalesinde, Samet Vurgun'un milli ruhlu eserlerinin kendisinden sonraki Azerbaycan edebiyatını yönlendirdiği sonucuna varmıştır:

"S. Vurgun zor ve tezatlarla dolu Sovyet döneminde edebiyatımızı, dilimizi yabancı tesirlerden korumaya çaba göstermiştir. O, edebi dilimizin gelişmesi için halk edebiyatının önemini öne çıkarmış, dilimizin kendi saflığını koruyup muhafaza etmesine zorlukla olsa da nail olmuştur" (Bayramov, 2009: 138).

Yazar şairin bir şiirinden anlattıklarına örnek verir:

*Bir kalp ki, çalkanar, her zaman coşar,
Tufanlar geçiren deryaya benzer.
Kafkas'da çırpınar, Altay'a koşar,*

Dağlardan atılan bir yaya benzer. (Samet Vurgun, 1985: 48) mısralarını sunarak araştırmacı S. Vurgun'un yazılarında ve raporlarında kendini bir Türk şairi, edebiyatı ise Azerbaycan Türk edebiyatı adlandırdığının altını çizmiş, şairin 1935 yılında ettiği rapordan bazı bölümlere dikkat çekmiştir:

'...Son iki – üç yılda Azerbaycan Türk edebiyatı onlarca büyük roman, onlarca yüksek kaliteli manzum hikâye, onlarca hikâye yaratmıştır' (Samet Vurgun, 2005: 17). *Malumdur ki, aynı devir Azerbaycan edebiyatından bahsederken kayıtsız–şartsız söylenilen ifade 'Azerbaycan Sovyet Edebiyatı' ifadesiydi. S. Vurgun'sa hakikatin gözüne dik bakarak bunu kendi adıyla çağırmış, 'Azerbaycan Türk Edebiyatı' ifadesini kullanmıştır. Sovyet döneminde S. Vurgun'u defalarca bu şekilde raporlarından ve milli içerikli*

eserlerinden dolayı sorgu–suale çekmiş, onu Türkçülüğün yayılmasında, Pantürkizm’le suçlamışlardır’ (Aytamov, 2009: 140).

Bunlar Samet Vurgun'un fazla bilinmeyen taraflarının ortaya konması açısından önemli bilgilerdir. Bu konuyla ilgili Ahmet Buzdoğan'ın 2000 yılında Türklük Bilimi Araştırmaları dergisinin 9. sayısında “Samed Vurgun'un Şiirlerinde Vatan ve Rejim Teması Hakkında” makalesi yayımlanmıştır.

Çağdaş Azerbaycan şiirinin önemli temsilcilerinden olan Memmed Araz Türkiye’de ilgi gören Azerbaycan şairlerinden biridir. Salih Okumuş'un “Çağdaş Azerbaycan Şairi Memmed Araz” kitabı 2009 yılında Ankara’da Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanmıştır. Kitap altı bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında şairle ilgili yapılan çalışmalar ve genel olarak Azerbaycan edebiyatı ile ilgili bilgi verilmiştir. Yazar kitabında Azerbaycan’da yazar ve şairlerin Sovyetler döneminde karşılaştıkları zorluklar, bağımsızlık mücadelesi, sosyal ve kültürel ortam, Memmed Araz'ın Azerbaycan edebiyatındaki yeri, hayatı ve eserlerini incelemiştir. “*Memmed Araz, şiir dünyası zengin bir şairdir*” diye belirten Salih Okumuş, şairin şiirlerindeki tema, dil ve üslup üzerinde durmuştur. Halk dilinin zengin hazinesinden faydalanan Araz'ın şiirlerinde kullandığı nazım şekillerini de incelemiştir.

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi'nin 2010 yılı 3. sayısında Tülay Salış, Salih Okumuş'un “Çağdaş Azerbaycan Şairi Memmed Araz” adlı kitabı ile ilgili tanıtım yazısı yazmıştır. Bu yazıda Tülay Salış, önce şairin hayatı ve eserleri, daha sonra Salih Okumuş'un “Çağdaş Azerbaycan Şairi Memmed Araz” kitabı ile ilgili bilgi vermiştir. Tülay Salış kitabın amacını “*Yrd. Doç. Dr. Salih Okumuş tarafından kaleme alınan “Çağdaş Azerbaycan Şairi Memmed Araz” adlı inceleme/araştırma, Memmed Araz'ın hayatı-sanatı ve eserlerini ele almakta ve aynı zamanda Türk dünyası ile kültürel işbirliğini geliştirmek ve böylece Türk dünyasında ortak bir Türk edebiyatının oluşturulmasına katkıda bulunabilmek amacını taşımaktadır.*” (Salış, 2010: 520) diye belirtmektedir.

Çağdaş Azerbaycan şiirini Türkiye'de tanıtan kitaplardan biri de Prof. Dr. Yavuz Akpınar tarafından hazırlanmış "Nabi Hazri, Seçilmiş Şiirler" kitabıdır. Kitap 1976 yılında Sovyetler Birliği dağılmadan önce basılmıştır. Şairin şiirleri Türkiye Türkçesine aktarılmadan Azerbaycan Türkçesinde sunulmuştur. Bu da önemli bir özelliktir. Daha önce de söylediğimiz gibi genel olarak hem Azerbaycan'ın edebi eserleri, hem de Türkiye edebiyatının örnekleri bir Türkçeden diğerine aktarılarak yayınlanır. Bunun ne derecede doğru olduğu tartışılır bir konudur. Fikrimizce özellikle şiir örneklerinin orijinal dilinde sunulması edebi eserin güzelliklerini ortaya koymak ve edebi ilişkilerin güçlenmesi açısından önemlidir. Nabi Hazri'nin "Gam Defteri" kitabı 1991 yılında Ankara'da basılmıştır. Şairin "Ömür Çınarından Yapraklar" şiirler kitabı ise Atatürk Kültür Merkezi tarafından 1995 yılında basıldı. Hakkında yazılan "Nebi Hezri'nin Şiirlerinde İnsan Temi ve Bunun Türk Kültürüne Yansımaları" 1997 yılında Manisa'da Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde yayınlanmıştır. Makaleyi Mitat Durmuş kaleme almıştır. Araştırmacının şairle ilgili yazdığı bir diğer makale de "Azerbaycanlı şair Nebi Hezri'nin Şiirlerinde Slogan ve Konuşma Dili'dir. Bu makale Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisinin 2005 yılı 19. sayısında (s29-54) yayınlanmıştır.

Azerbaycan'ın bağımsızlık uğrunda mücadelede eserleriyle destek veren aydınlarından olan Bahtiyar Vahapzade Türkiye'de en çok bilinen ve eserleri en çok yayımlanan şairdir. Şairin "Şiirler" kitabı daha Sovyetler Birliği döneminde 1979 yılında İstanbul'da Ötüken Neşriyat'ta Türkiye Türkçesine Yavuz Akpınar tarafından aktararak basılmıştır. Azerbaycan'da bağımsızlık mücadelesi başladıktan sonra şairin Karabağ olaylarından ve bağımsızlık uğruna verilen mücadeleden bahs eden eseri "Tavşana Kaç Tazıya Tut", Yasin Aslan aktarılmış ve Ankara'da 1990 yılında Yeni Düşünce Yayınlarında basılmıştır. Benzer temaları ele alan "Nereye Gidiyor Bu Dünya", "İkinci Ses", "Feryad" eserleri ise Yavuz Bülent Bakiler tarafından aktararak Kültür Bakanlığı Yayınlarında 1991 yılında basılmıştır. Aynı yıl şairin 1990 yılında Rusların Bakü'yü işgal ettiği ve masum insanların

katledildiği 20 Ocak olaylarını anlatan önemli eserlerden biri olan "Şehitler" İstanbul'da Cönk Yayınlarında neşredilmiştir. 1992 yılında "Gün Var Bin Aya Değer" (Aktaran: Beşaret İsmail, Nil Yayınları, İzmir, 1992), 1993 yılında "Ürektedir Sözün Kökü" (Aktaran: Dr. Ahmed Schmiede, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1993) ve "Sonbahar Düşünceleri" (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993), 1995 yılında ise "Gurub Düşünceleri" (Aktaran: Beşaret İsmail, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995) basılmıştır. "Gurub Düşünceleri"nde şairin muhtelif yıllarda yazdığı şiirler kendisi tarafından seçilerek beş bölüm halinde düzenlenmiştir. Şiirleri Türkiye Türkçesine aktarılmış, ancak Azerbaycan Türkçesinin birçok özelliğini korumak için gayret edilmiştir. 'Sandıktan Sesler' bölümünde yer alan şiirler (Sovyetler Birliği zamanında yazılıp günün şartlarına göre yayımlanamadığından) ilk defa yayımlanmaktadır. Prof. Dr. Turan Yazgan kitabı tanıtırken şu cümleleri kullanmıştır:

"Bahtiyar Vahapzâde adetâ yeni bir Gülistan'la Azerbeycan'ın istikbâli için gencin-yaşlının, memurun-işçinin, talebenin-muallimin... neler yapması gerektiğini bu kitaptaki şiirlerinin mısraları arasına çok güzel serpiştirmiş... Bu kitap bana göre bir şiir kitabı değil, bir tahlil, bir tespit, bir tavsiye, bir muhasebe, bir reçete kitabıdır".

1998 yılında şairin "Yücelikte Tenhalık" (Aktaran: Fatih Ordu ve Seriyev Ağayeva ve Melahat İbrahimova), "Özümüzü Kesen Kılıç/ Göktürkler" (Aktaran: Yavuz Bülent Bakiler, 1998) eserleri de yayınlanmıştır.

Şairle ilgili yazılan "Bahtiyar Vahabzade Hayatı ve Eserleri" kitabı 1998 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'nda basılmıştır. Kitabın yazarı Yard. Doç. Dr. Hüsniye Zal Mayadağlı'dır. Ön sözde: *"Geniş bir coğrafyaya yayılan Türk milletinin zengin kültürü ve edebiyat dünyasından, o ummandan, bir damla tada bilmek maksatıyla, Türkiye dışında gelişen Türk edebiyatının yaşayan mühim simalarından biri, Bahtiyar Vahabzade'yi tanımak ve tanıtmak bu çalışmanın konusunu teşkil eder. Azerbaycan Türk edebiyatını, Azerbaycan'ın "Odlu" şairi Vahabzade'yi ve eserlerini*

incelemekle bu sahada yapılan çalışmalara bir katkıda bulunmak hedeflenmiştir." diye belirten Hüsniye Zal Mayadağlı (1998) şairin eserlerini incelerken, sanatçıyı, aile çevresi, yaşadığı siyasi zemin, sosyal ve psikolojik yapısıyla birlikte değerlendirmeye dikkat etmiştir. Çalışmanın ilk 3 bölümü Bahtiyar Vahabzade'nin hayat hikâyesi, fikri yapısı ve sanat anlayışı üzerinde kurulmuştur. Daha sonra eserlerinin incelenmesi bölümünde, araştırmacı, şairin edebiyatın gayesi, şiir sanatı ve ana dili gibi konularla ilgili görüşleri, eserlerinde vatan, millet, özgürlük, yabancılaşma ve din duygusunu değerlendirmiştir. Kitabın son bölümü aşk ve vuslat konuları üzerinedir.

Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında Hatice Nalbant (2007) tarafından "Azerbaycanlı Şair Bahtiyar Vahabzade'nin "Muğam" Poeması Metin ve İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezi yazılmıştır. Hatice Nalbant çalışmasına modern Azerbaycan şiiri, Bahtiyar Vahabzade ve poema yazı türü hakkında kısa bilgiler verdiği "Giriş" bölümüyle başlamıştır. Birinci bölümde incelenen metnin Latin harflerine aktarımı, ikinci bölümdeyse metnin Türkiye Türkçesine aktarımı yer almaktadır. Araştırmacının belirttiğine göre metni Türkiye Türkçesine aktarırken kelime kelime aktarılmaya çalışılmış, bunun mümkün olmadığı yerlerde anlama dayalı aktarma yoluna gidilmiştir. Tez çalışmasında daha sonra muhteva incelemesinin yanı sıra dil ve üslup incelemesi yer almaktadır. Hatice Nalbant tez çalışmasında Bahtiyar Vahabzade hakkında önemli şahsiyetlerin fikirlerine yer vermiştir. Şairin hayat hikâyesi Prof. Dr. Mehman Musaoğlu'nun kaleme aldığı B. Vahabzade'nin hayat hikâyesi adlı makalesi, Hüsniye Zal Mayadağlı'nın Bahtiyar Vahabzade Hayatı ve Eserleri ve Erdal Karaman'ın Bahtiyar Vahabzade ile yaptığı söyleşi kaynak alınarak hazırlanmıştır.

Erdem dergisinin 57. sayısı Bahtiyar Vahapzade özel sayısıdır. Bu sayıda şairle ilgili yazılan makalelerden biri de Mitat Durmuş'un "Bahtiyar Vahapzade'nin Şiirlerinde Öteki Algısı"dır.

Türk Yurdu dergisinin 2009 yılında yayımlanan 263. sayısında Bahtiyar Vahapzade dosyası yer almaktadır. Bu dosyada şairle ilgili yazılan "Sevgi ve Samimiyet Abidesi Bir Şair Bahtiyar Vahapzade" makalesini Prof. Dr. İsa Özkan kaleme almıştır. İsa Özkan, ilk önce giriş niyetiyle Bahtiyar Vahapzade ile ilgili anılarından bahseder. Daha sonra "Şiir Yazmaya Başlayışı" bölümünde şairin hayat hikâyesini kısaca vermiştir. "Dil Bilinci" ve "Tarih Bilinci" kısımlarında şairin Azerbaycan Türkçesi ve Türklük tarihi için eserleriyle verdiği mücadele anlatılmıştır. Şairin "Ana Dili" ve "Gülüstan" şiirleri de tahlilleri ile beraber makalenin bu kısmında yer almaktadır. Şairin Türkiye sevgisine değinen araştırmacı İstanbul etkisiyle yazılmış İstanbul şiirinden bahsetmiştir. Bahtiyar Vahapzade'de Türk edebiyatı etkisi üzerinde durur ve şu yorumu yapar:

"Sanat ve fikir dünyasında Nizami, Nesimi, Mevlana Celaleddin, Yunus Emre, Mirza Aliekber Sabir ve Mehmed Akif'ten etkilediğini söyler" (Özkan, 2009: 53).

Bu cümleden de anlaşıldığı gibi Azerbaycanlı şairler için hiç bir zaman Mevlana Celaleddin, Yunus Emre ve Mehmet Akif gibi şairler öteki olmamışlar. Bu isimler Sovyetler Birliği döneminde yetişen şairleri bile etkilemiş ortak Türk edebiyatı temsilcileridir. Bahtiyar Vahapzade de ortak Türk edebiyatı bilincini taşıyan ve yüzyıllardan beri süregelen Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde en önemli isimlerden olmuştur. İncelediğimiz dergide yer alan yazılardan biri Prof. Dr. Fatma Özkan'ın "Bahtiyar Vahapzade" makalesidir. Bu makalede, *"yazarın özgeçmişinin, onun eserlerinin özgeçmişinden ibaret olduğu"* düşüncesine de dayanarak şairin hayatı ve kişiliği ile eserleri arasında bağlantı kurulmuştur. Şairin eserlerinin felsefe ve hurufilikle bağlantısı, şiirlerinde ana dili ve vatan sevgisi, ana-evlat ilişkisi gibi temaları incelenmiştir. Yine aynı "dosya"da yer alan "Şiiri Vatanın Gül Çiçekleri Kokan Bahtiyar Vahapzade Üzerine Düşünceler" makalesinde araştırmacı Hüseyin Tuncer'in şairin tiyatro eserleri ile ilgili verdiği bilgiler dikkat çekmektedir:

"1991 yılında Kültür Bakanlığı yayınları arasında "Nereye Gidiyor Bu Dünya", "İkinci Ses", "Feryad" adlı üç oyunu, şair ve yazar Yavuz Bülent Bakiler tarafından Türkiye Türkçesine aktarılır ve yayımlanır. "Özümüzü Kesen Kılıç" (Göktürkler) adlı üç perde ve on iki sahneden oluşan dramının Ankara ve İstanbul tiyatrolarında sahnelenmesini arzu eder. Ancak "İkinci Ses", Devlet Tiyatroları tarafından sahneye koyulur ve oyun ilgiyle izlenir. "Büyük Türk yazarı Nihal Atsız'ın aziz hatırasına" sunulan bu oyun, yine Yavuz Bülent Bakiler tarafından Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılır" (Tuncer, 2009: 64).

Bahtiyar Vahapzade'nin "İstanbul", "Azerbaycan-Türkiye", "Men Türkem" ve "Şehitler" şiirleri de makalede yer almaktadır.

Türk Yurdu dergisinin aynı sayısında yer alan "Şeki'ye Kar Düşende" makalesinde Yağmur Tunalı, Bahtiyar Vahapzade'nin sanatına sosyal ve siyasi açıdan yaklaşmış, şairin Sovyetler Birliği döneminde bir aydın olarak farklılığı, milliyetçiliği, düşünceleri, faaliyetleri, Azerbaycan'ın bağımsızlığı yolunda verdiği mücadeleyi ele almıştır. Makaleye şairin memleketi olan Şeki şehriyle şairin karakteri, düşünceleri ve dolayısıyla sanatı arasında bağlantı kurarak başlayan araştırmacı "Bahtiyar Bey'i, biraz Şeki'den hareketle anlamak ve anlatmak isteyişim boşuna değildir. Eğer, kısaca yazdığım bu Şeki havası olmasaydı, belki de Bahtiyar Bey, Sovyet İnkılabının keskin bir muhalefeti gibi görünmeyecekti. Şeki'nin kuşatıcı havası, kolayca "karşı" görünmeyi sağlayacak kadar keskin bir mizahla duyulur" diye belirtir (Tunalı, 2009: 69).

Yağmur Tunalı, şair üzerinde etkili olan isimler üzerinde de durmuştur:

" Bu mısralar, Fuzuli'den Nesimi'ye, hikmetli şiirin üstadı Nabi'den Şehname şairi Firdevsi'ye, Azerbaycan'ın yetiştirdiği Samed Vurgun'dan Ahmet Cevad'a, hatta Necip Fazıl ve Akif'e uzanır ve onlardan esintilerle doludur. Bu vesileyle belirtmeliyim ki Bahtiyar Vahapzade'nin en çok sevdiği şiir Türkiye'nin İstiklal Marşı idi. Son 20 yılında, İstiklal Marşı'na ve Akif'e

hayranlık hakimdi dersem, mübalağa etmiş olmayacağım" (Tunalı, 2009: 71).

Bu yazı şairin tanıtılmasının yanı sıra Bahtiyar Vahapzade'nin Türk edebiyatı ile ilişkisini de ele almaktadır. Araştırmacı şairin Türkiye aydınlarıyla ilişkileri ve Türkiye'ye olan sevgisi üzerinde de durmuştur:

"Bahtiyar Bey, büyük bir Türkiye sevdalıydı. Türkiye'nin iyi olmadığı yerde Azerbaycan'ın iyi olmasının mümkün olmadığını ısrarla söylerdi. "Türklüğün en kuvvetli kalesi, bütün Türklerin teminatı olacak kadar güçlenmelidir ki bir rahat nefes alabilelim" derdi. Diğer Türk topluluklarına da bunu şaşmaz bir gerçek gibi yaymak isterdi" (Tunalı, 2009: 73).

Saadet Jahangir'in "Sevdinse Günahın İçinde Haksan" yazısında da Bahtiyar Vahapzade'nin 60'lı yıllardan itibaren verdiği Türklük mücadelesi ele alınmıştır. İncelediğimiz dosyada yer alan makalenin adını araştırmacı Bahtiyar Vahapzade'nin bir şiirinden almıştır. Saadet Jahangir şairi şu cümlelerle tanımlıyor: *"Vahapzade Tanrı'nın ona lütfettiği şairlik istidadını Türk ruhu gibi kabul etmiş bir şahsiyetti. Çocuklarının Türk kelimesini diline almaya korktukları zamanda o, şiirleriyle "Ben Türk oğlu, Türkem" haykırırdı. (Jahangir, 2009: 74).*

Türk Yurdu Dergisinin aynı sayısında yer alan "Ana Dili ve Bahtiyar Vahapzade" makalesinde Hüseyin Yeniçeri, şairi Atilla İlhan ve Dağlarca ile karşılaştırmıştır.

"Atilla İlhan, Dağlarca ve Vahapzade... Türk dünyasından art arda üç yıldız kaydı. Üçü de dilin millet hayatındaki yerini ve önemini çok iyi biliyorlardı. Ortaya koydukları eserlerle bunu kanıtladılar." (Yeniçeri, 2009)cümleleriyle makalesine başlayan Hüseyin Yeniçeri şairin "Ana Dili" şiirinden yola çıkarak hem şiir sanatını, hem de dünya görüşünü ele almıştır. Hüseyin Yeniçeri "Ana Dili" şiirini biçim ve içerik açısından tahlil etmiştir. Derviş Osman Ehmedoğlu şairin vefatından etkilenerek duygularını ifade ettiği "Yana Yana Yaşadın Yaşaya Yaşaya Yandın" makalesini yazmıştır.

Bahtiyar Vahabzade dosyasında yer alan "Vahabzade'nin Publisistikasında Türkiye" makalesi şairin Türkiye Azerbaycan ilişkileri açısından önemini ortaya koymaktadır. Bayram Gündoğdu: "*Şairin publisistik yazılarına dikkatle bakıldığında Türkiye ile doğrudan tanışmasına kadar, çocukluk ve gençlik yıllarında onun beyninde "Dost Kardeş Türkiye" fikri bütün çizgileriyle formalaşmıştır.*" (Gündoğdu, 2009: 81) diye belirtir. Bahtiyar Vahabzade Türkiye'de 1961 yılında yaptığı ilk gezisi ile ilgili duygularını "Arayan Bulur" (Ahtaran Tapar) adlı yazısında kaleme almıştır. Araştırmacı makalesinde şairin bu yazısıyla ilgili bilgi verir. Daha sonra 1992 yılında Türkiye gezisinden etkilenerek yazdığı yazıdan alıntılar üzerine şairin Türkiye sevgisini ortaya koymuştur: "*Türkiye'yi ve Türkleri, biz Anadolu Türklerinden daha çok seven, Türk insanının dertlerini kendi derdi bilen, Azerbaycan'da Türkiye için atan bir kalp Bahtiyar Vahabzade*" (Gündoğdu, 2009: 84).

Aynı dergide yer alan "Bu Çağın Dede Korkut'u Bahtiyar Vahabzade" makalesinde M. Nihat Malkoç şairin siyasetçi yönünü ele almıştır. Bu makalede de Bahtiyar Vahabzade'nin Türkçülük faaliyetleri anlatılmıştır:

"Bahtiyar Vahabzade her şeyden önce bir Türk dostuydu. O, Türkiye ile Azerbaycan'ın her konuda bir ve beraber olmasından büyük keyif duyar, "Bir millet iki devlet" sloganını ağzından hiç düşürmezdi. Onun, bir şiirinde "Bir ananın iki oğlu / Bir ağacın iki kolu / O da ulu, bu da ulu / Azerbaycan-Türkiye" demesi bu sevgiyi ve muhabbeti açıkca gösterir. O yine aynı şiirin devamında Azerbaycan'la Türkiye'nin ortaklıklarını şöyle sıralar: "Dinimiz bir, dilimiz bir / ayımız bir yılımız bir/ Aşkımız bir, yolumuz bir/ Azerbaycan-Türkiye" (Malkoç, 2009: 87).

Osman Kubilay Gül'ün "Vahabzade'de Tarih Şuuru" yazısında ise Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerinde Türk tarihine bakışını inceler. Makalede şiirlerinden örnekler sunulmuştur.

M. Halistin Kukul'un şairin vatan temalı şiirlerini inceleyen makalesi Türk Yurdu dergisinin 2001 yılında yayınlanan 168. sayısında yer

almaktadır. "Bahtiyar Vahabzade'nin Vatan Şiirleri" başlıklı makalesinde M. Halistin Kukul, Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerindeki vatan teması üzerinde durmuş ve edebiyat tarihçisi Ahmet Kabaklı'nın şair hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir: "*Vahabzade'nin konu ve temaları, bilinen birçok kitaplarında olduğu üzere, konu ve temaca yine zengin, ayrıca çok çeşitlidir. Ancak, görülüyor ki, "Vatan, dil ve kültür" temalı şiirleri daima ön plandadır*" (Kukul, 2001: 47).

Halistin Kukul şairin şiirlerinde vatan sevgisini, endişesi ve üzüntüsünü ortaya koymuştur.

"Türk Lehçeleri ve Edebiyatı" dergisinin 22. sayısı Aralık 1998 tarihinde yayınlanmıştır. Önsözünü Ankara üniversitesi rektörü Prof. Dr. Günal Akbay'ın yazdığı bu sayı "Bahtiyar Vahapzade" özel sayısıdır. Derginin bu sayısında şairle ilgili yazılan birçok makaleye, Bahtiyar Vahapzade'nin eserlerinden örneklerle ve resimlere yer verilmiştir. Mehman Musaoğlu'nun "Bahtiyar Vahapzade'nin Hayat Hikâyesi" makalesinde araştırmacı şairin hayat felsefesini doğduğu şehir olan Şeki, yaşadığı dönem ve şiir geleneğine bağlı olarak değerlendirmiştir. Önce Şeki şehriyle ilgili bilgi veren Mehman Musaoğlu şairin hayatını çocukluk, gençlik yılları ve büyük şair olarak tanındığı dönemlere ayırarak incelemiştir. Makalede şairin aile hayatı ile ilgili de kısa bilgi verilmiştir.

"*Yaradıbdır İman Meni, Men İmanın Övladıyam*" makalesinin adını Cengiz Aytmatov şairin mısralarından almıştır. Makalede ünlü yazar Cengiz Aytmatov aynı zamanda dostu olan Azerbaycan şairinin şiir sanatını incelemiştir. Şairin "Bir Gemide Yol Gedirik" şiirler kitabında toplanan eserleri hakkındaki düşüncesini "*hepsinde güç, aydınlık ve müdriklik görüyorum. Şairin olaylar karşısında coşma, red ve kabul gibi infialleri söz oyunundan değil, şumullü bir hak iddiasından, aksi sedalıktan, gönülce inançtan doğmaktadır*" diye ifade etmiştir.

"*Vahabzade'nin Şiirleri Arasında*" makalesi ise Prof. Dr Bican Ercilasun tarafından kaleme alınmıştır. Prof. Dr Bican Ercilasun

Vahabzade'nin şiirlerinin konusuna değinmiş, şiir dünyasını incelemiştir. Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinde vatan, adalet, tarih, rüya, geçmiş, gelenekler, düşman ve kan kardeşliği konularından bahsetmiştir. Bu makale daha önce Türk Edebiyatı Dergisinin 1982 yılı 102. sayısında yayınlanmıştır. Makalede şairin şiirlerinden örnekler yer almaktadır. Araştırmacı şairin "Payız (güz) Düşünceleri" kitabındaki şiirlerle ilgili bilgi vermiştir.

Dergide yer alan makalelerden biri de Yaşar Karayev'in "Bahtiyar Vahabzade'nin Dramaturgiyası" yazısıdır. Makale Azerbaycan Türkçesinde yayımlanmıştır. Şairin nazım şeklinde yazdığı tiyatro eserlerini inceleyen araştırmacı "İkinci Ses", "Gızıl Elma", "Vicdan", "Duz", "Gisas", gibi eserlerin ortak noktalarını tespit etmiştir: *"bu dramaturgiyada ferd, insan ikileşerek öz özü ile üz üze gelir. Dramatik gerginlik ağlın hökmü ile hissin, çırpıntı ve arzu ile iradenin arasında tekbetekden üzbeüzden yaranır"* (Karayev, 1998: 30). Araştırmacı, şairin eserlerindeki tarihi ve felsefi konulara da değinmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın "Pırlanta Gibi Bir Şiir" makalesi de "Bahtiyar Vahapzade" özel sayısında yayınlanmıştır. Şairin "Muğan" kitabında yer alan bir gazelin sunumuyla başlayan bu yazıda Prof. Dr. Mehmet Kaplan, şairin şiirlerini biçimsel olarak incelemiştir. Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerindeki vezin ve kafiye üzerinde durmuştur:

"Bahtiyar Vahabzade şiirinde vezin ve kafiye çok usta bir şekilde kullanıyor. onu okurken, insan ses tonunun ahenginin değiştiğini hissediyor. Şiirin muhtevasına uygun yücelik duygusu telkin eden bir söyleyiş bu. Dil, Yahya Kemal'in dili kadar Türkçe, açık ve sade. Kafiye yepyeni. Ben pek az şiirde fikir ve kafiye bu kadar uyduğu gördüm. Kafiye, şiirin atardamarıdır, mısranın sonunda oluşu ona ayrı bir önem katıyor. Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinde fikirler kafiyelerle düğümleniyor. Duygular, fikirler ve hayaller adeta kafiyelerden fışkırıyor" (Kaplan, 1998: 36).

Daha sonra gazelin mısralarını içerik açısından inceleyen Prof. Dr. Mehmet Kaplan makalesinde Azerbaycan ve Türkiye edebiyatlarının ilişkilerini anlatan şu cümlelere yer vermiştir: *"Anadolu edebiyatı ve Azeri*

edebiyatı asırlar boyu kaynaşmıştır. Büyük şair Fuzuli hem onların, hem bizim edebiyatımızda ışığı sönmeyen bir güneş gibi yerinde duruyor. Zengin bir geleneğe ve kültüre sahip olan Azerbaycan'da bugün de büyük şairler yetişiyor."

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Batı edebiyatına yönelmenin yanı sıra Türk dünyası edebiyatına da ilgi göstermenin gerektiğini, bu şekilde milli edebiyatın canlanacağını savunmaktadır:

"Biz boynumuz çarpılmış gibi hep batıya bakıyoruz. Fransız, İngiliz, Alman, Amerikan, Rus v.s. edebiyatları... Evet, onlara bakalım ama biraz da gözlerimizi kendi kardeşlerimizin edebiyatlarına çevirelim! İtiraf edeyim ki, bu konuda ben de başkaları kadar suçluyum. Çok şükür yeni nesil bizden daha uyanık. Erzurum'da Yavuz Akpınar, tek başına "Kardeş edebiyatlar dergisini çıkarabiliyor. Kabaklı'nın "Edebiyat Dergisi" de kardeş edebiyatlara önem veriyor. Bu ilginin artması lazımdır. Zira üzerinde durmuş olduğum gazel gösteriyor ki, onlar bizim milli geleneklerimizi ihmal etmemişler, ona bağlı kalarak yeni ve güzel şiirler vücuda getirmişler. Ben öyle sanıyorum ve umuyorum ki, onların edebiyatlarının "güzgü"süne bakarak, kendi dilimize ve edebiyatımıza yeni bir çeki düzen verebiliriz" (Kaplan, 1998).

Türk Edebiyatı dergisinin 64. sayısında Prof. Dr. Nizami Ceferov'un "Türk Dünyasının Ortak Sesi" başlıklı kısa yazısı da yer almaktadır. Yazıyı Türkiye Türkçesine Perviz Sultanov aktarmıştır. Nizami Ceferov makalesinde şairin dünyasını *"bir insana sığmış Azerbaycan dünyası!"* (Ceferov, 1998: 40) diye nitelendirmiş ve şair hakkında Türk dünyasının önemli isimlerinin fikirlerine yer vermiştir. Bu makale 1996 yılında Azerbaycan Neşriyatında basılan "Bahtiyar Vahabzade" kitabından alınmıştır.

Aynı dergide yer alan "Bahtiyar Vahabzade ve Ana Dili" yazısında Prof. Dr. Mehman Musaoğlu yazarın şiirlerinde ana dili konusuna değinmiştir:

"Ana dili ve genellikle dil konusu, Bahtiyar Vahabzade'nin 50'li yıllardan itibaren yazdığı birçok şiirde işlenmiştir. Şairin bilhassa dil

konusunu ele aldığı şiirlerine örnek olarak aşağıdakiler gösterilebilir: "Ana Dili", "Latin Dili", "Bu Dil". "Ne Ondansın, Ne Bundan", "Üz Astar", "Alfabe Kitabı", "Oğluma" vs." (Musaoğlu, 1998: 42).

Makalede ana dili konusunun işlendiği şiirlerden örnekler sunulmuştur. *"Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerinde ele aldığı Ana dili konusu, onun diğer faaliyet alanlarının yanı sıra bilimsel popüler makalelerine de yansımıştır" (Musaoğlu, 1998: 43).*

"Fikir dünyasında Ana dili konusu" bölümünde araştırmacı şairin Azerbaycan Türkçesi uğruna yaptığı faaliyetleri istikametlerine göre sınıflandırmıştır. Sonuç olarak Mehman Musaoğlu: *"Bahtiyar Vahabzade, çok yönlü faaliyete sahip olan bir şair, fikir adamıdır. Bununla birlikte o, aynı zamanda dünyanın gelmiş geçmiş en büyük tarihi olaylarını irdeleyerek, eriştiği edebi ve toplumsal zirvede halkının her türlü problemlerinin çözümlenmesi için çareler arayan bir liderdir" (Musaoğlu, 1998: 44) diye belirtmektedir.*

Türkiye'de Bahtiyar Vahapzade sanatına verilen değerin göstergesi olarak 2010 yılında Ardahan'da geçirilen "Azatlığın Sesi-Bahtiyar Vahapzade" Uluslararası Sempozyumunu örnek göstermek mümkündür.

Bağımsızlık döneminin önemli milliyetçi şairlerinden olan Halil Rıza Ulutürk de çağdaş dönem Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde önemli yeri olan şairlerdendir. Şairin "Azadlık" şiirler kitabı, Kültür Bakanlığında 1998 yılında basılmıştır. Kitabı Seyfettin Altaylı yayına hazırlamıştır. Dilek Erenoğlu tarafından yazılan "Azerbaycan Şairi Halil Rıza ve Men Şergem Adlı Eseri (Eserdeki Şiirler Üzerinde Dil İncelemesi)" (2005) ve "Azerbaycan Millî Şairi Halil Rıza Ulutürk", (Kasım-2007-Ocak 2008) makaleleri şairin hayatı ve yaratıcılığının Türkiye'de tanıtılması açısından önem arz etmektedir.

Bekir Nebiyev'in "İstiklâl Şairi (Halil Rıza Ulutürk'ün, Hayatı, Mücadelesi ve Edebî Kişiliği)" (2006) yazısı da şairin Türkiye'de tanıtımı açısından önemlidir.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatı temsilcilerinden ve Türkçü şairlerden olan Refik Zekâ Handan'ın "Azerbaycan'ın Sesi" kitabı İstanbul'da Tanıtım Yayınlarında, 1989 yılında basılmıştır. Kitabı Yusuf Gedikli, Şamil Güven ile birlikte hazırlamıştır. Bu kitap Azerbaycanlı şair Refik Zekâ Handan'ın seçilmiş şiirlerinden oluşmaktadır.

Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı'nda (Fethiye, 03-05 Aralık 2009) Natevan Musayeva'nın sunduğu "Refik Zekâ Handan Yaratıcılığında Türkiye Edebiyatı" makalesi Türkiye ve Azerbaycan edebiyatları arasındaki ilişkiler ve Refik Zeka Handan'ın edebi ilişkilerdeki önemi üzerinedir. Makalede önce iki edebiyat arasındaki bağlardan bahsedilmiştir. Araştırmacı Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kültürel bağların köklerinin çok eskilere dayanmakta olduğunu ve orta asırlarda ortak edebiyata sahip olduğumuzu hatırlatarak: *"Azerbaycan medeniyetinin Türk halkları ile bağlantısı 20. yüzyılda daha da gelişmiştir. Refik Zeka Handan, geçen asrın ortalarından başlayarak, aynı köke, aynı soya mensup bu halkların manevi değerlerinin ortak noktada buluşması için seleflerinin geleneklerini layığıyla devam ettirmiştir. Türk dünyasına sonsuz muhabbetin, Türkçülük ve Turancılığın terennümü R. Zeka sanatının başlıca hedeflerindendir. Çok erken yaşlarında öz baba ocağında Türk edebiyatına büyük sevgi, rağbet gösteren şair, Azerbaycan ve Türkiye adlı iki kaynaktan beslenmiş, yurdumuzun ölmez şairleri Sabir, Cavid, Hadi, Müşfik'le beraber, büyük Türk şairleri Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Namık Kemal, Yahya Kemal, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi gibi söz üstatlarının irsinden faydalanmıştır."* (Musayeva, 2009: 171) diye belirtmiştir.

Refik Zeka Handan'ın Türkiye ve Azerbaycan folkloru arasındaki ilişkileri ele alan "Azerbaycan ve Karacaoğlan" eserinden bahseden araştırmacı şairin türk ozanlarının eserlerinin tercüme yoluyla Azerbaycan okuruna takdim edilmesine karşı olduğunu ve orijinal şekliyle tanıtılmasını

savunduğuna dikkat çekmiştir. Türk edebiyatının Azerbaycan'da tanıtılmasında ve sevilmesinde büyük hizmetleri vardır. Tevfik Fikret'in de bir çok şiirini Azerbaycan okurlarına Refik Zeka armağan etmiştir. Refik Zeka'nın Türkiye edebiyatının Azerbaycan edebiyatına etkisi üzerine yaptığı çalışmalarına ve düşüncelerine yer veren araştırmacı, Türk edebiyatının şairin kendi eserlerine etkisini de incelemiştir:

"R. Z. Handan, kendi de Türk şair ve ozanlarının zevkine uygun öz motifler seçip yaratıcılığında tatbik etmiştir. Onun sanatında Namık Kemal'in, Hamid'in, T. Fikret'in, Yahya Kemal'in, Recaizzade Mahmut Ekrem'in, Faruk Nafiz'in ve başkalarının sedalarını duymak mümkündür" (Musayeva, 2009: 174).

2001 yılında "Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi"nde (sayı 18) "Azerbaycanlı Şair, Yazar Veli Hramçaylı" makalesi yayımlanmıştır. Araştırmacı Osman Mert, makalesini Azerbaycan'lı şair ve yazar Veli Hramçaylı'yı tanıtmak amacıyla yazmıştır. Makale daha çok hayat ve yaratıcılıkla ilgili bilgi niteliğindedir. Osman Mert şairin ailesinin uğradığı politik zulümlerden ve haksızlıklardan, doğduğu ve büyüdüğü dönemin, yaşadığı ortamın eserlerine etkisinden bahsetmiştir. Araştırmacı şairin şiirlerinde ferdi duygulardan ziyade sosyal ve siyasi konuları ele aldığını belirtmiş ve makalesine "Bir Dervişem Yer Üzünde", "Ah Zavallı Memleket, Ah Zavallı Milletim", "Üreyim Göyneyir Dede Elesger", "Ay Dünya, Ay dünya", "Ay Dağlar" gibi şiirleri de eklemiştir. Osman Mert *"Onun Şiirlerinde Hakani'nin isyankarlığını, Samet Vurgun'un akıcılığını, Yunus Emre'nin felsefesini bulmak mümkündür. Gönül erbabı, Türk dünyası sevdalısı, gazeteci, şair, yazar Veli Hramçaylı'nın eserleri'nin ülkemizde de tanınip okunması en büyük arzumuzdur"* diye hayalini dile getirmektedir. (Mert, 2001: 180).

1992 yılında Kardeş Edebiyatlar dergisinin 21. sayısında yayınlanan "Azerbaycan-Türkiye Edebi İlişkileri Açısından Zelimhan Yakub'un Şiirleri" makalesinde Prof. Dr. Yavuz Akpınar, Zelimhan Yakub'un şiirlerinden yola

çıkarak çağdaş Azerbaycan edebiyatı ile Türkiye edebiyatı ilişkilerini incelemiştir. (Akpınar, 1992: 4-14).

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının Sovyetler Birliğinden önceki, Sovyetler Birliği dönemi ve sonrası dönemleri çağdaş Azerbaycan şiiri ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalarda da kendini hissettirmektedir. 19.yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı etkisinde olan Azerbaycan şairleri, özellikle Hüseyin Cavit, Ahmet Cevat, Muhammet Hadi gibi şairler daha çok ele alınmışlar. Bu şairlerin Azerbaycan ve Türkiye edebiyatı arasındaki ilişkilerde önemli yerleri vardır. Edebi ilişkilerin ele alındığı çalışmaların incelendiği bölümde de bu kanıya varılmıştı. Sovyetler döneminde siyasi engellerden dolayı her iki ülke edebiyatları arasında ilişkiler zayıfladığından bu döneme ait Azerbaycan şiiri Türkiye'de fazla bilinmemektedir. Ancak her şeye rağmen Resul Rıza, Samet Vurgun gibi şairler yeterli olmasa da tanınmaktalar. Özellikle Resul Rıza'nın hayat ve yaratıcılığı Türkiye'de incelenmiş, bazı eserleri basılmıştır. Resul Rıza'nın Azerbaycan Türkiye edebiyatları arasındaki ilişki açısından da önemli yeri vardır. O, Türkiyeli şairlerin eserlerini Azerbaycan Türkçesi'ne aktarmış ve bu şairlerin Azerbaycan'da tanınmasında önemli role sahip olmuştur. Özellikle Yunus Emre, Karacaoğlan, Kul Mustafa, Eşrefoğlu, Kemalettin Kamu, Şükufe Nihal Başar ve Necip Fazıl Kısakürek gibi Türk şairlerinin Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'da tanınmasına öncülük etmiştir. Sovyetler Birliği'nin son yıllarında ve bağımsızlık kazanıldıktan sonra Azerbaycan şiirinde Türkiye etkisi farkedilmeye başlamış ve Türkiye'de Azerbaycan şiirinin tanıtılması yolunda çalışmalar da hızlanmıştır. Türkçülük ve Türkiye sevdası, ana dili, ortak geçmiş gibi temalar Bahtiyar Vahapzade, Halil Rıza Ulutürk, Refik Zeka Handan, Sabir Rüstemhanlı, Zelimhan Yakup gibi şairlerin şiirlerinde işlenmiştir. Bu şairler Türkiye ve Azerbaycan edebi ilişkilerindeki yerleri açısından Türkiyeli araştırmacıların dikkatlerini çekmişler. Çağdaş Azerbaycan şairlerinden en çok Bahtiyar Vahapzade'nin eserleri basılmış, hayatı ve şiirleri incelenmiş, hakkında çok sayıda makale yazılmış, bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Bunun nedeni kuvvetli

kaleminin yanı sıra Türkçeye, milli değerlere, Türklük sevdasına, geleneklere, halkın ruhunun yansıtılmasına verdiği önem ve Azerbaycan'ın bağımsız uğruna verdiği mücadelede şiirleriyle gösterdiği destektir. Son yıllarda Azerbaycan şiirinin Türkiye'de tanıtılması yolunda yapılan faaliyetlerde hızlanma görülse de halen çok sayıda eksiklikler mevcuttur.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA TÜRKİYE EDEBİYATI İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. EDEBİ İLİŞKİLER

1990'dan sonra Azerbaycan'da Türkiye edebiyatı ile ilgili yazılan eserlerin bir kısmı iki ülke arasındaki edebi ilişkileri ve etkileşimi incelemektedir. Bu eserler ayrı ayrı dönemler veya isimler üzerine yazılmıştır. Bu bölümde Azerbaycan ve Türkiye edebiyatları arasında edebi ilişkilerden bahseden araştırma eserlerini ele alacağız. Bu eserlerden biri olan Ferhat Ağayev'in "İsmayıl Hikmet ve Azerbaycan Edebiyatı" kitabı Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü Bilimsel Komitesinin kararıyla Bakü'de Nurlan yayınevinde 2004 yılında basılmıştır. Kitap Türkiyeli edebiyat tarihçisi İsmayıl Hikmet (Ertaylan)'ın edebi görüşleri ve onun "Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" eseri hakkında yazılan ilk araştırma eseridir.

"1921 yılında Sovyet Rusya ve Türkiye arasında imzalanan Sovyet-Türkiye Anlaşmasının ve Kafkasya Federasyonu Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki Kars anlaşmasının medeni sahede düşünülen alakalar çerçevesinde Türk edebiyatı, Batı edebiyatı ve sanat tarihi eğitimi vermek için İsmayıl Hikmet "Azerbaycan Maarif Komissarlığı"nın daveti ile 1923 yılında Bakü'ye geldi. O, Bakü'de yaşadığı beş yıllık sürede Azerbaycan ilmi ve edebi düşüncesinde faal isimlerden biri olarak özünü gösterir" (Ağayev, 2004: 7).

İsmayıl Hikmet'in Azerbaycan edebiyatı tarihine gösterdiği hizmetlerini tespit eden bu eser giriş, sonuç ve üç bölümden ibarettir. Giriş bölümünde İsmayıl Hikmet'in hayatı genel hatlarıyla ele alınmıştır.

"İsmayıl Hikmet ve Azerbaycan Halk Edebiyatı Meseleleri" bölümünde Ferhat Ağayev, İsmayıl Hikmet'in Azerbaycan halk edebiyatı üzerine yaptığı çalışmaları incelemiştir. İsmayıl Hikmet'in edebi tür tasnifinde kendine has yöntemleri ve yenilikleri üzerinde durmuş, ninni, ağıt, düğün şarkıları, destan, masal gibi halk edebiyatı türlerindeki araştırmalarından bahsetmiştir.

"İsmayıl Hikmet Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Araştırmacısı Gibi" bölümünde Ferhat Ağayev, İsmayıl Hikmet'in 1923 yılında neşrettirdiği makalelerinden, 1928 yılında basılan iki ciltlik "Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" kitabından ve Türkiye'ye döndükten sonra yaptığı araştırmalardan bahsetmiştir.

"Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" eserinin birinci bölümünde folklor, ikinci bölümünde XIII-XV asırlar, üçüncü bölümünde XV-XVIII asırlar Azerbaycan edebiyatı örnekleri hakkında araştırmalar yapılmıştır. İ. Hikmet'in bu eseri Azerbaycan edebiyatı tarihinin araştırılması sahasında yeni bir aşamaydı (Ağayev, 2004: 46).

Bu bölümde araştırmacı, İsmayıl Hikmet'in Fuzuli, Nesimi, Hatayi gibi önemli şahıslar hakkında yazdığı bilgiler ve düşünceleri üzerinde durmuştur.

"İsmayıl Hikmet'in Edebi-Estetik Nezeri Görüşleri" bölümünde edebiyat tarihçisinin görüşlerine yer verilmiştir. Ferhat Ağayev, İsmayıl Hikmet'in Azerbaycan edebi hayatındaki hizmetlerinden biri olarak Türk edebiyatının öğretilmesinde önemli rol oynadığına dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra "Kitabı Dede Korkut" destanı hakkında bilimsel çalışmalar yapan ilk araştırmacılardan olan İsmayıl Hikmet "Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyunu Beyan Eder" boyunu da ilk olarak topluma tanıtmıştır.

İsrafil İsmayılov'un "Azerbaycan Türkiye Medeni Alakaları 20. Asırda" kitabı 2004 yılında Bakü'de Azerbaycan Devlet Neft Akademisinin Matbaasında basılmıştır. Kitaba giriş niyeti ile yazılmış "Türklüğe Kısa Tarihi Bakış" bölümünde araştırmacı birkaç bin yıllık devletçilik tarihine sahip Türklerin ortak değeri olan destanlardan bahsetmiş, daha sonra Kramer,

Bosfort, Stenlin, Ebül Hasan Ali Nadvi, Voltaire gibi isimlerin Türkler hakkında yazdıklarından örnekler sunarak Türk milletinin ortak milli ve kültürel değerlerini, kimliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bölümde Azerbaycanlı edip ve felsefeci Ali Bey Hüseyinzade'nin, Profesör Ramiz Mehdiyev'in, önemli Azerbaycan türkologlarından Profesör Nizami Ceferov'un, Türkiye'den Türkçülüğün önemli isimlerinden Ziya Gökalp'ın, Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirlerine yer verilmiştir. Daha sonra Türk halklarından olan Azerbaycan Türklerinin türkolojide ve Türkçülükle ilgili edebi araştırmalarda yerini anlamak için genel bir değerlendirme yapılmıştır. *“Yetmiş yıllık Sovyet döneminde Azerbaycan'da Türkçülüğe ait edebiyatın basılmasına yasaklar Azerbaycan'ın ve Türkiye'nin milli menfaatına çok ağır darbeler vurmuştur”* (İsmayılov, 2004: 7).

Bu dönemde Sovyet Azerbaycan halkının tarihinde en çok sahteleştirilen alanlardan birinin Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri tarihi olduğunu belirten İsrail İsmayılov, 1991'den sonraki bağımsızlık yıllarında da Türkoloji araştırmalarındaki sorunlara ve aksamalara değinmiştir. Sovyetler birliği döneminde Azerbaycan Türkiye ilişkilerinin çok sönük olsa da tümüyle kopmadığının altını çizen araştırmacı bu ilişkilerde en büyük ağırlığın muhacir Azerbaycanlıların üzerine düştüğünü belirtmiştir.

“Azerbaycan ve Türkiye 1901-1922 Yılları Arasında” bölümünde ilk olarak 1901-1917 yılları arasında Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinden bahsedilmiştir. Rusya'daki 1905 ve Osmanlı'daki 1908 devrimlerinin Türkiye ve Azerbaycan aydınları arasında yakınlaşmaya neden olduğunu savunan araştırmacı, Rusya Müslüman Birliği'nin başkanı seçilmiş Azerbaycan düşünürü ve siyasetçisi Alimerdan Topçubaşov'un Türklükle ilgili düşüncelerine değinmiştir. Birinci bölümün ikinci kısmında ise Mustafa Kemal Atatürk'ün Türklük ve kültür hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Daha sonra Azerbaycan'ın edebiyat, siyaset ve tıp alanında önemli isimlerinden biri olan Neriman Nerimanov'un milli düşüncenin oluşmasında gösterdiği hizmetlerden bahsedilmiştir. Birinci bölümün 4. kısmında

araştırmacı 1918 yılından 1920 yılına kadar olan süreçte Azerbaycan ve Türkiye'nin sosyo-politik hayatlarındaki önemli gelişmeler, olaylar, gerginliklerden bahsetmiş ve bu yıllarda iki ülke arasındaki yakınlaşmaların eğitim ve kültürel ilişkilerin gelişimine neden olduğuna değinmiştir. Kültürel ve edebi ilişkilerde eğitimin önemini vurgulamak için bazı bilgiler vermiştir: *"1919 yılının eylül ayında 100 Azerbaycanlı genç devlet hattıyla tahsil almak için yurtdışına gönderildi ve bunlardan dokuzu Türkiye'ye gönderildi... Azerbaycan parlamentosunun 9 Temmuz 1919 tarihinde kabul ettiği karara göre Bakü, Gence, Gazak, Şeki, Şuşa, Guba, Zagatala ve Salyan'da iki aylık eğitim kursları açıldı ve bu kurslarda eğitim veren öğretmenlerin büyük kısmı Türkiye'den davet edildi"* (İsmayılov, 2004: 44). Birinci bölümün son kısmında İsrail İsmayılov Azerbaycan'da Sovyetler Birliği'nin kurulduğu ve kısmen de bağımsızlığın yaşandığı ilk iki yılda Neriman Nerimanov'un sayesinde Türkiye ile ilişkilerin zorluklara rağmen devam ettiği ve bu ilişkilerde Azerbaycan'ın Türkiye'deki ilk resmi büyükelçisi İbrahim Ebilov'un hizmetlerinden bahsetmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde İsrail İsmayılov, Azerbaycan'da ve Türkiye'de kültürel devrimin benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bölümde 20. yüzyılın başlarında her iki ülkede edebiyat, fikir ve kültür alanında önemli etkisi olan dört aydın hakkında bilgi verilmiştir. Bu kısım özellikle tez konumuz açısından önemlidir. Azerbaycan'ın önemli fikir adamlarından, Türkçülüğün esaslarını kuranlardan biri olan Ali bey Hüseyinzade, Türkiye'de bu görüşün devamcısı ve en önemli ismi Ziya Gökalp, Azerbaycan'ın en büyük şairlerinden ve ömrünün son yıllarını Türkçülük suçlamasıyla sürgünde geçiren Hüseyin Cavit, Türkiye'nin ünlü ülke sınırlarını aşan, özellikle Azerbaycan'da çok bilinen ve sevilen şairi Nazım Hikmet'le ilgili bilgi veren İsrail İsmayılov bu isimleri tesadüfen seçmemiştir. Ziya Gökalp ve Nazım Hikmet Azerbaycan'da, Ali bey Hüseyinzade ve Hüseyin Cavit de Türkiye'de bilinen, okunan ediplerdir: *"Nazım Hikmet'in "Bakü'ye gidiyorum" adlı kitabında (1984) toplanmış "Petrole doğru (yol defterinden)", "Bakü'ye gidiyorum", "Otuz Yıl Sonra",*

"Samet Vurgun'a", "M. Refili'ye", "Gece Vakti Bakü" şiirleri büyük şairin Azerbaycan'a ve onun halkına derin sevgisini yansıtıyor" (İsmayılov, 2004: 62).

Daha sonra Sovyetler Birliği yıllarında baskılardan dolayı zayıflayan Azerbaycan Türkiye ilişkilerine değinen araştırmacı, bu dönem Azerbaycan kültürünün ve edebiyatının Türkiye'deki temsilcilerinin muhacir Azerbaycan aydınları olduğunun altını çizmiş ve Mehmet Emin Resulzade, Adil Han Ziyathanov, Mirze Bala Memmedzade, Ahmet Cefer oğlu, Ahmet Cavad, Hüseyin Baykara, Almas Yıldırım hakkında bilgi vermiştir. "Azerbaycan-Türkiye Medeni Alakaları 1991-2000 Yılları Arasında" bölümünde İsmayılov, Azerbaycan Türkiye ilişkilerinde Haydar Aliyev'in hizmetlerinden bahsetmektedir. Son olarak da ortak Türkçenin oluşumunun iki ülkenin yakınlaşmasındaki önemine değinmektedir.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Türkiye edebiyatının Azerbaycan edebiyatını etkilemesi üzerine yazılan başka önemli bir eser Aybeniz Eliyeva Kengerli'nin "Azerbaycan Romantiklerinin Yaradıcılığında Türkçülük" kitabıdır. Kitap 2002 yılında Elm Neşriyatı'nda basılmıştır. "Azerbaycan Romantikleri ve Türkiyede Edebi Türkçülük Harekatı" bölümü yeni Türk edebiyatının önemli dönemleri ve akımları ile ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir. İlk önce 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan Türkiye edebi ilişkileri üzerinde duran Kengerli, Azerbaycan romantizmine Tanzimat, Serveti Fünun edebiyatının ve Türkçülük akımının etkisinden bahsetmiştir. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Fuad Köprülü'nün bilimsel Türkçülüğün Ahmet Vefik ve Süleyman Paşa tarafından başlatıldığını savunduklarını belirten araştırmacı bu isimlerin dışında Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa ile aynı dönemde yaşamış Polonya asıllı tarihçi Mustafa Celaledin Paşa hakkında da bilgi vermiştir. Tanzimat edebiyatında Türkçülük düşüncesinin izlerine rastlanmamasına rağmen Namık Kemal'in Türkçü olduğunu iddia eden araştırmacıların varolduğuna dikkat çeken Kengerli, bu büyük şairin şimdiki anlamıyla Türkçü

olmasa bile vatan, millet ve hürriyet gibi kavramları edebiyata getirmekle Türkçülüğün sonraki gelişiminde büyük etkisi olduğunu savunmaktadır.

"Birçok özellikleri ile Tanzimat edebiyatı Azerbaycan'da M. F. Ahundov ve H. Zerdabini hatırlatırdı" diye belirten araştırmacı Tanzimatçılarla 19. yüzyılın sonlarında modern Azerbaycan edebiyatının temsilcileri arasında benzerliğe dikkat çekmiştir.

Kengerli, Namık Kemal'in Azerbaycan şairleri üzerinde etkisine değinmiş ancak Türkiyeli araştırmacı Yavuz Akpınar'ın 1990 yılında İstanbul'da basılmış "Azeri Edebiyatında Namık Kemal" eserini hatırlatarak konu üzerinde fazla durmamıştır.

Kitabın "Serveti Fünun" bölümünde Kengerli, önce Serveti Fünun edebiyatının özellikleri üzerinde durmuş ve bu edebiyatın Azerbaycanlı aydınlarla etkisine değinmiştir. Serveti Fünun'un dilini eleştiren araştırmacı, bu dilin Azerbaycanlı romantiklerden Ali bey Hüseyinzade ve Muhammed Hadi'yi olumsuz etkilediği düşüncesini savunmuştur. Tevfik Fikret'in Azerbaycanlı şairlerden Abbas Sehhet, Hüseyin Cavid, Abdulla Şaik, Emin Abid ve özellikle Muhammed Hadi üzerindeki etkisinden kısaca bahseden Kengerli, bu konu üzerinde fazla durmamasına neden olarak araştırma konusunun Türkçülük görüşleri olduğu ve Tevfik Fikret'in Azerbaycanlı şairlerin üzerindeki etkisinin Türkçülük görüşü ile ilgili olmadığını belirtmiştir. *"Ahmet Hikmet Müftioğlu"* bölümünde araştırmacı *"Serveti Fünunun yarandığı ilk yıllarda, XX asrın ilk onyıllıklarında edebiyatta Türkçülük cereyanının ilk iştirakçileri Memmed Emin Yurdakul ve Ahmet Hikmet beyler vasıtasıyla özünü göstermeye başlamıştır. Serveti Fünunun bizim tedgigat için önemli olan ceheti, bu cereyanın hem de öz dâhilinde iki türkçü sanatkârı yetiştirmesinden ibaret olmuştur. Geyd edekki, birçok tedgigatlar gibi biz de ne Yurdakulu, ne de Ahmet Hikmet beyi Serveti Fünun dâhilinde yetişmelerine rağmen, Serveti Fünuncu hesap etmirik"* (Kengerli, 2002: 164).

Araştırmacı, Ahmet Hikmet'in Türkçülük görüşlerine ve faaliyetlerine yer verdikten sonra şairin Azerbaycanlı şairleri üzerindeki etkisini

incelemiştir. 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da iyi bilinen ve sevilen bir isim olmasına kanıt olarak şairin tüm Türkçü şiirlerine 1920 yılında Abdulla Şaik tarafından hazırlanan ve basılan "Türk Edebiyatı" dersliğinde ve bundan önce de "Türk Çelengi" kitabında özel yer ayrıldığını göstermiştir. Araştırmacı, Ahmet Hikmet'in eserlerini Ahmet Cevat'ın ve Hüseyin Cavid'in eserleriyle karşılaştırmıştır.

Kengerli, Azerbaycanlı yazar ve şairlerden Hüseyin Cavid'in, kısmen Ahmet Cevat'ın, Abdulla Şaik'in, Eliabbas Müznib'in ve Cefer Cabbarlı'nın yaratıcılığına Türk şairi Rıza Tevfik'in etkisini incelemiştir. Bektaşî tarikatından olan şair ve filozof Rıza Tevfik'in hayatı, Türk edebiyatındaki yeri ve Türkçülük akımındaki büyük hizmetlerinden bahseden araştırmacı, Hüseyin Cavid'in Türkiye'ye gittiği ilk dönemden itibaren üniversitede ders aldığı hocası Rıza Tevfik'in büyük etkisinde kaldığına dikkat çekmiştir. Kengerli'ye göre, Rıza Tevfik'le tanışmak Hüseyin Cavid'in düşüncelerinin ve dünya görüşünün gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Kengerli, 20. yüzyıl basınını inceleyerek Rıza Tevfik'in Azerbaycan'da yeterince tanındığını ortaya çıkarmıştır. Mehmed Hadi'nin "Osmanlı Metbuatında Parlaklık" makalesinden örnek sunarak Hadi'nin de Rıza Tevfik'e hayran olduğunu ve Azerbaycanlı araştırmacıların Sovyet dönemine kadarki çalışmalarında Ahmet Cevat'ın yaratıcılığı ile Rıza Tevfik arasında ilişki kurduklarını, hatta Azerbaycanlı şairin "Men Bulmuşam" şiirini Rıza Tevfik'in "Nefes" şiirinin etkisi ile yazdığını savunanların bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu bölümde de Hüseyin Cavid ve Abdulla Şaik'in beraber hazırladıkları "Edebiyat Dersleri" kitabına, Abdulla Şaik'in 1919 yılında yayınladığı "Türk Çelengi" ve 1920 yılında basılmış "Türk Edebiyatı" dersliklerine de değinilmiştir. İsmi geçen kitaplarda Rıza Tevfik'in de eserlerine yer ayrılmıştır:

"Ümumiyyetle, Abdulla Şaik'in ve Hüseyin Cavid'in dersliyiine dâhil ettiği eserler onların Rıza Tevfik beyin, elece de diğer müelliflerin eserlerine oldukça derinden beled olduğunu, onların yaradıcılıklarında mehs bilerekten

milli ruhlu, hem de bedii cehetten kâmil eserleri okuyucuya çatdırmak istemesini gösterir" (Kengerli, 2002: 170).

Kengerli'ye göre, Hüseyin Cavid yaradıcılığı üzerinde en güçlü etki bırakan şüphesiz olarak Rıza Tevfik'in eserlerinin dilidir. Araştırmacı, Rıza Tevfik'in ve Azerbaycanlı şairlerden Hüseyin Cavid'in, Ali Müznib'in, Cefer Cabbarlı'nın, Seyidzade Bedri'nin, Ali Şövgi'nin şiirlerinden örnekler sunarak karşılaştırma yapmış, benzer noktaları ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra bu isimlerden sanatkârlık bakımından sadece Hüseyin Cavid'in Rza Tevfik'le karşılaştırılmasının mümkün olduğunu savunmuştur.

Türk edebiyatında Türkçülüğü başlatan şair Mehmet Emin Yurdakul'u anlatan bölüm şu cümlelerle başlar: *"Azerbaycan romantikleri arasında Türkçülük ideyalarının yayılmasında en güçlü tesiri olan Türkiye şairi Mehmet Emin Yurdakul'dur. Uzun iller boyu Memmed Emin Resulzadenin malum mülâhizeleri istisna edilirse, ümimiyetle Mehmet Emin Yurdakul'un Azerbaycan romantiklerine tesirinden bahsedilmemiş, diger Türk şairlerinin Azerbaycan romantikleri ile yaradıcılık alakalarına husisi yer verildiği halde, onun adı bile çekilmemiştir. Bunun başlıca sebebini Mehmet Emin Yurdakul yaradıcılığının Türkçü mahiyetinde Türkçülük ise ideologiya kimi imperiya siyasetine uygun olmamasında ahtarmak lazımdır" (Kengerli, 2002: 176).*

Aybeniz Kengerli, makalesinde Mehmet Emin Yurdakul'un hayatı, eserleri, edebi Türkçülük yolunda hizmetlerinden bahsederken Türkçülük akımının ortaya çıkma nedenlerine de değinmiştir.

"Mehmet Emin Yurdakul 20. yüzyıllıyın evvellerinden başlarayarak Azerbaycan romantikleri üzerinde en ciddi tesir koymuş Türkiye şairlerinden biri, onların yaradıcılığında Türkçülük ideyalarının yayılması baxımından birincisidir" (Kengerli, 2002: 183) diye belirten araştırmacı asrın ilk on yıllık sürecinde Mehmet Emin Yurdakul'un eserlerinin Azerbaycan'da Azerbaycanlı şairlerin eserlerinden daha az yayınlanmadığının altını çizmiştir.

Mehmet Emin Yurdakul'un edebiyata getirdiği Türkçülük anlayışının Azerbaycan romantiklerinin eserlerini etkilemesi konusu tartışılmaz, ancak bu etki karşılıklı olmuştur. Mehmet Emin Yurdakul "Cenge Giderken" şiirini 1897 yılında yayımlamıştır. Ancak giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi Ali bey Hüseyinzade'nin "Turan" şiirinin 1892 yılında yazıldığı tahmin edilmektedir.

Aybeniz Kengerli önce Ali bey Hüseyinzade ile, daha sonra Ahmet Cevat, Abdulla Şaik, Abbas Sehhet, Hüseyin Cavid'le Mehmet Emin Yurdakul'u karşılaştırmış, en çok Ahmet Cevat'ın etkilendiğini ve Mehmet Emin Yurdakul gibi yaratıcılığının başından itibaren "Milli Şair" diye anılan tek Azerbaycan şairinin de Ahmet Cevat olduğunu belirtmiştir. Araştırmacı eserinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin kurucusu Mehmet Emin Resulzade'nin de fikirlerine yer vermiştir:

"M. E. Resulzade Türkiye edebiyatının XX asr romantizmine ciddi tesirini etiraf ederek yazırdı: Azerbaycan gencliyi saf ve samimi bir niyetle Türk öğretmenlerinin talebesi oldular. Namık Kamal Mehemed Hadini, Abdülhak Hamit Hüseyin Cavid, Mehemed Emin bey de Ahmet Cavadi oğulluğa kabul etdiler. Azerbaycan mefkûresi Türk milletperverliyi mefkûresi ile izdivac etti" (Kengerli, 2002: 185).

Mehmet Emin Yurdakul'un Azerbaycan edebiyatındaki yerini tespit etmekte önemli olan bir bilgi dikkat çekmektedir. Azerbaycan Milli Hükümeti'nin yayın organı olan "Azerbaycan" gazetesinde milli duyguları alevlendirmek amacıyla yayımlanan Türk Duyguları serisinin ilk eserinin Mehmet Emin Yurdakul tarafından yazılan "Zafer Yolunda" olduğunu belirten araştırmacı bu olayın bir tesadüf olmadığını vurgulamıştır. Aybeniz Kengerli, Mehmet Emin Yurdakul'un Azerbaycan'da yayınlanan eserleri ile ilgili bilgi vermiştir.

"XX asrın ilk onilliklerinde dersliklerde, mecmualarda da Mehmet Emin bey eserleri en çok tebliğ edilen milli şair olarak kalırdı. Tekce Hüseyin Cavid ve Abdulla Şaik'in " Edebiyat Dersleri, Abdulla Şaik'in "Gülzar", "Giraet

Kitabı", F. Ağazade'nin "Edebiyat Mecmuası", Abbas Sehhet ve Mahmudbey Mahmudbeyov'un "Türk edebiyatına ilk gedem" dersliklerine nezer salmak kifayettir" (Kengerli, 2002: 186).

Kengerli, Türk Edebiyatı dersliğinin ilk sayfalarında şairin o dönemde diller ezberi olan şiirlerinin bulunmasının bir tesadüf olmadığını vurgulamıştır. Abdulla Şaik tarafından basılan edebiyat kitaplarında Yurdakul'un şiirlerine defalarca yer verilmesi ve Şaik'in kütüphanesinde "İsyen ve Dua", "Ordunun Destanı" kitaplarının ilk nüshalarının bulunması gibi Kengerli'nin verdiği örneklerden Azerbaycan aydınlarının Mehmet Emin'e büyük değer verdikleri sonucunu çıkarabiliriz. Araştırmacı şairle ilgili Azerbaycanda fikirler, yazılar, yayımlanan eserler ve eserlerinin etkisi ile yazılan şiirler hakkında geniş bilgi vermiştir.

Kengerli, 80'li yıllardan itibaren Mehmet Emin Yurdakul'un bazı şiirlerinin yanlışlıkla Mehmet Emin Resulzade'nin eseri olarak tanıtıldığına da dikkat çekmiştir. Bu gerçek 1918 yılında Türkiye şairi Ruşen Eşref'in Bakü'ye gelişi sebebiyle Ahmet Cevat'ın yazmış olduğu makalede "Emin beyi bilmeyen mektepli bir çocuk bile yoktur" diye belirtmesine rağmen Sovyetler Birliği döneminde unutturulan şairin yaratıcılığının bağımsızlık döneminde de gerektiği gibi öğrenilmediğini gösterir. Bunun yanı sıra Türkiyeli Mehmet Emin Yurdakul'un ve Azerbaycanlı Mehmet Emin Resulzade'nin şiirlerinin yanlışlıkla karıştırılması yüzyılın başlarında edebiyatlarımız arasındaki benzerliği de ortaya koymaktadır.

Aybeniz Kengerli'nin kitabında Azerbaycan'da romantizm temsilcilerini ve Türkçülük akımını etkileyen önemli isimlerden olan Ziya Gökalp ayrıca başlık altında incelenmiştir. Araştırmacı, Ziya Gökalp'ın hayatından bahsederken Malta sürgününde bulunduğu sırada Ali Bey Hüseyinzade'nin ve Ahmet Ağaoğlu'nun da yanında olduğu bilgisini vermiştir. Bu olay her iki Azerbaycan aydınının Ziya Gökalp'la ilişkisini ortaya koymaktadır. Araştırmacı, Ziya Gökalp'ın "Türkçülüğün Esasları" kitabında Ali bey Hüseyinzade, Ahmet Ağaoğlu ve Mehmet Emin Resulzade'yi sadece

anmakla yetindiğine ve faaliyetlerine fazla yer vermediğine de değinmiştir. Kengerli, Ziya Gökalp'ın eserlerinin ve milliyetçi düşüncelerinin Azerbaycan aydınlarına ulaşma yollarından biri olan "Türk Yurdu" dergisinden ve bu derginin Azerbaycan aydınları üzerinde etkisinden de bahsetmiştir. Abdulla Şaik, Ahmet Cevat, Mehmet Emin Resulzade, Ahund Yusif Talıbzade'nin Ziya Gökalp'la ilgili yazılarından örnekler sunan, Azerbaycanlı şair ve düşünörlere etkisini inceleyen araştırmacı bu etkinin karşılıklı olduğunu da belirtmiştir:

"Ziya Gökalp'ın Azerbaycan romantiklerine tesirinden bahs ederken bu tesirin iki taraflı seciyyesi unutulmamalıdır, bele ki, Ziya Gökalp özü Azerbaycan romantizminin başçıcı Ali bey Hüseyinzade'nin güçlü tesiri altında olmuş, Ali beyin milliyetçi fikirleri onun dünya görüşünün formalaşmasında, Ziya Gökalp'ın bir Türkçü kimi yetişmesinde kaynak rolü oynamıştır. Bu tesir Ziya Gökalp'ın özü, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Resulzade, Cefer Seyidahmet Krimer ves. Türkçü ideologlar tarafından defalarca etiraf edilmiştir. Hususen Ali beyin üçlü düsturu Ziya Gökalp'ın bir ideolog kimi yetişmesinde istikamet verici stimül olmuştur... Mehmet Emin Resulzade "Kafkasya Türkleri" eserinde bu barede yazır: "Füyuzat" "Türk Yurdu"nda olduğu kimi serahet ve tekrarla olmasa da türkçölük mövzusunu daha evvel tervic elemiş, hatta merhum Ziya beyin "türk milletindenem, islam hümmetindenem, Garb medeniyetindenem" şüarı şeklinde ifade etdiyi menanı merhum Hüseyinzade Ali bey "Türk kanlı, islam imanlı ve fireng kiyafeli olalım" formulu ile beyan etmiştir. Bu ideyaların ilk defa Ali bey Hüseyinzade tarafından ireli sürölmesi Yusuf Akçura, Rafael Muhammetdin, Aliheyder Bayat, Heyd Uriyel, Mehmet Karakaş tarafından da itiraf edilmiştir" (Kengerli, 2002: 207- 208).

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ali bey Hüseyinzade Turancılık kavramını ele aldığı "Turan" şiirini Ziya Gökalp'ın aynı isimli şiirinden çok önce yazmıştır. Türkiyeli araştırmacılardan Ali Haydar Bayat da makalesinde bu ayrıntıya değinmiştir: *"Hüseyinzade Ali Bey, Ziya Gökalp ile*

tanışmalarından çok önce Tıbbiyede talebe iken "Turan" adını verdiği şu şiiri yazdı" (Bayat, 1992: 49).

Azerbaycanlı şair ve düşünürler üzerinde etkili olan "Kızıl Elma" cereyanını ayrı başlık altında inceleyen Aybeniz Kengerli, Aka Gündüz, Nihal Atsız, İsmail Hami gibi isimlerden de bahsetmiştir.

1993 yılından itibaren Bakü'de 3 ayda bir olmak üzere yayınlanmakta olan bilimsel nitelikli "Dil ve Edebiyat" dergisinin 2 (24) 1999 yılı sayısında Tural Hüseyinli'nin "Azerbaycan Türkiye Edebi İlişkileri Meselesine Bir Bakış" makalesi yayımlanmıştır. Araştırmacı, 19. yüzyıldan itibaren Azerbaycan ve Türkiye edebi ilişkileri için engellerin oluşmasına rağmen tümüyle kesilmediğini ve herşeye rağmen devam ettirildiğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Azerbaycan edebiyatı ve Türkiye edebiyatı birlikte ümum türk edebiyatının Garb golunu teşkil edir. Her iki edebiyat birlikte ve ayrı ayrı götürüldükte büyük türk edebiyatının fonunda tarihi zenginliği ve inkişaf seviyesinin yüksekliği ile seciyelenir. Bu iki regionda yaradılmış edebiyatlar manevi doğmalıklar yaradır. Bütün dövrlerde Türkiye ve Azerbaycanda yaradan edebi şahsiyetler arasında gırılmaz bir edebi medeni alaka mevcuddur. Tarihi ictimai siyasi şeraitlerden asılı olarak bu alakanın güçlenen ve zayıflayan megamlarına tesadüf etmek mümkündür. Lakin hiç vakit bu alaka kesilmemiştir" (Hüseyinli, T. 1999: 88).

Her iki edebiyatın ortak noktalarına değinen Hüseyinli, Azerbaycan'ın Türkiye'de bulunmuş muhaceret edebiyatı temsilcileri hakkında da bilgi vermiş, özellikle "İşittiklerim, Okuduklarım ve Gördüklerim" eseri üzerinde durmuştur.

Folklor edebiyat dergisinin 47. sayısı "Azerbaycan" (2006) özel sayısı olarak yayımlanmıştır. *"Bu sayı ilk kez bir ülkeyi içermesi bakımından farklılık taşıyor"* (s.5).

Derginin bu sayısı iki ülke arasındaki edebi ilişkiler açısından önemlidir. Çünkü makalelerin bazıları Azerbaycan Türkçesinde yayımlanmıştır. Türkiye'de yayımlanmasına rağmen makalelerin bu bölümde ele alınma nedeni Azerbaycanlı araştırmacıların edebi ilişkilere ve Türk edebiyatına bakış açılarını yansıttıkları eserler olmalarıdır. Dergide bulunan önemli makalelerden biri "Bahşı ve Ozan –Âşık İlişkilerinin Tarihi Özelliği" başlıklı makaledir. Makaleyi Prof. Dr. Meherrem Gasımlı ele almıştır ve Dr. Bayram Durbilmez tarafından da Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu makalede Kam-şaman sistemine bağlı olan bahşıların Türk etnik-medeni sisteminin gelişmesinde ve âşık sanatının gelişmesindeki önemi tarihi özellikleri açısından incelenmiştir. *"Bahşı esasen Kıpçak, Uygur ve Karluk Türklerinin sanatıdır. Oğuz Türklerinden olan Türkistan Türklerinin ve Harezm Oğuzlarının bu sanatı kabul etmesi pek muhtemelen sonraki hadisedir. Çünkü Türkistan Oğuzları da Kafkasya İran ve Anadolu'daki soydaşları gibi 'ozan sanatı'na bağlı idiler"* (Gasımlı, M 2006: 11).

Doç. Dr. Ağalar Mirza "Şirvan Âşık Mektebi" makalesinde âşıklık sanatının menşei, gelişiminin yanı sıra âşık kelimesinin kelime anlamı ve kökeniyle ilgili araştırmalara da yer vermiştir. Âşık ile ozan ve şaman anlayışının farklı ve ortak özellikleriyle ilgili düşünceleri ele almıştır. Bazı araştırmacılara göre âşıkla ozan arasında fark yoktur, ama kahramanlık destanlarından aşkın anlatımına geçişin ozandan aşığa geçiş olarak değerlendirenler de vardır. Şamanla âşık arasında önceden görmek, bedaheten şiir söylemek, insanın içinden geçenleri okumak gibi ortak özelliklerin olduğu düşüncesini savunan Ağalar Mirza, davul kullanan şamandan farklı olarak aşığın, kopuz ve saz kullandığını belirtmiştir. Makalede daha sonra sazın selefi diye tanımlanan kopuzun tarihsel süreçte oluşumu ve gelişimiyle ilgili mülâhazalara yer verilmiştir. Araştırmacı, Yunus Emre ile aynı dönemde yaşamış ve halk edebiyatında önemli yeri olan âşık Molla Kasım'dan bahsetmiştir. Ağalar Mirza, son dönemlere kadar varlığına şüpheyile yanaşılan Molla Kasım'ın son yıllarda yapılan araştırmalar sonucu Yunus Emre'nin şiirlerinde üstat olarak anıldığının ortaya çıktığına dikkat

çekmektedir. (Mirza, 2006, s.23). Makaledeki bu ayrıntı halk edebiyatındaki karşılıklı etkileşim açısından önemlidir ve bu nedenle incelenmesi gerekmektedir. Ağalar Mirza, Molla Kasım ve adı tarihe âşıklığının yanı sıra kahraman savaşçı olarak geçen Dede Yediyar gibi birçok Şirvan âşıklarının yaratıcılıklarının araştırmacılar tarafından göz ardı edildiğini vurgulamıştır.

Doç. Dr. Galibe Hacıyeva "Nahçıvan, Güney Azerbaycan ve Doğu Anadolu'nun ortak Diyalektik ve Etnografik Medeniyeti" makalesinde bu üç bölgede halk konuşması ve kültüründeki ortak özellikleri halk deyimlerinden yol alarak incelemiştir. Özellikle el ve ayağa kına yakmak, Azerbaycan şivesinde hena yakmak kavramı üzerinde durmuştur. Kültürel bir davranış olan kına yakmakla ilgili deyimlerin bile hemen hemen aynı anlamlarda kullanıldığını örneklerle açıklayan Galibe Hacıyeva, edebi dilin bizleri bir birimizden uzaklaştırdığı bir dönemde halkın Türk kültür ve maneviyatını yansıtan deyim ve ifadelerle kendi kimliğini koruduğunu, bu yüzden daha derinden araştırılmaya ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır.

"Günümüzde Azerbaycan'da Türkiye Edebiyatı Üzerine İncelemeler" isimli makalesinde Ayten Aydınkızı Türk edebiyatını inceleyen araştırmacıların önemli eserleriyle ilgili bilgi vermiştir. *"Sovyetler birliği döneminden günümüze Azerbaycan'da Türkiye edebiyatını inceleyen bilim adamlarını 3 gruba ayırmak mümkündür."*

- *Azerbaycan Bilimler Akademisinin Şarkiyat Enstitüsü Türk Filolojisi Şubesi*
- *Bakü Devlet Üniversitesinin Türk Filolojisi kürsüsü*
- *Diğer Filoloji enstitüsü ve Fakültelerde çalışan bilim adamı ve öğretim üyeleri"* (Aydınkızı, 2006: 120).

Bilimler Akademisinde Hamit Araslı, Ekrem Cafer'in (Klasik Türk Edebiyatı üzerinde) Ahmet Ahmedov'un (R. Nuri Güntekin'in romanları üzerinde), Kadir İsmayılov'un (N. Hikmet, Y. Kemal üzerine) Aydın Abiyev'in (Ö. Seyfettin'in mizahı üzerine), Sadakat Kasımova'nın (Haldun Taner'in

bedii nesri üzerine), Vasif Efendiyev'in (Orhon Hançerlioğlu üzerine), Barat Osmanova'nın Çağdaş Türk Şiiri, Allahşükür Kurbanov'un Abdulhak Hamit ve Dramaturji Problemleri üzerine, Ahmet Mehmetov'un Aziz Nesin'in dramaturjisi konusunda, Tamilla Kurbanova'nın Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanları üzerine gibi bilimsel makale, mastır ve doktora tezleri yazıldığını belirten araştırmacı:

"Bakü Devlet Üniversitesi Doğubilimleri Fakültesinin Türk Filolojisi Kürsüsü öğretim üyelerinden Asker Resulov'un 'Türk Edebiyatında röportaj türü', Ramazan Ahmedov'un N. Kemal'in Dramaturgisi, Jale Aliyeva'nın 'Çağdaş Türk Şiirinin Poetikası Konusunda' Abdülali Kerimov'un 'Türk Âşık Şiirinin Çağdaş Durumu', Aydan Handan'ın 'Y. Kemal Beyatlı'nın yaratıcılığının sanat özellikleri' konularında inceleme araştırma eserleri ve doktora tezleri yazılmıştır" (Aydınkızı, 2006: 120) diye devam etmiştir.

Ayten Aydın kızı, Türk edebiyatı ile ilgili 25 kitabın, 100 kadar bilimsel makale yazarı Akşin Babayev, Azerbaycan'da Türkoloji alanında önemli yeri olan Aydın Abi Aydın, Türk edebiyatında türler konusunda bilimsel araştırmalar yapan Asker Resulov gibi araştırmacılardan ve yeni kuşak türkologların eserlerinden de bahsetmiştir.

Azerbaycan Elmler Akademiyasının Edebiyat Dil ve İncesenet serisinde (1991 N3-4) "Türk Edebiyatşünaslığında Fuzuli Yaratıcılığının Bazı Meseleleri" makalesi Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi'nde yayımlanmış materyaller üzerine yazılmıştır.

"1942 yılının Temmuz ayından itibaren başlayan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi dergisinin sayfalarında düzenli olarak Azerbaycan edebiyatının türlü sorunları ile ilgili değerli makaleler yayımlanmıştır. Dergide devamlı olarak hakkında bilimsel yazılar yayımlanan şairlerden biri de Mehmed Fuzulidir." diye belirten Suraceddin Hacıyev(1991), Kürkçüoğlu'nun "Fuzuli'nin Bilinmeyen Birkaç Şiiri", Kemal Edip'in (Kürkçü) "Fuzuli'nin Bilinmeyen Şiirlerinden Bir Kaçı" makaleleri ve H.

Mazıoğlu'nun araştırmalarını ele alarak Türkiye'de Fuzuli üzerine yapılan araştırmaları incelemiştir.

Türkiye araştırmacıları tarafından da çok incelenen bir konu olan Hüseyin Cavid'in Türkiye Azerbaycan edebi ilişkilerindeki yeri ile ilgili bir yazı da "Hüseyin Cavid Yaradıcılığında Türkiye Mövzusu" makalesidir. Makale, İrade Resul tarafından kaleme alınmış ve "Müasir Azerbaycan Filologiyası: Ahtarışlar, Problemler, Prespektifler" Respublika Elmi Konferansının Materialları'nda 2011 yılında yayımlanmıştır. Makalesine *"Türk edebi mühitinin ve edebiyatının Azerbaycan sanatkârlarının yaradıcılığına müsbet tesiri olmuştur."* (Resul, 2011: 328) cümlesiyle başlayan araştırmacı Azerbaycanlı şair Hüseyin Cavid'in İstanbul'daki eğitim yıllarından, bu yıllarda Osmanlı'da geçen sosyal ve siyasi olaylardan, Abdülhamit döneminin aydınlar üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. İrade Resul, Türk edebiyatında romantik dram türünün ortaya çıkma ve Hüseyin Cavid'in de bu türde yazma nedeni olarak dönemin sosyal şartlarını göstermiştir. Daha sonra araştırmacı Hüseyin Cavid'in Azerbaycan'a döndükten sonra Türkiye hayatının etkisi ile yazdığı ve zengin Türk ailelerinin trajedisini ele alan, sosyal eleştiri içeren *"Uçurum"* ve *"Afel"* piyeslerini değerlendirmiştir.

Aynı konferansta sunulan "Hüseyin Cavidin Dünyagörüşünün Formalaşmasında Türkiye Edebi Mühitinin Rolü" makalesi de konu itibari ile incelediğimiz makaleyle aynısıdır. Makaleyi kaleme alan Melahet Babayeva da Hüseyin Cavid yaratıcılığını inceleyen diğer araştırmacılar gibi Türkiye'de eğitim almasının Azerbaycan'ın büyük şairi Hüseyin Cavid'in fikirlerinde ve eserlerinde önemli etken olduğunu savunmaktadır. Araştırmacı makalesinde şairin Türkiye'de bulunduğu yıllardaki hayatını, siyasi olaylara bakış açısını ve tüm bunların eserlerine nasıl yansıdığını incelemiştir.

"Dil ve Edebiyat dergisinin" 3 (21)1998 sayısında İ. G. Resuli'nin "Hüseyin Cavit Yaradıcılığında Türkiye Konusu" makalesi yayımlanmıştır:

"Azerbaycan tiyatrosunun tarihinde aşama oluşturan, yeni bir edebi akımın önde giden ismi olan büyük tiyatrocı Hüseyin Cavit'in yaradıcılığında

Türkiye hayatını anlatan eserleri önemli yer tutmaktadır (Resuli, 1998: 124) diye belirten araştırmacı özellikle "Uçurum" piyesi üzerinde durmuştur. Hüseyin Cavid'in Türkiye'de yaşadığı ve eğitim aldığı yıllardan ve Türkiye edebiyatının şair üzerindeki etkisinden bahseden Resuli, Prof. Dr. Teymurçin Efendiyev'in *"20. yüzyılın başlarında Abdülhamit irticasının en dehşetli döneminde Türk romantiklerinin dram türüne başvurması H. Cavit'in de aynı türe olan ilgisi, bizce, bununla ilgilidir."* (Resuli, 1998: 125) düşüncesine de yer vermiştir.

Tahire Memmed'in "XX Asır Azerbaycan Dramaturgiyasının Poetikası" kitabının "XX Asır Azerbaycan Dramaturgiyasının Yeni Dönemi ve XX Asır Türk Edebiyatı ile Karşılıklı İlişkileri" bölümü Azerbaycan ve Türkiye edebi ilişkileri açısından önemli bir araştırmadır. Azerbaycan edebiyatının zaman geçtikçe Türk edebiyatından tümüyle ayrılması ve yeni dönemde sadece olumsuz olarak etkilenmesi hakkında Sovyet edebiyatçılarının yazılarını eleştiren Tahire Memmed, bu düşüncenin Azerbaycan edebiyatının yanlış değerlendirilmesi ile sonuçlandığını belirtmiştir. Azerbaycan'ın önemli edebiyatçısı Gulam Memmedli'nin 20. yüzyılın yayın organlarını inceleyerek hazırladığı "Tiyatro Salnamesi"ndeki bilgilere dayanarak 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan tiyatro sahnelerinde Namık Kemal'in "Vatan yahut Silistre" dramının 27, "Zavallı Çocuk" eserinin 13, "Akif bey" eserinin 5, "Kara bela"sının 2, Şemseddin Sami'nin Gave dramının 19, "Ahde Vefa"sının 1, Abdülhak Hamid'in "Tarık bin Ziyad" eserinin de 3 defa oynandığı ile ilgili bilgi vermiştir. Tahire Memmed bu bilgilerin bazı gazete sayılarının bulunamadığından dolayı sağlam olmadığını da belirtmiş ve Türk yayın organlarına göre 1906- 1922 yıllarında "Vatan yahut Silistre"nin 40, "Zavallı Çocuk"un 24, "Akif bey"nin 13, "Kara Bela"nın 4, "Gave"nin yaklaşık 50 defa oynandığına dikkat çekmiştir.

Tahire Memmed, 20. yüzyılın başlarında Türk ve Azerbaycan tiyatro eserlerinin arasındaki yakınlık nedenlerinin eğitim sistemleri arasındaki ilişkide aranması gerektiği düşüncesindedir:

"XX. asır ayrı ayrı görkemli fikir adamlarının hayatı hakkında elde olan malumatlardan görmek olur ki, onların birçoğu ali tahsillerini Türkiyede almışlar (H. Cavid, A. Hüseyinzade, A. Sur ve başkaları). Aynı zamanda XX asrın "Usuli Cedid" mektepleri hem derslikleri, hem de tedris üsulları ile Türkiye ve Azerbaycan arasında bir köprüye çevrilmişti. XX asırda hazırlanan birçok almanaklarda türk ve Azerbaycan şairleri bir birinden ayrılmırdı. Meselen, 1919-cu yılda Tebriz metbeesinde çap olunan "Milli Nağmeler"de Mehemed Emin bey, Namık Kemal, M. E. Sabir, A. Hüseyinzade ve başkalarının şiirleri vahid edebiyat nümunesi olarak tegdim olunurdu" (Memmed, 1999: 63).

20. asrın hem gerçekçi, hem de romantik Azerbaycanlı yazarlarının Osmanlı ve Azerbaycan Türkçesi arasında fark görmediğini belirten Tahire Memmed, dil faktörünün edebiyatlar arasındaki etkileşime neden olduğunu da savunmuştur. Tiyatroda millileşme çabasının da her iki halkın edebiyatının tiyatro sahasını bir birine yakınlaştırdığını ve 20. yüzyılın başlarında Türk dünyası birliğinin kültürel hayattaki en güzel göstericilerinden birinin de tiyatro toplulukları olduğunu belirten araştırmacı, Azerbaycan tiyatrosunu Türk tiyatrosundan bağımsız incelemenin imkânsızlığını savunmaktadır. İki tiyatro arasında yakınlıkların konu, olay örgüsü, kahraman, tema ve kullanılan dilde kendini açıkca belli ettiğini Tahire Memmed örneklerle açıklamıştır. Özellikle Hüseyin Cavit'in, N. Nerimanov, A. Hakverdiyev, Cefer Cabbarlı'nın eserlerini Namık Kemal ve A. Hamit'le karşılaştıran araştırmacı, tiyatro eserlerindeki benzerlikleri ortaya koymuştur. Çalışmada Cefer Cabbarlı'nın Türkiye tarihinin konu edildiği "Edirne Fethi" ve "Trablis Müharibesi" eserlerine de değinilmiştir. Nazımla tiyatro eseri yazma çabasının her iki edebiyatta ortaya çıktığına dikkat çeken araştırmacı Azerbaycan ve Türk tiyatrosu ilişkilerinin incelenmesinde eksikliklerin var olduğunu ve konunun derinden araştırılması gerektiğini belirtmiştir.

2. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayında (2009) "19- 20. Yüzyıl Türk Edebiyatının Azerbaycan Edebiyatına Etkisi" bildirisi Doç. Aydan Handan

tarafından sunulmuştur. Araştırmacı Türk kültürünün, Türkçenin ve Türk edebiyatının güzelliğinden ve dünyaya etkisinden bahsettikten sonra, Azerbaycan edebiyatına Türk edebiyatının etkisi üzerinde durmuştur.

"Azeri yazarları birçok Türk yazarlarının etkisi altında da kalmışlardır, fakat kendilerine özgün eserler de yaratmışlardır. Azeri aydınlarının tanıdığı oldukları Türk yazarları arasında Namık Kemal, Ziya Paşa, Recaizzade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit, Rıza Tevfik, Mehmet Emin, Mehmet Akif, Tevfik Fikret, Reşat Nuri, Halide Edip gibi yazarlar bulunmaktadır" (Handan, 2009: 108).

Azerbaycan edebiyatının Türk edebiyatının etkisi altında kalmasının en başlıca nedeni olarak Azerbaycan'da Türk edebiyatının tanınması ve sevilmesi olduğuna dikkat çeken araştırmacı, Türk yazarlarının eserlerinin Azerbaycan'da basılması, müfredatlarda yer alması, Azerbaycan aydınlarının Türk aydınlarıyla tanışması gibi etkileşimi hızlandıran gerçekler üzerinde durmuştur:

"Azeri okuru böylece Türk yazarlarının eserlerini tanımakla beraber dönemin kültür hayatı hakkında bilgi de edinmiş oluyordu. Okurlar, dönemlerinin Türk şiirlerini yalnızca okuyarak değil yazarların şiir hakkındaki düşüncelerini de öğrenerek anlamış oluyorlardı" (Handan, 2009: 109).

Aydan Handan, Namık Kemal ve Tevfik Fikret'in Muhammet Hadi yaratıcılığında yeri, Abbas Sehheth ve Abdullah Şaik üzerinde Tevfik Fikret etkisi, Mirze Elekber Sabir'in Namık Kemal'in "Vatan Şarkısı"na yazdığı nazireleri, Ahmet Cevat'ın Abdülhak Hamit'in etkisiyle yazdığı "Hint Kızı" eseri üzerinde de durmuştur. Abdülhak Hamid'in Hüseyin Cavid'e etkisini anlatan Refik Zeka Handan'ın "Cavit Sanat"ı eserine de gönderme yapan araştırmacı makalesini *"Cavit, Cevat, Müşfik gibi şairlerimiz Türk Romantik edebiyatının yazarlarının eserlerinden ilhamlanarak Azeri edebiyatına bir birinden güzel ve değerli eserler bırakmaya müyesser olmuşlardır. Çeşitli zamanlarda Türk yazarları Azerbaycan'a gelerek kalem dostlarıyla*

buluşmuş, edebi sahadaki gelişimi beraber izlemiş, gelecek planlarını paylaşmışlardır” (Handan, 2009: 111).

Dil ve Edebiyat dergisinin 1997 3 (18) sayısında yer alan “Abbas Zamanov'un Türkiye ile Edebi Bilimsel İlişkileri” makalesi de edebi ilişkiler açısından önemli bir yazıdır. G. Ş. Rızayeva Abbas Zamanov'un Doğu ülkeleriyle bu kadar ilgili olmasının nedenini çocukluktan yaşadığı hayat şartlarına bağlamıştır. Ailevi nedenlerden küçüklükten itibaren yurt dışına giden ve Sovyet döneminde yurtdışına çıkışın zor olduğu yıllarda bile bir şekilde İran, Türkiye, Irak gibi ülkelere sefer etmeyi başaran biri olarak Abbas Zamanov, Azerbaycan şarkiyat araştırmalarında önemli çalışmalara sahip isimlerdendir. Rızayeva, Ali Yavuz Akpınar'ın da Abbas Zamanov'un Türkoloji için verdiği hizmetlerini anlatan yazısından alıntı sunmuştur. Abbas Zamanov'un Erzurum Atatürk üniversitesinde oluşturduğu kütüphane edebi ilişkiler açısından oldukça değerlidir.

Halide Halid İsmayılova'nın "*Meherrem Erkin'in Yaratıcılığında 'Heyderbabaya Salam' Poeması*" makalesi de edebi ilişkiler açısından önemi olan yazılardandır. Güney Azerbaycanlı Mehmed Hüseyin Şehriyar ve onun başyapıtı "*Heyderbabaya Salam*" Türkiye'de de bilinmektedir. Azerbaycan Milli İlimler Akademisinin M. Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsünün yayınladığı Filologiya Meseleleri dergisinin 2008 yılı 8. sayısında çıkan makalede Halide Halid, Prof. Dr. Muharrem Ergin'in Şehriyar'ın "*Heyderbabaya Selam*" eseri ile ilgili yazılarını incelemiştir. Bunun yanı sıra makalede Muharrem Ergin'in hayatı, eserleri, Türk dili ve edebiyatı alanında, Azerbaycan Türkçesinin ve edebiyatının Türkiye'de tanıtılması yolunda verdiği hizmetleri anlatmıştır.

Halide Halid İsmayılova'nın yine Şehriyar'ın yaratıcılığının Türkiye'de araştırılması üzerine yazdığı "*Mehmed Hüseyin Şehriyarın 'Heyderbabaya Selam' Menzumesi Türkiye Edebiyatında*" makalesi Turan Stratejik Araştırmalar Merkezinin dergisi olan Turansam'ın 1. sayısında 2009 yılında yayımlanmıştır. Çağdaş Azerbaycan edebiyatının zirvesi olarak

adlandırdığı Şehriyar'ın Türkiye Cumhuriyetinde ilk defa 1954 yılında "Azerbaycan" dergisinin Eylül-Ekim sayısında "Azerbaycan Şiirinin Yeni Bir Harikası" makalesiyle tanındığına hatırlatma yapan Halide Halid, Şehriyar'la ilgili Türkiye'de 1954 yılından sonra çok sayıda makalelerin yazıldığını ifade ederek, bu yazıların bir kısmıyla ilgili bilgi vermiştir. Özellikle Yavuz Akpınar'ın, Saadet Çağatay'ın, Ali F. Karamanoğlu'nun, Namık Açıkgoz'ün, Dursun Yıldırım'ın Ahmet Bircan Ercilasun'un, Y. Gedikli'nin Şehriyar ve onun "Heyderbabaya Selam" menzumesi ile ilgili yaptıkları çalışmalar üzerinde durmuştur. Yusuf Gedikli'nin ilk baskısı 1990, ikinci baskısı 1995 yılında çıkan ve 1997'de üzerinde düzenlemeler de yapılarak yeniden basılan "Şehriyar ve Bütün Türkçe Eserleri" kitabını Türkiye'de Şehriyar'la ilgili yazılan en doyurucu eser olarak kabul eden Halide Halid, bu kitabı 2007 yılında Azerbaycan Türkçesine uyarlamıştır. Şehriyar, Azerbaycan Türkiye edebi ilişkileri açısından önemli bir isimdir. Çünkü Türkiye'de onun "*Heyderbabaya Selam*" menzumesinin etkisiyle şiirler yazan şairler mevcuttur. Halide Halid makalesinde bu şairler hakkında da bilgi vermiştir: "*Türkiye Cumhuriyetinde bu esere nezire yazan şairlerden Cenani Dökmeçi, Hayrettin Tökdemir, Verdi Kangılcı, Aydın Erol, Ali Korkut Akbaş, Servet Gurcanhan, Tuncer Gülensoy, Nihat Yücel, Mustafa Kayabey, Esed Kabaklı, Emin Güzelsoy, Fırat Kızıltuğ ve başkalarını misal getirmek olur*" (İsmaylova, 2009: 122).

Halide Halid'in yazısında Osman Fikri Sertkaya'nın "*Haydarbabaya Selam Şiirinin Türkiyedeki Akisleri*" makalesine ve araştırmacının Şehriyar'ın eserlerine Türkiye'de yapılan nazireler ile ilgili tespitlere de yer verilmiştir. Osman Fikri Sertkaya'nın bu nazireleri doğrudan doğruya "*Heydarbabaya Selam*" şiirini örnek alıp, aynı şekil ve üslupla Anadolu'nun herhangi bir bölgesini örnek alıp yazılan ve bu şiire cevap olarak Şehriyar'a seslenmek gayesiyle yazılan eserler olarak iki gruba ayırarak incelediğini görüyoruz. Halide Halid'e göre Şehriyar'ı doğruya, özellikle de Türkiye'ye sevdiren neden şairin sade ve tatlı bir Türkçe kullanması, vatanına sevgisi ve sonsuz bağlılığıdır.

Azerbaycan-Türkiye edebi ilişkilerini ele alan eserleri incelediğimizde Azerbaycanlı araştırmacıların bu ilişkilerin tüm siyasi olaylara ve zorluklara rağmen tarihin hiç bir döneminde tümüyle kopmadığı konusunda hemfikir olduklarını görmekteyiz. Bu ilişkiler bazı yıllarda oldukça zayıflamasına rağmen ortak dil ve kültür iki halkın edebiyatının bir birinden tümüyle kopmasına engel olmuştur. İki edebiyat arasında etkileşim hemen her sahada kendini göstermektedir. 16. Yüzyıla kadar Azerbaycan ve Türkiye edebiyatları arasında ilişkilerden çok ortaklıktan bahsetmek mümkündür. Bu tarihten sonrası değerlendirildiğinde ise Azerbaycanlı araştırmacılar da Türkiyeli meslektaşları gibi edebi ilişkilerin en güçlü dönemi olarak 20. Yüzyılın başlarındaki edebiyatı ele almaktalar. Özellikle romantizm akımından olan şairler arasında edebi etkileşim ve muhaceret edebiyatının edebi ilişkilerde oynadığı rol çok sayıda eserin inceleme konusu olmuştur.

2.2. HALK EDEBİYATI VE TASAVVUF

Azerbaycan Edebiyatı ile Türkiye edebiyatı arasındaki ortak ilişkileri belirleyen en önemli yazılar İslamiyetten önceki sözlü ve yazılı edebiyat ile halk edebiyatıdır. Ortak geçmişe sahip olan Türkiye ve Azerbaycan halk edebiyatının hemen her sahasında ortak özelliklere sahiptir. Azerbaycan ve Anadolu Türkçeleri arasında farklılıkların 15. yüzyıldan sonra ortaya çıktığını ve 17. yüzyıldan itibaren sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı daha belirgin olarak hissedildiği bilinmektedir. İslamiyetten önceki edebiyatımızın İslam uygarlığı içindeki biçimi olan halk edebiyatı incelendiğinde Anadolu ve Azerbaycan sahasının ya bir birinden henüz kopmamış ya da bir biriyle güçlü etkileşim içerisinde olduğu görülmektedir. Her iki ülke edebiyatının bir birinden ayrıldığı 17. yüzyıldan sonra bile halk edebiyatları bir birini etkilemeye devam etmişler. Azerbaycan edebiyat araştırmacılarının Türk halk edebiyatı üzerine yaptıkları çalışmalarında da bunu görmekteyiz.

Aydın Abi Aydın, Halide Kuliyeve Kafkazlı, Aygün Yusubova gibi Azerbaycanlı araştırmacıların ortak Türk halkları edebiyatı ve Türkiye halk edebiyatı üzerine değerli çalışmaları vardır. "*Türkiye Edebiyatı Tarihi*" kitabının birinci cildinde Aydın Abi Aydın'ın Türkiye'nin sözlü ve yazılı edebiyatının 18. yüzyılın sonlarına kadar olan dönemini kapsayan araştırmaları yer almaktadır. Bu kitap sayesinde Azerbaycan okurları özellikle Türk halk edebiyatı hakkında kapsamlı şekilde bilgi edine bilirler. Ayrı ayrı dönemlerin kısa tarihçesi, sosyal, siyasi, kültürel ve edebi gelişmeler, önemli şairlerin hayat ve yaratıcılığı hakkında yazıların bulunduğu kitapta Aydın Abi Aydın, mani, türkü, atasözleri ve deyimler, ninniler, bilmece, alışı, karışı (beddua), tekerlemeler, masallar, efsaneler, fıkralar, halk oyunları ve halk hikâyeleri hakkında bilgi verdikten sonra ortak Türk kültürünü yansıtan Oğuz Kağan, Dede Korkut, Köroğlu, Ferhat ve Şirin, Kerem ve Aslı hikâyeleri üzerinde durmuştur. Daha sonra tasavvuf edebiyatı, tekke halk edebiyatı, âşık şiirinin şekil ve biçimlerinden bahsetmiştir. Kitapta Yunus Emre, Öksüz Dede, Karacaoğlu, Âşık Ömer, Gövheri, İbrahim Dertli, Dadaloğlu, Bayburtlu Zihni, Âşık Veysel gibi isimleri anlatan ayrı ayrı yazılar yer almaktadır. Türk Edebiyatı Tarihi kitabının en ilgi çekici taraflarından biri de iki ülkenin ortak halk edebiyatının mani-bayatı, türkü-nağme, ninni-laylay, fıkra-latife, halk hikâyesi-destanlarındaki farklılık ve benzerliklerin yansıtması, önemli isimler arasında edebi ilişkilerin incelenmesidir. Bu eser Azerbaycan ve Türkiye edebiyatında ortak paydaların bulunması açısından önemlidir.

Siracettin Hacı'nın 2003 yılında Bakü'de Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Elyazmalar Enstitüsü tarafından yayınlanan Filologiya Meseleleri dergisinde çıkan "*Türk Edebiyatşünaslığında Eski Türk şiirinin Kaynaklarının Öğrenilmesi*" makalesinde Karahanlı döneminde yazılmış ve Türk İslam kültürünü yansıtan üç önemli eser, Yusuf Balasagunlu'nun "*Kutadgu-Bilig*", Mahmud Kaşgarlı'nın "*Divani-Lügat'it Türk*", Yükneklî Edip Ahmed'in "*Atabetül-Hakaik*" eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Karahanlı döneminde halk şiirinin başlıca olarak Mahmud Kaşgarlı'nın Divani-Lügat'it

Türk eserinde yer tutduğunu belirten Siracettin Hacı, Türk bilim adamı Talat Tekin'in Mahmud Kaşgarlı'nın divanı ile ilgili düşüncelerine yer vermiştir.

Maarife Hacıyeva'nın Azerbaycan-Türkiye edebi ilişkilerini yansıtan makalelerinin de bulunduğu "*Edebi Düşünceler*" kitabında "*Ustadname ve Türk Halk Şiirinde Karşılığı*" yazısını halk edebiyatları arasındaki ortak ve farklı yönleri ortaya koyması açısından önemlidir. Kitapta bulunan Miskin Abdal makalesi aynı zamanda Türkiye'de "*Milli Folklor*" dergisinin 1998 yılının 37. sayısında yayımlanmıştır. Azerbaycan âşık edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Miskin Abdal Türkiye edebiyatında da bilinen ve Alevi Bektaşî düşüncesinde etkisi olan bir şairdir. Bu açıdan da edebi ilişkilerde önemi inkâr edilemez.

Azerbaycan edebiyat araştırmacıları tarafından Azerbaycan sahasına ait kabul edilmesinin yanı sıra Azerbaycan ve Türkiye edebiyatlarının pek de ayrılmadığı döneme ait bir eser olduğundan dolayı Türk halklarının ortak destanı olarak da değerlendirilen Dede Korkut destanı her iki ülke edebiyatında da oldukça değerli görülen bir eserdir. Hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da Dede Korkut'la ilgili çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. Bizim incelediğimiz döneme ait elimizde bulunan biri kitap diğeri makale olan iki eser ise Dede Korkut araştırmaları üzerine yazılmış olması açısından oldukça önemlidir. Bu eserler sayesinde her iki ülkenin araştırmacılarının Dede Korkut destanı konusunda örtüşen ve farklılık gösteren fikirleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Şarkşünaslık Enstitüsü Tarafından 2008 yılında Bakü'de yayımlanan "*Kitabi-Dede Korkud Mövzusu Türk Edebiyatşünaslığında*" kitabını Halide Kuliyeve Kafkazlı hazırlamıştır. Kitapta Türk dilli halkların edebiyat ve kültürlerinin temel eserlerinden sayılan Kitabi-Dede Korkut elyazmaları ve Türkiye'de 1916 yılından itibaren bu eseri inceleyen isimler ve makaleleri hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmacı kitaba önsöz yerine yazdığı "*Kitabi Dede Korkut'un Türkiye'de Araştırılması Tarihinden*" bölümünde Dede Korkut elyazmaları ve destanın Türkiye'de araştırılmasıyla ilgili genel bilgi vermiştir. Halide Kafkazlı on iki hikâyeden ibaret elyazması bulunan Dede

Korkut destanının aslında on üçüncü hikâyesinin varolduğu düşüncesini hem Azerbaycanlı, hem de Türkiyeli araştırmacılar tarafından kabul edildiğini de belirtmiştir. Kitap, E. Ceferoğlu'nun, İbrahim Zeki Burdurlu'nun, Cahit Öztelli'nin, Saim Sakaoğlu'nun, Fahreddin Kırzioğlu'nun, Ceyhun Atuf Kansu'nun, Hikmet Dizdaroğlu'nun, Orhan Şaik Gökyay'ın makalelerinden oluşmaktadır. Toplam 20 makalenin yer aldığı kitabın tanıtımıyla ilgili kapağın iç kısmında yazılan *"Kitabda gösterir ki, 1916-cı ilden sonra Türkiyede bir çox âlimler, o cümlədən Meherrem Ergin, Orxan Şaiq Gökyay, Suad Hizarçı, Adnan Binyazar və başqa ədəbiyyatşünaslar Azərbaycanın bu Milli mədəniyyət abidəsinin elmi tədqiqi ilə məşğul olmuşlar"* cümlesi Azerbaycan'da Dede Korkut'un Türk dilli halkların temel ortak yazılı eseri olduğunun kabullenilmesinin yanı sıra "Azerbaycan halk edebiyatına ait milli bir abidedir" düşüncesinin varolduğunu göstermektedir.

Azerbaycan İlimler Akademisinin Şarkiyat Enstitüsü tarafından yayınlanan Arap, Fars ve Türk Filolojisi ile ilgili yazılmış makalelerden oluşan "Şerg Filologiyası Meseleləri"nin 2005 yılı sayısında Halide Kafkazlı'nın aynı konuda yazılmış *"Türk Edebiyatşünaslığında Kitabı Dede Korkut'un İncelenmesi"* makalesinde de Ergin, Banarlı, Gökyay, P. N. Baratov, Adnan Binyazar gibi Türkiyeli araştırmacıların eserlerinden bahsedilmiştir. Halide Kafkazlı makalesinde Türkiyeli araştırmacıların yanı sıra Azerbaycanlı araştırmacıların da düşüncelerine yer vermiş, ortak edebi değer olan Dede Korkut'la ilgili fikirleri karşılaştırmıştır:

"M. Ergin'in fikrine göre, "Oğuz elleri bugünkü Şimali- Gerbi Anadoludadır. Alimin mülahizelerine göre dastanın serhedlerini degig müeyyen etmək mümkün değildir. Eslinde ise burada tesvir edilen Oğuz elleri ya müasir, ya da gedim adları ile Azərbaycan erazisinde mevcuddurlar" (Kafkazlı, 2005: 457).

Halide Kafkazlı M. Ergin'in ve diğer araştırmacıların Dede Korkut'un Azerbaycan Türkçesinde yazıldığı kanaatinde olduğunu ayrıca vurgulamıştır:

"M. Ergin yazır ki, Gerb Türkçesi erazi cehetten iki grupa - Anadolu ve Azerbaycana ayrılır. XVI- XVII asrdan başlayarak bu erazide yaşayanların dili arasındaki ferg hayli artır. M. Ergin böyle kanaate gelir ki, diller arasındaki farkın başladığı XV asırda yazılmış dastanlar Azerbaycan dilindedir" (Kafkazlı, 2005: 459).

Bu çalışmalar Türkiye ve Azerbaycan Türkleri arasında daha tam anlamıyla lehçe ve kültür farklılıklarının ortaya çıkmadığı dönemin ürünü olan Dede Korkut destanının hem Azerbaycan, hem de Türkiye edebiyatçıları tarafından çok değerli eser olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

Ortak zengin kültüre ve eski bir tarihe sahip olan Türk halklarının edebiyatlarının bağlılığını göstermesi açısından Elman Guliyev'in "*Türk Halkları Edebiyatı*" kitabının öneminden ayrıca bahsetmek gerekir. 2009 yılında Bakü'de yayınlanan kitapta ilk defa geniş şekilde Türk Halkları edebiyatının gelişim aşamaları ve ayrı ayrı önemli isimlerin hayat ve yaratıcılıkları incelenmiştir. Prof. Dr. Elman Guliyev Türkiye, Özbek, Türkmen, Kazak, Kırım-Tatar, Kırgız edebiyatlarının dönemlerini, aşamalarını ve edebi şahsiyetlerin yaratıcılıklarını incelerken konuya ortak milli düşünce açısından yaklaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan büyükelçisi Hulusi Kılıç kitabın Türk Dünyası için önemini vurgulayarak "*Eserle tanışlık okuyucuda umumtürk yazılı abideleri, Türk dünyasının en büyük edebi simaları olan C. Rumi, Y. Emre, A. Hamid, T. Fikret, N. Kemal, Z. Göyalp, R.N. Güntekin, A. Nevai, M. Şeyhzade, M. Faragi, A. Kunanbayev, İ. Kaspıralı, O. Süleymanov, Ç. Aytmatov, ve.s. sanatkarların hayat ve yaradıcılığı hakkında kompleks tesevvür yaradır, geniş manada Türk manevi değerleri, edebi-bedii zövk ve tefekkür tarzının üstünlüklerini nümayiş etdirir.*" (Guliyev, 2009: 8) diye belirtmiştir.

Elman Guliyev Sovyetler Birliği döneminde Türk halkları edebiyatına milli bakış açısıyla yaklaşılmadığından tarihsel ve kültürel bağların, ortak değerlerin gölgede bırakıldığına dikkat çekmiş, bu eksikliği gidermek için

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yapılan çalışmalara değinmiştir. Kitapta Türk halk edebiyatının önemli ismi Yunus Emre'nin hayat ve yaratıcılığına yer verilmiştir. Yunus Emre Azerbaycan edeyatı ile Türkiye edebiyatı arasındaki ilişkilerin en kopuk olduğu dönemde bile köprü oluşturan isimlerdendir. "Türk dünyasını Yunus Emre ve Fuzuliler birleştirecek." diyen ağdaş Azerbaycan şairi Bahtiyar Vahapzâde'nin Yunus Emre'ye ithaf ettiği şiirinde şaire olan sevgisini dile getirmiştir. Yunus Emre özellikle son yıllarda Türk dünyasının ortak sesi olarak görülmeye başlamıştır. şairin kullandığı güzel Türkçe, Türk kültüründen gelen, Türk ruhunu yansıtan felsefesi ve Türk dünyasında yaptığı sehayetleri şairin Azerbaycan'da da bu kadar çok bilinmesinin ve sevilmesinin nedenleridir. Hatta bazı kesin olmayan kaynaklara göre Azerbaycan'ın Gah bölgesinde yaşadığı rivayet edilen Taptuk Emre Yunus Emre'yi yetiştirmiştir. Azerbaycanlı edebiyat araştırmacılarının şairin sanatının ve düşüncelerini inceleyen eserlerine baktığımızda da Yunus Emre sevgisini hissetmek mümkündür. Özellikle Azerbaycan'da bağımsızlık elde edildikten, yani 1990 yılından sonra Yunus Emre daha sık ele alınmaya başlamıştır. Bu eserlerden biri olan Azerbaycan Elmler Akademiyasının Haberleri Edebiyat Dil ve İncesenet Serisi'nin 1991 yılında yayınlanmış 3- 4. sayısında çıkan "Yunus Emre Hakkında Düşünceler" makalesinde Bekir Nebiyev edebiyatta ve sanatta tasavvuf düşüncelerinin ortaya çıkması, yayılması ve gelişmesi ile ilgili bilgi vermiş ve Yunus Emre'nin Türk tasavvuf edebiyatında yeri, eserlerinde yansıttığı duygu ve düşünceleri üzerinde durmuştur. Araştırmacı şairin halk arasında geniş yayılması ve sevilmesi nedenlerini de ortaya koymaya çalışmıştır. Yunus Emre'nin "Selam Olsun", "Olur", "Dağlar" gibi şiirlerini incelemiştir. Yunus Emre'nin sadece Türkiye değil tüm Türk dünyası, özellikle de Azerbaycan edebiyatı için önemine değinen araştırmacı,

"Ancak onu hususi geyd etmek vacibdir ki, Y. İmrenin en yaşı eserleri Türk-Azerbaycan edebi dilinin m'czesini eks etdirir. Bu me'nada şairin yubleyi hem de ele edebi dilimizin bayramı, onun yaşaralığının parlak tentenesidir."(Nebiyev, 1991: 11) diyerek şairin yaşadığı dönem Anadolu ve

Azerbaycan lehçelerinin pek de ayrılmadığını hatırlatmaktadır. Belki de büyük Türk şairinin Azerbaycan Türkçesine yakınlık gösteren lehçeyi kullanması, Azerbaycanlı araştırmacıların daha fazla ilgisini çekmesine ve Yunus Emre'nin şiirlerinde kullandığı dil üzerine çok sayıda çalışma yapmalarına neden olmuştur.

Bu tarz araştırmalardan biri de Bakü'de yayınlanan "Dil ve Edebiyat" dergisinin 1998 yılı 1(19.) sayısında çıkan "*Yunus Emre Poetik Dilinin Bazı Hususiyetleri*" makalesinde Aliyeva G.Y. Türk bilimadamlarının 13. yüzyılı Yunus Emre yüzyılı adlandırmakta haklı bulmuş ve haklı bulma nedenlerini açıklayarak şairin Türk dili ve edebiyatındaki öneminden bahsetmiştir. Makalede Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde sosyal ve siyasi ortam, kullanılan Türkçe hakkında bilgi verildikten sonra şairin kullandığı dilin özellikleri incelenmiştir. Yunus Emre'nin alınma kelimeler kullansa da bu kelimeleri Türkçeleştirdiğini sunduğu örneklerle ortaya koyan araştırmacı, Fuzuli ile Yunus Emre'de benzer dil olayına rastlandığını savunmuştur. Aliyeva da, Yunus Emre'nin kullandığı Türkçenin Azerbaycan Türkçesine yakın olduğuna da dikkat çekmiştir.

Rüfet Rüstemov'un Filologiya Meseleleri 2011 yılı 1. sayısında yayınlanan "Yunus Emre Divanının Lingvistik Hususiyetleri" makalesi ve A. İbrahimova'nın 2011 yılında Elm ve Tehsil yayınevinde yayınlanan "*Yunus Emre Divanının Lİngvistik Hususiyetleri*" kitabı da şairin şiir dilini incelemeye yönelik çalışmalardır.

Azerbaycan'da bu kadar çok bilinen ve sevilen Yunus Emre'nin şiirleri Sovyetler döneminden sonra defalarca toplu halde veya diğer şairlerin şiirleriyle birlikte kitap veya dergilerde yayınlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin son yıllarında yani Glasnost ve Perestroyka yıllarında Yunus Emre yaratıcılığı ilgi görmeye başladı. 1980 yılında Gençlik neşriyatında basılmış "Türk Halk Şiirinden Seçmeler" kitabı 13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar halk edebiyatının Yunus Emre'den Âşık Veysel'e kadar önemli isimlerinin şiirlerinin farklı türlerini bir araya toplanması açısından önemlidir.

1982 yılında Bakü'de Yazıcı yayınevinde basılan "İki Zirve" kitabı Yunus Emre ve Âşık Veysel şiirlerinden ibarettir. Kitabı yayına Memmed Aslan hazırlamış, Bahtiyar Vahabzade ise "*İki Zirve Karşısında Düşünceler*" isimli önsözü yazmıştır. Önce Yunus Emre felsefesi, şiiri hakkında düşüncelerine yer veren Bahtiyar Vahabzade, Yunus Emre'den 700 yıl sonra yaşayan Âşık Veysel'i dünyanın yeni Yunus'u diye tanımlamaktadır. Onun Türk Halk şiirinin iki zirvesi diye adlandırdığı şairlerin şiirleri kitabın iki ayrı kısmında verilmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan ve Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonra ortak Türk edebiyatı ve kültürü bilinciyle birlikte Azerbaycan'da Yunus Emre'ye ve sanatına ilgi daha da artmıştır.

1992 yılında Bakü'de Yazıcı yayınevinde büyük Türk şairi Yunus Emre'nin 750. yıldönümüne adanan Yunus Emre'nin "Güldeste" kitabı basılmıştır. Kitabın redaktörü Azerbaycan şairi Zelimhan Yakup, Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine uyarlayan ise Müzeffer Şükür Mechul'dur. "Yayınevinden" başlıklı kısa yazıda bu şiirler toplusunun Azerbaycan'da ilk defa basıldığı ve genel olarak uzun yıllar süren siyasi sosyal nedenler yüzünden Yunus Emre'nin Azerbaycan okuru tarafından fazla bilinmemesi ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu kitap aynı eserin 1990 Ankara yayınına uygun şekilde basılmıştır.

"Yunus Emre Eserleri" kitabı ise Önder Neşriyatı'nda 2004 yılında basılmıştır. Bu kitap Yunus Emre eserlerinin en eski nüshası sayılan Fatih nüshasına göre hazırlanmıştır. Gölpınarlı tarafından 1965 yılında hazırlanmış İstanbul ve Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş tarafından hazırlanmış 1989 yılı Ankara baskıları kullanılmıştır. Celal Beydili kitaba önsöz yerine yazdığı "Halk didarın gören şair" başlıklı yazısında Yunus Emre şiirinin felsefesini incelemiştir. Önsözde daha önce ele aldığımız Güldeste kitabına da değinilmiştir.

"Türk Eli" dergisinin 2008 yılı Temmuz sayısında Yunus Emre'nin "Bir Kez Gönül Yıktın ise" ve "Geldi Geçti Ömrüm Benim" şiirleri yayımlanmıştır (

Bunun yanı sıra Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun "Uyan Ey Türk Uyan" şiiri de derginin aynı sayısında yer almaktadır).

Türk halklarının özellikle de Türkiye ve Azerbaycan Türklerinin kültür varlığının büyük bölümünü oluşturan âşıklık geleneği edebi ilişkileri belirleyen en önemli unsurdur. Âşıkların ünleri ve şiirleri mesafeleri çok hızlı aşarak tüm Türk dünyası coğrafyasında bilinmelerine ve sevimelerine neden oluyordu. Âşıklar temiz Türkçeyle kültürü ve geleneği yansıttıklarından dolayı kolay şekilde kabullenilmiş ve halkı etkilemeyi başarmışlar. Âşıkların şiirlerini dinlerken kime ait olduğunu ve Anadolu mu, Azerbaycan sahası mı olduğunu ayırt etmek zordur. Türkiye'de olduğu kadar Azerbaycan'da da şiirleri bilinen ve sevilen, ilgi duyulan, Azerbaycan âşık sanatını etkilemesi açısından özellikle önemli olan âşıklardan biri de Karacaoğlu'dır. Azerbaycan edebiyat araştırmacıları Karacaoğlu'nu daha çok Azerbaycan edebiyatı ile ilişkisi açısından ele almışlardır.

Karacaoğlu'nun "*Aramızda Karlı Dağlar Dayanıp*" adlı Şiirler kitabında da bu ilişkiye değinilmiştir. 1991 yılında Yazıcı yayınevinde basılan kitabı İsmayıl Ömeroğlu ve Gara Namazov birlikte hazırlamış ve önsözünü yazmışlar. Önsözde Karacaoğlu'nun hayatı, sanatıyla ilgili bilgi verilmiştir. Karacaoğlu'nun Azerbaycan'la olan ilişkisi veya Azerbaycan'da ne kadar tanındığının tespit edildiği önsözde "*Azerbaycan Karacaoğlu'nun ikinci vatanıdır, onu da belirtelim ki, şairin Gedebe'den (Azerbaycan'da il adı) olması, Göyçe'de yaşaması ile ilgili rivayetler de mevcuttur. Onun şarkıları sık sık okunur, meclislerde adı sık sık anılır. Kerem, Sarı Âşık, Köroğlu, Garip ve Gurbani'nin etkisi Karacaoğlu'da duyulduğu gibi 17. yüzyılın ve sonraki âşık şiirinde, Âşık Ali, Âşık Musa, Âşık Elesker, Şemşir ve başka sanatçıların yaratıcılığında Karacaoğlu'nun nefesi açıkça duyulmaktadır. Hatta bu sanatçıların eserlerinde araştırma gerektiren mısralara rastlanmaktadır.*"(Ömeroğlu; Namazov, 1991: 6) diye belirtilmiş, Kerem'in şiirleri ile Karacaoğlu şiirleri arasında benzerliğin tespiti için örnek sunulmuştur. Önsözde Azerbaycan'da Karacaoğlu araştırmaları ve bilinen eserleriyle ilgili bilgi yer almaktadır.

Yılda 4 sayı olarak yayınlanan ve folklor dergisi olan Dede Korkud Elmi Edebi Toplusu'nda Türkiye folkloruna da sık sık yer verilmektedir. 1 (30) 2009 sayısında yayımlanan Maşallah Hudubeyli'nin "Karacaoğlan Dünyası" yazısı edebi ilişkileri ortaya koyması açısından önemlidir. Maşallah Hudubeyli makalesine Karacaoğlan'ın Azerbaycan'da ne kadar sevildiği ve tanındığını anlatan cümleler başlamıştır.

"Karacaoğlan öz diyarı Doğu Anadolu'da ne kadar seviliyorsa, Azerbaycan diyarında da bir o kadar seviliyor. Bu bakımdan âşık-şairin yaratıcılığını inceleyip onu vaktiyle bizim okurlara ulaştıran İsmayıl Ömeroğlu ve Kara Namazov gibi bilimadamlarımızın bu büyük sanatçının yolunda çektikleri zahmet özellikle kayda deyerdir" (Hudubeyli, 2009: 57).

Makalede araştırmacının anlattığı yaşanmış bir hikâyeden Karacaoğlan'ın isminin pek bilinmeden bile şiirlerinin Azerbaycan'da ne kadar benimsenildiğine şahit olmaktayız:

"Heyranlık içinde kalan gözlerden, gönüllerden suallar yağdırdı.

-Ne güzel sözlerdi, kiminkidir göresen?

-Belki, Âşık Elesgerindir...

-Yok, Elesgerin değil, Âşık Alınındır...

-Ya da Molla Penah Vagifindi? Dil onunkine benzeyir.

Aslında ise şer adı çekilen âşık ve şairlerin hiç birinin deyildi. Bununla bele bu gözel sözlerin asıl müellifi heç yada da düşmüdü. Bunun esasen iki sebebi vardı. Evvela, yanlıslık yüzünden şifahi edebiyatımızda illerle bir sanatkar şe'rinin başkasının adına çıkılması, ikincide sanat meydanına geldiği günden öz orjinal nefesi, zengin yaratıcılığı ile çoklarına örnek olan ulu bir sanatkar hakkında el-obamızda çoklarının geniş melumatı olmaması" (Hudubeyli, 2009: 57).

Araştırmacı Karacaoğlan şiirlerinde aşkın anlatımını Azerbaycan şairi Vagif'le, halk hikmetlerinin kullanımını ve redif kafiyelerini Âşık Elesger'le, kederden iyimserliğe geçişini Âşık Alı'yla karşılaştırmıştır.

"Aşk varlığına hâkim kesilende, mehebbeti ömründen uca tutulanda Karacaoğlan Vagife benzeyir. Halk hikmetlerinin poetik duyumlarını goşgularında redif kafiyelelere dönderende Elesgerle goşalaşır. Kederin mukabilinde sabahın nikbin duygularına boylananda ise Âşık Alıynan ses-sese verir. Butun bunların mukabilinde ise mühim bir amil dayanır. Eger Karacaoğlan bu sanatkârların her birinden neçe asır evvel yaşamışdırsa, bes bu benzerlik ne ile bağlıdır? Onların yaratıcılığına dikkatle nezer yetirende sualın son cavabı özlüyünde aydınalşır. Bu kudretli âşık şairin özünden sonra gelen Türk yaratıcılarına, o cümleden de Azerbaycan âşık deyimlerine güçlü te'siri olmuştur"(Hudubeyli, 2009: 59).

Makalede Azerbaycan halk hikâyelerinde anlatılan Karacaoğlan karakteri üzerinde de durmuştur.

"Hatta dastanlarımızda da Karacaoğlan suretine rast gelirik. Folklorşünas R. Rüstəmzadenin 1974-cü ilde Tovuz rayonunun Alakol kendinde Mesim Mesimeliyevden yazıya aldığı "Mahmud-Nigar" dastanında Karacaoğlan bağban kimi iştirak edir..." Beleklik de, dastanlarımızda bir tarafdən Karacaoğlanın öz sureti, bir yandan da onların düzülüb-goşulmasında te'siri özünü göstermiştir"(Hudubeyli, 2009: 62).

Burada sözü geçen, bir köyde yaşlı bir kadının anlatımıyla kaleme alındığı belirtilen "Mahmut ve Nigar" hikâyesine Anadolu halk edebiyatında da karşılaşmaktayız. Bu da tarihte ortak edebiyata sahip olduğumuzun daha bir kanıtıdır.

1985 yılında Elm yayınevinde Halide Kuliyeva'nın Karacaoğlan'ın hayat ve yaratıcılığını anlatan kitabı yayınlanmıştır. Bu kitap Azerbaycan'da Karacaoğlan'la ilgili şimdiye kadar yayımlanmış tek kitaptır. Maalesef bağımsızlık yıllarında aşkın hayatı ve sanatı gerektiği gibi ilgi görmemiştir.

Halide Kuliyeva Kafkazlı Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da Türk Halk edebiyatı araştırmalarına devam etmiştir. Özellikle Âşık edebiyatını sık sık ele almıştır. "19. yüzyıl Türk Âşık Edebiyatı" makalesi de araştırmacının

önemli eserlerindendir. Makalede ilk önce âşık edebiyatı ile ilgili bilgi verdikten sonra sazın âşıklar için önemine değinen Halide Kafkazlı, 17. Yüzyıldan itibaren âşıkların teşkilatlandıklarına, var olduklarını daha fazla fark ettirdiklerine dikkat çeker. Dönemin semai kahvelerini anlatan araştırmacı 19. Yüzyılda divan edebiyatına eğilen ve Fuzuli'nin etkisinde yazan âşıkların var olduğundan bahseder. Halide Kuliyeve aruz kullanmayan, taklide yönelmeyen ve halk zevkine yakın olan âşıkların üzerinde durur. Önce Dadaloğlu'nun Türk Âşık edebiyatındaki önemini anlatır. Dadaloğlu'nun yaşadığı dönemin sosyal ve siyasi ortamı, Türkmen göçebelerinin sorunlarının şairin şiirlerine olan etkisine dikkat çeker. Daha sonra Erzurumlu Emrah hakkında yazılan eserlerle ilgili bilgi veren araştırmacı şairin aruzda söylediği şiirleri eleştirir.

Azerbaycan Milli Elmler Akademiyasının Haberleri Edebiyat Dil ve İncesenet Serisi 2001 N1-2 sayısında Halide Guliyeva - Kafkazlı'nın "İstiklal Savaşının Yeni Türk Âşık Şiirinde Yansıması" makalesi yayımlanmıştır. Makalede Âşık Halil Karabulut, Âşık Feymani, Âşık Abdolvahab ve başkalarının istiklal savaşına eserleriyle verdikleri destekten bahseden araştırmacı her üç aşığın hayatı ve şiirleri ile ilgili bilgi vermiştir. Makalede âşıkların İstiklal Savaşına adanmış şiirlerinin toplanıp yayınlanmasında büyük hizmetleri olan Nail Tan'ın fikirlerine de yer verilmiştir. Halide Kafkazlı makalesini:

"Atatürk 1923-cü il martın 16-sında Adanadaki bir çıkışında demişdi ki, "senetsiz kalan bir milletin damarlarından biri kırılmış kimi olur. Şair insanlarda ince, yüksek, derin ve necib duyguları en ziyade duya bilen ve duyura bilen şahıslara deyilir." Bu gün tam inamla demek olur ki, zengin keçmişe malik Türk halk edebiyatının temsilcileri Karacaoğlu, Dadaloğlu enenelerini yaşadan müasir dövrün âşıkları da mehz bele saz şairlerindendir."(Kafkazlı, 2001: 140) cümleleriyle bitirmiştir. Bu makale Azerbaycan'da pek de bilinmeyen son dönem âşıkları ile ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir.

"Şerg Filologiyası Meseleleri"nin 2007 sayısının Türk Filolojisi bölümünde yer alan Halide Guliyeva "Âşık Canımoğlu Yaratıcılığı Hakkında" makalesinde 1942 yılında Erzurumda'da doğan Âşık Canımoğlu'nun hayatı hakkında kısa bilgi vererek şairin şiirlerini tema, dil ve üslup açısından incelemiştir.

"Şerg Filologiyası Meseleleri"nde yayımlanan Halide Guliyeva-Gazfazlı'nın "Benzersiz Âşık- Âşık Halil Karabulut" makalesinde araştırmacı, aşığın hayatı, şiirleri ve onu diğerlerinden farklı kılan özellikleri ele almıştır.

Halide Kuliyeve Kafkazlının "Türk Âşık Edebiyatının İnkişafı Tarihinden" makalesi Şerg Filologiyası Meselelerinin 4. sayısında 2009 yılında yayımlanmıştır. Makalede Halide Kuliyeve Türk Âşık edebiyatının genel gelişim tarihinden bahsetmiştir.

Dede Korkut Dergisi 3 (4) Bakü 2002 sayısında Anadolu Folklorundan örnekler adıyla Feryadi, Tanrıku, Günay Yıldız gibi Azerbaycan'da çok da bilinmeyen âşıkların atışmasına yer vermişler. Daha önce de belirttiğimiz gibi Dede Korkut dergisinin Azerbaycan'da Türk halk edebiyatının tanıtılmasında rolü büyüktür.

Âşık edebiyatının yanı sıra Türk tasavvuf edebiyatı ve düşüncesi Azerbaycanlı araştırmacıların ilgi odağındadır. Bu konuda yazılan makalelerden ilk değerlendirdiğimiz Şerg Filologiyası Meseleleri dergisinin 2005 yılı sayısında çıkan ve Aygün Yusubova'nın kaleme aldığı "Türk Edebiyatında Tasavvuf Cereyanı" makalesidir. Makalede araştırmacı önce tasavvuf kavramını açıklamıştır. Daha sonra Türk edebiyatından tasavvuf anlayışının yer aldığı şiirlerden örnekler sunmuş ve özellikle Yunus Emre şiirleri üzerinde durmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazirliği (Eğitim Bakanlığı) Azerbaycan Devlet Pedogoji Üniversitesi tarafından 2010 yılında basılan "Cefer Handan ve Edebiyatşünaslık Meseleleri" makaleler toplamında yer alan "*Ahmet Yesevi Yaratıcılığı ve Yesevilik Tarikati*" yazısını Ayten

Abbasova kaleme almıştır. Ahmet Yesevi'nin hayatının anlatımıyla başladığı makalesinde Ayten Abbasova, şairin yaşadığı dönemi de değerlendirmiştir. *"Türkler arasında İslamın tebliğinde en önemli vasıtalarından biri terigetlerdir. İlk teriget kurucusu ise Hoca Ahmet Yesevi olmuştur."* diye belirten araştırmacı, Yesevilik tarikatı, Ahmet Yesevi'nin "Divani Hikmet" ve "Farkname" eserleri üzerinde durarak eserleri ölçü ve içerik açısından incelemiştir. Yesevi'ye göre şariat, tarikat, marifet, hakikat kavramlarının ne anlama geldiğini açıklamıştır.

Cabbar Celil Beydili'nin "Orta Asır Türk Medeniyetinde Bektaşiliğin Yeri" makalesi "Şerg Filologiyası Meseleleri"nde yer almaktadır. Makalede araştırmacı Türk kültürünün zenginliğinin anlatımından başlayarak tasavvuf kavramını açıklamaya kadar gitmiş, Bektaşilik ve Türk edebiyatındaki yeri üzerinde durmuştur. Araştırmacı Bektaşilikte şamanizm izlerini ve eski Türk geleneklerinin etkisini incelemiştir: *"Bektaşilikde Kadim Türk düşüncesinden gelen ayin ve merasimler de dikkati çekmektedir. Bektaşî tarikatında "Ayni cem" adlanan merasimin strukturuna dikkat yetirdikde kadim Türklerdeki "Şölen"le üst-üste düşen amiller de dikkati celb etmektedir"* (Beydili, 2007: 485).

Cabbar Celil Beydili Bektaşiliğin önemli isimlerinin eserlerinden örnekler sunmuştur ve Abdal Musa, Güvenç Abdal, Gaygısız Abdal, Hasan Dede, Kul Hüseyin, Derin Abdal, Kul Nesimi gibi şairlerin eserlerinin Türk edebiyatında önemli yer tuttuğuna dikkat çekmiştir. Araştırmacı, orta asırlardaki Türk kültür ve felsefi düşünce sisteminden ortak şekilde bahsetmiştir:

"Türk mütefekkirleri ona göre dikkat merkezinde durmuşlar ki, beşeriyete yeni ideyalar getirmiş bununla da orta asır cemiyetinde yeni ovgat yaratmışlar. Ahmed Yesevi, Celaleddin Rumi, İmameddin Nesimi, Fezlullah Neimi, Hacı Veli Bektaş ve b. Orta asır Türk medeniyetinin zenginleşmesine revac vermişler. Belli olduğu kimi X-yüzyıla kadar Türk medeniyeti daha çok milli çerçivede faaliyet gösterse de sonraki dövürlerde

İslamın Türk dünyasına dahil olması ile mezmun ve forma etibarile yeni değerler elde etdi. Türk medeniyetine İslam elementleri geldi"(Beydili, 2007: 476).

Araştırmacı Bektaşî edebiyatının türk kültüründeki eşsiz öneminden bahsederken Hacı Veli Bektaş'ın hayatıyla ilgili yazılmış nesir eseri olan Vilayetname'ye de değinmeden geçemediğini belirtmiş ve bu eserle ilgili bilgilere de yer vermiştir. Bu makale, Türk halklarının kültür ve edebiyatındaki ortak paydaları bulmaya yardımcı olmaktadır.

Tasavvuf edebiyatını inceleyen eserlerden biri de Aygün Yusubova'nın "*Halvetilik Tarikatı ve Şemseddin Sivasî*" makalesidir. Makalesinde ("Şerg Filologiyası Meseleleri") Aygün Yusubova önce tasavvuf ve tarikat kavramlarını açıklamış, "halvet" kelimesinin anlamını irdelenmiştir. Halvetilik tarikatının tarihi gelişim sürecinden bahseden araştırmacı Şemseddin Sivasî'nin tarikat için yaptığı hizmetlerini, hayatı ve eserlerini ele almıştır.

Edebiyatta tasavvuf konusu divan edebiyatını da etkilediğinden Azerbaycanlı araştırmacılar divan edebiyatı temsilcilerinin de eserlerinde işlenen tasavvuf konusunu da incelemişler.

Samire Aliyeva'nın "Şeref Hanımın Yaratıcılığında Tasavvuf ve Tarikatlar" makalesinde genel olarak tasavvuf ve tarikatlarla ilgili kısa bilgilerle karşılaşmaktayız. Araştırmacı, 19. yüzyılın sufi şairlerinden biri olan Şeref Hanım'ın hayatı ve eserleri üzerinde durmuştur. Şairin dini konuda yazdığı şiirlerini incelemiş, şiirlerden örnekler sunmuştur.

Azerbaycan Şergşünaslığı Elmi Kütlevi Jurnal'ının (Azerbaycan Şarkiyatı Bilimsel Toplumsal Dergi) 2009 yılı 1. sayısında çıkan "Âşık Paşa'nın Küçük Hacimli Mesnevileri" makalesinde Nüşabe Araslı, Âşık Paşa'nın dini ve tasavvufi konularda yazdığı mesnevileri incelemiştir. Özellikle Farkname, Vesfi Hal gibi mesneviler üzerinde duran Nüşabe Araslı

Âşık Paşa'nın Türk mesnevi şiirinin ilk örneği olan "Hikâye" eserini de incelemiştir.

2009 yılında Maarife Hacıyeva'nın Bakü'de Nurlan yayınevinde "Folklor ve Tasavvuf Edebiyatı " sözlüğü ve "Türk Âşık Edebiyatı" eserleri yayınlanmıştır.

1990'dan sonra Azerbaycan'da Türk halk edebiyatı ile ilgili yayınlanan eserleri de inceleyerek 16. yüzyılın sonuna kadar farklı bir Azerbaycan ve farklı bir Anadolu sahası edebiyatından söz etmenin mümkün olmadığına bir daha emin olunmuştur. Divan edebiyatından farklı olarak halk edebiyatının ve âşık edebiyatının ortak unsurları 20. yüzyıla kadar korunmuştur. Azerbaycan'da bu durum Sovyetler Birliği döneminde uzun yıllar unutturulmaya çalışılsa da, "Perestroyka i Glastnost" döneminden itibaren yazılan makale ve kitaplarda bilimsel olarak ortaya konulmaya başlanmıştır. 1990'dan sonra ise ortak Türk halk edebiyatı bilinci daha da güçlendirilmiştir.

Eserlerde tasavvuf felsefesi, kültürü ve edebiyatı ile ilgili değerlendirmelerde tasavvuf düşüncesinin genel özellikleri üzerinde durulduktan sonra özellikle Ahmet Yesevi, Yesevilik, Bektaşilik ve diğer tasavvuf kolları ele alınmıştır. Bu tasavvuf kollarının Azerbaycan edebiyatını etkilediği ve ortak değerlerin olduğu kabul edilmektedir.

1990'dan sonra Âşık edebiyatı ve Türk tasavvuf düşüncesi ilgili çok sayıda araştırma yapılsa da sözlü halk edebiyatı araştırmalarında eksiklikler vardır. Masal, atasözü, bulmaca, ninni gibi Türk halk edebiyatı türlerinde ortak unsurlarla ilgili Türkiyeli araştırmacıların düşünceleri ele alınmıştır. Azerbaycanlı araştırmacılar bu konuda daha fazla ortak çalışmalar yaparak değerli sonuçlar elde edebilirler.

2.3. DİVAN EDEBİYATI

Azerbaycan'da klasik edebiyat terimiyle tanımlanan Divan edebiyatı Türkiye'de incelendiği zaman Türk dünyasının ortak edebiyatı olarak ele alınır. Bu nedenle Azerbaycan sahasına ait Nizami, Fuzuli, Nesimi gibi isimlerle ilgili çoğu zaman Türk divan edebiyatından ayrı tutulmadan bahsedilir. Aynı durum Azerbaycan edebiyatında söz konusu değildir. Ancak Türk divan edebiyatını inceleyen Azerbaycanlı Türkologlar her iki sahanın şairleri arasındaki edebi etkileşimi ve ilişkileri göz ardı etmemekteler.

Bu çerçevede değerlendirdiğimiz eserlerden ilki Ayten Aydıncızı'nın Bakü Devlet Üniversitesinin yayınevinde 1999 ve 2003 yılında basılmış "*UmumTürk Menbaşūnaslığı*" eseridir. Araştırmacı ortak Türk yazılı kaynaklarından başlayarak divan edebiyatına kadar gitmiştir. İlk önce Orhun Yenisey yazıtları ve eski Uygur yazıtlarından bahseden Ayten Aydıncızı daha sonra Yusuf has Hacib'in *Kutadgu-Bilig* eserinden, Yunus Emre'nin Divanından ve Kaygusuz Abdal'dan bahis etmiştir. Bu eserin konumuz açısından önemli olan kısmı "Nef'i" bölümüdür. Bu bölümde XVII. yüzyıl divan şairi olan Nefi'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Fuzuli adına Elyazmaları enstitüsünde çok sayıda Türk Divan edebiyatı eserlerinin elyazmaları bulunmaktadır. Bu eserlerden biri de XIV-XV. Yüzyıllarda yaşamış Osmanlı şairi Süleyman Çelebi Bursalı'nın "*Vesiletü'n-Necat*" eseridir. "*Vesiletü'n-Necat*"ın Azerbaycan'da çok sayıda nüshalarının bulunması zamanında bu eserin iyi bilindiğini kanıtlamaktadır. Ancak 2006 yılında Lamiye Süleymanova'nın yayınlamış olduğu "*Süleyman Çelebi Bursalı'nın 'Vesiletü'n-Necat' Eserinin Tekstoloji Tetkiki ve Elmi Tenkidi Metni*" eseri dışında bu konu Azerbaycan'da araştırılmamıştır denilebilir. Eser Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Muhammet Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsü tarafından 2006 yılında Bakü'de yayınlanmıştır. Kitap giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından ibarettir. Birinci bölüm Türk edebiyatında mevlit ve mevlit merasimlerinden, Türklerin dünya görüşünde İslamla gelen

değişiklikler ve bunun edebiyata yansması, Kuran-i Şerif, Muhammet (s.a.s) peygamberle bağlı eserlerin ortaya çıkması, “Kasidei-Bürde”, Ahmet Yesevi, Yunus Emre ve Süleyman Çelebi’nin “Vesiletü’n-Necat”ından bahsedilmiştir. Daha sonra Süleyman Çelebi Bursalı’nın yaşadığı ortam, dönemin sosyal-siyasi koşulları incelenmiş ve “Vesiletü’n-Necat” eseri bu açıdan değerlendirilmiştir. Lamiye Süleymanova, Süleyman Çelebi ve “Vesiletü’n-Necat” hakkında bilgi içeren kaynakları da değerlendirmiştir. Araştırmacı bu eserin Hz. Muhammet’in diğer peygamberlerden üstün olduğunu belirtmek amacıyla yazıldığı düşüncesindedir. Araştırmada eserin dili ve üslubu da incelenmiştir. İkinci bölüm Süleyman Çelebi Bursalı’nın “Vesiletü’n-Necat”ının ve onun etkisiyle yazılmış diğer mevlitlerin elyazmalarının bilimsel olarak incelenmesinden ibarettir. Kitapta eserin kırk yedi elyazmasının bilimsel paleografik tasvirleri yer almaktadır. Lamiye Süleymanova’nın bu eseri Azerbaycan edebiyat sahasındaki önemli eksikliği gidermesi ve Azerbaycan okurlarını Süleyman Çelebi ve mevlitler konusunda bilgilendirmesi açısından önemlidir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiyeli araştırmacılar tarafından Türk divan edebiyatından ayrı tutulmadan bahsedilen, ya da Türk divan edebiyatının Azerbaycan sahasına ait edilen Fuzuli, Azerbaycanlı araştırmacılar için Azerbaycan klasik edebiyatının en önemli temsilcisidir. Aydın Abi Aydın’ın “Fuzuli ve Türkiye Poeziyası” kitabında da aynı durumla karşı karşıyayız. Azerbaycan ve Türkiye edebiyatı arasındaki etkileşimin incelenmesi açısından önemli olduğu kadar Türk divan edebiyatının Azerbaycan’da tanıtılması için de önemli olan kitap Bakü’de Ozan yayınevinde 2002 yılında basılmıştır. Aydın Abi Aydın diğer Azerbaycanlı araştırmacılar gibi Fuzuli’yi Azerbaycan sahasından bir şair olarak ele almış onun Türk edebiyatına etkisini incelemiştir. Araştırmacının bu eserinden önce Fuzuli ve Türkiye edebiyatının karşılıklı etkileşimi ile ilgili Azerbaycan’da geniş araştırma yapılmamıştır. Daha önce sadece M. Guluzade’nin “Fuzuli Lirikası” kitabında bu konuya değinilmiş, Fuzuli’nin Hayali, Nefi, Bagi, Nedim, Şeyh Galib gibi şairlere etkilerinden

bahsedilmiştir. Aydın Abi Aydın'a göre Fuzuli'nin etkisini bununla sınırlandırmakla yetinmek yanlışır. Çünkü şair sadece klasik edebiyatı değil, halk edebiyatını, çağdaş şiiri, hatta mizah, nesir, tiyatro türünde yazan edipleri de etkilemiştir. Kitap dört bölümden ibarettir. Birinci bölümde Türk şiirinin Fuzuli yaratıcılığındaki yerinden bahsediliyor. İkinci bölümde Fuzuli ve Türk halk edebiyatı arasındaki ilişkiler anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Fuzuli'nin Türkiyeli çağdaşları ve izinden giden şairler araştırılmıştır. Aydın Abi Aydın bu bölümde Fuzuli'den etkilenen şairleri üç döneme ayırarak incelemiştir. İlk olarak on altıncı yüzyılda yaşamış Hayali, Taşlıcalı Yahya, Bagi gibi önemli şairlere Fuzuli'nin etkisini şiirlerden örneklerle açıklayan Aydın Abi Aydın daha sonra 17 ve 18. yüzyıl şairlerinde Fuzuli etkisi üzerinde durmuştur. Ömer, Nefi, Nabi, Nedim, Şeyh Galip gibi şairlerin eserlerinden yola çıkarak Fuzuli etkisini inceleyen araştırmacı bu bölümde kasideyle ilgili de bilgi vermiştir. Son olarak 19. ve 20. yüzyılda Ziya Paşa gibi şairlere Fuzuli'nin etkisi incelenmiştir. Türk satirik şiirine Fuzuli etkisinin anlatıldığı bölümde Aydın Abi Aydın Halil Nihat Boztepe'nin Fuzuli etkisiyle yazılan ondan fazla eseri olduğunu belirtir (Aydın, 2002: 201). Kitapta edebi ilişkiler açısından ilginç bir tespit yer almaktadır:

"Türkiye'nin ünlü satirik şairi Mehmet Eşref'in yaratıcılığında Azerbaycan'ın Hakani, Nesimi, Vagif, Şirvani gibi söz ustalarının etkisini hissetmek mümkündür" (Aydın A. Aydın; 2002: 202).

Aydın Abi Aydın Türkiye satirik şairlerinden Fuzuli'ye en fazla gönderme yapan, şiirlerine nazire ve tehzil yazan şairin Fazıl Ahmet olduğunu belirtmiş ve şairin şekil ve üslup olarak da Fuzuli etkisinde yazılmış şiirlerinden örnekler sunmuştur. Bu bölümde Aydın Abi Aydın, Hüseyin Suat, Ali Şadi, Adanalı Ziya Sultan gibi Fuzuli etkisinde satirik eserler yazmış şairlere de değinmiştir.

Sonuç kısmında Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerine değinen Aydın Abi Aydın iki ülke arasında edebi ve kültürel ilişkilerin öğrenilmesinin iki akraba halkın aynı kökten gelen edebiyatının araştırılması gibi görmek

gerektiğini belirtmiştir (Aydın; 2002: 219.). Azerbaycan ve Türkiye edebi ilişkileri tarihinde Fuzuli'nin öneminin büyük olduğunu ve yaşadığı dönemden günümüze kadar Türkiye edebiyatında Fuzuli etkisinin hissedildiğini savunan Aydın Abi Aydın, Nihat Sami Banarlı'nın da bu konudaki düşüncelerine yer vermiştir. Araştırmacı Fuzuli etkisinin sadece şiirlerle kalmadığını ve Türkiye'nin nasirlerinin eserlerinde de göndermeler, alıntılar şeklinde ortaya çıktığını belirtmiştir. Kitabın sonunda Fuzuli etkisiyle yazılan şiirlerden örnekler yer almaktadır.

Belirtildiği gibi bu kitabın Azerbaycan'da Türk Divan edebiyatının tanıtılması açısından önemi büyüktür. Aydın Abi Aydın kitabında divan edebiyatı temsilcilerinden çok sayıda isme yer vermiştir. İlk olarak Taceddin İbrahim Ahmedî'den bahseden ve Fuzuli'nin saygıyla andığı şairlerden olduğunu belirttiği Ahmedî'nin eserleriyle ilgili de kısa bilgi veren araştırmacı, Fuzuli ile Ahmedî'nin sanatı arasında benzerliklerin üzerinde durmuştur. Ahmedî'nin kendi döneminde Azerbaycan topraklarında da bilinen ve sevilen bir şair olduğuna dikkat çeken Aydın Abi Aydın, Ahmedî'nin öğrencisi olan Şeyhi hakkında da bilgi vererek onun eserlerinin sosyal içerikli ve derin hikmetli olması bakımından Fuzuli ile yakınlığının bulunduğunu belirtmiştir. Şeyhi'nin Harnamesi ile Fuzuli'nin Şikâyetname'sinin yazılma hikâyelerinin ve amaçlarının benzer olduğuna dikkat çekmiştir. Aydın Abi Aydın Fuzuli'nin "Leyli ve Mecnun" eserinde ismini saygıyla andığı şairlerden Karamanlı Nizami'den bahsederken Gölpınarlı'nın Karamanlı Nizami'yi Fuzuli'yi en çok etkileyen şairlerden biri olarak kabul ettiğine değinmiş, ancak bunun çok da inandırıcı gözükmediğini savunmuştur. Abdalbaki Gölpınarlı'nın divan edebiyatı şairleriyle ilgili düşüncelerini eleştiren Aydın Abi Aydın, Karamanlı Nizami'nin Fuzuli'ye etkisinin abartıldığını belirtmiştir. Kitapta İsa Necati ile Fuzuli arasındaki benzerlikler ve Fuzuli'ye etkisi üzerinde daha geniş durulmuştur. Aydın Abi Aydın Fuzuli'nin eserlerini okuduğu şairlerden Hayali, Kadimi, Mehmet Bican Yazıcıoğlu, Abdullah Eşrefoğlu ve Hasan Ahini'ye de değinmiştir. Türk divan edebiyatının değerlendirilmesi açısından "Fuzuli'nin Lirik Tarzda Yazan Türkiyeli Muasırları ve Devamcıları" bölümü önemlidir.

Araştırmacı ilk önce Mehmet Hayali ve Taşlıcalı Yahya'nın üzerinde durmuştur. Aydın Abi Aydın Abdalbaki Gölpınarlı'nın fikirlerinin tam zıddı olarak Mehmet Hayali ve Taşlıcalı Yahya'nın Fuzuli'den etkilendiklerini savunmaktadır. Daha sonra Türk divan şairi Baki'nin hayatı ve şiirleri hakkında bilgi veren Aydın Abi Aydın Baki ve Fuzuli'nin şiirleri arasındaki benzerlikleri örnekler üzerinde inceleyerek ortaya çıkarmıştır. XVI. Yüzyılda yaşamış Türk divan edebiyatı temsilcilerinden Bağdatlı Ruhi, İbrahim Çelebi, Edirneli Nazmi, Şemi, Hakani gibi şairlerde Fuzuli etkisine değinen araştırmacı XVII-XVIII. yüzyıllarda Türk divan edebiyatındaki Fuzuli etkisi üzerinde geniş durmuştur. Bu şairlerden biri olan Ömer Nefi ile Fuzuli sanatı arasında benzerlikleri ortaya koymadan önce Aydın Abi Aydın kaside hakkında genel bilgi vermeyi gerekli bulmuştur. Daha sonra Fuzuli'nin kasideleri ile Ömer Nefi'nin kasidelerini karşılaştırmıştır. Fuzuli ile arasında edebi ilişkilerden ne Azerbaycan ne de Türkiye araştırmacılarının bahsetmediği Nabi üzerinde duran Aydın Abi Aydın, Fuzuli etkisini bu divan şairinde de hissetmenin mümkün olduğunu savunmuştur. Araştırmacı bu bölümde en fazla Ahmet Nedim ve onun eserleri ile Fuzuli'nin eserleri arasındaki benzerlikler üzerinde durmuştur. Ahmet Nedim'le ilgili bilgi verirken Aydın Abi Aydın, Türk edebiyatının Tefik Fikret, Ebuzziya Tefik, Muallim Naci, Nabizade Nazım, Muhiddin, Mehmen Fuat Köprülü, İsmail Habip Sevük gibi isimlerin Nedim hakkında söylediklerine de yer vermiştir. XIX. yüzyıl şairlerine geçmeden önce Fuzuli'nin etkisiyle şiirler yazan Türkiye edebiyatçılarının divan edebiyatının son büyük şairi diye adlandırdıkları Şeyh Galib'in sanatını değerlendirmiştir.

Aydın Abi Aydın'ın Türkiye Edebiyatı Tarihi kitabının 1. cildi de Azerbaycan'da Türk Divan edebiyatının tanıtılması açısından çok önemlidir. Eserde divan edebiyatı ile ilgili geniş bilgiler mevcuttur. Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığının gösterişi ile üniversitelerin ilgili bölümlerinde lisans seviyesinde okutulmak üzere ders kitabı olarak onaylanmış ve 2002 yılında Bakü'de basılmıştır. Yazılı ve sözlü Türkiye edebiyatının 18. yüzyılın

sonlarına kadar olan dönemini anlatan bu ders kitabı Azerbaycan'da bir iltir. Kitabın önsözünde de belirtildiği gibi:

"Hal hazır ki şeraitte Türkiye edebiyatı kursunun daha derinden menimsenilmesi, görkemli ediplerin hayat ve yaratıcılığının gereğince tedrisi hususi önem kesb edir. Hem de Türkiye edebiyatı tarihinin tedrisi, yalnız Anadolu Türklerinin edebi bedii irsinin öğrenilmesi çerçevesinde kalmış, iki halkın Azerbaycan ve Türkiye edebi medeni ilişkilerinin çok zengin tarihini her taraflı öğrenmek bakımından da büyük ehemmiyet taşıyır" (Aydını 2002: 3). Önce halk edebiyatı ve türleri, âşık şiiri ve tasavvuf edebiyatına yer verilen kitapta divan edebiyatı üç döneme bölünerek ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. XIII–XIV. yüzyıllarda divan edebiyatının anlatıldığı bölümde Taceddin İbrahim Ahmedi, XV- XVI yüzyıllarda divan şiirine örnek olarak Şeyhi, Ahmet Paşa, Mehri Hatu Mahmut Bagi ve Ruhi Bağdadlı'dan bahseden Aydın Abi Aydın XVII-XVIII yüzyıllarda Türk edebiyatı hakkında genel bilgi verdikten sonra divan edebiyatının önemli isimlerinden Ömer Nefi, Yusuf Nabi, Ahmed Nedim ve Şeyh Galib'i ayrı başlıklar altında değerlendirmiştir. Kitabın sonunda Aydın Abi Aydın'ın eserleriyle ilgili bilgi bulunmaktadır. Eserlerini incelediğimiz Aydın Abi Aydın (Aydın Abiyev) Azerbaycan Türk edebi ilişkilerinin araştırılmasında ve Türkiye edebiyatının Azerbaycan'da tanıtılmasında büyük hizmetleri olan Türkologdur.

Türk divan edebiyatından genel olarak bahsedilen makalelere örnek olarak Halilova Emilya Sattar kızının 1994 yılında "Şergin Aktual Problemleri" dergisinde yayınlanan "*Türk Divan Şiiri Hakkında*" ve aynı derginin 2001 yılında basılan sayısındaki "*Türk Divan Nesri Hakkında*" makalelerini gösterebiliriz. Bu yazılar Azerbaycan'da Türk Divan edebiyatının bilinmeyen taraflarını ortaya koymaları açısından önemlidirler.

Azerbaycan Milli Elmler Akademiyasının Haberleri dergisinin Edebiyat, Dil ve İncesenet serisi, 2001, N3-4 sayısında çıkan "On Altıncı Yüzyıl Türk Tezkireleri" makalesi divan edebiyatı nazım biçimlerinden olan tezkirenin tanıtılması ve Türk dilinde yazılmış tezkireler ile ilgi bilgi verilmesi

açısından önemlidir. Osmanlı döneminde tezkirelerin ortaya çıkışı, Anadolu tezkireciliği, ilk Türkçe tezkire hakkında genel bilgiler sunduktan sonra ayrı ayrı tezkireciler üzerinde durulmuştur. İlk Türkçe tezkire olan Alîşir Nevai'nin "Mecalisün-Nefais" adlı eseri, Anadolu'da yazılmış ilk tezkire Sehi Bey'in "Heşt-Behişt"'i hakkında bilgi veren Aljira Topalova, Latifi, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Ahdi Ahmet Çelebi üzerinde durmuştur. Araştırmacı şairlerin her birinin tezkirelerinin önemli özelliklerini ortaya koymuştur. Bu şairlerden Ahdi Ahmet Çelebi Azerbaycan edebiyatı için de önem arz etmektedir. Çünkü: *"Anadolu Türkçesi şairleri ile birlikte Azerbaycan, Bağdat şairleri hakkında malumat vermesi bakımından ehemmiyetlidir. Fuzuli ve oğlu Fezli hakkında malumat vermesi bakımından Azerbaycan edebiyatı tarihi için hususi ehemmiyete maliktir. O, İstanbul'a gelerek Anadolu ve Rumeli şairleri hakkında malumat toplamıştır. Eserini 1552-1563 ci iller arasında yazmıştır. Seçili külfetli ve bedii vasıtalarla zengin bir dil istifade etmiştir. Fuzuli'nin ölüm tarihi ve taun hastalığından öldüğünü bu tezkereden öğreniriz"* (Topalova, 2001: 101).

Divan edebiyatına genel bir bakışla ele alınan yazılardan biri de Kafkas Üniversitesi öğretim üyelerinden Salih Savaş'ın "Divan Edebiyatı ve Dil Hususiyetleri" makalesidir. Salih Savaş'ın Türkiye'li olmasına rağmen makalesini bu bölümde ele alma nedenimiz Azerbaycan'da bulunan Kafkas Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışması ve yazıları ile Türk Edebiyatını Azerbaycan'da tanıtmasıdır. Onun incelediğimiz makalesi altı asırlık bir dönemde varlığını sürdürmüş divan edebiyatı hakkında genel bilgi sunması açısından önemlidir. Salih Savaş makalesinde divan edebiyatının dil özelliklerine geçmeden önce tarihi gelişimini ve ünlü şahsiyetlerini kısaca ele almıştır. 13. yüzyılda yazılmış ve divan edebiyatının ilk örnekleri sayılan eserler ve bu eserlerin yazarları ile ilgili bilgi vermiştir. 15. yüzyılda Divan edebiyatının Anadolu'ya yerleştiğine, dini, tarihi ve ahlaki konular içeren eserler yazılmaya başlandığına dikkat çeken Salih Savaş Âşık Paşa'nın "Garipname"si, Ahmedî'nin "Tevarih-i müluk-i Al-i Osman"ının yanı sıra Azeri Türkçesiyle yazan Kadı Burhaneddin'in Türkçe Divanından bahsetmiştir.

Araştırmacı 16 yüzyılda yaşamış Fuzuli, Baki, Zati, Hayali, Nev'i, Bağdatlı Ruhi, 17. yüzyıl şairlerinden Nef'i, Şeyhul İslam Yahya Efendi, Nabi, Nergisi ve Veysi 18. yüzyıl şairlerinden Şeyh Galib, Nazım, Sümbülzade Vehbi, Hoca Ragıp Paşa, Fitnat Hanım ve Haşmet hakkında bilgi vermiştir. 19. yüzyıl divan edebiyatının zayıflama sürecine değinen Salih Savaş daha sonra Divan edebiyatı ve dili üzerinde durmuş, dönemlere göre dil özelliklerini incelemiştir. Salih Savaş Divan edebiyatı dilinden bahsederken: *"Divan Edebiyatının dili 11. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar geçen zaman içinde Arap ve Fars dillerinin tesirinden kendisini korumuş bir Türkçedir. Çünkü bu dönemlerde Arapçanın ve Farsçanın tesirinde kalmamıştır. Ayrıca Divan Edebiyatının coğrafyası Osmanlılar ile sınırlı kalamayacağı gibi dili de Osmanlıca ile sınırlandırılmaz. Harezim, Hakani, Çağatay ve Azeri Türkçesi de Osmanlı Türkçesi kadar bu edebiyatta önemli rol oynar. Türk edebiyatının ilk ürünlerinde yabancı kelime sayılarının oldukça mahdut olmasına karşılık zaman ilerledikçe durum Türkçe kelimeler aleyhine işlemeye başlamıştır. Atabetü'l Hakayık'ta bu oran %20, Yunus Emre'de %13, Âşık Paşa'nın Garibname'sinde %20, Mevlid'de %26, Baki'de %65, Nef'i'de %60, Nabi'de %54'tür."* (Savaş,yy: 128) diye belirtmektedir. Bildiğimiz üzere, Fuzuli, Kadı Burhaneddin gibi isimler Azerbaycan'da Türk Divan edebiyatından ayrı tutularak klasik edebiyat olarak ele alınmaktadır. Salih Savaş'ın, bu isimleri de genel Türk divan edebiyatı kapsamında ele alması ve Divan edebiyatının Osmanlılar ile sınırlandırılmayacağına dikkat çekmesi önemlidir.

Azerbaycan Şerhşünaslık Dergisi 2010 yılı No:1(3) sayısında çıkan Nüşabe Araslı'nın kaleme aldığı "Attar'ın Türk Mesnevi Şiirine Tesiri" makalesinde de tasavvuf edebiyatı ile Türk divan edebiyatının önemli isimlerinden, Azerbaycan, Özbek, Anadolu sahalarının şairlerinden ortak şekilde bahsedilmiştir. Büyük Sufi düşünür Feridettin Attar'ın Celaleddin Rumi, Âşık Paşa Ahmet, Nevai, Nizami gibi şairler üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Türkiyeli bir araştırmacı tarafından yazılmasına rağmen burada ele aldığımız daha bir makale "XV Esre Geder Türk Edebiyatında Yazılmış Esas

Yusif ve Züleyha Menzumeleri"dir. Azerbaycan'da Dil ve Edebiyat dergisinin 2011 yılı 1(77) sayısında yayınlanan makale divan edebiyatının Azerbaycan'da fazla bilinmeyen isimleri ile ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir. Makalenin yazarı Setter Durmaz'dır. "*XV Esre Geder Türk Edebiyatında Yazılmış Esas Yusif ve Züleyha Menzumeleri*" makalesinde Yusuf ve Züleyha kıssasının Türk edebiyatında bilinen ilk manzumesini yazan Ali'den ve onun eserinden bahsedilmiştir. Setter Durmaz Anadolu'da bu kıssayı manzum hikâye olarak ilk defa kaleme alan Haliloğlu Ali'nin eseri hakkında da bilgi vermiştir. "*Haliloğlu Alinin eseri Kırmırlı Mahmud adında bir şair tarafından "deşt" dili ve yahud "Kırım" dilinde yazılan Yusif ve Züleyha hekayesinin Türk diline tercümesidir*" (Durmaz, 2011).

Setter Durmaz Divan edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Şayyad Hamza'nın aruzun 'fâilâtün fâilâtün fâilün' kalıbıyla yazdığı 1529 beyitlik mesnevisi üzerinde de durmuş ve Ahmedî'nin var olduğu sanılan, ancak bulunamayan "Yusuf ve Züleyha" eseri hakkında da bilgi vermiştir. Araştırmacı Erzurumlu Kadı Darir ve Süle Fakih'in eserlerine değinmiş ve farklı şairlerin yazdıkları manzumeler arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durmuş ve söz konusu eserlerin nüshalarının nerede bulundukları ile ilgili bilgi vermiştir.

Elimizde bulunan eserlerin büyük kısmında birden fazla Divan edebiyatı temsilcisinden bahsedilmektedir. Ancak Aygün Yusufova'nın değerlendirdiğimiz iki makalesinde diğer makalelerden farklı olarak sadece Ahmet Nedim üzerinde araştırma yapılmıştır. Araştırmacının "*Türk Şairi Ahmed Nedim'in dövrü ve hayatı*" makalesi "*Şerg Filologiyası Meseleleri*"nin 2007 sayısında yayınlanmıştır. Aygün hanım makalesinde 18. yüzyılın siyasi ve sosyal hayatı, bu hayatın Türk edebiyatına, şairlerin özellikle de Nedim'in eserlerine etkisini incelemiştir. Bu makalede Lale dönemi hakkında bilgi veren araştırmacı 17. yüzyıl Osmanlı tarihine genel bir bakış sunmaktadır. Aygün Yusufova'ya göre Nedim dönemin diğer şairleri gibi "*Öz dövrünün yetirmesidir*"(Yusufova, 2007: 619).

“Nedim’in Şiirlerinde Dil ve Üslup Hususiyetleri” makalesinde ise ilk önce klasik Türk edebiyatı ile ilgili kısa bilgi verilmiştir. Divan edebiyatının içinde zamanla oluşan ve edebiyata yeni bir renk katan Yerlileşme akımından bahseden Aygün Yusufova Türk Halk edebiyatı ve Tasavvuf edebiyatı temsilcilerine de değinmiştir. Türk edebi dilinin gelişim tarihini anlattıktan sonra Nedim’e kadar şiirlerinde halk söyleyişini kullanan divan şairlerine değinmiştir. Aygün Yusufova Nedim’in şiirlerini dil, konu, üslup açısından incelemiştir. Şairin kullandığı halk deyimlerine, atasözlerine, eski Türkçe kelimelere dikkat çekmiştir. *“Numunelerden de gördüğümüz kimi, İstanbul şivesinin zarif, ince ve şirin danışık tarzı Nedimin ifadesine hususi ve sade bir güzellik kazandırmıştır”* (Yusufova, 2007: 124)– diye vurgulayan araştırmacı şairin şiirlerinden örneklerle makalesini zenginleştirmiştir.

Fuzuli ve Türkiye Poeziyası kitabında ve Türkiye Edebiyatı Tarihi kitabının 1. cildinde Türk Divan edebiyatını incelerken, Divan edebiyatının çöküş dönemi olan XIX. yüzyıl şairlerinden de bahseden Aydın Abi Aydın XIX. asır Türk Poeziyası makalesinde eski şiir geleneklerini devam ettiren şairleri ikiye ayırmıştır:

“XIX. esrin ikinci yarısında geleneksel yolu devam etdiren şairleride iki gruba ayırmak lazım gelir. Birinci gruba dahil olan şairler harici aleme karşı biganedirler, ölkeye dahil olan her cür ictimai-siyasi-edebi yenilik onları meraklandırmır, ya da buna karşı lakeyiddirler... İkinci gruba dahil etdiyimiz şairler azlık teşkil edir. Bu gruba dahil olanlar yeniliye karşı çıkanlardır. Kazım Paşa, Hacı İbrahim Efendi, Hoca Heyret Efendi ve hususi ile bir şair ve şahsiyet kimi daha çok ferglenen müellim Naci Efendi enenevi şeir terzini devam ettirmekle beraber, yeniliyi kabul etmek bir yana dursun, ona karşı çıkıp mübarize etmekden de özlerini saklaya bilmirdiler (Aydın Abi Aydın, s.141).

Aydın Abi Aydın makalede geleneksel Divan tarzında yazan şairlerden Növres Osman’ın bir gazelini Fuzuli’nin bir gazeli ile

karşılaştırmıştır. Araştırmacı bahsettiği şairlerin şiirlerinden örnekler de sunmuştur.

Elimizde bulunan makalelerden biri divan edebiyatının kadın temsilcilerini ayrıca ele alması açısından ilgi çekmektedir. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Elyazmalar Enstitüsünün 4 Temmuz 2003 yılı tarihli kararına esasen Bakü’de yayınlanan Filologiya Meseleleri dergisinin 2003 yılı 3. sayısında yer alan "*Türkiye'nin 18-19. yüzyıl Kadın Şairleri*" makalesini Azade Musayeva kaleme almıştır. Araştırmacı, önce 15. yüzyılda yaşamış Mehri Hatun ve Zeynep Hanımdan kısaca bahsetmiş daha sonra 18 ve 19. yüzyıl kadın şairlerinden Fitnet Hanım, Leyla Hanım, Şeref Hanım ve Nigar Hanım'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiştir. Azade Musayeva makalesi hakkında bilgi verirken "*Burada andığımız Türk kadın şairlerin AMEA Mehmed Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsündeki cönk, toplu ve mecmualarda şiirlerine tesadüf edilir. Enstitüde bazılarının, örneğin, Leyla Hanım ve Şeref Hanım divanlarının elyazma ve yayım nüshaları vardır. Bu kadın şairlerin elyazma eserlerine dayanarak, her biri hakkında geniş söz açmayı düşünüyoruz*" (Musayeva, 2003: 15) diye belirtmektedir. 19. yüzyıl kadın şairlerinden biri olan Şeref Hanım'ın hayatı ve eserlerini Samira Aliyeva "Şeref Hanımın yaratıcılığında Tasavvuf ve Tarikatlar makalesinde ayrıca incelemiştir". Azerbaycan edebiyatında Türk tasavvuf edebiyatı ile ilgili değerlendirmeler kısmında bu makale üzerinde durulmaktadır.

Elimizde bulunan ve değerlendirdiğimiz eserlerden yola çıkarak Azerbaycan'da Türk Divan edebiyatının Türk halk edebiyatı ve yeni edebiyat kadar incelenmediği kanısına varılmıştır. Türk Divan edebiyatı ile ilişkileri belirleyecek yazılar Hoca Ahmet Yesevi'ye kadar inmektedir. Divan edebiyatı hakkında halk edebiyatı, din ve tasavvuf ortak olarak söz edilmektedir. Bazı yazılarda hangisine ağırlık verildiğini anlamak güçtür.

Azerbaycan'da Kadı Burhaneddin, Fuzuli, Nesimi, Hakani gibi şairler Türk divan edebiyatından ayrı tutularak, Azerbaycan klasik edebiyatı olarak kabul edilmektedir. Bu şairlerin Türk Divan edebiyatı temsilcileri ile karşılıklı

etkileşimleri edebi ilişkiler çerçevesinde ele alınmaktadır. Azerbaycanlı araştırmacılar Azerbaycan okurlarının çok fazla bilgi sahip olmadığı Türk Divan edebiyatı temsilcilerini tanııtma çabasıındadırlar. Özellikle tezkireler son yıllarda ilgi görmektedir. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Fuzuli adına Elyazmaları enstitüsünde çok sayıda Türk Divan edebiyatı eserlerinin elyazmaları bulunmaktadır. Bu elyazmaların araştırmacılar tarafından daha derinden araştırılması Türk divan edebiyatının Osmanlı ve Azerbaycan sahaları arasındaki ilişkilerde bilinmeyen birçok konuyu ortaya çıkarabilir.

2.4. YENİ TÜRK EDEBİYATI

Azerbaycan ve Türkiye edebiyatları arasındaki ilişki, sadece halk edebiyatı ve divan edebiyatı olarak kendini göstermemekte, yeni dönem edebiyatında da açık bir şekilde hissedilmektedir. Yeni dönem edebiyatını Azerbaycan'da çağdaş edebiyat, modern edebiyat gibi ifadelerle tanımlamaktalar. Çağdaş Azerbaycan edebiyatı her zaman Yeni Türk edebiyatı ile karşılıklı etkileşim içerisinde olmuştur. 20. yüzyılın başlarında özellikle çok güçlü hissedilen bu bağ daha sonralar da tümüyle kopmamıştır. 1990'dan sonra Azerbaycanlı araştırmacılar bu bağın incelenmesi üzerinde daha fazla durmuşlardır. Yeni Türk Edebiyatı ile ilgili yazılan eserlerin bir kısmında şair ve yazarlar birlikte incelenmiş veya dönemlere ve akımlara göre ele alınmışlardır.

Elman Guliyev'in "*Türkiye Türk Edebiyatı*" kitabı Türk edebiyatı ile ilgili önemli eserlerdendir. Bakü'de 2003'te basılan bu kitap Türkiye cumhuriyetinin 80. yıldönümüne ithaf edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti eğitim bakanlığı tarafından üniversitelerde filoloji bölümleri öğrencileri için ders kitabı olarak kullanılması için onay alınmıştır. Kitapta 19. ve 20. yüzyıllarda Türkiye'de ortaya çıkan sosyo-politik ve kültürel olayların sonucunda oluşan edebi akımların gelişimi, karakteristik özellikleri, ideolojik bakış açısı ele alınmıştır. Ayrıca İbrahim Şinasi, Abdülhamit Ziya Paşa, Namık Gökalep, Ömer Seyfeddin, Yahya Kemal Bayatlı, Reşat Nuri Güntekin

gibi edebi şahsiyetlerin yaratıcılıklarını anlatan yazılar vardır. Elman Guliyev kaynakça olarak Azerbaycanlı araştırmacıların sık kullandıkları Agâh Sırrı Levent, Ahmet Kabaklı, Fuat Köprülü, Kenan Akyüz, Mehmet Kaplan, Hamdi Tanpınar, Nihat Sami Banarlı gibi edebiyatçıların kitaplarını kullanmıştır. Araştırmacı, ele aldığı şair ve yazarların hayatlarına da geniş yer vermiş, yaşadıkları dönemin şartlarını da göz önünde bulundurarak eserlere psikanalitik ve sosyolojik açıdan yaklaşmıştır.

Elman Guliyev'in "*Türk Halkları Edebiyatı*" kitabı 2009 yılında Bakü'de Gismet yayınevinde basılmıştır. Kitapta ilk defa olarak geniş şekilde Türk halkları edebiyatının (Türkiye, Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Tatar) aşamaları, ayrı ayrı önemli isimlerin hayat ve eserleri araştırılmış ve incelenmiştir. Bu kitapta, Türkiye edebiyatından Yunus Emre, A. Hamit, Tevfik Fikret, Namık Kemal, Ziya Gökalp, Reşat Nuri Güntekin gibi yazar ve şairlerin hayat ve eserleriyle ilgili bilgi edinmek mümkündür. Kitapta, Hulusi Kılıç ve Himalay Gasımov'un Elman Guliyev ve araştırmalarıyla ilgili yazıları da yer almaktadır.

Ramazan Ahmedov'un "*Yeni Türk Edebiyatında Edebi Faaliyetler*" kitabı 2002 yılında Bakü'de "Nafta-Press" yayınevinde basılmıştır. Kitap, Bakü Devlet Üniversitesinin Türk Dili ve Edebiyat Bölümünde hazırlanmıştır. Ramazan Ahmedov'un Bakü'de 2001 yılında basılan "*Türk Edebiyatının Gelişim Yöntemleri*" kitabının devamı olarak hazırlanan eserde araştırmacı, Türk edebiyatının gelişmesinde önemli yeri olan olayları, şahısları ve eserleri ele almış, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Hamit, Yurdakul, Ersoy, Tevfik Fikret, Mithat, Uşaklıgil gibi önemli isimlerin eserlerinin bu gelişimdeki rolünü tespit etmeye çalışmıştır. Kitap Rusça yazılmış ve basılmıştır. Kitabın giriş bölümünde Yeni Türk Edebiyatı hakkında genel bilgi verilmiş, edebiyatta yenileşme harekâtlarının ortaya çıkmasıyla alakalı olan siyasi ve sosyal olaylara değinilmiştir. "17-18. Yüzyılda Edebi Akımlar" bölümünde bu dönemlerde hem yazılı edebiyatın hem de halk edebiyatının önemli noktalarından bahsedilmiştir. Yusuf Nabi, İncili Çavuş, Bektaşî, Mehmet Çelebi, Ahmet Rasim, Ahmet Nedim gibi isimlerden bahseden araştırmacı

halk edebiyatında destan motifleri, âşık edebiyatı ve orta oyunu üzerinde de durmuştur. “19. Yüzyılın İkinci Yarısının Başlarında Aydınlaşma Faaliyetleri” bölümünde Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Hamit ve Ahmet Mithat'ı anlatan alt bölümler de vardır. “Türk Edebiyatında Yeni Dönem Olarak Serveti-Fünun” bölümünde Serveti Fünun hakkında genel bilgilerden sonra Tefik Fikret ve Halid Ziya Uşaklıgil üzerinde durulmaktadır. Son bölümde Ramazan Ahmedov Fecri Ati'yi incelemiştir.

Aydın Abi Aydın'ın "*Türk Edebiyatında Satira*" kitabı 1991 yılında Bakü'de Elm yayınevinde basılmıştır. Bu kitapta da Aydın Abi Aydın 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Türk edebiyatında satirik eserleri incelemiştir. Aydın Abi Aydın'ın yine aynı konuda yazdığı "*Satirik Nazire ve Tehziller*" kitabı Bakü'de 1999 yılında Ozan neşriyatında yayınlanmıştır. 2001 yılında araştırmacının Tanzimat dönemini anlatan "*Tanzimat Dövrü Türkiye Edebiyatı*" kitabı yayınlanmıştır.

Aydın Abi Aydın'ın *Türkiye Edebiyatı Tarihi* kitabının ikinci cildi 2007 yılında Bakü'de Bakü Üniversitesi Neşriyatında basılmıştır. Kitabın bu cildi 19. yüzyıl Türk edebiyatını kapsamaktadır. Bu kitapta Tanzimat edebiyatının ortaya çıkması, Tanzimat şiiri, nesri, Tanzimat döneminde tiyatro, satirik edebiyat ayrı ayrı bölümlerde anlatılmıştır. Bunun yanısıra İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Mehmet Eşref, Recaizade Mahmut Ekrem, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit, Sami Paşazade Sezai hakkında bölümler vardır. Edebiyat tarihi niteliğinde olan bu kitap üniversitelerde ders kitabı olarak kullanılmaktadır. Aydın Abi Aydın 19. yüzyılın başlarından itibaren Türkiye'de sosyal siyasi olaylar ve bu olayların edebiyata etkisi ve etkinin ortaya çıkardığı yenilikler üzerinde durmuştur. Araştırmacı divan şiiri geleneklerine bağlı kalan ve şiirde yenilikleri savunan şairler hakkında gerekli bilgiler vermiştir. "Dramaturgiya" bölümünde İbrahim Şinasi'nin 1859 yılında yazmış olduğu ve 1860 yılında "Tercümani-Ehval" gazetesinde yayınlattığı "Şairin Evlenmesi" eserinden önce 1809 yılında Fahir İz tarafından "Vakayi yi Acibe ve Havadisi Garibei Kefşger Ahmet" ve 1844 yılında Heyrullah Efendi tarafından "Hikâyeyi-İbrahim Paşa be İbrahimi-

Gülşeni" piyesinin yazıldığını öğreniyoruz. Aydın Abi Aydın bu eserlerin uzun yıllar yayınlanmadığından dolayı Türkiye tiyatrosunun gelişimini etkilemediğini vurgulamıştır. Bu bölümde Tanzimat dönemindeki Türk tiyatrocuları ve tiyatro eserleri üzerinde duran Aydın Abiyev, Türk tiyatrosunun kurulması, gelişimi, tercüme eserler hakkında da bilgi vermiştir. Türk nesrinin incelendiği bölümden sonra "Satira" bölümü gelmektedir. *"Satira edebiyatın ayrıca janrı değildir. O hem eposda, hem lirikada, hem de dramaturgiyada iştirak edir."* diye belirten araştırmacı Türkiye'de 'satira'nın incelenmesinin yetersizliğini eleştirmiştir: *"Türkiyede neinki satiranın, ümumiyetle, edebiyatın nezeri meselelerinin işlenmesine az ehemiyet verilir. Satira üçün "satirik edebiyat", "komediya növü" (hâlbuki komediyanın özü satirik janrlardan biridir), ya da sadece olarak "yergi", "satir", "hecv" vs. terminler işledilir, satiranın edebi növümü, janrımı, tasvir vasitesimi vs. olması ile bağlı mülahizeler ireli sürülmür"* (Aydın Abi, 2007: 46).

Araştırmacı daha sonra satirik edebiyatın dünyada ve Türkiye'de gelişim tarihi ile ilgili bilgi vermiş, Türkiye'de bu türde yazılan eserlerin ne kadar zengin ve çok çeşitli olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Ömer Nefinin, Mehmed Eşrefin, Ziya Paşanın öldürücü satırası, Ömer Seyfeddinin ince lirik yumoru, Hüseyin Rahminin bir kadar romantik ve hem de istehzalî acı gülüşü, Fazıl Ahmedin gözyaşları içerisindeki gülüşü, Neyzen Tefvikin ve Halil Nihadın garib zarafatyana kinayeleri, Rafik Halidin sarkastik ve damğalayıcı komizmi... Türkiye edebiyatında bu növün muhtelif janrlarda yarandığını ve rengareng çalarlı olduğunu göstermektedir. XX asırda Aziz Nesin kimi dünya şöhretli bir satirik sanatkarın yetişmesi, Türkiye satırasının derin köklere, münbit zemine malik olmasından haber verir" (Aydın, 2007:49).

"Türkiye Edebiyatı Tarihi" kitabı Azerbaycan'da Türk edebiyatının tanıtılması ve öğretilmesi dışında edebi ilişkilerin incelenmesi açısından da önemlidir. Aydın Abi Aydın önemli Türk şair ve yazarlarının Azerbaycan'da etkisi ve araştırılması üzerinde de durmuştur. 20. yüzyılın başlarında ve

bağımsızlık yıllarında İbrahim Şinasi'ye Azerbaycan'da büyük ilginin olduğunu belirtmiş, Ziya Paşa, Namık Kemal, Mehmet Eşref, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit, Şemseddin Sami'nin Azerbaycanlı şair ve yazarlara etkisini incelemiştir. Ziya Paşa bölümünden anlaşıldığı üzere şairin özellikle iki eseri "Tercibibend" ve "Terkibibend" şiirleri çok sevilmiştir. Azerbaycan'ın önemli satirik şairi Sabir ve Salman Mümtaz bu eserlere nazireler yazmışlardır. Sabir'in "Naehl Olana Metlebi Andırmak Olurmu?!" şiirinin bir bölümü Namık Kemal'in "Vatan Şarkısı"nın, diğer bölümü ise Ziya Paşa'nın "Terkibibend"inin etkisiyle yazılmıştır. Salman Mümtaz'ın Sabir'in tavsiyesi ile Ziya Paşa'nın Terkibibendi'ne nazire yazmasını anlattığı makalesinden alıntı sunan Aydın Abi Aydın Azerbaycanlı şairin bu naziresini Ziya Paşa'nın şiiri ile karşılaştırarak incelemiştir. Namık Kemal'in Azerbaycan edebiyatına etkisi Namık Kemal bölümünde "Namık Kemal ve Azerbaycan Satirası" alt başlığı ile ele alınmıştır. Namık Kemal'in Azerbaycan tiyatrosu ile ilişkisine değinen Aydın Abi Aydın, 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da çıkan "Füyuzat", "Hayat", "İrşad", "Molla Nasreddin", "Şelale", "İkbal", "Yeni İkbal", "Hakikat", "Terakki" gibi yayın organlarında Namık Kemal'in eserleri ile ilgili çok sayıda yazılara yer verildiğini, "Vatan yahut Silistre", "Gülnehal", "Akif Bey", "Zavallı Çocuk" ve "Kara Bela" piyeslerinin de Azerbaycan tiyatrolarında defalarca sahnelendiğini belirtmiştir:

"Pyesler öz hakiki adlarından farklı adlarla oynanmışlar. Vatan, Yahut Silistre"- Osmanlı müharibesi, "Akif bey"- Namus, "Zavallı Çocuk" -Bahtsız Bala, "Gülnehal"- İntikam, Kaplan paşa, "Kara Bela" da Ekber Şah Hindu adları ile tamaşaaya goyulmuşdur" (Aydın, 2007: 145).

İncelenen bu kitaptan da anlaşıldığı üzere Namık Kemal 20. yüzyılın 20'li yıllarına kadar Azerbaycan'da en çok yararlanılan şairlerdendir ve Azerbaycan satirikleri içerisinde Namık Kemal'in etkisiyle yazan şairlerin başında Mirza Elekber Sabir gelmektedir. Salman Mümtaz beyin "Osmanlı şairlerinden kimleri beğeniyorsunuz?" sorusuna "Ziya Paşa ve Namık Kemal Beyi" cevabını veren M. E. Sabir iki şiirini "Vatan yahut Silistre"deki "Vatan Şarkısı"na tehzil yazmıştır. Bu şiirleri "Vatan Şarkısı"yla karşılaştırarak

inceleyen Aydın Abi Aydın :*"Sabirin "Fahriye" şeiri de bizce N. Kamalın tesiri ile yazılan şeirlerden sayılmalıdır. Ancak M. E. Sabirin bu şeirinde bilavasite deyil, dolayı yolla N. Kamaldan faydalanılmıştır."* diye belirtmektedir. Namık Kemal etkisi Cefer Cabbarlı, Mehemed Hadi, Abbas Sehhet, Abdulla Şaik ve Gurbaneli Şerifzade gibi Azerbaycanlı aydınların eserlerinde açıkça hissedilmektedir. Aydın Abi Aydın Azerbaycan aydınlarına Namık Kemal etkisinden bahsederken bir konuya da dikkat çekmiştir. Azerbaycanlı şairler Namık Kemal'in şiirinin biçim, içerik, vezin ve kafiyelerini kullanmakla yetinmeyerek şairin ünlü ifade ve sözlerini de kullanmışlardır. Böyle ifadelerden biri de "dilberi hürriyet" ifadesidir.

Kitabın "Mehmet Eşref" bölümünde M. E. Sabir'e Mehmet Eşref'in etkisi üzerinde durulmuştur. Hatta Memmedeli Sidgi'nin 1911 yılında Yeni İrşad gazetesinde yayınlanan yazısına dayanarak Mehmet Eşref'in Osmanlı sansürüyle bazı kelimelerin yerine noktalar konulduğundan şiirlerin okunmasının zorluğuna rağmen M. E. Sabir'in büyük maharetle, kendisi yazmış gibi okuduğundan bahsedilmiştir.

"Recaizade M. Ekrem ve Azerbaycan Edebiyatı" bölümünde Aydın Abi Aydın, Mahmut Ekrem'in Azerbaycan şairlerine etkisini incelemiştir. İlk önce şairin tam orijinal olmayan ama 1907 yılında Füyuzat dergisinde tercüme eseri olarak değil, yanlışlıkla Mahmut Ekrem'in kendi eseri olarak tanıtılan "Yad Et" şiirine yazılan nazirelerden bahsetmiştir: *"Onun meşhur Yad Et adlı tercüme-şiirine Azerbaycan şairlerinden M. E. Sabir iki, Abbas Sehhet bir, Abdulla Şaik bir, Meşedi Habib Zeynalov bir ve başkaları benzetme, nazire, tehzil yazmışlar"* (Aydın, 2007: 196). Araştırmacı daha sonra "Bu da bir Şiiri Muhzini-diğer", "Növbahar", "Bahardan Bir Yaprak yahut Zemzemededen Bir Nağme" eserlerinin etkisiyle Azerbaycan şairlerinin yazdıkları şiirleri incelemiş ve karşılaştırmıştır.

"Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat" romanı ile Türkiye edebiyatında yeni yol açmış Şemseddin Sami'nin anlatıldığı bölümden yazarın "Besa, yahut Ahde Vefa" ve "Gave" eserlerinin 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da sevildiği

ve sahnelendiği anlaşılmaktadır. "Besa, yahut Ahde Vefa"yı Azerbaycan Türkçesine Samed Mansur çevirmiş, 1914 yılında Tağıyev tiyatrosunda Ahde Vefa yahut arnautlar adıyla oynanmış, "Gave" ise "Gaveyi ahenger" adı ile Bakü'de Tiflis'te, Tebriz'de, Urmiya'da defalarca sahnelenmiştir.

Aydın Abi Aydın, Hüseyin Cavid, Mehemed Hadi, Abbas Sehhet, Abdulla Şaik, Cefer Cabbarlı, Mikayıl Müşfik gibi Azerbaycan'ın önemli şairlerinin yaratıcılığında etkisine rastlanan Abdülhak Hamit'le ilgili yazdığı bölümde Türk şairinin Azerbaycan'da tanınmasıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

"XX yüzyıllıyın öncelerinden başlayarak, Abdülhak Hamid Azerbaycan metbuatında, özellikle de, ilk defa "Füyuzat" jurnalında Hamidle bağlı yazılar ve onun öz eserleri çap olunmağa başlayır. 1909-cu ilde "Kaspi" metbeesinde Ahmet Kamalın neşr olunmuş "Füyuzat" giraet kitabında N.Kamal, Rezaizade M. Ekrem, M. Naci ile yanaşı A. Hamidin eserlerinden örneklere rast gelmek mümkündür. "Füyuzat"dan sonra XX asır Azerbaycan metbuatının diger organlarında da A. Hamidin yeni tipli Türkiye edebiyatının teşekkülünde ve onun formalaşmasında rolü ile bağlı makaleler öz aksini tapırdı" (Aydın, 2007: 249).

Aydın Abi Aydın, Abdülhak Hamit'in ünlü "Hint Kızı" piyesinin etkisiyle Ahmet Cevat tarafından 1928 yılında yazılan "Hind Güzeli" eserinden de söz etmiştir.

H. Refiyeva'nın kaleme aldığı "Serveti Fünun Edebi Cereyanının Yazıcı ve Şair Heyeti" makalesi Şergşünaslık Fakültesinin Genç Alim ve Magistr Pillesi Üzre "Şerg Filologiyası Meseleleri" Mözsuzunda Elmi Konferansı Materialları'nda 2011 yılında yayınlanmıştır. Makale yeni Türk edebiyatının önemli bir dönemi olan Serveti Fünun edebiyatı ile ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir. Serveti Fünun edebiyatının özellikleri ve önemli isimlerinden bahseden bu makalede Tefvik Fikret ve Halid Ziya Uşaklıgil'le ilgili kısa bilgiler de yer almaktadır.

2.4.1. Yeni Türk Şiiri

1990 yılından itibaren Türk edebiyatının tüm alanlarında olduğu gibi yeni Türk şiiri ile ilgili çok sayıda kitap ve makale yayınlanmaya başladı. Türk şiiri Tanzimat'tan itibaren Azerbaycan edebiyatını etkisi altında bırakmıştır. Sovyetler Birliği kurulduktan sonra bu etki oldukça zayıflamıştır. Ancak her şeye rağmen Azerbaycan ve Türk şiiri arasında bağ tümüyle kopmamıştır. Bağımsızlık yıllarında bu bağı inceleyen çok sayıda makale yazılmıştır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan edebiyatına Türk şiirinin etkisi araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bunun yanı sıra Türk şiirlerinin tanıtılması açısından antoloji şeklinde kitaplar da basılmıştır. Azerbaycan Türkiye edebi ve kültürel bağını ortaya koyan kitaplardan biri de "*Asker Olmak Bir Şereftir Türk İçin, İslam İçin*" kitabıdır. Kitap 1993 yılında Cık Cık yayınevinde basılmıştır. Kitabı toplayıp yayına hazırlayan Alhan Bayramoğlu'dur. Cumhuriyet döneminde Azerbaycan'da yayınlanan ve bilinen asker marşları toplanmıştır. Azerbaycanlı şairlerin yanı sıra Mehmet Emin Yurdakul "*Ya Gazi Ol, Ya Şehit*", Namık Kemal'in "*Vatan*" marşı, Ahmet Kemal "*Teraneyi Vatan*" eserleri yer almaktadır. Kitap 1918-1920 yıllarında Azerbaycan'ın süreli yayınlarından ve 1919 yılında Settaroğlu'nun hazırladığı "*Ordu Marşları*" kitabından yola çıkarak hazırlanmıştır. Şiirler gözden geçirildiğinde ortak kültür ve dili açıkça görmek mümkündür.

Dünya edebiyatı serisinde "*Bir Yarpak Türkiye Kadın Şeiri Antologiyası*" kitabı 2006 yılında Yurd neşriyatında basılmıştır. Dünya edebiyatı serisinin baş editörü ve hazırlayanı Selim Babullaoğlu, Nizami Ceferov ile birlikte kitaba önsöz yazmıştır. Kitap Türkiye'nin kadın şairlerinin şiirlerinden oluşan bir antolojidir. Asena Dora, Türkan İldeniz, Ayten Mutlu, Nilgün Marmara gibi şairlerin şiirleri yer almaktadır.

Namık Kemal Azerbaycan edebiyatını en çok etkileyen şairlerden biridir. Bu nedenle hem Türkiye hem de Azerbaycan araştırmacıları tarafından şairin eserlerinin Azerbaycanlı aydınlara olan etkisini inceleyen çok sayıda makale yazılmıştır. Namık Kemal'in "*Vatan Yahut Silistre*" eseri

Lale Aydın tarafından Azerbaycan Türkçesine çevirilerek 2010 yılında Nurlan yayınevinde basılmıştır. Kitap, Şemseddin Kutlu'nun "*Vatan yahut Silistre*" 1993 yılı İstanbul baskılı kitabından uyarlanmıştır. Lale Aydın önsözde Namık Kemal'in hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi vermiştir.

Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu(20-22 Aralık 2010 Tekirdağ) bildirilerinin 1.cildinde Azerbaycanlı araştırmacılardan bazılarının yazıları yer almaktadır. Türkiye'de yayınlanmasına rağmen Azerbaycanlı araştırmacıların Namık Kemal ve onun Türkiye Azerbaycan edebi ilişkilerindeki yeri ile ilgili bakış açılarını yansıttıklarından dolayı bu bildiriye tez çalışmasının 2. Bölümünde yer verilmektedir. Sempozyumda Prof. Aydın Abi Aydın'ın "Namık Kemal ve Azerbaycan Edebiyatı" bildirisini de sunmuştur. Bildiride Aydın Abi Aydın Namık Kemal'in Azerbaycan edebiyatı ile ilişkisini şu cümlelerle ifade etmiştir: "*Azerbaycan ve Türkiye Edebiyatları, iki kardeşin meydana getirdiği edebiyattır. Bu iki edebiyat zaman zaman bir birlerinin içinde, destek olarak gelişmiş ve bugünkü düzeylerine ulaşmışlardır. Muhakkak ki bunların gelişmesine, bir birine arka çıkmalarına engel türetmek isteyenler de olmuştur. Ancak öyle sanatçılar olmuştur ki onların sevilmesine, okunmasına kimse engel olamamıştır. İşte doğumunun 170. yılını onurla kutlamakta bulunduğumuz büyük şair, edip, gazeteci, tiyatro yazarı ve devlet adamı Namık Kemal de böyle bir sanatçı. XX yüzyılın öncelerinden Namık Kemal Azerbaycan'da da sevilmiş, eserleri okunmuş, hayat ve yaratıcılığı öğrenilerek araştırılmıştır* (Aydın, 2010: 139).

Aydın Abi Aydın Namık Kemalden etkilenen Azerbaycan yazar ve şairlerinden bahsetmiş, Azerbaycan'da Namık Kemal'in eserlerinin yayınlandığı dergilerin isimlerini belirtmiştir. Namık Kemal'in Azerbaycan'da bilinen ve sahnelenen tiyatro eserleriyle ilgili bilgi vermiştir.

"*Namık Kemal hem hicivci, hem de lirik romantik Azerbaycan şairlerinin en fazla yararlandıkları sanatçılardandır. Şiirlerine hayali nazire ve tehziller yazılmıştır*"(Aydın, 2010: 140).

Aydın Abi Aydın bildirisinde şiirlerden örnekler de sunmuştur.

Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu(20-22 Aralık 2010 Tekirdağ) bildirilerinin 1.cildinde Gatibe Vagifkızı Guliyeva'nın Namık Kemal yaratıcılığında tasvir edilen kadın karakterleri üzerinde inceleme yaparak özelliklerini ortaya çıkarmak amacıyla yazmış olduğu "*Namık Kemal Yaratıcılığında Manevi-Ahlaki Değerlerin Prizmasından Kadın Problemi*" isimli çalışması da yayınlanmıştır.

Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu(20-22 Aralık 2010 Tekirdağ) bildirilerinin 1.cildinde Dr. Eşgane Babayeva'nın "Necip Fazıl Kısakürek'in "Namık Kemal" Eseri Üzerine" bildirisi yayınlanmıştır. Makalede araştırmacı Necip Fazıl'ın eleştirel bakış açısıyla ele aldığı "Şahsi, Eseri ve Tesirleriyle Namık Kemal" eserini incelemiştir.

Aynı sempozyumda Melahat Babayeva'nın sunduğu "Namık Kemal Tiyatrosunda Vatan Sevgisi" bildirisinde "*Celeddin Harezmsah*", "*Cezm*", "*Vatan Yahut Silistre*" eserlerini incelemiş, şairin işlediği vatan kavramı ve vatan sevgisi üzerinde durmuştur. Çalışmada Namık Kemal'in Azerbaycan etkisine de değinilmiştir.

"Şair "*Hürriyet Kasidesi*" ile Türk edebiyatında yeni bir düşüncenin tohumunu serpmiş, bu tohumdan Azerbaycanlıların sevilen şairlerinden biri olan Mirze Elekber Sabir'in 1907'de yayımladığı "*Âmâlımız, efkârımız ifnayı vatandır*" şiiri yeşermiştir" (Babayeva, 2010: 233).

Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu (20-22 Aralık 2010 Tekirdağ) bildirilerinin 1.cildinde Doç. Dr. Lütfiye Askerzade tarafından sunulan "Namık Kemal'in Azeri Edebiyatına Etkisi" de yer almaktadır. Bu bildiride Namık Kemal'in Azerbaycan şairlerinden Hüseyin Cavid, Mehemed Hadi, Cefer Cabbarlı, Abbas Sehhet, Mirze Elekber Sabir'e etkisini incelenmiştir:

"Azerbaycan yazarlarının, çoğunlukla da, romantiklerinin Hüseyin Cavid, Mehemed Hadi, Cefer Cabbarlı, Abbas Sehhet ve b. gelişmesinde de "edebi-azman" Namık Kemal romantizminin etkisi olmuştur desek yanlış olmaz. Malum olduğu gibi 20. yüzyılın başlarında millet ve onun azaldığı

uğrunda ideoloji savaşı görünmemiş vüset almıştı ve Azerbaycan'da yaranan romantik edebiyatın asıl kahramanları- "işvekar perileri" artık Namık Kemal yaratıcılığında olduğu gibi, "Vatan", "Millet", "Hürriyet" idi. Şu da Türkiye romantizminden gelen bir idea idi" (Askerzade, 2010: 100).

Lütfiye Askerzade bildirisinde sunduğu örneklerle Azerbaycan edebiyatında Namık Kemal ve Azeri şairlerle Namık Kemal arasındaki benzerlikleri ortaya koymaya çalışmıştır.

Aynı sempozyumda sunulan bildirilerinden birinde Namık Kemal ve Azerbaycan şiiri arasındaki ilişki ortaya koyulmaktadır. Doç. Dr. Huraman Hummatova'nın "Namık Kemal'in "Vatan Şarkısı"na Yazılmış Bir Nezire Hakkında" yazısında Azerbaycan şairi Sabir'in Namık Kemal'in Vatan şiirinin ilk mısrasıyla başlayan ve 1907 yılında Molla Nesreddin dergisinde basılan satirik şiiri ile "Vatan Şarkısı" arasında benzer ve farklı yönleri incelenmiştir.

Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu (20-22 Aralık 2010 Tekirdağ) bildirilerinin 1.cildinde Dr. Seriyе Gündoğdu'nun sunduğu "Namık Kemal'in Azerbaycan Edebiyatına Tesiri" bildirisinde de aynı konu işlenmektedir. Seriyе Gündoğdu yazısında Namık Kemal'in Azerbaycan edebiyatını etkileme nedenlerini ortaya koymuş ve bu etkiyi incelemiştir. Azerbaycan'da Namık Kemal eserlerinin yayınlanması, çevrilmesi ve tanıtılmasıyla ilgili bilgi vermiş ve ayrı ayrı eserlerin üzerinde durmuştur.

"1925'e kadar Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ilişkisi devam eder. Hatta orta ve yüksek okullarda, üniversitelerde edebiyat kitaplarında Azerbaycan şair ve yazarlarından ziyade Türkiyeli şair ve yazarlar öğretilir. Şinasi'den başlayarak T. Fikret'e kadar bütün Tanzimat ve Servet-i Fünun ve hatta Milli Edebiyat şair ve yazarları öğretiliyordu" (Gündoğdu, 2010: 547).

Yakut Guliyeva'nın "Namık Kemal'in Tiyatro Görüşleri ve Onun Azerbaycan Tiyatrosunda Değerlendirmesi" isimli araştırması da Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu bildirilerinin 1.cildinde yayınlanmıştır. Bildiride Guliyeva,

“Azerbaycan tiyatrosu Namık Kemal’in eserlerine ilk defa 1907 yılının Aralık ayında müracaat etmiştir. Gence sanat okulunun Türk Dili öğretmeni Mirza Muhammet Ahunzade(1875-1923) “Vatan Yahut Silistre”, eserini Azerbaycan Türkçesine çevirmiş, Gence tiyatro grubu 1908 senesinin Ocak ayında bu eseri sahneleştirmiştir. Bundan birkaç gün sonra eserin gösterisi yapılmıştır. 1909 yılının Eylül ayında Tiflis’teki Azerbaycanlı dram heveskarları da bu eserin gösterisini hazırlayıp oynamışlardır. 1911 yılının Şubat ayında gazeteler haber vermiştir ki, Azerbaycan aktörleri meşhur “Vatan” faciasını gösteriye hazırlamışlar. Azerbaycan’ın ünlü maarif cemiyetinin dram artistleri Namık Kemal’in “Vatan Yahut Silistre” eserinin gösterisini hazırlayıp, onu “Vatan Yahut Osmanlı Savaşı” adı ile çok sayıda izleyici karşısında oynamışlar.” (Guliyeva, 2010: 526) diye belirtmektedir.

Yakut Guliyeva Azerbaycan’da Namık Kemal’e büyük sevgi olduğunu göstermek için Bakü’de Namık Kemal ismine kurulan tiyatro grubuna da değinmiştir.

Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu (20-22 Aralık 2010 Tekirdağ) bildirilerinin 1.cildinde Doç. Dr. Yagub M. Babayeva’nın “Namık Kemal ve Ana Dilli Azerbaycan Şiiri” bildirisi de yer almaktadır. Yagub Babayeva, şairin divanı ile Azerbaycan şairlerinin eserleri arasındaki ilişkiye değinmiştir:

“Malumdur ki, Namık Kemal modern, yeni tipli muasır mefkûreli edebiyatın nümayendesi olmakla yanaşı hem de divan şairidir. Onun divanında klasik şark poeziyasının ananevi idea ve mevzuları ile alakalı poetik örnekler az değil. Divanda klasik janrlarda(tür) kaleme alınmış bazı numuneler Azerbaycan şairlerinden Evhedi’nin, Nesimi’nin, Halili’nin, Fuzuli’nin lirik eserleri ile sesleşir” (Babayeva, 2010: 218).

Araştırmacı, 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan Türkiye edebi ilişkileri hakkında şu cümleleri yazmıştır:

"19-20. asırların hudutlarında T. Fikret, Hamid, Ekrem o cümleden Namık Kemal ve s. mütereggi Türk sanatkârlarının yaratıcılığı hem M. E.

Sabir, Şebusteri, Gemküsar, E. Nezmi, C. Cabbarlı ve s. realist, hem de H. Cavid, M. Hadi, A. Şaig, A. Sehhet kimi romantik gelem sahiplerinin bedii tefekkür mehsullarına bu veya digər derecede təsir göstərmişdir” (Babayeva, 2010: 223).

Tural Hüseynli'nin Namık Kemal'in Mirze Elekber Sabir'e olan etkisini inceleyen “Namık Kemal ve M.E. Sabir” makalesi 1999 yılında Dil ve Edebiyat dergisinin 4(22). Sayısında yayınlanmıştır. Tural Hüseynli önce Namık Kemal'in Türkiye edebiyatındaki önemine dikkat çekmiş ve şairin eserlerindeki vatan ve hürriyet kavramlarından bahsetmiştir:

"Namık Kemal'in Vatan konusunda ve vatanseverlik ruhunda yazdığı eserleri sadece Türkiye değil, Azərbaycan edebiyatına da güclü təsiri olmuşdur. Azərbaycan'ın 20. yüzylın başlarındakı edebi kültürel ortamını diqqətə alırsak, bunu aydın olaraq görəbiliriz. Y. V. Çemenzeminli'nin günlüklərindən Hakverdiyev'in rehberliğı ile 1907 yılında Aşkabatta "Firudini" mektebin hayrına düzənlenen tiyatro akşamında oynanan "Kimdir Mügessir" (kimdir suçlu) piyesi dışında Namık Kemal'in "Vatan" şiiri de okunduğunu anlıyoruz... bu daha 20. yüzylın ilk onyıllığında Namık Kemal'in Vatan şiirinin Azərbaycan'da geniş yayıldığına ortaya koyar" (Hüseynli, 1999: 97).

Araştırmacı makalesinde özellikle Namık Kemal'in Vatan şarkısına Mirze Elekber Sabir'in yazdığı iki nazire üzerinde durmuştur.

Namık Kemal'in Vatan Şarkısı'nın Füyuzat dergisinin 1907 yılı 3 Mart tarihli 2. sayısında, Sabir'in hemen şaire yazdığı ilk nazirenin Molla Nesreddin dergisinin 1907 yılı 10 Mart tarihli 10. sayısında, ikinci nazirenin ise aynı derginin 1907 yıl 5 Mayıs tarihli 18. sayısında yayınlanmış olduğunu belirten araştırmacı, Mirze Elekber Sabir'in Namık Kemal ve diğer Osmanlı şairlerinin Azerbaycan Türkçesine tercüme edilmesini eleştirerek yazdığı

*“Osmanlıcadan tercüme türke, bunu bilmem
Gerçek yazıyor, Genceli yainki henektir
Mümkün iki dil bir birine tercüme ama*

Osmanlıcadan tercüme Türke ne demektir.”

mısralarına da makalesinde yer vermiştir.

Namık Kemal'dan sonra Azerbaycan edebiyatını etkileyen önemli isimlerden biri de Rezaizade Mahmut Ekrem'dir. Azerbaycanlı araştırmacılar bu konuya sık değinmektedir.

“Şerg Filologiyası Meseleleri”nin 2007 sayısında Aydın Abi Aydın'ın “Rezaizade M. Ekrem ve Azerbaycan Edebiyatı” makalesi yayınlanmıştır. Makale iki ülke edebiyatı arasında ilişkiyi incelemesi açısından önemlidir. Azerbaycanlı şairlerin Rezaizade M. Ekrem'in şiirlerine yazdıkları nazireleri inceleyen Aydın Abi Aydın ilk olarak şairin “Yad Et” şiiri hakkında bilgi vermiş ve *“Onun meşhur Yad Et adlı tercüme şiirine Azerbaycan şairlerinden M. E. Sabir iki, Abbas Sehet bir, Abdulla Şaig bir, Meşedi Hebib Zeynalov (Guzdırmalı) bir ve başkaları benzetme, nazire, tehzil yazmışlar”* (Aydın, 2007: 517) diye belirtmiştir. Aydın Abi Azerbaycanlı şairlerin birbirlerinin nazirelerine bile nazire yazdıklarına dikkat çekmiştir:

“Azerbaycan şairlerinin en çok istifade ettikleri şiirlerden biri de Rezaizade Mahmut Ekrem'in “Bu da Bir Şiiri Mühzini Diğer”dir. Şiir 12 bendden ve her bendi 7 mısradan ibarettir. Bu şiire Abdulla Şaig Talıbzade, Ali Nazmı Memmedzade ve Mirze Cabbar Esgerzade nazire ve benzetme yazmışlar” (Aydın, 2007, s. 525).

Aydın Abi Aydın, Rezaizade Mahmut Ekrem'in Azerbaycan şairlerinin ilgisini çeken şiirleri hakkında bilgi vermiştir:

“Rezaizade Mahmut Ekrem'in 1887 yılında yazdığı lirik romantik şiirlerinden olan “Bahardan Bir Yaprak”, yahut “Zemzemden Bir Nağme” adlı şiiri de satiriklerin dikkatini celb etmiştir” (Aydın, 2007, s.533).

Aydın Abi makalesinde şairin şiirleri ile yazılan nazirelerin benzer ve farklı yönlerini incelemiştir. Azerbaycan şiirini etkilemiş şairlerden biri olan Tevfik Fikret'in Seçilmiş Eserleri Azerbaycan'da Sovyetler Birliği döneminde 1969 yılında Azerbaycan Devlet Neşriyatında basılmıştır. 1969 yılında

Azerbaycan Devlet Neşriyatında Kiril alfabesiyle basılan kitap Azerbaycan Cumhuriyeti cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in "Azerbaycan Dilinde Latin Alfabetiyle Toplu Neşirlerin Hayata Geçirilmesi Hakkında" 12 Ocak 2004 tarihli kararıyla 2006 yılında "Şerg-Gerb" yayınevinde yeniden neşredilmiştir. Kitapta Tefvik Fikret'in "Rübabi-Şikeste", "Haluk'un Defteri" ve "Şermin" kitaplarından seçilmiş şiirleri toplanmıştır. Hamid Araslı tarafından 1966 yılında yazılmış "Tefvik Fikret ve Azerbaycan Edebiyatı" yazısı da kitapta yer almaktadır. Azerbaycan edebiyatına Fikret etkisinden bahseden Hamid Araslı,

"... Azerbaycan edebiyatına sadece Fikret'in değil, başka Türk şair ve yazarlarının da kuvvetli etkisi olmuştur. Onların eserleri Azerbaycan mekteplerinde tedris edilmiş, gazete ve dergilerde neşredilmiş, ayrıca kitap şeklinde basılarak okurlara ulaştırılmıştır. Türk tiyatrocularının eserleri Azerbaycan sahnesinde uzun süre oynamıştır. Azerbaycan aydınlarının en çok okudukları Türk sanatçıları arasında Namık Kemal, Ziya Paşa, Recizade Ekrem, Abdülhak Hamit, Rıza Tefvik, özellikle Mehmet Emin ve Tefvik Fikret önemli yer tutmaktadır. Azerbaycan okurları Reşat Nuri ve Halide Edip'in eserlerini de tanıyorlar. Ülkemizde Nazım Hikmet'i tanımayan, eserlerini ezbere bilmeyen okura rastlamak zordur. Aziz Nesin ve Yaşar Kemal'in eserleri de büyük sevgiyle karşılanır" (Araslı, 1966: 4) diye belirtmiştir.

Yazıda Azerbaycan basınında ilk defa 1906 yılında Füyuzat dergisinde şiirleri çıkan şairin bazı önemli Azerbaycan şairleri üzerindeki etkisinden söz edilmektedir. Ali Bey Hüseyinzade'nin Tefvik Fikret'le ilgili yazmış olduğu "Kırmızı Karanlıklar İçerisinde Yeşil Işıklar" yazısından alıntılar sunan Hamid Araslı, önce şairin Azerbaycan'da yayınlanan eserlerinden bahsetmiştir. Daha sonra Hüseyin Cavid, Mehemed Hadi, Abbas Sehhet gibi önemli isimlerin eserlerindeki Tefvik Fikret etkisini ortaya koymaya çalışmıştır:

"Hüseyin Cavid'in "Harb ve Felaket", "Yine Mazlumlar İçin", "Mesud ve Şefige", Hadi'nin "Canlı Şekiller", "Faciayı- Hayat", "İnsanların Tarihi Faciası, yahud Elvahi-İntibah" şiirlerinde ve Abbas Sehhet'in "Sınıg Saz" şiirindeki

Tevfik Fikret etkisinden bahseden araştırmacı, "Fikret'in Azerbaycan edebiyatına etkisini göstermek için ayrıca bir kitap yazmak lazımdır" diye belirtmiştir(Araslı, 1966, s16).

Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazirliğı (Eğitim Bakanlığı) Azerbaycan Devlet Pedogoji Üniversitesi Neşriyatı tarafından 2010 yılında yayınlanan "Cefer Handan ve Edebiyatşünaslık Meseleleri" makaleler toplusunda Valide Veliyeva'nın "Tevfik Fikret'in "Tarihi Kadim", ve "Sis" eserlerinde Siyasi Kuruluşa Karşı İtiraz" yazısı da yer almaktadır. 19. yüzyılın ortalarında Türkiye'de sosyal ve siyasi durumun Tevfik Fikret'in eserlerine etkisini anlatan makalede Valide Veliyeva *"Tevfik Fikret de ülkede cereyan eden olayları yakından gözlemler ve bunlara karşı ilgisiz kalmayarak itirazını "Sis" ve "Tarihi Kadim" şiirleri ile belirtti. Hem Sis, hem de Tarihi Kadim şiirlerinde inkılâba çağırış motiflerini kendini göstermektedir"* (Veliyeva, 2010, s205) diye yazmıştır.

Leyla Kerimova'nın "Mehmet Akif Ersoy Yaradıcılığında "Zülm ve İstibdadın Tengidi Meseleleri" makalesi Azerbaycan'da da çok sevilen Türk şairinin şiirlerindeki tema ve sosyal mesajların değerlendirilmesi üzerinedir. Makale "Müasir Azerbaycan Filologiyası: Ahtarışlar, Problemler, Prespektifler" Respublika Elmi Konferansının Materialları'nda 2011 yılında yayınlanmıştır. Vatan sevgisi, adaletsizlik ve siyasi baskı gibi konulara değinen şiirleri inceleyen Kerimova, şairin "Ecem Şahı", "İstibdad" ve "Hürriyet" şiirlerinin üzerinde durmuştur. Şairin "Süleymaniye Kürsüsü" şiirinden de bahseden araştırmacı makalesini *"Mehmet Akif Ersoy bütün Türk Dünyasında istiglal marşı şairi adı ile tanınır ve sevilir"* cümlesiyle son vermiştir. Bu da Mehmet Akif Ersoy'un Türkiye sınırları dışında, diğer Türk devletlerinde de tanındığını ve benimsendiğini gösterir.

Filologiya Meseleleri dergisinin 2003 yılı 3. sayısında yayınlanan "M. Akife Göre Edebi Eserde Tasvir" makalesi Bakü'deki Kafkas üniversitesinde öğretim üyesi olan Bayram Gündoğdu tarafından yazılmıştır. Makalede Mehmet Akif'in hayatını anlatan giriş bölümü ve edebiyatta tasvir kavramını

açıklayan, tasviri tanımlayan bilgilerden ibaret kısa bölüm vardır. Makalenin "Akif'in Tasvir Düşünceleri" bölümünde araştırmacı olayı, duyguları, manzarayı, insan tipini tasvir etmekte çok başarılı olan Mehmet Akif'in şiirde tasvir konusundaki düşüncelerine yer vermiştir.

"Akif'e göre konu ne kadar basit olursa olsun sanatkar dediğin kişi onu his ve hayal ile zenginleştirmelidir... Mehmet Akif'e göre tahayyülât-ı edebiyede hafızanın çok büyük rolü vardır. Bu yüzden onun sürekli zenginleştirilmesi gerektiğini söyler" (Gündoğdu, B, 2003, s. 68).

Derginin aynı sayısında Serije Gündoğdu'nun "Akif'in Türk Edebiyatına Katkıları" makalesi de yer almaktadır. Araştırmacı bu makalesinde büyük şairin Türkiye edebiyatındaki yerini tespit etmeye çalışmıştır. Serije Gündoğdu'ya göre *"Türk Edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatıyla gören ve gösteren başka şair yoktur, denilebilir"* (Gündoğdu, S, 2003, s. 69).

Gündoğdu şairin Türk şiirine getirdikleri ve sanat özelliklerini "hayatı yakalayan adam", "sokağın anahtarına sahip olan adam", "aruzla resim yapan adam", "yerliliği, bize has olanı yakalayan adam", "tabiilik ve içtenlik", "aruzu bir Türk vezni haline getiren adam", "kendi olmak", "lirizm" diye sıralamış ve her birinin üzerinde ayrıca durmuştur. İncelediğimiz makaleler Azerbaycan'da sevilen ve bilinen Türk şairi Mehmet Akif Ersoy'un yaratıcılığının tanıtılması açısından önemlidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazirliği (Eğitim Bakanlığı) Azerbaycan Devlet Pedogoji Üniversitesi Neşriyatında 2010 yılında basılan "Cefer Handan ve Edebiyatşünaslık Meseleleri" makaleler toplusunda Aydan Handan'ın "Celal Sahir Erozan'ın İlk Şiirleri Hakkında" yazısı yer almaktadır. Aydan Handan 19. yüzyılın 2. yarısında Osmanlı Devletinde sosyal ve siyasi olayların Türk aydınlarının eserlerine etkisinin anlatımıyla giriş yaptığı makalesinde Fecri Ati'nin kurulması ve Celal Sahir'in Türk Edebiyatındaki yeri üzerinde durmuştur. Makalede şairin Serveti Fünun etkisiyle yazdığı

şairlerin tahliline ve dilde Türkçülük düşüncelerine yer verilmiştir. Şairin şiirlerinden örnekler sunulmuştur.

Azerbaycan edebiyatına etkisinden söz edilen şairlerden biri de Ahmet Haşım'dır. Hüseyin Haşimli'nin bu konu üzerine yazılmış makaleleri vardır. Bu makalelerden biri olan "Türk şairi Ahmet Haşım ve Azerbaycan Edebi Ortamı" Filologiya Meseleleri dergisinin 2009 yılı 5. sayısında yayınlanmıştır. Araştırmacı Azerbaycan'da yüzyılın başlarında Ahmet Haşım ve Edebiyatı Cedideciler hakkındaki bilgi ve düşüncelerin anlatımıyla başlamış, İsmayıl Hikmet, Ali Nazım gibi eleştirmenlerin değerlendirmelerine yer vermiş, hatta Abdülbaki Fevzi isimli şairin bir şiirinden,

"Şair" Çamurunu yak, özün bildiğin geder
Ben ki, bir taş aynayam, üzümde leke galmaz
Ancag düşün ki, asla dikbaşlılardan olmaz
Ne Hamid, Haşım, Cavid, ne Faruk, Seyfi, Puşkin,
Boğasıdır özünü gelbinde tuttuğun kin

mısralarını örnek olarak sunmuştur. 1928 yılında Bakü'de "İngilap ve Medeniyet" dergisinde yayınlanan bu şiir genç Azerbaycan şairleri arasında Ahmet Haşım'e olan sevgi ve saygıyı yansıtmaktadır.

"1920 yıllarında Süleyman Rüstem, Abdülbaki, Fevzi, Abdulla Faruk, Mikayıl Müşfik, Almas Yıldırım, Mikayıl Refili gibi Azerbaycan şairleri Türk poeziyasını, o cümleden A. Haşım şiirlerini okumuş, etkilenmişler. S. Rüstem'in "Unudulmuş Genç" (1923), Hazanda kuşlar(1925), M. Müşfik'in "Gölgeliklerde" (1925) şiirleri ve s ruh, gaye bakımından A. Haşım şiirlerini andırıyor. Aynı yıllarda Azerbaycan şairlerinin (M. Refili ve b.) yazdıkları serbest nazım örneklerinin bir kısmı da A. Haşım'ın duyum ve deyim tarzına yakındır. Yani Azerbaycan şairleri A. Haşım şiirinden hem konu, ruh, hem de sanatkarlık bakımından yararlanmışlar" (Haşimli, 2009: 342).

Araştırmacı A. Haşım'in "Piyale" şiirini konu ve ölçü açısından inceleyerek bu şiirin etkisinde yazılan şiirleri tespit etmeye çalışmış, özellikle

S. Rüstem'in benzer şiirleri üzerinde durmuştur. Araştırmacının tespitine göre Sovyet döneminde Azerbaycan'da basılan edebiyat kitaplarında Ahmet Haşım'ın üzerinde fazla durulmamış ve bağımsızlık kazanıldıktan sonra şairin sanatına yeniden ilgi başlamıştır. 1991 yılında Türkiye çocuk edebiyatı örneklerinden oluşan "Güzellik suyu" kitabında Ahmet Haşım'ın "Başparmak" satirik nesir parçasına, Anar'ın düzenlediği "Bin Beş Yüz Yılın Oğuz Şiiri" antolojisinde şairin çok küçük değişikliklerle Azerbaycan Türkçesine aktarılan "Son Bahar", "Bülbül", "Piyale", "Orman", "Ağaç", "Yarı yol", "Havuz" gibi şiirlerine yer verilmiştir.

2003 yılında Bakü'de "Yeni Azerbaycan" gazetesinde Oktay Hacımusalı'nın uyarlamasında Ahmet Haşım'ın "Merdiven", "Piyale", "Bir günün Sonundaki Arzu", "Yaz", "O Belde" şiirleri yayınlanmıştı. 2005 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliğinin "Ulduz" (Yıldız) dergisinde "Ahmet Haşım ve Şiirleri" özsözü ve şairin bazı şiirleri yayınlanmıştır.

Aydan Handan'ın "Refig Zekâ'nın Yahya Kemal Beyatlı Yaratıcılığında Sanatkârlık Özellikleri" kitabı 2002'de Bakü'de Nurlan yayınevinde basılmıştır. Eser Azerbaycan'da Yahya Kemal'in eserlerinin incelenmesi bakımından bir ilktir. Araştırmacı Yahya Kemal'in yaşadığı dönem, hayatı, eserleri, sosyal faaliyetleri hakkında Azerbaycan okurlarını bilgilendirmesi açısından önemlidir. Kitapta şairin şiirlerinden örneklerde verilmiştir. İlk olarak giriş kısmında Yahya Kemal'in Türk edebiyatındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

"Azerbaycan'da ise bazı küçük notları ve S. Vurgun'un onun "Nazar" şiirinden ustalıkla yararlanması dışında Yahya Kemal'in ne şiirleri ne de genel olarak eserleri ile ilgili hiçbir şeyin yazılmadığını belirtmek mümkündür"(Handan, 2002: 6).

Kitabın Yahya Kemal Beyatlı'nın eserlerine Türkiye'nin edebi ve sosyal ortamının etkisi, Yahya Kemal Beyatlı'nın sanat üslubunun özellikleri, Yahya Kemal Beyatlı'nın hayatı ve sosyal faaliyetleri, "Şiirlerinde İstanbul Türklüğün Simgesi Olarak" ve "Ahret Konusu" bölümleri vardır.

Aydan Handan'ın bu kitaptan önce Dil ve Edebiyat dergisinin 1998 yılı (19). sayısında "Yahya Kemal Beyatlı" makalesi de yayınlanmıştır. Aydan Handan makalede şairin hayatı hakkında bilgi verdikten sonra şairin eserleri tahlil etmiştir. Yahya Kemal'in Azerbaycan edebiyatına etkisi ile ilgili araştırmacı şu cümlelere yer vermektedir:

"Yahya Kemal Beyatlı yirminci yıllarda Azerbaycanımızın üniversitelerinde, okullarında öğretiliyordu. 1925 yılında Bakü'de tanınmış Türkiye bilimadamı İsmayıl Hikmet'in dört ciltten ibaret "Türk Edebiyatı Tarihi" kitapları basıldı. Azerbaycan edebiyatının seçilen sanatçılarından Hüseyin Cavit, Mehemmet Hadi, Mikayıl Müşfik, Süleyman Rüstem, Samet Vurgun, Resul Rıza ve başkalarına Yahya Kemal'in etkisi az olmamıştır... Azerbaycan'ımız ikinci defa bağımsızlığını kazandıktan sonra matbuatımızda ara sıra Yahya Kemal hakkında yazılara, şiirlerinden örneklere rastlanmıştır. Doğal olarak büyük şairle ilgili önemli bilimsel eser gelecekte yazılacaktır" (Handan, 1998: 72).

Dil ve Edebiyat dergisinin 1998 yılı 2 (20). sayısında da araştırmacının "İstanbul Şairi Yahya Kemal" makalesi yayınlanmıştır. Makalede Vatan şairi diye tanımladığı Yahya Kemal'in İstanbul sevgisinden, Türk tarihi bilgisinden bahseden Aydan Handan *"Yahya Kemal'e kadar hiç bir şair sevgilisini vatanına benzetmemiştir."* cümlesiyle Yahya Kemal'in Türk şiirinde orijinalliğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Nurlane Gasımlı'nın "Orhan Seyfi Orhon'un Lirikası" kitabı "Adiloğlu" neşriyatında 2005 yılında basılmıştır. Kitapta şairin hayatı ve yaratıcılığı, Türk edebiyatındaki yeri ve şiir sanatı incelenmiştir. "Orhan Seyfi Orhon'un Hayat ve Yaratıcılığı", "Orhan Seyfi Orhon'un Milli Dönem Türk Edebiyatındaki Yeri" ve "Orhan Seyfi Orhon'un Lirikası" bölümlerinden ibaret olan kitap şairin Azerbaycan'da tanıtılması bakımından önemlidir.

Sovyetler Birliği döneminde siyasi düşüncelerinden dolayı kabul görülen Nazım Hikmet hakkında en çok yazılan şairlerden biridir. Bu durum bağımsızlık yıllarında da devam etmekte ve şaire olan ilgi azalmamaktadır.

Milli Kütüphanede gazete ve dergilerde çıkan yazılar üzerine yaptığımız incelemeden 1990'dan günümüze Azerbaycan gazete ve dergilerinde Türk edebiyatı üzerine çıkan beş yüz makaleden yüze yakınının Nazım Hikmet'le ilgili olduğu anlaşıldı. Şairle ilgili çok sayıda bilimsel araştırmalar ve edebi eserler yazılmaktadır.

Gılman İlkin'in *Türk Yazarları Bakü'de* eseri AzAtaM yayınevinde 2007 yılında basılmıştır. Azerbaycan yazarı olan Gılman İlkin bu kitabını Nazım Hikmet ve Aziz Nesin'in Bakü gezilerinden anılar üzerine yazmıştır. Kitabın ilk bölümü Nazım Hikmet'ten bahsetmektedir. Gılman İlkin Nazım Hikmet'le Bakü'deki karşılaşmalarını, Türkiye şairi ile ilgili anılarını, Nazım Hikmet'in Azerbaycan sevgisini anlatmaktadır. İkinci bölüm Gılman İlkin'in Aziz Nesin'le Azerbaycan seyahati sırasında tanışmaları, beraber ettikleri yolculukları, aralarında geçen diyaloglardan ibaret bir anıdır. Aziz Nesin'le tanışma Gılman İlkin'de güzel bir etki bırakmıştır. Gılman İlkin, Türkiye yazarının Azerbaycan'a olan sevgisi ve ilgisi üzerinde durmaktadır.

Atatürk merkezi başkanı Prof. Dr. Nizami Ceferov'un hazırladığı "Türk Halkları Edebiyatı"nın dördüncü cildi 2007 yılında Çaşıoğlu'nda basılmıştır. Kitapta Türkiye edebiyatından Nazım Hikmet ve Aziz Nesin'e yer verilmiştir. Nazım Hikmet'in "*Orkestra Anadolu*", "*Sanat Anlayışı Veda*", "*Doğulu ve SSCB*", "*Doğu ve Batı*", "*Hasret*", "*Hazar Denizi*", "*Güneşi İçenlerin Türküsü*", "*Kerem Gibi*", "*Türk Köylüsü*", "*Seni Düşünürdüm*", "*Vasiyet*", "*Memede Son Mektubum*", "*İstiklal*", "*Ceviz Ağacı Eserleri*", Aziz Nesin'in ise "*Bir Sürgünün Hatıraları*" eseri bulunmaktadır.

Zemfira Esedullayeva'nın "*Nazım Hikmet Işığı*" kitabına Elekber Salahzade "Böyük Nazım Hikmete Derin Mehebbetle" önsözünü yazmıştır. Kitap dört bölümden ibarettir: "Nazım Hikmet Dünyası" bölümü, "Azatlık Destanı", "Yaşamak Dersi", "Sesin Işığı", "Nazım Hikmet Faciası", "Nazım Hikmet Hakikati" alt bölümlerinden ibarettir. Nazım Hikmet felsefesi, sanatı, dünya görüşü ve sanatı edebi üslupla anlatılmıştır. "İki Ömrün Masalı" (nağılı) bölümünde Nazım Hikmet'le Azerbaycan'ın önemli şairi Resul

Rıza'nın dostluğu ve sanat benzerliklerinden bahsediyor. Bu bölüm edebi ilişkiler açısından önemlidir. "Gurbet Sözü, Gurbetin Özü" bölümünde Nazım Hikmet'in gurbet duyguları ve vatan özlemi üzerinde de durulmuştur. Son bölüm "Arkana Bakma Arkadaş"tır.

"Güneşi İçenlerin Türküsü" 2002 yılında Azerbaycan Neşriyatında basılmıştır. Nazım Hikmet'in şiirleri, Azerbaycan'la ilgili yazdığı makaleler, Azerbaycan şairlerinin Nazım Hikmet'le ilgili yazdıkları şiirler ve makalelerin toplandığı kitaba "Asrın Şairi" isimli önsözü Anar yazmıştır. Anar Nazım Hikmet'in Azerbaycan edebiyatına etkisi üzerinde de durmuştur. Kitap Nazım Hikmet'in 100. yıldönümü dolayısıyla hazırlanmıştır. Kitapta Ali Nazım-"Güneşi İçirik...Güneşlenirik...", Süleyman Rüstem-"Od(ateş) Yürekli Şair", Resul Rıza-"Canlı Nazım", Ağşın Babayev-1. "Azerbaycan Nazım Hikmet Dünyasında", "Ufukta Mavi Gözlerin Sarı Hasreti", Anar-"Kerem Gibi", Mövlüd Süleymanlı-"Nazım Hikmet", Fikret Goca-"Kadir'in Nazım'a Son Hediyesi" makaleleri yer almaktadır. Nazım Hikmet'in "Halkın Malı Olan Sanat", "Azerbaycan Kültürü Baredede Düşünceler", "Dostluk Toplantısı", "Dostum Resul Rza", "Aydındır Şiirin Dili", "İkinci Nefes" makaleleri vardır.

Anar'ın "Nazım Hikmet Kerem Gibi"(Nazım Hikmet'in Hayatı ve Sanatı Hakkında Düşünceler) kitabı Bengü Yayınlarında 2009 yılında basılmıştır. Bu kitabı, İmdat Avşar Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Kitapta Anar'ın "*Şair ve İsyankâr Nazım'a Övgü*", "*Bir Ağaç gibi Tek Ve Hür/ Bir Orman Gibi Kardeşçesine*", "*Sevdalı Bulutun Sonsuz Hasreti*" makaleleri, Nazım Hikmet'in Kendisi ve Sanatı Hakkında Düşünceleri ve Azerbaycan ile ilgili yazdığı "*Halkın Malı Olan Sanat*", "*Azerbaycan Medeniyeti Hakkında Düşünceler*", "*Dostluk Toplantısı*", "*Dostum Resul Rıza*", "*Aydındır Şiirin Dili*", "*İkinci Nefes*" makaleleri yer almaktadır. Ayrıca kitaba Azerbaycan şairlerinin Nazım Hikmet'e ithaf edilmiş şiirleri de konmuştur. "*Nazım Hikmet ile ilgili bir başka husus da çok önemlidir. Şair Türkiye'de ve SSCB'de özellikle Azerbaycan'da tamamiyle farklı anlaşılmış, farklı kavranmış, farklı değerlendirilmiş, hep sevgi yahut nefretle anılmıştır. Nazım Hikmet'i, Türkiye'de solcular sevgiyle sağcılar nefretle "komünizm*

sembolü” saymışlar. Hâlbuki Nazım 1950’li yıllarda SSCB’ye geldiğinde, bu ülkenin ilerlemeci, özgür düşünceli aydınları, onun zindandan kurtulan bir mahpus gibi değil, demir perde dışından gelen, hür dünyanın bir elçisi gibi karşılayıp kabul etmişlerdi” (Anar, 2009: 17).

“Nazım Hikmet’in Lirikasında Şerg (Doğu) Motifleri” makalesinde (“Şerg Filologiyası Meseleleri” Türk Filologiyası bölümü) Reşid Guliyev, Nazım Hikmet’in yaratıcılığının özellikleri üzerinde durmuş ve şairin şiirlerindeki Doğu Motiflerini incelemiştir. Araştırmacı, şairin “Doğu-Batı”, “Doğuda Işık”, “Taş Gemi”, “Oymalara Dair” adında dörtlüklerden ibaret “Çin-Çun-Tin”, “Mektup”, “Diet”, “Japon Balıkçısı”, “Kız Çocuk”, “Bulutlar Adam Öldürmesin” gibi eserlerini tahlil etmiş ve Doğuyla bağlantısını ortaya çıkarmıştır.

“Nazım Hikmet’in Bedii Nesri” makalesi Reşid Tehmezoğlu tarafından yazılmış ve şairin Azerbaycan medeniyeti ile bağlılığı ile ilgilidir. Günümüze kadar edibin nesir eserleri bütün olarak Azerbaycan okurlarına ulaştırılmamış, nesir örneklerinin çoğu araştırmaların dışında kalmıştır. Yazarın fıkraları, masalları, tek hikâyesi bir tarafa, “*Yeşil Elmalar*”, “*Kan Konuşmaz*” gibi değerli romanları da Azerbaycan’da basılmamıştır.

Barat Osmanova’nın “Nazım Hikmet Hakkında İlk Tedgigatlar (araştırmalar)” makaleside Şerg Filologiyası Meseleleri’nin 2005 yılında basılan sayısında yer almaktadır. Önce şair hakkında bilgi veren araştırmacı Azerbaycan’da 1920 yılından itibaren Nazım Hikmet hakkında yazılan makaleleri incelemiştir. Nazım hakkında ilk yazan Cabbar Efendizade’nin “Edebiyatta Futurizm” başlıklı makalesinden, Süleyman Rüstem’in 1927 yılında “Maarif ve Medeniyet” dergisinin 7. sayısında çıkan yazısından, özellikle şairi inceleyen önemli edebi araştırmalara örnek olarak Ali Nazım’ın “Güneşi İçirik... Güneşlenirik...” makalesinden bahsetmiştir.

“Sevgiden Başlanan Yol” (Nazım Hikmet’in Azerbaycan Görüşleri) makalesinde Reşid Tehmezoğlu Nazım Hikmet’n Azerbaycan gezilerinden ve Azerbaycan sevgisinden bahsetmiştir. Bakü’de Nazım Hikmet’in ilk kitabı

1928 yılında "Gızıl Gelem" edebiyat cemiyeti tarafından yayınlanmıştır. "104 sayfadan ibaret "Güneşi İçenlerin Türküsü" kitabı 3000 nüsha tirajla neşredildi. Bu kitap bir kaç gün müddetinde mağazalardan evlere, evlerden yüreklere göçtü..." Nazım'ın Bakü görüşleri, onun dönem matbuatında yayınlanan şiirleri ile beraber, Azerbaycan'ın ozamanki edebiyatına etkisiz kalmadı. Aynı yıllarda Nazım'a adanan ilk şiir örnekleri, şairin eserlerini inceleyen makaleler ortaya çıktı. (Ali Nazım, Mikayıl Refili ve Samet Vurgun'un şiirleri; Cabbar Efendizade, Süleyman Rüstem ve Ali Nazım'ın makaleleri). Ali Nazım'ın "Güneşi içirik- güneşlenirik..." yazısı ise şairin kitabı hakkında ilk resenziya (eleştiri) idi...") (Tehmezoğlu, 2005: 33).

Reşid Tehmezoğlu yazısında Nazım Hikmet'in Azerbaycan'la ilgili yazdığı eserler ve Bakü'de tiyatro eserlerinin sahnelenmesi hakkında da bilgilere yer vermiştir. Bu makale Nazım Hikmet'in Azerbaycan'la ilişkisini göstermesi açısından önemlidir.

2011 yılında Bakü'de yayınlanan "Şerğşünaslık Fakültesinin Genç Alim ve Magistr Pillesi Üzre "Şerg Filologiyası Meseleleri" Mözsuzunda Elmi Konferansı Materialları"nda Necip Fazıl Kısakürek'in tarihi konulu tiyatro eserlerini inceleyen "Necip Fazıl Kısaküreyin Tarihi Dramları" makalesi bulunmaktadır. Makaleyi E. Babayeve yazmıştır. Bu makalede şairin "Tohum", "Abdülhamit Han", "Kanlı Sarık", "Mukaddes Emanet" gibi eserleri incelenmiştir.

"Türk Halkları Edebiyatı" farklı araştırmacıların Türk halkları edebiyatları ile ilgili bilimsel makalelerinden oluşturulan kitaptır. 2011 yılında Bakü'de Elm ve Tehsil yayınevinde basılmıştır. Kitapta Eşgane Babayeve'nin "Necip Fazıl Kısaküreyin Lirikasında "O" ve "Men" Problemi" makalesi yeni Türk şiirinin Azerbaycan'da araştırılmasına bir örnektir. Babayeve Necip Fazıl'ın felsefi lirizmi üzerinde durarak Vesfi Mahir Kocatürk, Ramazan Kaplan, A.Cuma, Ekrem Sağıroğlu, Sezai Karakoç, Miyasoğlu gibi Türkiyeli araştırmacıların şair hakkındaki fikirlerine yer vermiştir. "Kara Baht", "Azap", "Hokkabaz", "Gökler ve Yollar", "Aynalar

Yolumu Kesti" ve diğer şiirlerinden örnekler sunarak Necip Fazıl'ın şiirlerinde felsefi düşüncenin ağırlığını ortaya koymuş ve "onun felsefi lirikasında evvelce ferdiyetçi, daha sonra metafizik ve toplumsal ruh hakim mövgededir. Onun bu felsefi düşünce sistemini, şexs evezlikleri ile evez etsek, Bütün fikirlerin "men", "biz" ve "o"nun etrafında cereyan ettiğinin şahidi olarık"(Babayeva, 2011: 126) sonucuna varmıştır. Bu makalenin Necip Fazıl Kısakürek gibi önemli bir Türk şairinin yaratıcılığının Azerbaycan'da tanıtılmasında önemli yeri vardır. Eşgane Babayeva'nın Necip Fazıl Kısakürek'in hayatı, şiirleri ve Azerbaycan edebiyatına etkisini inceleyen çok sayıda makalesi vardır. Bu makalelerden biri de "Necip Fazıl Kısakürek Azerbaycan Edebiyatında"dır. Makalede şairin çağdaş Azerbaycan şairlerinden Zelimhan Yagub'a etkisi incelenmiş ve Azerbaycan'da yayınlanan şiirleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

Dil ve Edebiyat dergisinin 1997 yılı 3 (18). sayısında "Orhan Veli ve Türk Edebiyatı" makalesiyle karşılaşmaktayız. Makalenin yazarı Z. H.Rüstembeyli Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı ve Garip edebiyatının ortaya çıkış tarihine kısaca göz atmış, daha sonra Orhan Veli'nin hayatını anlatmıştır. Şairin şiirlerinin özelliklerinden bahseden araştırmacı "Cevap" ve "Kuyruklu" gibi şiirlerin üzerinde özellikle durmuştur.

Dünya edebiyatından serisi yayınlarından biri de Türk şairi Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Sivaslı Karınca" şiirler kitabıdır. Kitap 2007 yılında Yurd yayınevinde basılmıştır. Şiirleri, Tofik Melikli ve Selim Babullaoğlu çevirmiştir. Giriş yazısını Azerbaycan yazarlar Birliğinin başkanı ve yazar Anar yazmıştır. "Tantana ve Tenhalık" başlıklı yazısına Anar, 2004 yılında Türkiye yazarlar Sendikasının Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın doğumunun 90. yıldönümü ve Sendikanın kurulmasının 30. yıldönümü kutlaması için İstanbul'a davet edilmesi ile ilgili anılarıyla başlar. Bu kutlamada Fazıl Hüsnü Dağlarca ile görüşmeden şairle ilgili diğer anılarına da geçen Anar, babası Resul Rıza ve annesi Nigar Refibeyli ile Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın dostluğundan, 25 sene önce şairle Moskova'da görüşmesinden de bahsetmiştir. Bu yazıdan Sovyetler döneminde bile Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın

Azerbaycan'da tanındığı ve sevildiği ortaya çıkmaktadır. Anar, şairle Moskova'dan sonra Bakü'de de görüşmüştür. Anar'ın babası olan Azerbaycan'ın önemli şairi Resul Rıza ve annesi kadın şairlerden Nigar Refibeyli Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı evlerine misafir etmiş, Azerbaycan'ın farklı bölgelerini gezdirmişlerdir. Bu geziler ve bu dostluk şairin şiirlerine de yansımıştır. "Şamahılı olmak", "Sabirin evinde", "Göyçay", "Genceli Nizami'nin Türbesi", "Çınar" gibi şiirler yazmıştır. Resul Rıza ve Nigar Refibeyli'nin ölümünden etkilenen şair dostlarının anısına da şiir yazmıştır. Bu anıların yanı sıra Anar şairin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi vermiş, Azerbaycan'da ve Türkiye 'de şair hakkında yazılan yazılardan bahsetmiş, şairin yalnızlıkla ve hastalıkla geçen son yıllarından duyduğu üzüntüyü ele almıştır. Anar bu geniş yazısını *"şair taleyi, yaratıcılık ve ölüm hakkında, şöhret ve yalnızlık, tantana ve tenhalık hakkında düşünürüm, Beş gün bundan önce Atatürk Kültür Merkezinde 90 yaşlı şairi elil (engelli) arabasında eller üstünde sahneye kaldıran, ona fahri ad veren, terifler, medhiyeler deyen, şiirlerini okuyan ve unuttuğu mıraları bile yerlerden ezber söyleyen insan kalabalığının tantanası... Ve kapısı saat 4-de bağlanan menzilin mezar yalnızlığı... Uzun şair ömrünün tantanası ve tenhaliği..."* (Anar, 2007: 27) diye bitirmiştir.

Fazıl Hüsnü Dağlarca ile ilgili Eşgane Babayeva "Fazıl Hüsnü Dağlarcanın Poeziyasında "Lirik Men" makalesini yazmış ve makale 2011 yılında Bakü'de yayınlanan Müasir Azerbaycan Filologiyası: Ahtarışlar, Problemler, Prespektifler" Respublika Elmi Konferansının Materialları'nda yayınlanmıştır. Araştırmacı "Türkçenin Ses Bayrağı", " Türk Şiirinin Ulu Çınarı" gibi tanımlamalarla anılan şairin eserlerinde şiirsel özellikler ve temaları incelemiştir. Makalede Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Azerbaycanlı araştırmacı Prof. Dr. Tofik Melikli ile sohbetinden de parça sunulmuştur.

Azerbaycanlı araştırmacıların yeni Türk şiiri ile ilgili yaptıkları araştırmalara ve Bakü'de basılan kitaplara istinaden Yeni Türk Şiirinin çağdaş Azerbaycan şiirini her dönem etkilediğini söyleyebiliriz. Bu etki Namık Kemal, Mahmut Ekrem, Ahmet Haşim'den başlayarak Yahya Kemal,

Necip Fazıl, Nazım Hikmet ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın eserleri ile de gücünü göstermektedir. 1990'dan sonra özellikle Namık Kemal ve Nazım Hikmet'le ilgili çok sayıda makale yazılmıştır. Namık Kemal'in ve Mahmut Ekrem'in M. E. Sabir, Hüseyin Cavid, Abdulla Şaik, Abbas Sehhet gibi şairlere etkisi incelenmiştir. Ahmet Haşım'ın Mikayıl Müşfik, Süleyman Rüstem, Mikayıl Refili ve ilk defa bağımsızlık yıllarında incelenen, Yahya Kemal Beyatlı'nın Süleyman Rüstem, Samet Vurgun, Resul Rıza gibi Sovyet dönemi Azerbaycan şairlerine etkisinden söz edilmektedir.

2.4.2. Yeni Nesir

Azerbaycan'da 1990'dan sonra Türk edebiyatının her alanında olduğu gibi yeni Türk nesrine ilgi artmıştır. Daha önce basılmayan roman ve hikâyeler yayınlanmakta veya daha önce Kiril alfabesiyle basılan eserler Latin alfabesiyle yeniden basılmaktadır. Sovyetler döneminden farklı olarak Azerbaycanlı okurlar Azerbaycan Türkçesine aktarılan eserlerle yetinmeyerek roman ve hikâyeleri orijinal diliyle de okumaya başlamışlardır. Son yıllarda Azerbaycan'da Türk nesrine olan ilgi bilimsel araştırmaların da artmasına neden olmuştur. Bu araştırmalar, Tanzimat dönemi eserlerinden başlayarak son yılların dünyaca ünlü Türk romanlarına kadar gitmektedir.

Tanzimat dönemi temsilcilerinden olan İbrahim Şinasi ile ilgili Azerbaycan'da 17 makale yazılmıştır. Bu makalelerden biri olan Aydın Abi Aydın'ın "İbrahim Şinasi'nin Hayat ve Yaratıcılığı" makalesi "Şerg Filologiyası Meseleleri" dergisinde yayınlanmıştır. İbrahim Şinasi'nin hem hayatını, hem de yaratıcılığını kapsayan geniş makalede incelemelerinin sonucu olarak araştırmacı "*İbrahim Şinasi efendi Türkiye edebiyatında Avrupa tipli edebiyatın ilk yaratıcısıdır. Türk edebiyatı onun sayesinde yeni bir merheleye (dönem) girmiştir. Türk dilinde ilk özel gazeteyi o çıkarmıştır. Halkla edebiyat arasında olan geçilmez seddi yıkanlardan biri Şinasi'dir*" (Aydın, :413) diye belirtmiştir. Aydın Abi Aydın'ın Azerbaycan'da Şinasi hakkında yazılan makalelerin sayısını belirtmiştir:

“İbrahim Şinasi aynı zamanda kendi vatanından uzakta da tanınan sanatçıdır. Avrupa ülkelerinde, Rusya’da (16) ve Azerbaycan’da(17) onun hayat ve yaratıcılığı hakkında makale ve oçerk(bir real vakanı beyan ederek anlatan eser) yazılmış, bazı eserler tercüme olunmuş ve yabancı edebiyat kurslarında öğretilmiştir” (Aydın, :414).

1990’dan itibaren Azerbaycan’da hakkında çok sayıda makale yazılan ve eserleri incelenen yazarlardan biri de Ömer Seyfeddin’dir. Sovyetler Birliği dağılmadan önce 1978 yılında *“Ömer Seyfeddin’in Hayat ve Yaratıcılığı”* kitabı basılmıştır. Kitabının yazarı Aydın Abıyev’dir(Aydın Abi Aydın). Kitab Elm Neşriyatı’nda 1978 yılında basılmıştır. Ömer Seyfeddin’le ilgili bağımsızlık yıllarında yayınlanan makalelere geçmeden önce bu kitapla ilgili kısaca bilgi verelim. Aydın Abi Aydın kitabında ilk olarak 20. yüzyılın başlarında Türkiye’nin sosyal tarihi şartları ve edebiyatının durumundan bahsetmiştir. Burada yazar, yine Türk yazarlarından olan Refik Halid’in *“Gri Eşek”* hikâyesiyle Celil Memmedguluzade’nin *“Danabaş Köyünün Hikâyeleri”* eserinin ortak yönlerini tespit etmiştir. *“Ömer Seyfeddin’in hayatı”*, *“İlk Eleştiri Hedefleri”*, *“Savaşa ve Emperyalizme Karşı Mücadelesi, Dönemin Edebi Yansıması, Ömer Seyfeddin Sanatkârlığı”* bölümlerinden ibaret olan kitap yazarın Azerbaycan’da tanıtılması açısından önemlidir.

Bağımsızlık döneminde Ömer Seyfeddin’le ilgili çok sayıda makale yazılmıştır. Bu yazılan yazılardan biri de *“XX Asrın Evvelerinde Türk Dilinin Saflaşması Prosesinde Ömer Seyfeddinin Rolu”* makalesidir. Arzu Memmedhanlı tarafından yazılan bu makale *“Müasir Azerbaycan Filologiyası: Ahtarışlar, Problemler, Prespektifler Respublika Elmi Konferansının Materialları”*nda 2011 yılında yayınlanmıştır. Makalenin başında Memmedhanlı, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğunda siyasi durum, edebiyatta yeni meyiller, düşünce akımları, ideolojiler hakkında bilgi vermiştir. Ömer Seyfeddin’in dönemin önemli ideolojilerinden olan Türkçülük için hizmetlerinden, yazarın düşüncesi için yaptığı mücadeleden, *“Genç Kalemler”* dergisinden ve Yeni Lisan Hareketinden bahseden araştırmacı makalesinde Namık Kemal, Ziya Paşa,

Ahmet Mithat, Ali Canip, Ziya Gökalp gibi önemli isimlere de değinmiştir. Arzu Memmedhanlı, "Yeni Lisan" makalesi üzerinde geniş durmuş, makalenin içeriği ve Türk edebiyatındaki yeri ile ilgili bilgi vermiş, aynı zamanda Ömer Seyfeddin'in savunduğu dil ile yazılmış hikâyelerinden ve şiirlerinden bahsetmiştir.

Bakü'de yayınlanan "Dil ve Edebiyat" dergisinin 1998 1 (19) sayısında yayınlanan "Ömer Seyfeddin Novellalarında (kısa hikâye) Portre makalesi" Dursunova Fatma tarafından kaleme alınmıştır. Dursunova Fatma Ömer Seyfettin'in siyasi düşünceleri yüzünden Eski Sovyetler Birliği'nde, doğal olarak Azerbaycan'da yeterince incelenmediğini belirtmiştir. Araştırmacı yazarın hikâyelerinde karakterlerin dış görüntüsünün anlatımını dil ve üslup açısından incelemiştir. Ömer Seyfettin'in karakter anlatımını gerçekçi, doğal ve başarılı bulan araştırmacı yazarın zengin anlatım üslubuna sahip olduğunun altını çizmektedir. Dursunova Fatma'nın Ömer Seyfeddin'le ilgili yazdığı başka bir makalesi de Dil ve Edebiyat dergisinin 1999 yılının 4. sayısında yayınlanmıştır. "Ömer Seyfettin'in Türklük Üzerine Yazıları" makalesi yazarın düşüncelerinin ele alınması açısından önemlidir. Makalenin yazarı Fatma Dursunova, Ömer Seyfettin'in deneme yazılarını dil konusunda yazdığı yazılar, sanat ve edebiyat yazıları, olup bitenler, toplumsal yazılar ve Türklüğü üzerine yazılar diye ayırmış ve yazarın Türklük ve Turancılıkla ilgili düşüncelerine yer verdiği yazılarını incelemiştir. "Ömer Seyfettin Novellalarında Konflikt" yazısında ise yazarın eserlerinde çatışmanın kurulması açısından yöntemini ve üslubunu Mopassan, O'Henri Çehov, Cek London gibi yazarlarla kıyaslayan Fatma Dursunova, Ömer Seyfeddin'in hikâyelerini çatışmanın kurulumu, gelişmesi ve çözülmesi açısından incelemiştir.

Azerbaycan'da özellikle Sovyetler Birliği döneminde ilgi dışında kalan yazarlardan biri de Refik Halid Karay'dır. "Dil ve Edebiyat" dergisinin Bakü 2010 3(74) sayısında yayınlanan "Refik Halid Karay ve onun Memleket Hikâyeleri" makalesi hem Türk nesrinin önemli bir temsilcisinin Azerbaycan'da tanıtılması, hem de Türkiye ve Azerbaycan edebiyatlarının

karşılaştırılması açısından önemlidir. Makalesinde Ruhengiz Aliyeva yeni Türk edebiyatında Refik Halid Karay'ın hizmetlerine değinmiş, yazarın hayatı ve sanatı hakkında bilgi vermiştir. Köylerin gerçekçi ve samimi bir dille anlatımı açısından “*Memleket Hikâyeleri*”ni Azerbaycan yazarı Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin hikâyeleriyle karşılaştıran araştırmacı “*Meryem Ahundova Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin hikâyelerini tahlil ederken yirminci yüzyılın başlarında Azerbaycan köylerinin tasviri hakkında söylediği fikirler, aynı dönemin Anadolu tasvirlerini yansıtan R. H. Karay'ın hikâyeleri için de geçerlidir.*” (Aliyeva, 2010: 216) diye belirtmiştir. Makalede yazarın “Şeftali Bahçeleri”, “Yatık Emine”, “Kuvvete Karşı”, “Sus Payı” gibi hikâyelerindeki gerçekçi ve eleştirel motifler incelenmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde Türk romancılardan Reşat Nuri Güntekin'in eserlerine büyük ilgi olmuştur. Reşat Nuri Güntekin Nazım Hikmet ve Aziz Nesin gibi Sovyetler Birliği'nde tanınan ve eserleri yayınlanan az sayıda Türk yazarlarından biri idi. Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra da ona ve eserlerine olan ilgi kaybolmamıştır. Yazarın “*Çalikuşu*” romanı daha önce Azerbaycan Türkçesine Mikayıl Rzaguluzade tarafından aktararak 1987 yılında Bakü'de Işık yayınevinde Kiril alfabesiyle basılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in “Azerbaycan dilinde Latin alfabesiyle toplu neşirlerin hayata geçirilmesi hakkında” 12 Ocak 2004 tarihli kararıyla 2006 yılında “Şerg-Gerb” yayınevinde yeniden neşredilmiştir. Her iki baskıya da Mikayıl Rzaguluzade önsöz yazmıştır. İki önsözünde yazarının aynı olmasına rağmen roman tahlilindeki bakış açısı farkı çoktur. Sovyet Birliği dönemindeki edebiyat görüşlerinin ve edebi baskının yansıdığı ilk baskının önsözünde Mikayıl Rzaguluzade Reşat Nuri Güntekin'in eserlerine sadece sosyo-politik açıdan yaklaşmış, Reşat Nuri'nin eserlerinde yola çıkarak Türkiye'nin siyasi ve sosyal hayatını eleştirmiştir. Genel olarak *Çalikuşu* romanındaki toplumsal eleştiriler üzerinde durarak Feride'nin romanın sonunda Kamran'la evlenmesini romanın yanlışlarından biri olarak görmüş ve burjuva yazarının kahramanın özgürlük için daha fazlasını yapamayacağını belirtmiştir. Özgürlüğü için yaşadığı zorluklardan,

mücadelelerden sonra Karman gibi iradesiz biriyle barışmasını Feride'nin aşağılanması olarak değerlendiren Rzaguluzade ikinci baskıya yazdığı önsözde “*zor ve meşakkatli hayat tarzına rağmen kendi sevgisine sadakat duygusunu ve kızlık şerefini korumayı başaran Çalikuşunun kaderi hoş bir sonlukla tamamlanıyor*”(Güntekin, 2006a: 5) demiştir. Görüşlerindeki çelişkiyi ortaya koyarak amacımız Rzaguluzade'yi eleştirmek değil, sadece Sovyetler Birliği döneminde ve 1990'dan sonraki dönemde Azerbaycan'da Türkiye edebiyatına bakış açısının ne kadar değiştiğini göstermektir. Kitabın 1987 baskısının önsözünde Reşat Nuri Güntekin'in Azerbaycan'da tanınmasıyla ilgili önemli bir bilgi vardır:

“Reşat Nuri Güntekin'in “Çalikuşu”, “Damga”, “Dudaktan Kalbe” ve başka romanları Azerbaycan okurlarına çoktan tanındıktır. Arap alfabesiyle eğitim almış yaşlı nesil bu eserlerin ilk neşirlerini orijinalinden okumuş, sonralar ise Azerbaycan yazısı Latin alfabesine geçtiği ilk yıllarda “Çalikuşu” ve “Damga” romanları kısaltmalarla Azerbaycan dilinde basılmıştır”(Güntekin, 1987: 4).

Reşat Nuri Güntekin'in “Yaprak Dökümü” ve “Değirmen” romanları Azerbaycan okurlarına ilk defa 1994 yılında tanıtılmıştır. Vagif Sultanlı tarafından Azerbaycan Türkçesine aktarılan romanlar aynı kitap halinde Bakü'de 1994 yılında “Azerbaycan Ensiklopedisi” Neşriyat-Poligrafya Birliği'nde basılmıştır. Ebdüleli Kerimov kitaba “Reşat Nuri Güntekin” bölümünü yazmış ve yazarın hayatı, eserleri hakkında okurlara bilgi vermiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* romanı Azerbaycan Cumhuriyeti cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in “Azerbaycan dilinde Latin alfabesiyle toplu neşirlerin hayata geçirilmesi hakkında” 12 Ocak 2004 tarihli kararıyla 2006 yılında “Şerg-Gerb” yayınevinde yeniden neşredilmiştir. Roman daha önce 1989 yılında Bakü'de Azerbaycan Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası'nda “*Damga*” romanıyla aynı kitapta neşredilmiştir. Önsözü

İsmayıl Veliyev yazmıştır. İsmayıl Veliyev Reşat Nuri Güntekin'e Azerbaycanlı okurların ilgisini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Azerbaycan okurları Reşat Nuri'nin eserlerini büyük ilgiyle ve hevesle okuyorlar. Eserlerinin az bir kısmı Azerbaycan diline çevrilmesine rağmen okurlar onu iyi tanıyorlar ve eserlerinin yayınlarını sabırsızlıkla bekliyorlar. Bu nedenle yazarın en ünlü romanı Çalığışu Azerbaycan'da birkaç defa büyük tirajla basılmıştır” (Güntekin, 2006b, s5).

Reşat Nuri Güntekin'le ilgili Gönül Mustafayeva'nın yazdığı “Reşad Nuri Güntekin Yaradıcılığında Psikologizm ve Kadın Образları” makalesi de yazarın yaratıcılığının tanıtılması açısından önemlidir. Makalede önce Türk edebiyatında psikologizm ve kadın karakterinin anlatımı üzerinde durulmuş ve Halide Edip'in romanları örnek verilmiştir. Daha sonra milli romanın ortaya çıkışını ve romanlarında sosyal konuları ele alan ve kadın psikolojisine geniş yer veren araştırmacı Reşat Nuri'nin romanlarını incelemiştir. Gönül Mustafayeva'ya göre Reşat Nuri Güntekin'in Çalığışu romanındaki Feride yeni bir karakterdir. Cesur, gururlu ve özgürlüğü için mücadele veren Feride gibi karakterleri anlatan Reşat Nuri Güntekin, eserlerinde kadın haklarının olmamasını evlilikte koca dayadığını, erken evliliği ve cehaleti eleştirmiştir. Araştırmacı, Reşat Nuri Güntekin'i bu tarz sosyal eleştiride ve insan psikolojisinin anlatımında başarılı bulmuştur.

Yeni Türk nesrinin Azerbaycan'da tanıtılması için basılan kitaplardan biri de Semiha Ayverdi'nin “İstanbul Geceleri” eseridir. Kitap Bakü'de Yazıcı Neşriyatında 1993 yılında basılmıştır. Memmed Aslan tarafından Azerbaycan Türkçesine uyarlanmıştır. Memmed Aslan aynı zamanda kitaba “Türk Ruhuna Ayna Tutan Ana” başlıklı önsöz yazmıştır.

Alhanova Gemer'in “Peyami Safa'nın Derin Psikoloji Esaslarına Dayanan Romanları ve Roman Kahramanları” makalesi “Dil ve Edebiyat” dergisinin 2010 yılı 3(74) sayısında yayınlanmıştır. Makalede Gemer Alhanova, Peyami Safa'nın hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi vermiştir. Yazarın “Dokuzuncu Hariciye Koğuşu”, “Sözde Kızlar”, “Fatih- Harbiye”,

“Şimşek”, “Matmazel Noraliya'nın Koltuğu”, “Yalnızız” gibi romanlarını incelemiştir. Makalede sadece psikolojik özellikler değil fiziksel hastalıkların anlatımı üzerinde de durulmuştur. Nurullah Ataç, Nihad Sami Banarlı ve Emil Birol, İsmail Habip Sevük, Giyasettin Aytaç gibi edebiyatçıların araştırmalarına gönderme yapılmış ve alıntılar kullanılmıştır. Psikolojide davranışlarına göre insanların gruplara ayrıldığını belirten araştırmacı, Peyami Safa'nın roman kahramanlarından bu gruplara örnekler sunmuştur. Bu makale Peyami Safa'nın Azerbaycan'da tanıtılması açısından önemlidir.

Sosyalist gerçekçi görüşe sahip olmasından dolayı Sovyetler Birliği'nde tanınan Türk yazarlarından biri de Sabahattin Ali idi. Onun “*Küçük Hasan*” hikâyesi “*Balaca Hesen*” olarak 1958 yılında Azerbaycan'da Çocuk ve Gençler Edebiyatı Neşriyatı'nda basılmıştır. Kitaba önsözü Georgi Gulia yazmıştır. Yazarın bazı şiir ve hikâyelerinin, ayrıca üç büyük eserinin Azerbaycan Türkçesine N. Balakişiyev tarafından uygunlaştırılarak basıldığını belirtmiştir. Yazarın “*Kürk Mantolu Madonna*” eseri 1982 yılında, “*Kuyucaklı Yusuf*” 1985 yılında ve “*İçimizdeki Şeytan*” eseri ise 1987 yılında ilk kez Azerbaycan okurlarına sunulmuştur. “*İçimizdeki Şeytan*” kitabında A. Babayev'in yazar ve romanı ile ilgili tanıtım yazısı yer almaktadır. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra Sabahattin Ali Azerbaycan'da Türk edebiyatı araştırmacılarının fazla ilgisini çekmese de Aydın Abi Aydın, E. Resulov, S. Kasımlı, Ramazan Ahmedov gibi önemli Türkologlar yazarın hayatını ve eserlerini incelemişlerdir. Genç araştırmacılardan Nurlana Kasımlı'nın Sabahattin Ali ile ilgili çok sayıda yazıları vardır. “Humanitar Elmlerin Öğrenilmesinin Aktual Problemleri” dergisinin 1/ 2010 sayısında çıkan “Türk Reailst Nesrinin Yaratıcılarından Biri” makalesinde Nurlana Kasımlı Türk toplumcu gerçekçi nesri ile ilgili genel bilgi verdikten sonra Sabahattin Ali'nin realist Türk edebiyatındaki önemli yeri üzerinde durmuştur. Sabahattin Ali'nin eserlerinin çoğu zaman yanlış deyerlendirildiğine dikkat çeken araştırmacı “*Teesüf ki, yazarın edebi irsi, bir kaç nesir eserinin dilimize tercümesi istisna edilmekle, Azerbaycan türkolojisinde dikkat dışında kalmış, onunla ilgili bilimsel eser yazılmamıştır*” (Kasımlı, 2010: 173) diye

belirtmiştir. Nurlane Kasımlı yazarın eserlerini dönemlere göre incelemiştir. Araştırmacının "Türk Edebiyatında İlk Sosyalist Roman ve Hikâye Yazarı: Sabahattin Ali" makalesi Türk Dünyası Kültür Dergisi olan YOM'da 2011 yılında yayınlanmıştır. Türkiye Türkçesinde yazılan makalesinde Nurlana Kasımlı sosyalist gerçekçi yazar olarak Sabahattin Ali'yi incelemenin yanı sıra Sovyetler Birliği döneminde ve sonrasında Azerbaycan'da Sabahattin Ali'nin tanınması ile ilgili bilgi vermiştir. Makaleden de anlaşıldığı kadarıyla Sovyetler Birliği'nde özellikle 1940'lı yıllarda Sabahattin Ali kadar bilinen başka Türk yazarı olmamıştır. Nurlana Kasımlı Türkolog Leyla Alkayeva'nın Türkiye'de yayınlanmış makalesinden şu cümleleri örnek göstermiştir: *"Henüz hayattayken Sabahattin Ali'yle ilgili eserler kaleme alınmış, eserleri araştırma konusu olmuştur. Bundan başka iki romanının çevirisi yapılmış, hikâye ustalığının en önemli tarafları araştırılmıştır. Böylelikle sadece uzman Türkologlar değil, bütünüyle Sovyet okurları bu büyük yazı ustasının eserlerini yakından tanımışlardır"* (Kasımlı, 2011a: 44).

Nurlana Kasımlı 1990'dan sonra Sabahattin Ali'nin yaratıcılığının Azerbaycan'da çok fazla dikkat çekmediği ve yeterince araştırılmadığına değinmiştir. *"Bağımsızlık yıllarında Türk edebiyatının ünlü temsilcilerini ve onların eserlerinden örnekleri Azerbaycan'da tanıtan T. Abdin, İ. Mehdizade, S. Babulaoğlu gibi ünlü şair, edip ve mütercimlerin çevirilerinde yazarın birçok hikâye ve şiirleri, çeşitli gazete ve edebi sanatsal dergilerimizde okurlarımızın beğenisine sunulmuştur"* diyen Nurlana Kasımlı Sabahattin Ali ile ilgili Türkiye, Rusya ve Almanya gibi ülkelerde yapılan araştırmalara da değinmiştir. Sosyalist gerçekçi yazarın eserleri özellikle Sovyet araştırmacıları tarafından genellikle marksist bakış açısıyla incelendiğinden yapılan araştırmaların eksik olduğunu ileri süren Nurlane Kasımlı *"Sovyet döneminin malum ideolojik-politik yasakları döneminde Sabahattin Ali'nin hayatı ve edebi kişiliği Türkologlar tarafından çoğu zaman tek taraflı, özellikle sosyalist realizm metodu düzleminde tetkik edilmiş (R. Fiş, L. Alkayeva, Suturgauri), edibin folklor ruhlu şiirleri, duygusal hikâye ve romanları, eleştirel- gerçekçi eserlerine ya tamamen ilgisiz kalınmış, ya da*

"siyasi akidesi henüz olgunlaşmamış kalem" in ürünü olarak eleştiri nesnesi olmuştur. Oysa yazarın edebi mirasının kapsamlı ve objektif şekilde öğrenilmesine, yaratıcılığının bilimsel teorik tahliline ciddi ihtiyaç vardır." (Kasımlı, 2011a: 46) diye belirtmiştir.

Nurlana Kasımlı'nın "Sabahattin Ali'nin "Kuyucaklı Yusuf" Romanında İnsan Cemiyet Karşıdurması" makalesi "Şergşünaslık Fakültesinin Genç Alim ve Magistr Pillesi Üzre "Şerg Filologiyası Meseleleri" Mözsuzunda Elmi Konferansı Materialları"nda 2011 yılında basılmıştır. Makalede araştırmacı, ilk Türk romanından başlayarak Türk roman tarihini kısaca anlatmış, önemli roman yazarlarının ismini çekmiştir. Daha sonra Sabahattin Ali'nin *"Kuyucaklı Yusuf"* romanının Türk edebiyatındaki yerini ve romandaki toplum- insan çatışmasını incelemiştir.

Türk nesrinin önemli temsilcilerinden biri olan Haldun Taner'in Azerbaycan'da yayınlanan ilk kitabı *"Hikâyeler"* (Türkçeden çeviren Sadaget Kasımlı) Yom Yayınları tarafından Bakü'de 2007 yılında basılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçisinin Kültür ve Tanıtma Müşaviri Doç. Dr. Fethi Gedikli kitapla ilgili tanıtım yazısında: *"Ünlü hikâyeci, tiyatro yazarı, gazeteci Haldun Taner'in ilk kitabının Azerbaycan'da yayınlatmayı başardığımız için son derece memnunuz."* (Taner, 2007: s4) diye belirtmiştir ve Sedaget Kasımlı'ya Haldun Taner'in hikâyelerini Azerbaycan Türkçesine uyarladığı için ve Haldun Taner'le ilgili araştırmalarından dolayı teşekkürlerini sunmuştur: *"Yom yayınları Haldun Tanerle başladığı Türkiye edebiyatından seçmelerin devamını bundan sonra da sürdürmekle iki kardeş ülke arasındaki edebi ve kültürel ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacağına inanıyor ve bu yolda başarılar diliyoruz* (Taner, 2007: 5).

Kitaba önsözde Sedaget Kasımlı, yazarın hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi vermiştir. Bu kitaptaki hikâyeler yazarın *Yaşasın Demokrasi, Tuş, Şişhaneye Yağmur Yağıyordu* kitaplarında yayınlanan hikâyelerinden seçilerek Azerbaycan Türkçesine aktarılmıştır. Sedaget Kasımlı Haldun Taner'in eserlerini çevirmekle yetinmemiş, Türk yazarını Azerbaycan'da

tanıtılması için bir kitap ve çok sayıda makale yazmıştır. Azerbaycan Elmler Akademiyası Şergşunaslık İnstitutu tarafından Bilik İrşad Merkezinde 1994 yılında yayınlanmış *“Haldun Taner’in Bedii Nesri”* kitabına yazdığı önsözde. Vilayet Guliyev *“Sedaget Kasımlı’nın ‘Haldun Taner’in bedii nesri’ adlı kitabı (monografi) bir taraftan görkemli Türk nasirinin yaratıcılığına ülkemizde gösterilen geniş ilginin habercisidir, diğer taraftan bu yaratıcılığa ciddi bilimsel yaklaşımla sistemli şekilde öğrenilmesi sahasında atılan ilk adımlardan biri gibi dikkat çekiyor”* diye belirtmiştir.

Azerbaycan’da Haldun Taner’in hayatı ve yaratıcılığı üzerine yazılmış ilk kitap olan *“Haldun Taner’in Bedii Nesri”*, “Giriş”, “Hayatı”, “Dövrü ve Edebi Mühiti”, “Hikâyeleri”, “Puplisistikası” bölümlerinden ibarettir.

“Haldun Taner’in Hayatı, Dövrü ve Yaratıcılığı” makalesi Ofelya Babayeva tarafından kaleme alınmış ve “Müasir Azerbaycan Filologiyası: Ahtarışlar, Problemler, Prespektifler Respublika Elmi Konferansının Materialları”nda 2011 yılında yayınlanmıştır. Makalede Haldun Taner’in hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi vardır. Makale Türk yazarının Azerbaycan’da tanıtılması açısından önem arz etmektedir.

Fahri Erdinç’in *“Acı Lokma”* romanı Azerbaycan Devlet Neşriyatı’nda 1989 yılında basılmıştır. Azerbaycan okurlarına Fahri Erdinç’i tanıtmak amacıyla “Yazar Hakkında Birkaç Söz” yazısında siyasi nedenlerden dolayı Bulgaristan’da yaşamaya mecbur kalan yazarın hayatı ve eserleriyle ilgili bilgileri verilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde ve sonrasında eserleri Azerbaycan’da ilgi gören yazarlardan biri de Yaşar Kemal’dir. C. Rzaguluzade’nin Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine aktardığı *“İnce Memed”* romanı 1967 yılında Gençlik Neşriyatında basılmıştır. Tekrar baskısı Maarif yayınevinden 1985 ve 1992 yıllarında çıkmıştır. Ağrı Dağı Efsanesi Kadir İsmayilov tarafından Azerbaycan Türkçesine aktararak 1999 yılında Azerbaycan Neşriyatında basılmıştır.

“Yaşar Kemal Yaradıcılığında Folklor Motifleri”adlı doktora tezinde Hayat Memmedova, Yaşar Kemal'in Azerbaycan'da araştırılması ile ilgili bilgi vermiştir. Araştırmacı, şimdiye kadar Yaşar Kemal'in hayatı ve eserleri ile ilgili Azerbaycan'da bilimsel araştırma eserinin yazılmadığını, yazarın hikâye ve romanlarını Azerbaycan Türkçesine aktaran Kadir İsmayılov'un makalelerinin bulunduğunu, Halide Kafkazlı'nın "*Karacaoğlan*" kitabında Yaşar Kemal'in *Karacaoğlan* romanının tahliline yer verdiğini, Sedaget Gasımlı'nın Haldun Taner'le ilgili kitabında Yahya Kemal'in Türk demokratik gerçekçi nesrinin gelişimindeki yeri, eserlerinin bazı açılardan tahlili ve A. Resulov'un "Türk Senedli Bedii Nesri" kitabında deneme ve gazetecilikle ilgili olan eserlerinin geniş incelenmesine yer verildiğini belirtmiştir.

Doktora tezi, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Yaşar Kemal'in hayatı ve Yaradıcılığı bölümünde yazarın hayatı ve eserleri genel olarak incelenmiştir. İkinci bölüm "Yaşar Kemal'in Nesrinde Folklor Motiflerinin İdea Estetik Özelliği" diye adlandırılmıştır ve altı alt başlıktan oluşmaktadır:

1. Yaşar Kemal'in eserlerinde folklor motiflerinin önemli yönleri"
2. Yılanı Öldürseler" Romanında Yılan Kültü ve İnsan Psikolojisi
3. Al Gözüm, Seyret, Saleh Romanı Yahut Dünya Çocuk Gözüyle
4. Gerçekliğin Masalı
5. Ağrı Dağın Efsanesi romanında At Kültü ve bedii çatışmanın oluşması
6. Üç Anadolu Efsanesi'nde metin oluşumunda efsane ve rivayetlerin yeri.

Hayat Memmedova'nın da doktora tezinden bahsettiği Kadir İsmayılov'un Yaşar Kemal'le ilgili 1987 yılında “Yaşar Kemal'in Ağrı Dağı Efsanesi" Romanı Hakkında Bazı Notlar” yazısı Azerbaycan SSR EA'nın Haberleri: Edebiyat, Dil ve İncesenet (Güzel sanatlar) dergisinin 2. sayısında yayınlanmıştır. Yaşar Kemal'in “Ağrı Dağı Efsanesi” romanına önsözü de Kadir İsmayılov yazmıştır. “Yaşar Kemal'in “Ağcasazın Ağaları”Epopesyası”

ise Elm, Doğunun Aktual Problemlerinin Tarih ve Çağdaşlık Serisi'nde 1994 yılında, "Yaşar Kemal: Aydınlığın Türküsünü Söylüyorum" yazısı 'Edebiyat Gazetesi'nde 25 Ekim 1996 tarihinde yayınlanmıştır.

Yaşar Kemal'le ilgili makalelerden biri de Ş. Memmedova tarafından yazılan ve ve Dil ve Edebiyat dergisinin 2007 yılı 2. (56) sayısında yayınlanan "Yaşar Kamal'ın "Ağrı Dağı Efsanesi" Romanında Destan Motifleri" makalesidir.

Şergşünaslık Fakültesinin Genç Alim ve Magistr Pillesi Üzre "Şerg Filologiyası Meseleleri" Mözsuzunda Elmi Konferansı Materialları'nda (2011) yayınlanan Oğuz Atay yazısı Selimova L. M. tarafından yazılmıştır. Makalede Oğuz Atay'ın hayatı, eserleri, özellikle de "*Tutunamayanlar*" ve "*Tehlikeli Oyunlar*" romanlarıyla ilgili bilgi verilmiştir. Araştırmacı Oğuz Atay'ın Türk edebiyatına getirdiği yenilikler üzerinde durmuştur. Makalede Murat Belge'nin 1972 yılında Oğuz Atay ile ilgili yazdığı yazısı kullanılmıştır. Bu küçük yazı Azerbaycan'da çok bilinmeyen Oğuz Atay'la ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir.

Son yıllarda Azerbaycan'da eserleri en çok edebi araştırmalara konu olan ve Azerbaycan Türkçesine aktarılan yazarlardan biri Orhan Pamuk'tur.

Orhan Pamuk'un "*Kar*" romanı Dünya edebiyatı serisinde 2006 yılında Yurd yayınevinde basılmıştır. Kitabı Azerbaycan Türkçesine uyarlayan Yunis Orucov olmuştur. Yazarın önemli eserlerinden biri olan "*Benim Adım Kırmızı*" romanını Azerbaycan Türkçesine çeviren Neriman Abdulrehmanlı'dır. Kitap Bakü'de 2009 yılında Ganun yayınevinde yayınlanmıştır. "Önsöz Yerine" adlı bölümde N Abdulrehmanlı yazarın hayatı hakkında kısa bilgi verdikten sonra "*Cevdet bey ve Oğulları*", "*Sessiz Ev*", "*Beyaz Kale*", "*Kara Kitap*", "*Yeni hayat*", "*Benim Adım Kırmızı*", "*Kar*", "*İstanbul, Hatıralar ve Şehir*", "*Bakirelik Müzesi*" romanlarını Azerbaycan okuruna tanıtmak amacıyla bilgi vermiş ve yazarın Nobel mükâfatına aday olmasını ve kazanmasını anlatmıştır.

2009 yılında Azerbaycan'ın önemli gazetelerinden olan 525. Gazetesinin Dünya Edebiyatı dergisinin desteği ile çıkardığı 525 kitap serisinde Orhan Pamuk'un "*Gizli Yüz*" eseri basılmıştır. Kitapta yazarın "Babamın Bavulu" konuşması da yer almaktadır. Bu konuşmanı Selim Babullaoğlu çevirmiştir. Gizli Yüz eserini ise Arif Emrahoğlu ve Paşa Alioğlu birlikte Azerbaycan Türkçesine uyarlamışlardır.

Orhan Pamuk'un "*Pencereden Bakmak*" eseri 2010 yılında Bakü'de Nurlan Neşriyatında basılmıştır. Kitapta eseri Azerbaycan Türkçesine uyarlayan Arzu Memmedhanlı'nın "Bir Hikâyenin Hikâyesi" başlıklı yazısı da yer almaktadır. Bu yazıda Memmedhanlı Orhan Pamuk'un hayatı ile eserleri arasındaki ilişkini ortaya koymuş ve Azerbaycanlı okurlara Orhan Pamuk'u hayatı ve eserleri ile bir bütün olarak tanıtmaya çalışmıştır. Bir çocuğun gözünden babanın evi terk edişinin anlatıldığı hikâyenin yer aldığı bu kitap son zamanlarda Azerbaycan'da Orhan Pamuk ilgisini ortaya koymaktadır.

"Babamın Bavulu" konuşmasını Azerbaycan Türkçesine çeviren Dünya Edebiyatı dergisinin editörü Selim Babullaoğlu 2004 yılının Mayıs ayında Azerbaycan Yazarlar Birliği'ne kurultaya gelmiş Orhan Pamuk'la görüşlerini ve sohbetlerini "Ben Bir Türk Yazarıyım" (Orhan Pamuk'la sohbet) başlığıyla 2011 yılında "Edebi Sohbetler" kitabında yayınlamıştır. Bu yazı daha önce de Yeni Azerbaycan (27.07. 2004), Sehifeler (2, 2004) gazetelerinde ve Dünya Edebiyatı Dergisinde (no2, 2004) yayınlanmıştır. Yazıda Orhan Pamuk'un hayatına kısaca yer veren Babullaoğlu yazarla görüşmelerinden bahsetmiş, Orhan Pamuk'un edebiyat, kendi eserleri, siyaset ve edebiyat, milliyet ile ilgili kendisine yönlendirilen sorulara verdiği cevaplara, Azerbaycan'la ilgili düşüncelerine yer vermiştir. "*Azerbaycan edebiyatı ile tanıştınız mı?*" sorusuna Orhan Pamuk, "*Bu konuya hiç girmeyelim cevabını vermiştir*" (Babullaoğlu, 2011: 124).

2011 yılında Bakü'de yayınlanan "Müasir Azerbaycan Filologiyası: Ahtarışlar, Problemler, Prespektifler" Respublika Elmi Konferansının Materialları'nda yer alan "Orhan Pamuk'un Yaradıcılığında Şerg ve Gerb"

makalesinde Arzu Memmedhanlı önce Batı ve Doğu kavramını, Batı ile Doğu arasındaki kültür farkını, kesişen noktaları kısaca açıklamaya çalışarak Türk edebiyatında Batı Doğu sorununu ele almıştır. Batı ve Doğu arasında kalan Türkiye'de Tanzimattan itibaren edebiyata yansıyan bu sorun Orhan Pamuk'un tüm eserlerinde yansıtılmıştır. Memmedhanlı, makalesinde yazarın romanlarında Batı Doğu kavramının nasıl ele alındığını, ne anlam ifade ettiğini incelemiştir. Orhan Pamuk'un büyüdüğü ve yaşadığı ortamdan ve çevresinden dolayı hem Batıya hem de Doğuya yakınlık duyduğuna, kitaplarının da yazarın kendi ifadesiyle Doğu ve Batı kültürünün, geleneklerinin, tarihinin karışımından ibaret olduğuna dikkat çeken araştırmacı "*Cevdet Bey ve Oğulları*", "*Sessiz Ev*", "*Beyaz Kale*", "*Benim Adım Kırmızı*" romanlarından bahsetmiştir. Memmedhanlı romanlardaki Batı-Doğu unsurlarını incelemiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazirliğı (Eğitim Bakanlığı) Azerbaycan Devlet Pedogoji Üniversitesi Neşriyatında 2010 yılında basılan "Klasik Azerbaycan Filolojisi ve Yeni Sorunlar" konulu ve Cefer Handan'ın Yüzüncü Yıldönümüne Adanmış Bilimsel Konferans'ın materyallerinden ibaret olan kitapta Türk Edebiyatı ile ilgili makaleler de yer almaktadır. Bu makalelerden biri Rafig Yusifoğlu'nun "Orhan Pamuk ve Onun Kar Romanı" yazısıdır. Rafig Yusifoğlu önce yazarın tanıtılması amacıyla hayatı ve eserleriyle ilgili kısa bilgi verdikten sonra "*Kar*" romanını tahlil etmiştir.

Farklı araştırmacıların Türk halkları edebiyatları ile ilgili bilimsel makalelerinden oluşturulan ve 2011 yılında Bakü'de Elm ve Tahsil yayınevinde basılan "Türk Halkları Edebiyatı" kitabında Orhan Pamuk'la ilgili iki makale de yer almaktadır. Bunlardan biri Lale Aliyeva'nın "Orhan Pamuk'un Kar Romanında Psikologizm" yazısıdır. Bu makalede aldığı Nobel mükâfatından sonra Azerbaycan'da herkes tarafından tanınan Türk yazarı Orhan Pamuk'un hayatı hakkında kısa bilgi de yer almaktadır. Araştırmacı daha sonra yazarın "*ilk ve son siyasi romanım*" diye bahsettiği "*Kar*" romanının konusu üzerinde durmuştur. Siyasi konulara değinen romanda kahramanları psikolojik açıdan inceleyen araştırmacı Orhan Pamuk'un diğer

eserlerinin kahramanlarıyla *Kar* romanının kahramanı ve yazarın kendi kişiliği arasında benzerlikler olduğuna dikkat çekmiştir. Araştırmacı yazarın kendi kişiliğini ve düşüncelerini eserlerine yansıttığını belirtmiştir. Makalede araştırmacının subjektif bakış açısı hissedilmektedir.

Diğer makale “Orhan Pamuk’un Eserlerinde Şerg Edebiyatı Motifleri”dir. Makaleyi Arzu Memmedhanlı ele almıştır. Makalenin “*Kara Kitap*” ve “*Benim Adım Kırmızı*” romanları üzerine yazıldığını belirten araştırmacı önce Türkiye’de postmodern edebiyatın tarihi ile ilgili bilgi vermiştir. Daha sonra “*Kara Kitap*” romanında sık sık alıntı ve gönderme yapılan Doğu edebiyatı ve tasavvuf anlayışı üzerinde durmuştur. 12. yüzyılda yaşamış, Horasanlı Feridettin Etti’ın “*Mentik-üt Teyr*”, 13. yüzyılda yaşamış Mevlana Celaleddin Rumi’nin “*Mesnevi*”, 18. yüzyılda yaşamış Şeyh Galib’in Hüsn-ü Aşk eserlerinden faydalanmış Orhan Pamuk’un Batı edebiyatındaki ortaya çıkan yeni eğilimleri Türk edebiyatına taklit yolu ile değil Doğu edebiyatı ve kültürüne bağlı kalarak uyarlamasının takdire layık olduğunu belirtmiştir. Yeni dönem post modern roman köklerinin klasik Doğu edebiyatında var olduğunu savunan araştırmacı “*Pançatantra*”, “*Kelile ve Dimne*”, “*Bin Bir Gece Masalları*”, Nizami’nin “*Sırlar Hazinesi*”nde ve Fuzuli’nin “*Sıhhat ve Maraz*” gibi eserlerinde de bu kökleri bulmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Farklı dönemlerde yazılan hikâyeler arasında konu, üslup, anlatım açısından benzerliklerin bulunduğu değinen araştırmacı, bu benzerliklerden biri hakkında Robert Anhegger’in “*Türk Edebiyatında Ağustos Böceği ile Karınca Hikâyesi*” adlı değerli yazısından da bahsetmiştir. Memmedhanlı, Doğu edebiyatında ve tasavvuf düşüncesinde sembollerin önemine dikkat çekerek postmodern romanla benzerliğin üzerinde durmuştur. Orhan Pamuk’un romanlarında tasavvufi ve islami öğeleri inceleyen araştırmacı, “*Kara Kitap*”ta bulunan hurufilik etkilerini de ortaya çıkarmıştır. Azerbaycan’da Neimi ve Nesimi’den dolayı bilinen ve sevilen Hurufilik düşüncesinin bu romanda yansıtılması Azerbaycanlı araştırmacılar için özellikle ilgi çekicidir. Makalede “*Benim Adım Kırmızı*” romanı ile Nizami’nin “*Hüsrev ve Şirin*” eseri arasındaki ilişki üzerinde de durulmuştur.

Arzu Memmedhanlı'nın "*Yazıcının romanda Kuran ayelerinden estetik bir "material" kimi istifade etmesi bugünkü edebiyatımızda bir yeniliktir*" cümlesi Azerbaycan'da Yeni Türk Edebiyatının etkisini orataya koymaktadır ve araştırmacılar tarafından ortak edebiyat kavramının kabul edildiğiningöstergesidir. Günümüzün önemli Türk yazarlarından sayılan Elif Şafak Azerbaycan'da son yıllarda ilgi gören yazarlardandır. Yazarın tüm eserlerini Türkiye baskılarını Azerbaycan'da bulmak mümkündür. Bunun yanı sıra Ali ve Nino yayınevinde 2011 yılında "*İskender*" romanı Azerbaycan Türkçesinde yayınlanmıştır. Elif Şafak'ın özellikle "*Baba ve Piç*", "*Aşk*" ve "*Siyah Süt*" romanları Azerbaycanlı okurlar tarafından sevilerek okunmaktadır. Orhan Pamuk'ta olduğu gibi Elif Şafak'ta da tasavvuf etkisinin, sufi ve Hurufi düşüncesinin var olması Azerbaycan'da bu kadar çok ilgi görmesinin nedenlerinden biridir. Elif Şafak'ın 2011 yılının Aralık ayından itibaren Azerbaycan'da bir yayınevi ile anlaştığı açıklanmıştır. Bu da yazarın Azerbaycan'da ne kadar çok ilgi gördüğünün kanıtıdır. Yazar'ın eserleri ile ilgili makaleler de yazılmaktadır. Elif Şafak'ın "*Baba ve Piç*" romanını Azerbaycan okuruyla tanıştıran ve eser hakkında son derece ilginç makale yazan tanınmış yazar-eleştirmen Reşad Mecid'dir. "525. Gazete" nin 2006 yıl 26 Ekim tarihli sayısında yayınlanan "*Yazarın Kurnazlığı*" yazısı buna örnektir. Yazarın eserleri ile ilgili araştırma yapanlardan biri de genç araştırmacı Gamer Alhanova'dır. "Elif Şafak'ın "*Ata ve Piç*" Romanının Psikoloji Alt Katları" makalesinde araştırmacı önce yazarın hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi vermiştir. Daha sonra "*Baba ve Piç*" romanının tahliline geçmiştir. Makalede araştırmacı romanı konusu, karakterleri ve üslubu açısından incelemiştir. Araştırmacıya göre roman Türkiye'de yanlış eleştirilere maruz kalmıştır. Aslında yazarın verdiği mesajlar romanın "psikolojik alt katlarında" saklıdır. Gamer Alhanova roman karakterlerinin psikolojisini ele almış ve romandaki simgeler üzerinde durmuştur.

Gamer Alhanova'nın "Türk Nesrinde Roman Janrına (türüne) Geçid Merhelesi ve Roman Janrı" makalesi Türk edebiyatının Azerbaycan'da tanıtılması açısından önemlidir. Bu yüzden bu makale ile de ilgili kısa bilgi

vermek istedik. Bu yazı 2011 yılında Bakü'de Prof. Abbas Zamanov'un 100 yılına adanmış "Müasir Azerbaycan Filologiyası, Ahtarışlar, Problemler, Prespektifler" konferansında sunulan makalelerden oluşturulan kitapta yer almaktadır. Önce en eski nesir örnekleri olarak destan ve masallardan kısaca bahseden Alhanova, Türkçe yayınlanan ilk roman çevirisi ve ilk romanla ilgili bilgi verir. Şemseddin Sami'nin 1872 yılında yazdığı ilk Türk romanı "*Taaşuk-u Talat ve Fitnat*", Namık Kemal'in "*İntibah*" romanından, Recaizade Mahmud Ekrem'in "*Araba Sevdası*" ve Nabızade Nazım'ın "*Zehra*" romanının konusundan bahsedilmiştir. Araştırmacı, bu romanlarda varolan psikolojik tasvirler üzerinde de durmuştur. Tanzimat dönemi Türk romanından geniş şekilde bahseden Alhanova, makalenin sonunda Servet-i Fünun döneminde önemli roman yazarlarından olan Mehmet Rauf ve Halid Ziya Uşaklıgil'den de kısaca bahsetmiştir.

İncelenen kitap ve makalelerden yola çıkarak sosyal siyasi şartlardan dolayı farklı dönemlerde isimler değişse de Azerbaycan'da yeni Türk nesrine ilginin her zaman var olduğunu söyleye biliriz. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Tanzimat ve Serveti Fünun edebiyatından etkilenen Azerbaycan aydınları Türk nesrine de ilgisiz kalmamışlar. 1920 yılından itibaren Azerbaycan Sovyetler Birliği'ne dâhil edildi. Sovyetler Birliği döneminde edebiyata yansıyan sosyalist ve Marksist bakış açısından dolayı Türk edebiyatının belirli görüşe sahip temsilcileri tanıtılmış ve onların eserleri yayınlanmıştır. Reşat Nuri Güntekin, Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Sabahattin Ali gibi isimlerin eserleri Sovyetler Birliği'nde yayınlanmış ve sosyalist gerçekçi yöntemle incelenmiştir. 1990'dan sonra Sovyetler Birliği döneminde fazla incelenmeyen yazarlar da ilgi görmeye başlamıştır. Reşat Nuri Güntekin'e olan ilgi daha da artmış, yazarın daha önce basılmayan eserleri de Azerbaycan Türkçesine aktarılmıştır. Yaşar Kemal da çok sayıda makalenin araştırma konusu olmaya devam etmiştir. Sabahattin Ali'nin eserleri 1990'dan sonra çok fazla ilgi görmemiş, ancak genç araştırmacı Nurlana Kasımlı yazarla ilgili çok sayıda makale yazmıştır. Haldun Taner gibi önemli bir yazarın hikâyeleri de ilk defa bağımsızlık döneminde Azerbaycan

Türkçesine aktarılmış ve yazarın yaratıcılığı üzerine inceleme kitabı yazılmıştır. 1990'dan sonra Refik Halit Karay, Peyami Safa, Semiha Ayverdi Oğuz Atay gibi yazarların tanıtılması için yazılar yayınlanmıştır. Son yıllarda Azerbaycanlı okurlar postmodern edebiyata ve özellikle Orhan Pamuk ve Elif Şafak'ın eserlerine ilgi duymaktadırlar. Bunun sonucu olarak da her iki yazarın eserleri Azerbaycan Türkçesine aktarılmaya ve edebiyat araştırmacıları tarafından incelenmeye başlamıştır. Oğuz Atay, Orhan Pamuk, Elif Şafak gibi yazarların etkisi ile de son yıllarda Azerbaycanlı genç yazarlar post modern unsurlar taşıyan eserler denemekteler. Bunlardan biri de Taleh Şahsuvarlı'nın "Canlanma" (2009) eseridir.

SONUÇ

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlık sürecinin ilk yıllarından itibaren dil, tarih, kültür ve din gibi ortak değerleri paylaştığı Türkiye Cumhuriyetine yönelmiştir. İki ülke arasında bilim, kültür, eğitim, ekonomi, savunma alanında çok sayıda anlaşma imzalanmıştır. Azerbaycan Türkiye ilişkilerinin en güçlü olduğu iki yıllık Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (1918-20) dönemindeki seviyeyi yeniden elde etmek için her iki ülke de karşılıklı çalışmaları sürdürmektedir. Hızla gelişen ilişkiler hayatın her alanında olduğu gibi edebiyatta da karşılıklı etkileşime neden olmaktadır. Bu etkileşim başlıca edebi anlaşmalar, faaliyetler, sempozyum ve konferanslar, kitap basımı, çeviri eserler ve yapılan bilimsel araştırmalar vasıtası ile hayata geçmektedir. Bu yüzden yapılan çalışmada 1990'dan sonra iki ülke edebiyatları arasında ilişkilerde önemli faaliyetlerde bulunan dernekler, edebi ve kültürel anlaşmalar hakkında bilgi verdik ve karşılıklı yapılan çalışmalar, kitaplar, makaleler ve çeviri eserleri üzerinde durduk. Tüm bu edebi ilişkiler sonuç olarak edebiyatlararası karşılıklı etkileşimi ortaya çıkarmaktadır.

1990 yılının 1 Ocak tarihinde iki ülke arasında imzalanan 2 senelik kültürel ve bilimsel mübadele anlaşmasının beş maddesi edebiyatlararası etkileşime neden olan ilk adımlardan olmuştur. 1990 yılında Azerbaycan ve Türkiye Kültür Bakanlıkları arasında kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili imzalanan anlaşmada beş yıllık bir zaman zarfında kültürün tüm alanlarında çalışan uzmanların karşılıklı mübadelesi öngörülmekteydi. Her iki ülkenin edebiyatları arasında ilişkilerin kurulmasında karşılıklı yapılan konferans, sempozyum ve kurultayların önemli yeri vardır. Özellikle birincisi 1992 yılında yapılan Türk Dünyası Yazarlarının kurultaylarında kabul edilen kararlar, Azerbaycan ve Türkiye edebiyatlarının arasındaki ilişkilerin gelişmesi açısından önemlidir. Ankara'da yapılan 1. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayında Türk Dünyası Yazarlar Birliği kuruldu. Türk dünyası yazarlarının birlikte kabul ettikleri kararlar doğrultusunda Türk dünyası edebiyatı ile ilgili

yazılan kitapların ve tanınmış isimlerin eserlerinin yayımlanması için araştırma ve tercüme merkezlerinin kurulması, ortak edebiyat dergisinin çıkarılması, ortak alfabe ve dil sorunu ile ilgili adımlar atılması gibi çalışmalar öngörülmekte idi. Bu çalışmalar edebiyatlar arasındaki ilişkilerin hızla gelişmesini sağlamıştır.

Yapılan çalışmalar sonucunda 1993 yılının sonlarından itibaren Azerbaycan'da Latin alfabesinin kullanımına başlanması da iki ülke edebiyatları arasındaki ilişkiyi olumlu etkilemiştir. Artık Azerbaycanlılar için Türkiye edebiyatına ait eserleri ve Türkiyeliler için de Azerbaycan edebiyatına ait eserleri orijinalinden okumak zor olmaktan çıkmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulması iki halkın dil ve kültürleri arasındaki sıkı iletişimde bir dönüm noktasıdır. Siyasal ilişkilerde ortaya çıkan gelişmelerin aslında dil ve kültür bakımından birbirine çok yakın olan iki halkın birbiriyle bütünleşmesi sürecini doğurması olağandır.

Bu yıllarda edebiyatlar arası etkileşimde en önemli unsur olan kitap yayını alanında başarılı adımlar atılmış, Türkiye'de Azerbaycan edebiyatı ile ilgili çok sayıda eser yazılmış, Azerbaycan edebiyatından çevirilerin yayınlanmasına başlanmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan'da da Türk edebiyatı araştırmaları hızlanmış ve çok sayıda eser Azerbaycan Türkçesine aktararak yayınlanmıştır. Sovyetler Birliği döneminde neşredilen eserler Latin alfabesine aktarılmıştır.

Türkiye'de Azerbaycan Kültür Derneği, Avrasya Yazarlar Birliği, TÜRKSOY, TÜRKAY-BİR, Azerbaycan'da Atatürk Kültür Merkezi ve Azerbaycan Yazarlar Birliği gibi kurumlar faaliyetleri ve yayınları ile iki ülke edebiyatları arasında ilişkilerin gelişimini hızlandırmışlardır.

Sivil toplum örgütlerinin ikili kültürel ve edebi ilişkilerin gelişmesinde birinci derecede etkili olduğu görülmektedir. Bu yüzden onların sayıca artması edebi etkileşimi hızlandırmaktadır. Tüm bu faaliyetler sonucunda

edebi metinlerin, makalelerin ve bilimsel çalışmaların sayısı da artmaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan arasında ilişkilerin gelişmesi Azerbaycanlı yazar ve şairlere Türkiye edebiyatını daha iyi öğrenme, Türkiye'yi ziyaret ederek daha önce kitaplardan okudukları mekânları görme, edebi isimlerle şahsen tanışma gibi fırsatlar sağlamıştır. Tüm bunlar, Azerbaycan edebiyatında Türkiye edebiyatının etkisine yol açmıştır, Bu etki daha çok dil ve üslupta kendini göstermiştir. Çok sayıda eserde Türkiye sevgisi, İstanbul'un tasviri, Türkiye tarihi ve kültürünün yansıtılması ile karşılaşmak mümkündür.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının Türkiye edebiyatına olan etkisinin daha az olduğu söylenebilir. Ancak Hüseyin Cavid, Ahmet Cevat, Şehriyar, Resul Rıza, Bahtiyar Vahapzade gibi isimlerin eserlerinin etkisinde veya şairlerin anısına yazılan şiirlerle karşılaşmak mümkündür.

1990'dan sonra her iki ülkede yapılan çalışmaları, halk edebiyatı, divan edebiyatı, edebi ilişkiler ve yeni edebiyat üzerine yapılan araştırmalar olarak ayrı gruplarda incelenmiştir. Bu araştırma sonucunda hem Türkiye'de, hem de Azerbaycan'da araştırmacıların kardeş ülke edebiyatını hangi yaklaşımla ele aldıkları, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra durumun ne kadar iyiye gittiği ve hangi eksikliklerin var olduğu ile ilgili genel bir düşünce oluşturmuştur.

Batı Türkçesinin iki kolu sayılan Azerbaycan ve Türkiye Türkçeleri arasındaki fark XV. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Bu yüzden eskiden ortak olan edebiyatın edebiyatçılar tarafından iki ayrı saha olarak değerlendirilmesi XVI-XVII yüzyıllardan itibaren yapılmaktadır. Çünkü bu yüzyıllarda eserlerin edebi dilleri arasındaki fark büyümeğe başlamıştır. Ancak halk edebiyatı ortaklığını daha uzun zaman koruyabilmiştir. İslamiyet öncesi sözlü edebiyattan gelen halk edebiyatı kaynağını geleneklerden, halk kültüründen ve deneyimlerden almıştır. Bu kaynağın ortak olmasını dikkate alırsak Azerbaycan ve Türkiye halk edebiyatları arasında farkın genel olarak zamanla değişen şive farkından ibaret olduğunu anlayabiliriz. Bildiğimiz

üzere 15. yüzyıla kadar Azerbaycan ve Türkiye Türkçeleri arasında farklılık pek ortaya çıkmamıştır. Hatta bu ortaklığı 18. yüzyıla kadar görülmektedir. Özellikle İslamiyet'ten önceki edebiyatımızın İslam uygarlığı içindeki biçimi olan halk edebiyatını incelediğimizde Anadolu ve Azerbaycan sahasının ortak olduğu kanısına varmaktayız. Azerbaycan ve Türkiye halk edebiyatları arasında ilişkilerden veya etkileşimden daha çok ortaklıktan bahsetmek gerekir. 1990'dan sonra yapılan araştırmalarda da bu ortaklık üzerinde durulmaktadır.

“Umumiyetle Türk halklarının edebiyatları arasındaki akrabalık ve tipolojiden "alaka" seviyesinde bahsetmek doğru değildir. Ortaklık ve varislik burada kök ve gövde, farklılık ise kol ve dal seviyesindedir. Öyle ya bütün Türk halkları şimdiki tarihi ve coğrafi arazilerde mesken salmadan önce de aslında aynı manevi, bedii ve estetik mekânında yaşamışlardır. Ortaklık bu mekânda daima ilişkilerden güçlü olmuştur” (Yaşar Karayev, 1999, s20).

Aydın Abi Aydın, Halide Kuliyeva Kafkazlı, Aygün Yusubova gibi Azerbaycanlı araştırmacıların Türk halk edebiyatı ve Türkiye halk edebiyatı üzerine değerli çalışmaları vardır. Eski Türk Oğuz edebi abidelerinin ortak olduğu konusu zaten her iki ülke araştırmacıları tarafından kabul edilmektedir. Türk kültürünü yansıtan Oğuz Kağan, Dede Korkut destanlarının yanı sıra Köroğlu Destanı, Ferhat ve Şirin, Kerem ve Aslı gibi halk hikâyeleri de hem Türkiye, hem de Azerbaycan halkının ortak edebi mirası olarak görülmektedir.

Birçok Azerbaycanlı edebiyat araştırmacısı tarafından Azerbaycan sahasına ait kabul edilmesine rağmen Azerbaycan ve Türkiye edebiyatlarının pek de ayrılmadığı döneme ait bir eser olduğundan dolayı Türk halklarının ortak destanı olarak değerlendirilmesi gereken Dede Korkut destanı her iki ülke edebiyatında da oldukça değerli sayılan bir eserdir. Dede Korkut hem Türkiye, hem de Azerbaycan edebiyatının temel taşlarından biri olarak görülmektedir. Her iki ülkede de Dede Korkut'la ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır.

19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında halk edebiyatımıza ilgi çoğalmış ve bu konuda bilimsel araştırmalara başlanmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Türk halkları edebiyatına milli bakış açısıyla yaklaşılmadığından ve tarihsel, kültürel bağlar unutturulmaya çalışıldığından dolayı o dönem Azerbaycan çalışmalarında ortak değerler gölgede bırakılmıştır. 1990'dan yani, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bu eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden Sovyetler Birliğinden önce, Birlik döneminde ve sonrasında yapılan çalışmalarda halk edebiyatının farklı açıdan ele alındığını görmekteyiz. Sovyetler Birliği döneminde Türklerin ortak halk edebiyatının var olduğu gerçekliği göz ardı edilmeye çalışılmıştır. Oysaki edebiyatın temelini oluşturan halk edebiyatını inceleyerek Azerbaycan Türklerinin geçmişini, milli değerlerini, geleneklerini, yaşantısını ve diğer Türk halkları özellikle de Anadolu Türkleri ile kültürel ve edebiyat olarak aynı özelliklere sahip olduğunu anlamak mümkündür.

Halk edebiyatında kullanılan dil ve ifade edilen hayat felsefesi, yansıtılan gelenekler Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin her anlamda benzerliklerinin kanıtıdır. Araştırmacılara göre, halk edebiyatı gerek dil, gerekse konu açısından halk edebiyatı yabancı etkilerden her zaman uzak kalmıştır. Azerbaycan halk edebiyatının Türk halk edebiyatı ile çok büyük benzerlikler göstermesine rağmen kendine has özellikleri Türkiyeli araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Türkiye'de Azerbaycan masalları, halk hikâyeleri, bayatılar, bilmece gibi türlerin tanıtılması için derleme kitapları basılmış veya Azerbaycan halk edebiyatı üzerine karşılaştırmalı araştırma çalışmaları yapılmıştır.

Her iki ülke araştırmacılarının sıklıkla karşılaştıkları sorunlardan biri de Azerbaycan edebiyatında Türkiye'de olduğu gibi tür ve şekil karmaşasının yaşanmasıdır. Bunun yanı sıra araştırmacılar Azerbaycan halk şiirinde de divan edebiyatı nazım şekillerinin sık kullanıldığını da tespit etmişlerdir.

Benzerliklerin yanı sıra Azerbaycan ve Türkiye, hatta her iki ülkenin farklı yöreleri kendine özgü folklor ürünlerine sahiptir. Bu özellikler de

edebiyat araştırmacıları tarafından göz ardı edilmemiştir. Araştırmacılar halk oyunları ve halk tiyatrolarına eski dönemde halkın yaşam tarzını, eğlence anlayışını yansıtmaları açısından önem vermektedirler. Bu bakımdan Azerbaycan'da halk tiyatrolarının kökeninin çok eskiye dayalı olduğu ve zaman içinde geliştirildiği düşüncesi hâkimdir. Tespit edildiği üzere Azerbaycan halk tiyatroları iyilik ve kötülüğün mücadelesi ve iyiliğin zaferine dayalıdır. Araştırmacılar Türkiye'de ve Azerbaycan'da kamuoyunun dikkatini günümüze kadar korunan Nevruz gelenekleri ve Nevruz bayramında oynanan Kos Kosa gibi halk oyunlarına çekmektedir.

Bazı araştırmacılar, Kos Kosa oyununu Karagöz'e benzetmektedirler. Kanaatimizce aslında bu benzerlik olayın iki karakter arasında geçmesi ve diyaloglarda kullanılan halk dili dışında pek de hissedilmemektedir. Araştırmacılar Azerbaycan ve Anadolu halk kültürü ürünleri içinde yer alan ve kökeni çok eskilere dayanan çocuk folklorunu da inceleyerek edebiyatlarımız arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmışlar.

“Çocuk folkloruna Azerbaycan'da; sanamalar, saygıçlar, uşak türküleri, acıtmalar, çaşırmalar, düzgüler, tapmacalar, uşak nağmaları, nazlamalar, arzulamalar, okşamalar, beslemeler, laylalar, nenniler ve yanıltmacalar gibi türler dâhil edilmiştir” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 1, 1993: 184).

1990'dan sonra Azerbaycan ve Türkiye folklorunu karşılaştıran eserlerden de ortaya çıktığı üzere her iki ülkenin çocuk oyunları bir birine çok benzemektedir. Tespitlere göre bazı oyunlar dışında genelde aynı oyun akışına, kurallara, benzer adlara sahip oyunlar vardır. Oyunlarda söylenen tekerlemeler ve şarkılardaki benzerlikler üzerinde de durulmuştur. Özellikle Benövşe-Elkesme, Artırma- Kim Goçahtı, Hancarı-Birdirbir, Gözbağlayıcı- Körebe, Siçan Pişik -Tavşan Kaç Tazı Tut, Desmalaldı Gaç- Mendil Saklama, Bel Üste Kimin Eli- El el üstünde, Saklanbaç- Gizlenpaç, Padişah- Vezir, Han-Gizir gibi ortak oyunlar ilgi çekmektedir.

Araştırmacılar 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren derlenen ve

incelenen atasözlerinin Azerbaycan halkının hayat tecrübelerinden ne şekilde yararlandığını gösterdiğini, Azerbaycan ve Türkiye atasözlerinin çok fazla benzemediğini savunarak, atasözlerini aynı kökene sahip olduğumuzun en açık kanıtları olarak kabul etmekte. Araştırmalardan çıkan sonuca göre atasözlerinde duru ve temiz Türkçe, yani Türk dilinin cümle yapısına dayanan ritimli söz dizimi ve genel olarak Türkçe kökenli kelimeler kullanılmaktadır. Bu yüzden herhangi bir Azerbaycan atasözünü Türkiyeli birinin anlaması veya Anadolu'ya has atasözünü Azerbaycan Türkünün anlaması çok kolaydır. Araştırmacılar "Aç toyuk yuhusunda darı görer"- "Aç tavuk rüyasında kendini darı ambarında görür", "Ağıl yaşta değil baştadır"- "Akıl yaşta değil baştadır", "Anasına bah kızını al, gırağına bah bezini al"- "Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al", "At ölür meydan galar, igid öler ad san galar" – "At Ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır", "Atan soğan anan sarımsak, sen hardan oldun bele gülmeşeker" – "Anan soğan baban sarımsak, sen nerden çıktın be gülbeşeker" gibi çok sayıda örnekler üzerinde durmaktadırlar. Bazı atasözlerinin farklı kelimelerle ifade edilse de aynı anlam taşıdığı da tespit edilmiştir. Örneğin: "Telesen Tendire düşer"- "Acele eden ecele gider", "Açtırma sandığı, tökdürme pampığı" – "Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü", "Ağaç bar getirende başını aşağı diker"- "Boş başak dik durur". Azerbaycan ve Türkiye'de halk deyimlerinin de ya ortak olduğu, ya da çok benzediği kabul edilmektedir. Atasözleri ve deyimler 1990'dan sonra çok sayıda araştırma konusu olmuştur.

Araştırmacılar Azerbaycan bayatılarının, Anadolu manilerinde olduğu gibi, hecenin yedili kalıbıyla, 4+3 duraklı veya duraksız söylendiği, kafiye düzeninin de aynı olduğuna dikkat çekmişler. Önemli sözlü halk edebiyatı türlerinden biri olan ve beşik başında annelerin özel ritim ve ahenkle söylediği türkülere Türkiye'de ninniler, Azerbaycan'da ise laylalar, denmektedir. Azerbaycan laylaları ile ninniler arasında benzerlikler olduğu kabul edilmektedir.

Bazı araştırmacılar her iki halkın eskiye dayalı inançlarının örneğin ölüm, doğum, düğün, ekmek, doğa ile ilgili inançların ve halk edebiyatımızda

kullanılan ot, çiçek, yemek, hayvan, eşya, giysi adlarının ortak olmasının da aynı kültürel geçmişten geldiğimizin önemli göstergesi olarak kabul etmektedirler.

Sözlü edebiyatın küçük hacimli ama önemli olan türlerinden olan tekerlemeleri karşılaştırmalı olarak inceleyen araştırmacılar, şekil, konu ve fonksiyon bakımından Azerbaycan tekerlemelerinin Türkiye'den pek farklılık göstermediği sonucuna varmışlardır. Azerbaycan'da tekerlemelere düzgü veya sanamalar denildiği, tekerleme kelimesinin ise âşık edebiyatının bir türü olarak geçtiği tespit edilmiştir.

Araştırmacılar, her iki ülkenin çocuk oyunlarının birçoğunun ortak olduğu ve diğerlerinin de çok benzediği kanısına varmışlar ve çocuk oyunlarının vazgeçilmezi olan tekerlemelerde bu ortaklığı ve benzerliği görmüşlerdir. Boratov "*Türk oyun tekerlemelerinin kökenleri çok eski dualara, belki İslam öncesi din törenlerinde yer alan kutlu bilinmiş sözlere çıkar.*" (Baratov, 2003, s178) diye yazar. Azerbaycanlı araştırmacılar da tekerlemelerin tarihinin eski inançlara, Şamanizme kadar gittiğini belirtmektedirler. Bu da tekerlemelerin tarihinin çok eskiye dayalı olduğunu gösterir. Her iki ülkenin tekerlemelerine ve tekerlemeler üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında ortak ve eski bir edebiyatın ürünü oldukları görülmektedir. Örneğin Azerbaycan'da:

İğne, iğne
Ucu düğme,
Bal ballica,
Ballı keçi,
Çam Ağacı
Satır keçi,
Ceviz ağacı,
Uyuz keçi,
Hoppan, hoppan,
Yırtıl, yırtıl,

Su iç, kurtul.

(Ahundov, 1994: 134).

tekerlemesinin bir benzeri de Anadolu'da karşımıza çıkıyor.

İnne minne

Ucu dinne

Fil killiğe

Kuş dillice

Lala lula

Pirinç tunç

(Baran, 1993: 18).

Araştırmacılar bu ortaklığa vurgu yapmaktadırlar. Çalışma yaparken bunun gibi çok sayıda örneklerle karşılaşmıştır. Tüm bu örnekler ortak bir dil, kültür ve gelenek bağımızı ortaya koymaktadır. Çalışmalarda Azerbaycan ve Türkiye yanıtmaçlarının da bir birine fazlasıyla benzediği kabul edilmektedir.

Çok eskiden beri halk arasında çocukların eğlendirilmesi ve aklın, zekânın gelişimi için kullanılan ve Türk halk edebiyatının önemli türlerinden biri olan bilmeceye Azerbaycan edebiyatında tapmaca denir. Son yıllarda Türkiye'de Azerbaycan bilmeceleri hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Her iki ülkenin araştırmacıları Azerbaycan ve Türkiye bilmecelerinin ortak özelliklerini incelemişlerdir. Araştırmacılar Anadolu sahası bilmeceleri ile Azerbaycan Türklerinin bilmecelerini karşılaştırarak, çok sayıda bilmecenin benzer olduğunu ortaya çıkarmışlar. Örneğin: *Biz biz biz idik, otuz iki kız idik, ezildik, üzüldük bir tahçaya düzüldük- Biz biz idik, otuziki kız idik, ezildik, büzüldük iki duvara dizildik (dişler), Yük altta gıllı yumağ, Yük üstünde kıllı yumak (kedi) Men gettikçe o gider- Ben giderim o gider, arkamdan tin tin eder (gölge).*

Bu çalışmaları ve örnekleri incelediğimizde Azerbaycan tapmacaları ile Türkiye Türkçe'sindeki bilmecelerin fonksiyon, kullanılan dil, konu ve şekil itibariyle birbirinin benzeri olduğunu ortaya koyduklarını gördük.

Araştırmacılar, sadece iki ülkenin halkının bir birinden uzak kaldığı Sovyetler Birliği dönemine ait yeni bilmecelerde büyük farklılıklar olduğunu kabul etmektedirler.

Azerbaycan Türkçesinde karşılığı nağil olan masallar halk edebiyatının ve konuşma dilinin zenginliğini ve güzelliğini gözler önüne sermesi, halkın yaşamış olduğu olayları veya beklentilerini, hayallerini yansıtması açısından ilgi çekmektedirler. Kültürümüzün incelemesinde masallar özellikle önemlidir. 1990'dan sonra Türkiye'de Azerbaycan masallarının tanıtılması için derleme kitapları ve bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan da anlaşıldığı üzere Azerbaycan ve Türkiye masallarındaki karakterler ve olaylar bir birine benzemektedir. Araştırmacılar örneğin, Türkiye masallarındaki Keloğlan ve Azerbaycan'da Keçelin aynı karakter olduğuna dikkat çekmekte. Tespitlere göre, *Anadolu masallarının birinci bölümünde masal ile hiç bir ilgisi olmayan tekerleme yer alır. (MUHARREMOVA, 2008. s 845)* ve Azerbaycan masallarında da böyle tekerlemelerle karşılaşmaktayız. İncelediğimiz çalışmalardan her iki halkın masallarında Kafdağı, Zümrüd-ü Anka kuşu, kahramanın en iyi dostu atla, kötü devlerle veya başka bu gibi sihirli güçlerle karşılaştığı sonucuna varılmıştır. Araştırmacılar havyanlardan bahseden masalların bile çok benzediği ve doğal olarak, bu benzerlikleri sadece Türkiye ve Azerbaycan masalları arasında değil tüm Türk halklarının masallarında görmekte olduğumuzu söylemektedirler. Bazı Azerbaycan masallarına küçük farklarla Anadolu'da da rastlandığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri de Azerbaycan'da Pıspısa (Tık Tık) Hanım ve Sıçan Bey masalının Anadolu'da Pezoz Bacı ile Sıçan bey olarak birçok şekli mevcuttur. Halk edebiyatı üzerine yapılan çalışmaları incelerken Azerbaycan'ın ünlü masalı "Melikmemmed" ile Türkiye'de birçok yörede bazı farklılıklarla anlatılan "Zümrüdü Anka kuşu" masalının kurgusu ve motifleri ile benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir.

Hem Türkiye'de, hem de Azerbaycan'da ortak aşk hikâyeleri ve kahramanlık destanlarının olduğu kabul edilmektedir. 1990'dan sonra bu konu da çok fazla olmasa da edebiyat araştırmacılarının ilgisini çekmiştir.

Örneğin “Köroğlu”, “Aslı ve Kerem”. “Mahmut ve Nigar” hikâyesi ile de hem Azerbaycan'da hem de Anadolu'da karşılaşılmaktadır. Bunun yanı sıra benzer konuları olan, benzer veya aynı kişilerden bahseden, ortak özelliklerinin incelenmesine ihtiyaç duyulan çok sayıda hikâye olduğundan söz edilmektedir.

İncelenen eserlerden araştırmacıların Türk halklarının özellikle de Türkiye ve Azerbaycan Türklerinin âşıklık geleneğinin edebi ilişkilerimizi belirleyen en önemli unsur olduğu sonucuna vardıkları görülmüştür. 1990'dan sonra yapılan çalışmalardan da görüldüğü gibi, âşıklar temiz Türkçeyle kültürü ve geleneği yansıtma sebebi ile kolay şekilde kabullenilmiş ve sevilmişlerdir. Onların ünleri mesafeleri çok hızlı aşarak tüm Türk dünyasına yayılmakta ve Türkler tarafından sevilmekte idi. Bazı araştırmacılar âşıkların şiirlerinin birçoğunun Anadolu mu, Azerbaycan mı sahasından olduğunu ayırt etmenin zor olduğunu savunmaktadırlar.

Araştırmacılara göre Azerbaycan ve Türkiye edebi ilişkilerinde önemli yer tutan âşıklık sanatının kökleri ortak edebi miras olan Dede Korkut'a ve daha eskilere kadar gitmektedir. Asırlar boyunca Azerbaycan ve Türkiye âşıklık sanatının biri birinden kopamaması ve bir birlerini etkilemesinin başlıca nedenini âşık edebiyatının ana dili ve üslubunu tüm güzellikleri ile kullanması ve halkın yaşantısını yansıtmasına bağlamaktadırlar. Araştırmacılara göre, aynı kökenden gelme ve aynı kaynaklardan beslenme, âşıkların seyahatleri, coğrafi yakınlık gibi önemli nedenler de vardır.

1990'dan sonra yapılan çalışmaları incelediğimizde Azerbaycan ve Türkiye âşıklarının şiir geleneklerinin ortak olduğunu, içerik ve şekil açısından da benzediği sonucuna varıldığı görülmektedir. Birçok şairler her iki halk tarafından benimsenmiş ve sevilmiştir. Azerbaycan âşık edebiyatı Türkiye âşık edebiyatı ile büyük ölçüde benzerlikler göstermesine rağmen kendine has özelliklere de sahiptir ve Türkiyeli araştırmacılar eserlerinde bu özellikler üzerinde de durmaktadırlar.

Türkiye'de olduğu kadar Azerbaycan'da da şiirleri bilinen ve sevilen,

ilgi duyulan, Azerbaycan âşık sanatını etkilemesi açısından özellikle önemli olan âşıklardan biri Karacaoğlan'dır. Azerbaycan edebiyatçıları Karacaoğlan'ı incelerken daha çok Azerbaycan edebiyatı ile ilişkisi üzerinde durmuşlar ve Azerbaycan'ı Karacaoğlan'ın ikinci vatanı olarak görmüşlerdir. Onların tespitlerine göre, ortak edebiyatın kısmen kaybolduğu ve daha çok edebiyatlar arasında etkileşimden bahsetmenin mümkün olduğu 17. yüzyıldan sonra âşık edebiyatı edebi ilişkilerin en önemli bölümünü oluşturmuştur ve Karacaoğlan'ın etkisi 17. yüzyıl ve sonrası Âşık Ali, Âşık Musa, Âşık Elesker, Şemşir ve başka Azerbaycan âşıklarının şiirlerinde hissedilmektedir. Azerbaycan'da yayınlanan kitap ve makale araştırmalarını inceledikten sonra Karacaoğlan'ın Türkiye'de sevildiği kadar Azerbaycan halkı tarafından da bilindiğine ve sevildiğine bir daha emin olduk. Karacaoğlan şiirleri Azerbaycan'ın önemli şairlerinden Vagif, Âşık Elesger ve Âşık Alı'nın şiirleriyle de karşılaştırılmıştır. Tespitlere göre Azerbaycan âşık edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Miskin Abdal Türkiye edebiyatında da bilinen ve Alevi Bektaşî düşüncesinde etkisi olan bir şairdir. Türk edebiyatı araştırmacısı Refik Zekâ Handan Gövheri'nin Âşık Ali ve Âşık Elesker'e etkisine dikkat çekmiştir.

Azerbaycanlı âşıklardan Âşık Kerem, Âşık Elesger, Hasta Kasım, Âşık Şemşir gibi isimlerin yaratıcılıkları Türkiyeli araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan'da bilinmeyen Türkiye'nin çağdaş âşık sanatı da Azerbaycanlı araştırmacılar tarafından incelenmeye ve tanıtılmaya başlanmıştır.

Âşık edebiyatı ile ilgili özellikle 1990'dan sonra yapılan çalışmaları da göz önünde bulundurarak araştırmacıların âşıklık geleneğinin Azerbaycan ve Anadolu sahalarının şekil, dil, konu, gelenek ve kültür açısından çok fazla yakın olduğu düşüncesinde hemfikir oldukları görülmüştür. Sovyetler Birliği dönemine kadar çok rahatlıkla bir birini etkileyen âşık edebiyatı yetmiş yıllık Sovyetler Birliği sürecinde bile bir birinden kopamamış ve gönül bağıını korumuştur. 1990'dan sonra ise Azerbaycanlı ve Türkiyeli araştırmacılar âşık sanatının edebi etkileşimde ve ilişkilerdeki yerini ortaya çıkaran değerli

eserler yazmışlardır.

Türk halklarının ortak sesi olarak kabul edilen Yunus Emre kullandığı güzel Türkçe, Türk kültüründen gelen, Türk ruhunu yansıtan felsefesi ve Türk dünyasında yaptığı seyahatleri ile Azerbaycan Türklerinin de büyük sevgisini kazanmıştır. Türk şairinin Azerbaycan Türkçesine de yakınlık gösteren dili kullanması Azerbaycanlı araştırmacıların daha fazla ilgisini çekmesine ve onun şiirlerinde kullandığı dilin üzerinde çalışmalar yapmalarına neden olmuştur. Azerbaycanlı araştırmacılar Fuzuli ile Yunus Emre'nin eserlerinde kullanılan benzer dil olayları üzerinde durmuşlardır. 1990'dan sonra, yani Sovyetler Birliği dağıldıktan ve Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonra ortak Türk edebiyatı ve kültürü bilinciyle birlikte Azerbaycan'da Yunus Emre'ye ve sanatına ilgi daha da büyüdü. 1992 yılında Bakü'de şairin 750. Yıldönümüne adanan Yunus Emre'nin "Güldeste" kitabı basılmıştır. Bu şairin Azerbaycan'da basılan ilk kitabı olması açısından önemli bir olaydır.

Karahanlı döneminde yazılmış ve Türk İslam kültürünü yansıtan üç önemli eser, Yusuf Balasagunlu'nun "*Kutadgu-Bilig*", Mahmud Kaşgarlı'nın "*Divani-Lüğat İt Türk*", Yükneklî Edip Ahmed'in "*Atabetül-Hakaik*" eserleri Azerbaycan edebiyat dersliklerinde Azerbaycan yazılı edebiyatının temel taşlarından olarak gösterilmektedir.

1990'dan sonra Azerbaycan'da Türklerin eski geleneklerine, kültüre ve bu kültür ve geleneklerin yansıtıldığı edebiyata ayrıca önem verilmektedir. Araştırmacıların ortak düşüncesine göre şamanlık sufiliğe dönüşmüş ve ozanlık da tasavvufu birleşerek âşıklığa dönüşmüştür. Yani tasavvuf İslam ile eski Türk'ün kültür ve inancının bir biri ile kaynaşmış şeklidir.

İslam'ın sufizmle birliğinden Doğuda Yunus Emre, Rumi, Nesimi, Nevai ve Fuzuli doğmuştur (Karayev, 1999: 49).

Yaşar Karayev Azerbaycan edebiyatına tasavvuf etkisinin tarihsel sürecini şöyle ifade etmiştir:

“Ana dilli edebiyatta İslam modeli ve poetikası, tasavvuf ve irfan, Korkut'tan Fuzuli'ye kadar artan, çoğalan istikamette, Fuzuli'den Vakıf'a kadar çöken, inerek uzanan bir hatla hareket eder ve Mirza Fethali Ahundzade'de tamamen tükendikten sonra Hüseyinzade Ali bey'le, Hadi ve Cavid'le yeniden yukarıya kalkan hattın devamına dönüşür” (Karayev, 1999: 54).

Mevlana Azerbaycan Türklerinin felsefesine, sanatına hayranlık duydukları bir isimdir. Azerbaycan'ın birçok şairi Mevlana'nın devamcısı olmuş ve eserlerini ondan ilham alarak yazmışlardır. Araştırmacılara göre Mevlana etkisi Hagani Şirvani, Nizami Gencevi, Şeyh Mahmut Şebüsteri, Ezlullah Neimi, Essar Tebrizi, I. Nesimi, Şah İsmayıl Hatayi gibi Azerbaycan sahasına ait edilen şairlerde görülmektedir. Araştırmacılar Mevlana'nın sanatındaki tasavvufun Azerbaycan'da Hurufiliğe dönüşmesinden bahsetmektedirler. Bu dönüşümü Fezlullah Neimi Tebrizi ve Nesimi'nin eserlerinde görmenin mümkünlüğü üzerinde durmaktadırlar.

Ahmet Yesevi, onun "Divani Hikmet" ve "Farkname" eserleri de Azerbaycan'da rağbet görmektedir. Yesevi'nin düşünce ve inanç sistemi ile eski Türk geleneği arasında bağ kurulmuştur. *“Eğer tasavvuftan evvel Korkut olmasaydı, tasavvuftan sonra Yesevi bu kadar tez yetişmezdi. Eğer şaman-ozan geleneği olmasaydı, derviş eren geleneği bu kadar geniş halk kitlesine yayılmazdı”* (Karayev, 1999, s.84).

Araştırmacılar Ahmet Yesevi'nin Azerbaycan edebiyatında asırlar boyunca fark edilen izlerinden bahsetmekteler. Onun felsefesinin çağdaş Azerbaycan şairlerinden Hüseyin Cavid sanatına etkisi üzerinde de durulmuştur.

Eski Türk kültürü, ayin ve merasimlerini kendinde yaşattığı kabul edilen Bektaşilik Azerbaycan araştırmacılarının ilgisini çekmiştir. Azerbaycanlı araştırmacılar Bektaşilikte eski Türk kültürünün yaşadığını savunmaktadırlar. Halvetilik tarikatı ve Şemseddin Sami de Azerbaycanlı araştırmacılar tarafından incelenmiştir.

Elimizde bulunan ve değerlendirdiğimiz eserlerden yola çıkarak Azerbaycan'da Türk Divan edebiyatının Türk halk edebiyatı ve yeni edebiyat kadar incelenmediği kanısına vardık. Azerbaycanlı araştırmacılar­dan Aydın Abi Aydın'ın Türk Divan edebiyatının Azerbaycan'da tanıtılması yolunda önemli hizmetleri vardır. Türkiye'de de Azerbaycan sahasına ait olan önemli şairlerin genel olarak Türk divan edebiyatına ait edilmesinden dolayı Azerbaycan divan edebiyatını ayrıca inceleyen eserler halk edebiyatı ve ağdaş Azerbaycan edebiyatı konusunda olduğu kadar çok değildir. Ancak Türk edebiyatının Azerbaycan sahası değerlendirmelerinde divan edebiyatından da bahsedilmektedir. Azerbaycanlı araştırmacıların eserlerinde divan edebiyatı halk edebiyatı, din ve tasavvuf­la birlikte ele alınmaktadır. Türk edebiyatında bu üç kavram o kadar i içe girmiştir ki hangisine ağırlık verildiğini anlamak güçtür. Azerbaycan Türkçesinde ortaya çıkan ilk yazılı edebiyat eseri İzzeddin Hasanoğlu'nun şiiri sayılmaktadır. 14. yüzyılda yaşamış bu şairin Azerbaycan Türkçesinde divanı olduğu farz edilmektedir. Ancak araştırmacılar şu ana kadar Hasanoğlu'nun sadece dört gazelini bulmuşlardır. Bunlardan  Azerbaycan Türkçesinde, biri ise Farsça yazılmıştır. İzzettin Hasanoğlu'nun bir Azeri şairi olduğuna Türkiyeli araştırmacılar da dikkat çekmektedirler.

Azerbaycan edebiyat araştırmacıları tarafından tartışmasız olarak Azerbaycan sahasına ait oldukları kabul edilen Nizami, Fuzuli, Nesimi, Hatayi gibi isimlerle ilgili Türkiye'de çoğu zaman Türk divan edebiyatından ayrı tutulmadan bahsedilmektedir. Türk divan edebiyatını inceleyen Azerbaycanlı araştırmacılar her iki sahanın şairleri arasındaki edebi etkileşimi ve ilişkileri göz ardı etmemektedirler. Türkiyeli araştırmacıların da birçoğu söz konusu şairlerin Azerbaycan sahasına ait olduğundan bahsetmektedir. Bazı kaynaklarda Nizami Fars şairi olarak geçmektedir.

İskender Pala'nın "Divan Edebiyatı" eserinde ifade ettiği "*Divan edebiyatının coğrafyası Osmanlılar ile sınırlandırılmaz. Harezim, Hakani, ağatay ve Azeri Türkçesi de Osmanlı Türkçesi kadar bu edebiyatta rol oynar*" (Pala, 2002: 19) düşüncesine katılmaktayız. İncelediğimiz

makalelerden "Divan Edebiyatı ve Türk Dünyası" yazısında Mehmet Temizkan da divan edebiyatının sadece Osmanlı sahasına ait olmadığını, Azerbaycan, Türkmen, Çağatay ve diğer Türk topluluklarının sahalarında ortaya konan pek çok edebiyat eserlerini de kendi içine aldığını belirtmiştir. Kanaatimizce Azerbaycan ve Anadolu Türkçesinde farklılıkların XV. yüzyıldan sonra kendini belli etmesine rağmen, özellikle XVII. ve XVIII. asırlara kadar Divan edebiyatı şairlerini Osmanlı şairleri diye adlandırmak veya "Fuzuli Azerbaycan şairidir" demek yanlıştır. Azerbaycan Türkçesinde yazan veya Nizami Gencevi gibi Azerbaycan Türkü olan şairler Türk Divan edebiyatının Azerbaycan sahasına ait edilmelidirler. Divan edebiyatı şairlerinin sürekli bir birleri ile irtibatta ve etkileşimde oldukları her iki ülke araştırmacıları tarafından kabul edilmektedir.

Dr. Ahmet Büyükkaş "XVI. Yüzyıla Kadar Azerbaycan Edebiyatı Emir Hidayetu'llah ve Divanı" çalışmasında Emir Hidayet'in vezne hâkimiyeti, sözcük kullanımındaki ustalık, sade ve eskicil dili ve uslubu ile Azerbaycan şiirinin olgunlaşmasında, özellikle de Fuzuli'ye zemin hazırlanmasında katkı sağladığını ve Azeri edebiyatının XIV. asırdaki en büyük şahsiyetinin Türk edebiyatının en yüksek mümessillerinden sayabileceğimiz Nesimi olduğunu belirtmiştir. Bu makale, Türkiye'de Divan edebiyatının Azerbaycan sahası olarak üzerinde çok fazla durulmayan Şah Kasım Envar, Karakoyunlu Cihanşah, Kışveri, Tebrizli Hatayi, İbrahim Gülşeni, Habibi, Şah İsmayıl Hatai gibi önemli isimlerden de bahsetmesi açısından önemlidir. Daha önce de belirtildiği gibi, Türk divan edebiyatı ve şairlerin yaratıcılıkları arasındaki etkileşimi üzerinde çok sayıda eser yazan Aydın Abi Aydın Fuzuli'nin Hayali, Nefi, Bagi, Şeyh Galib gibi şairlere etkisini incelemiştir. Azerbaycanlı araştırmacılar Türk edebiyatında tezkireleri de inceleyerek Azerbaycan sahasına ait şairlerle ilgili bilgi elde etmeye çalışmaktadırlar. Hem Türkiye'de, hem de Azerbaycan'da divan edebiyatı ile ilgili çalışmaları inceleyerek araştırmacıların gerçekten 18. yüzyıla kadar kesin bir ayrılma çizgisinden bahsetmenin zor olduğu düşüncesine vardıklarını gördük. Araştırmacılara göre, Azerbaycan ve Osmanlı sahası bile iç içe geçmiş ve

ciddi bir etkileşim içerisindedir. *Artık şekillenmiş, istikrara kavuşmuş olan milli Azerbaycan- Türk edebi dilinin tarihi ise, ilimde artık sabitleşen kanaate göre XVIII-XIX. asırların klasik bedii edebiyatından başlar* (Vagif, Zakir, M.F. Ahundzade) (Karayev, 1999: 26).

Yaşar Karayev'in de belirttiği gibi 18. yüzyıldan sonra Azerbaycan edebiyatı kendine özgü bir çizgide ilerlemeye başlamıştır. Bu dönemin önemli isimleri Molla Penah Vâkîf (1717-1797) ve Vidadî (1709-1809)'dir. XVIII. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatının en güçlü temsilcisi Molla Penah Vakîf yaratıcılığı ile Azerbaycan şiirinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Vakîf, divan edebiyatı şiir biçimlerini de kullanmıştır, ancak şairin yaratıcılığının büyük bir kısmı halk şiirine yakındır. Şiirlerin dili halkın canlı konuşmasına çok yakındır. 19. yüzyılda Kasımbey Zakir, Mirze Fethali Ahundzade, Abbaskulu ağa Bakıhanov, Seyid Ezim Şirvani gibi önemli isimler Vakîf'ın açtığı çığırdan gitmiş ve gerçekçiliği Azerbaycan edebiyatına getirmişlerdir. Araştırmacıların birçoğu tarafından 19. Yüzyıl, Azerbaycan Edebiyatında eski halk geleneğine bağlı kalan âşıkların ve halk şairlerinin edebiyatta etkili olduğu bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bilindiği üzere 1828 yılı Türkmençay anlaşmasıyla Aras nehrinin kuzeyinde bulunan Azerbaycan toprakları Çarlık Rusyasının eline geçmiş, güney topraklar ise İran'a verilmişti. Bu siyasi olay Azerbaycan Türkleri'nin Anadolu Türklerinden uzak kalmasına ve sonuç olarak edebiyatların da kısmen kopmasına neden olmuştur.

İncelemeler sonucunda bu dönemin Azerbaycan edebiyatının ve önemli isimlerinin Türkiye'de fazla araştırılmadığı ve bilinmediği gözlenmiştir. Oysaki bu araştırmalar ortak Türk edebiyatı açısından oldukça önemlidir. Özellikle "*Ahundov, Türkiye'deki alfabe devriminden yetmiş yılı aşkın bir süre önce Latin harflerinin kabulünü savunmuş ve ilk tiyatro eserini Türkiye'deki Avrupai anlamda ilk Türk tiyatro eseri olan Şinasi'nin "Şair Evlenmesi"nden dokuz yıl önce, 1850'de yazmıştı*" (Açıkkaya, 2010; 410). Çağdaş Azerbaycan edebiyatının kurucusu sayılan Mirze Fethali Ahundov'un Türk edebiyatındaki yeri daha derinden araştırılmalı ve Türkiye edebiyatı ile ilişkisi

ortaya çıkarılmalıdır.

Tarihten bilindiği üzere Rus Çarlığının Azerbaycan basınına ve düşünce özgürlüğüne baskısı 1905 Rus devrimi ile azalmış ve siyasi olaylar sonucunda anayasal monarşiye geçiş yapılmıştı. İncelenen çalışmalardan da gördüğümüz üzere, 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan Azerbaycan ve Türkiye edebi ilişkileri bu tarihten itibaren hızlanmaktadır. Namık Kemal gibi isimlerin tanınması ve etkileri 1870'den itibaren başlasa da 1905 Rus ihtilalına kadar sansür ve siyasi baskıdan dolayı yayın organlarında Türk edebiyatı ile ilgili örnekler pek rastlanmadığı kabul edilmektedir. Her iki ülkenin araştırmacıları da 1905'ten sonra Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Recaizade Ekrem, Muallim Naci, Halid Ziya Uşaklıgil, Mehmet Emin Yurdakul, Şemseddin Sami ve daha birçok Osmanlı yazarı ve şairinin Azerbaycan'da sevilerek okunduğu konusunda hemfikirdirler. 20. yüzyılın başları tarihte Azerbaycan'la Türkiye arasındaki edebi ve kültürel ilişkilerin en canlı olduğu dönem olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de ortaya çıkan edebi olayların ve Türkiye'deki eğitimin, Azerbaycan'da dergi ve gazetelerde yayınlanan, tiyatro sahnelerinde oynanan eserlerin etkisi, vatan, hürriyet ve medeniyet gibi kavramlara duyulan rağbet Azerbaycan-Türkiye edebi ilişkilerinde bu denli canlılığa neden olarak görülmektedir. Çalışmalardan anlaşıldığı üzere Namık Kemal, Şemseddin Sami ve Abdülhak Hamit gibi tiyatrocuların piyesleri özellikle "Vatan yahut Silistre", "Zavallı Çocuk", "Akif bey" eserleri Azerbaycan'da sık sık sahnelenmekte ve halk tarafından sevilmekte idi. Namık Kemal 20. yüzyılın 20'li yıllarına kadar Azerbaycan edebiyatında en çok yararlanılan şairdi. Kaynaklara göre tiyatro eserleri farklı adlarla sahnelenmişti. Kaynaklarda "Vatan yahut Silistre" -"Osmanlı Muharebesi", "Akif Bey"- "Namus", "Zavallı Çocuk"- "Bahtsız Bala", "Gülnihal"- "İntikam", "Kara bela"- "Ekber Şah Hindu" adı ile oynandığı ile ilgili bilgiler vardır. Sabir'in Namık Kemal'in "Osmanlılarız" şiirine yazmış olduğu dört nazire ilgi çekmektedir. Hatta Azerbaycanlı araştırmacı Aydın Abi Aydın Sabir'in "Fahriye" şiirinde de Namık Kemal'den faydalandığını ileri sürmektedir. Namık Kemal'in Cefer

Cabbarlı, Mehmed Hadi, Abbas Sehhet, Abdulla Şaik, Gurbaneli Şerifzade gibi önemli isimler üzerinde etkisi araştırmalarda ele alınmaktadır. Azerbaycanlı şairlerin Namık Kemal'in biçim, içerik, vezin, kafiye ve ünlü ifadelerinden yararlandıkları tespit edilmiştir.

Namık Kemal'in edebileştirdiği vatan temasının Azerbaycan edebiyatında yaygın biçimde kullanılmış olması, edebiyat etkileşiminin ötesinde, farklı zamanlarda ortak bir ontolojik birikimin, edebiyata yansması olarak kabuledilebilir. Araştırmacılara göre Azerbaycan'da vatanseverlik, vatan kavramı, Türklük anlayışı da bu dönemde başlamıştır. Namık Kemal'in eserlerindeki vatan konusu Azerbaycanlı aydınları heyecanlandırmış ve etkisinde bırakmıştı. M. E. Sabir'in Namık Kemal'in şiirinin Osmanlıcadan Azerbaycan Türkçesine tercüme edilmesine itiraz olarak yazdığı:

“Osmanlıcadan tercüme Türke bunu bilmem,
Gerçek yazıyor Genceli yainki henektir,
Mümkün iki dil bir birine tercüme ama,
Osmanlıcadan tercüme Türke ne demektir.”

gibi asırlarca Türkleri bir birinden koparmaya yönelik siyasetlerin, sınırların bile ortak edebiyat ve dil olmamızdan pek bir şey alamadığının kanıtı olan mısraları her iki ülkenin araştırmacılarının ilgisini çekmiştir. Bu mısraları 20. yüzyılın başlarında hatta romantik değil, gerçekçi bir şair olan Sabir'in söylemesi oldukça dikkat çekmiştir. Ancak maalesef Sabir'in itiraz ettiği durum halen devam etmekte, günümüzde bile edebi eserlerimiz Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine veya aksine olarak aktarılmaktadır.

1990'dan sonra yapılan çalışmalarda 20. yüzyılın başlarında İbrahim Şinasi'ye ve tiyatro oyunlarına Azerbaycan'da büyük ilgi olduğu üzerinde durulmuştur. Azerbaycanlı şairleri özellikle “Terkibbend” ve “Tercibbend” şiirleriyle etkisinde bırakan Ziya Paşa'nın bu iki şiirine Azerbaycan'da yazılan nazireler de araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. İncelediğimiz çalışmalardan Sabir'in "Naehl Olana Metlebi Andırmak Olur mu" şiirinin bir

bölümünün “Vatan Şarkısı” (Namık Kemal), diğer bölümü de “Terkibend” (Ziya Paşa) şiirine nazire olarak yazıldığı, Mahmut Ekrem'in “Yad Et” tercüme şiirine Sabir'in 2, Abbas Sehhet'in 1, Abdulla Şaik'in 1, Meşhadi Habib Zeynalov'un da 1 nazire yazdığı ortaya çıkmaktadır.

Araştırmacılar tarafından Hüseyin Cavid, Mehemed Hadi ve Abbas Sehhet gibi romantik şairleri etkisinde bırakan daha bir Türk şairi Tevfik Fikret olarak kabul edilmektedir. Tespitlere göre, Hüseyin Cavit “Harb ve Felaket”, “Yine Mazlumlara İçin”, “Mesud ve Şefiye”, Hadi “Canlı Şekiller”, “Faciayı Hayat”, Abbas Sehhet “Sınık Saz” şiirlerini Tevfik Fikret etkisinde yazmışlardır.

19. Yüzyılın sonları, 20. Yüzyılın başlarında edebi ilişkiler ile ilgili 1990'dan sonra yazılan kitap ve makalelerde Türkiye'de eğitim veya iş için bulunan Hüseyinzade Ali bey, Hüseyin Cavid, Mehemed Hadi, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Muciz, Seyid Azim, Ahmet Açoğlu gibi Azerbaycanlı aydınların Türkiye Türkçesinin ve edebiyatının etkisinde oldukları üzerinde durulmuştur. Bu aydınların toplandığı yayın organları da Türkçülük düşüncelerini savunmakta ve Türkiye edebiyatını tanıtmakta, dil sorunlarına çözümler aramakta idi. Günümüzde araştırmacılar bu yayın organlarından en çok Füyuzat ve onun edebi ekolü üzerinde durmaktadırlar. Füyuzat'ın devamı olan Yeni Füyuzat ve aynı zamanda Şelale dergisi de Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinin geliştirilmesinde ve Türkiye edebiyatının Azerbaycan'da tanıtılmasında önemli hizmetlerde bulunan bir yayın organlarıdır. Araştırmalardan Namık Kemal'in “Vatan Şarkısı”nın ilk defa 1907 yılında Füyuzat'ta yayınlandığı ve Abdülhak Hamit'le ilgili de ilk defa Füyuzat'ta yazılar çıktığı ile ilgili bilgi almaktayız. Tevfik Fikret'in şiirlerinin de 1906 yılında yayınlandığı tespit edilmiştir.

Hem Azerbaycanlı, hem de Türkiyeli araştırmacılar konu ile ilgili yazdıkları araştırma eserlerinde Kulam Memmedli'nin “Teatr Salnamesi”ni kullanmaktadırlar. Prof. Dr. Yavuz Akpınar “Azeri Edebiyatı Araştırmaları” kitabında “Teatr Salnamesi”ne yer vermiştir. Prof. Dr. Alemdar Yalçın, “Il.

Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi” eserinde de bu salnameden yararlanmıştır. “Teatr Salnamesi”ne göre Azerbaycan'da “*Vatan yahut Silistre*” 27, “*Zavallı Çocuk*” 13, “*Akif Bey*” 5, “*Kara bela*” 2, Ş. Sami'nin “*Gave*”si 19, “*Ahde Vefa*” 1, A. Hamid'in “*Tarık ibni Ziyad*” eseri 3 defa oynanmıştır. Azerbaycanlı araştırmacılara göre 1908-1918 yılları arasında Azerbaycan tiyatrocuları turne seferlerinde 15 defa Türk tiyatrosundan oynamışlar. Ancak Türk kaynaklarında bu sayılar farklıdır.

Araştırmacılar tarafından Namık Kemal'in “*Celaiddin Harezşah*” eseri ile Hagverdiyev'in “*Şah Mehmed Gacar*”, Neriman Nerimanov'un “*Nadir şah*”, H. Cavid'in “*Topal Teymur*”, “*Şeyh Senan*”, “*Peygamber*”, “*İblis*” eserleri karşılaştırılmıştır. Hüseyin Cavid'in “*Topal Teymur*” eserindeki karakterler ile A. Hamit'in “*Tarık*” eserindeki karakterlerin de benzerliğinden söz edilmektedir.

1912 yılında Bakü'de Ferhat Ağazade tarafından basılan “Edebiyat Mecmuası”nın da Türk edebiyatının Azerbaycan'da tanıtılmasında önemli yeri olduğu kabul edilmektedir. İncelediğimiz araştırma eserlerinden anlaşıldığı üzere Azerbaycan okurları o dönemlerde Türk yazar ve şairlerini bu mecmua sayfalarından okumaktaidiler. Bilindiği üzere, Azerbaycan ve Türkiye edebiyatları bu dönemde bir birine çok yaklaştı. Mehmet Emin Yurdakul'un özellikle “*Anadolu'dan Bir Ses yahut Cenge Giderken*” şiiri Azerbaycan'da savaş marşı olarak değerlendirilmiş ve şairler tarafından sevilmiştir. Hatta Sabir'in bu şiire nazire yazdığı tespit edilmiştir. Her iki ülke araştırmacılarından birçoğu A. Ağaoğlu ve A. Hüseyinzade'nin 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de bulundukları dönemde Mehmet Emin Yurdakul ile birlikte “*Türk Yurdu*” dergisini kuran isimler arasında olduklarına ve bunun da onların Yurdakul ile şahsen tanıştıklarını gösterdiğine dikkat çekmişler. Mehmet Emin Yurdakul eserleri ile uyandırdığı milli bilinç ve savaş ruhundan dolayı 20. yüzyılın başlarında ve özellikle 1918-20 yıllarında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyet döneminde çok sevilen şairlerden biri olarak kabul edilmektedir. Araştırmacılara göre, Mehmet Emin Yurdakul'un Türkçesi Azerbaycan şairleri tarafından çok çabuk benimsenmiş ve sevilmiştir.

Özellikle, Ahmet Cevat üzerinde etkisinden çok bahsedilmektedir. Bilindiği üzere Sovyetler Birliği döneminde şairi Yurdakul etkisinde milliyetçi şiirler yazmakla suçlanmışlardır. Sovyetler Birliği döneminin başlarında Mikayıl Müşfik de Yurdakul'un şiirlerine karşı ilgi duyduğu bilinmektedir. *"...Azerbaycan'da M. E. Yurdakul'un sanatı ile tanışıklığın ilk aşaması 1930'lu yıllarda sona yetmiştir (yahut sonlandırılmıştır) (Haşimli, 2009: 25).*

Azerbaycan'ın özellikle milliyetçi romantik aydınların eserlerinde Türkiye Türkçesinden kelimeler de kullanmaktan kaçınmadıklarını da makalelerini incelediğimiz araştırmacıların eserlerinde görülmektedir. Elde edilen ortak fikir bu dönem Türkiye edebiyatı ve edebi dilinin Azerbaycan edebiyatını çok etkilemesinin yanı sıra kendine özgü ve güzel edebi eserlerin de ortaya çıkması ile ilgilidir. Bunun yanı sıra 20. yüzyılın başları Azerbaycan edebiyatının Türkiye edebiyatı ve edebi dilinden en çok etkilendiği bir dönem olmasına rağmen şair ve yazarların kendilerine özgü, güzel eserler yazdıkları da konu ile ilgilenen araştırmacılar tarafından kabul edilen gerçeklerdendir. Yani bu etkinin taklitçi bir edebiyatı oluşturmadığı ve Azerbaycan edebiyatının gelişmesine ve millileşmesine yardım ettiği konusunda araştırmacılar hemfikirdirler.

1920 yılından itibaren Azerbaycan'da Sovyetler Birliği kuruldu ve yapılan siyasi baskı edebi ilişkilerin oldukça zayıflamasına neden oldu."1920'li yıllardan sonra Sovyetler Birliği'nin ideolojik doktrini artık, milli ruhlu Türk edebiyatını Azerbaycan'da tabiri caizse istenmeyen bir köşeye sıkıştırmış, arka plana atarak unutturmuştur. Pantürkist (Türkçü) damgası çok sayıda aydının ithamına dönüşmüştür" (Haşimli, 2009: 25).

1990'dan sonra yapılan çalışmalarda araştırmacılar Sovyetler Birliği'nin kurulduğu ilk yıllarda, özellikle Stalin dönemi öncesi siyasi baskının edebiyatı çok fazla etkilemediğini tespit etmişlerdir. Hatta Ahmet Haşim'in yaratıcılığının Sovyetler Birliği döneminin başlarında bile Azerbaycan şairlerinin şiirlerinde hem konu, hem sanatkârlık olarak kendini hissettirdiği Sovyet şairlerinden Süleyman Rüstem'in *"Unutulmuş Genç"*(1923),

“*Hazanda Kuşlar*” (1925), Mikayıl Müşfik’in ise “*Gölgeliklerde*”(1925) şiirlerinde Ahmet Haşim’in etkisini görmenin mümkün olduğu kabul edilmektedir. Necip Fazıl, Faruk Nafiz ve Orhan Seyfi'nin Mikayıl Müşfik üzerinde etkisinden bahseden araştırmacılar da vardır.

1990'dan sonra yapılan çalışmalardan Ahmet Cevat'ın 1928 yılında Hamid'in eseri “Duhteri Hindu”nun etkisiyle “Hint Güzeli”ni yazdığı da ortaya çıkmaktadır.

Bazı araştırmacılara göre, Tevfik Fikret kendi sanatı ile Abbas Sıhhat, Abdulla Şaik, Cafer Cabbarlı, Mikayıl Müşfik gibi Sovyetler döneminde de eserler veren isimleri etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin önemli şairlerinden Semed Vurgun'da da onun etkisinden bahsedilmektedir.

Bilindiği üzere, 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliğinde hayatın her alanına olduğu gibi edebiyata da siyasi baskı artmaya başladı ve bir anda dayanılmaz hal almıştır. Azerbaycan'ın en önemli aydınları "halk düşmanı" suçlaması ile öldürülmüş veya sürgüne gönderilmiştir.

Bu dönem Azerbaycan Muhaceret edebiyatı edebi ilişkilerde önemli yer tutmaktadır. Azerbaycan'dan siyasi nedenlerden dolayı kaçarak Türkiye'ye sığınmış aydınlar burada yazmaya devam etmişler. Ali bey Hüseyinzade, Mehmet Emin Resulzade, Almas Yıldırım gibi isimler Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'da okutulmamış, unutturulmuştur. Türkiye'de muhacerette bulunan aydınların kurmuş olduğu Azerbaycan Kültür Derneği'nin katkısıyla 1991 yılında Bakü'de geçirilen Azerbaycan Muhaceret edebiyatı sempozyumundan sonra bu edebiyatın temsilcilerinin hayat ve yaratıcılıklarının incelenmesindeki eksiklikler giderilmeye başlanmıştır. Türkiye'de Yusuf Gedikli, Enver Uzun, Sabahhattin Şemşir, Fahri Sakal gibi edebiyat araştırmacıları Azerbaycan Muhaceret edebiyatı ile ilgili yazılar yazmışlardır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde önemli yere sahip isimler ve muhaceret şairleri ile ilgili çok sayıda eserler yazılmıştır.

Sovyetler döneminde siyasi engellerden dolayı her iki ülke edebiyatları arasında ilişkiler zayıfladığından bu döneme ait Azerbaycan şiiri Türkiye'de fazla bilinmemektedir. Ancak her şeye rağmen Resul Rıza, Samet Vurgun gibi şairler yeterince olmasa da tanınmaktadırlar. Özellikle Resul Rıza'nın hayat ve yaratıcılığı Türkiye'de incelenmiş, eserleri basılmıştır. Resul Rıza'nın Azerbaycan Türkiye edebiyatları arasındaki ilişki açısından da önemli yeri vardır. O, Türkiyeli şairlerin eserlerini Azerbaycan Türkçesi'ne aktarmış ve bu şairlerin Azerbaycan'da tanınmasında önemli bir role sahip olmuştur. Özellikle Yunus Emre, Karacaoğlu, Kul Mustafa, Eşrefoğlu, Kemalettin Kamu, Şükufe Nihal Başar ve Necip Fazıl Kısakürek gibi Türk şairlerinin Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'da tanınmasına öncülük etmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde en çok bilinen Türkiye edebiyatı temsilcileri Nazım Hikmet, Aziz Nesin, Sabahattin Ali, Reşad Nuri Güntekin idi.

Sovyetler Birliği'nin son yıllarında ve bağımsızlık kazanıldıktan sonra Azerbaycan şiirinde Türkiye etkisi fark edilmeye başlamış ve Türkiye'de Azerbaycan şiirinin tanıtılması yolunda çalışmalar da hızlanmıştır. Türkçülük ve Türkiye sevdası, ana dili, ortak geçmiş konuları Bahtiyar Vahapzade, Halil Rıza Ulutürk, Refik Zekâ Handan, Sabir Rüstemhanlı, Zelimhan Yakup gibi şairlerin şiirlerinde ele alınmıştır. Bu şairlerin Türkiye ve Azerbaycan edebi ilişkilerindeki yeri Türkiye'de araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Çağdaş Azerbaycan şairlerinden en çok Bahtiyar Vahapzade'nin eserleri basılmış, hayatı ve şiirleri incelenmiş, hakkında çok sayıda makale yazılmış, bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Bunun nedeni kuvvetli kaleminin yanı sıra Türkçeye, milli değerlere, Türklük sevdasına, geleneklere, halkın ruhunun yansıtılmasına verdiği önem ve Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğruna verdiği mücadelede şiirleriyle gösterdiği destektir. Azerbaycan şiirinin Türkiye'de tanıtılması yolunda yapılan faaliyetlerde hızlanma görölse de halen çok sayıda eksiklikler mevcuttur.

1990'dan sonra 20. yüzyılın başlarında olduğu gibi edebi ve kültürel ilişkiler hızlı bir gelişme göstermiştir. Bahtiyar Vahapzade, Zelimhan, Yakup, Refik Zekâ, Memmed İsmayıl, Zelimhan Yakup, Anar gibi aydınların eserlerinde Türkiye sevgisi, Türkiye edebiyatı ve Türkçesi etkisi hissedilmektedir. 20. yüzyılın başlarında olduğu gibi Azerbaycan ve Türkiye arasındaki siyasi ve kültürel yaklaşıma, öğrenci değişimi, Azerbaycanlı aydınların Türkiye gezileri ve Türkçülük düşüncelerinin benimsenmesi edebi ilişkileri güçlendirmiştir. Özellikle aynı zamanda şair, yazar ve araştırmacı olan Refik Zekâ Handan'ın Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde önemli hizmetleri vardır. Uzun yıllar Türk edebiyatı, Türk Folkloru ile meşgul olan Refik Zekâ Handan, Türk ozanlarının eserlerinin tercüme yoluyla okuyuculara ulaştırılmasına karşı olmuştur. 20. yüzyılın başlarında Sabir'in savunduğu ve bir şiirinde ifade ettiği Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine edebi eserlerin tercüme edilmesinin yanlış olduğu düşüncesinin 20. yüzyılın sonlarında savunucularından olmuştur. O eserlerinde Türkiye'nin farklı mekânlarını terennüm etmekteydi. Azerbaycan Türkiye edebi ilişkilerinde yaptığı tüm hizmetlerin sonucunda şair Türkiye'nin Milli Şairi ve Uluslararası Atatürk ödülü almıştır (Mustafayeva, 2009: 174).

1990'dan sonra Azerbaycan'ın edebiyatında değişen dil ve üslubu birçok yazar ve şairlerin eserlerinde görmek mümkündür. 20. yüzyılın başlarında olduğu gibi birçok aydın eserlerinde yabancı kelimeler yerine öztürkçe kelimeler kullanmaya veya Türkiye Türkçesinden kelimeleri tercih etmeye başlamıştır. Buna televizyon, yayın organları ve orijinalinden okunan Türkiye edebiyatının da etkisi eklenince Azerbaycan Türkçesine Türkiye Türkçesinden çok sayıda kelime geçmiştir. Azerbaycan yazarı Anar'ın "Ak Koç Kara Koç" eserinde böyle kelimelerle sık karşılaşmak mümkündür. Örneğin, teyyare - uçak, pul - para, kompyüter - bilgisayar, şahsi - özel, abide - anıt, kinoteatr - sinema, magitafon- kasetçalar, Beynelhalk- uluslar arası, müasir- çağdaş.

Azerbaycan'da 1990'dan sonra özellikle yeni Türk edebiyatına ilgi artmıştır. Daha önce basılmayan eserler Azerbaycan Türkçesine çevrilerek

basılmaya başlamış, Kiril alfabesiyle basılanlar Latin alfabesi ile yeniden düzenlenmiştir. Azerbaycanlı okurlar bu kitaplarla yetinmeyerek Türk edebiyatını orijinal diliyle okumaya başlamışlardır. Son yıllarda yeni Türk edebiyatı ile ilgili araştırmalar da artmıştır. Bu araştırmalar Tanzimat döneminden başlayarak en son dönem eserlerine kadar gitmektedir. Daha önce siyasi nedenlerden dolayı göz ardı edilen Ömer Seyfeddin gibi isimler araştırılmaya başlanmıştır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da sosyalist düşüncesinde olduklarından dolayı tanınan ve eserleri basılan şair ve yazarlara ilgi kaybolmamıştır. Ancak eserlerin tahlillerindeki yöntem ve bakış açısı değişmiştir. Reşat Nuri Güntekin'in "Çalıkuşu" romanının 1987 ve 2006 baskılarındaki önsöze bakınca bu farkı anlamak mümkündür. Her iki önsözü aynı araştırmacının yani, Mikayıl Rzaguluza'denin yazmasına rağmen karakter tahlillerindeki farklı bakış açısı şaşırtıcıdır. Sovyetler Birliği döneminde pek bilinmeyen yazarlardan olan Peyami Sefa ile ilgili de son yıllarda bilimsel araştırmalar yapılmaktadır.

Sosyalist gerçekçi görüşe sahip olmasından dolayı Sovyetler Birliği'nde tanınmakta olan Sabahattin Ali 1990'dan sonra da genç araştırmacılar tarafından incelenmeye devam etmiştir. Nazım Hikmet halen hakkında en çok yazılan yeni dönem Türk şairi olarak kalmaktadır. Bağımsızlık yıllarında tanınan ve incelenen nasirlerden biri Haldun Taner'dir. Sovyetler Birliği döneminde "*İnce Memed*" romanı ile ünlenen Yaşar Kemal'in bağımsızlık yıllarında "*Ağrı Dağı*" efsanesi eseri tanınmıştır. Son dönem yazarlarından Oğuz Atay'ın yaratıcılığı üzerine bazı eserler yazılsa da Azerbaycan halkı tarafından fazla tanınmamaktadır. Ancak Orhan Pamuk ve Elif Şafak son yıllarda Azerbaycan'da da ün kazanmış isimlerdir. Orhan Pamuk'un "*Kar*", "*Gizli Yüz*" ve diğer eserleri de incelenmiş ve yaratıcılığı üzerine çok sayıda makale yazılmıştır. Azerbaycanlı araştırmacıların dikkatini özellikle yazarın "*Kara Kitap*" romanındaki Hurufilik izleri çekmektedir. "*Benim Adım Kırmızı*" romanı ile Nizami'nin kaleme aldığı "*Husrev ve Şirin*" hikâyesi arasında ilişki de araştırma konusu olmuştur. Son

yıllarda yeni Türk edebiyatına ortak edebiyat olarak bakan araştırmacıların sayısı artmaktadır. Elif Şafak'ın tüm romanları Azerbaycanlı okurlar tarafından kolayca bulunmaktadır. Bakü'de Azerbaycanlı okurların yazarın tüm eserlerinin elde ede bildikleri anlaşmalı bir kitapevi bulunmaktadır. Elif Şafak'ın "*İskender*" romanı dışında diğer eserleri orijinal baskıları ile satılmaktadır. Son yıllarda Türk post modern edebiyatının Azerbaycan'ın özellikle genç yazarlarına etkisi fark edilmektedir. Genç yazarlar post modern eserler denemektedirler.

Kısacası, 1990'dan sonra Türkiye'de Azerbaycan edebiyatı ile ilgili yazılan araştırma eserlerini ve Azerbaycan'da Türkiye edebiyatı üzerine yapılan çalışmaları inceleyerek, bunun yanı sıra her iki ülkede bir Türkçeden diğerine aktararak basılan eserleri göz önünde bulundurarak özellikle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra edebi ilişkilerin durumu hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan ve Türkiye edebiyatlarını ve dilini yakınlaştıran süreç Sovyetler Birliğinin kurulması ile yarım kalmış, ancak 1990'dan sonra yarım kaldığı yerden aynı hızla devam etmiştir. 1905-1920 yılları arasındaki dönem ve 1990'dan sonra edebi ilişkilerin ve etkileşimdeki benzerliğin başlıca nedeni millileşme sürecidir. 1990'dan sonra her iki ülkede yayınlanan bilimsel çalışmaları inceleyerek Azerbaycan edebiyatı ile Türkiye Edebiyatının 15. yüzyıla kadar ortak olduğu, ancak bu dönemden sonra şive farklılıklarının ortaya çıkması ile ayrı sahalara ayrıldığı, ancak halk edebiyatında ve âşıklık sanatında daha uzun bir süre ortaklıktan bahsetmenin mümkün olduğu sonucuna varıldığı görülmüştür. 17. yüzyıldan sonra özellikle 18. yüzyıl ve 19. yüzyılda bağımsız Azerbaycan edebiyatı ortaya çıkmıştır (Vakıf, Vidadi, Zakir veb). Ancak bu edebiyatta da Türk halk edebiyatının, âşık şiirinin ve kısmen divan edebiyatının etkisini görmek mümkündür. 20. yüzyılın başları özellikle 1905-1920 yılları Azerbaycan ve Türkiye edebiyatları arasında ilişkilerin en güçlü olduğu dönemdir. Edebiyatın hemen her alanında etkileşim ve edebi şahsiyetler arasındaki ilişkiler millileşme sürecinin etkisiyle hızla gelişmiştir. 1920'den sonra zayıflayan ve 30'lu yıllardan itibaren ise siyasi baskı ile sona

erdirilmeye çalışılan edebi ilişkiler tümüyle kopmamıştır. Araştırmacılar zellikle Türkiye'de bulunan muhaceret şairlerini ve sosyalist görüşlerine sahip oldukları için Sovyetler Birliği'nde okunmasına izin verilen ve tanınan Türkiyeli şair ve yazarları bu ilişkileri sağlayan iki önemli bağ olarak değerlendirmektedirler.

1990'dan sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığa kavuşması ile 20. yüzyılın başlarında edebiyatlar arasındaki yakınlaşma süreci kaldığı yerden devam etti ve hızla gelişti. Günümüzde kültür ve edebiyatın hemen her alanında güçlü ilişkilerden bahsetmek mümkündür. 20. yüzyılın başlarında olduğu kadar olmasa da Türk edebiyatının Azerbaycanlı şair ve yazarlarının düşüncesini, edebi dilini, üslubunu ve tekniğini etkilemesinden bahsetmek mümkündür. Azerbaycan okurları Türkiye edebiyatını ilgi ile okumakta ve takip etmektedirler. Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de tanıtılması yolunda önemli adımlar atılmasına rağmen halen giderilememiş eksiklikler vardır.

KAYNAKÇA

ABBASOVA, A; “Hoca Ahmet Yesevi ve Onun “Divani Hikmet” Eseri”, Bakü, **Müasir Şergünaslığın Aktual Problemleri Beynelhalk Konferansın Materialları**, 2011.

ABBASOVA, A; “XX Asrın Evvellerinde Türkiyede “Milli Edebiyat” Cereyanı ve Ömer Seyfeddin”, **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

ABBASOVA, Ayten; “Ahmet Yesevi Yaratıcılığı ve Yesevilik Tarikatı”, Azərbaycan Cumhuriyeti Təhsil Nazirliyi (Eğitim Bakanlığı) Azərbaycan Devlet Pedogoji Üniversitesi, **Cefer Handan ve Edebiyatşünaslık Meseleleri Makaleler Toplusu**, 2010.

ABDULLA, Kamal; **Eksik El Yazması**, İstanbul, Ötüken, 2006.

ABDULLA, Kamal; **Büyücüler Deresi**, Avrupa Yakası Yayınları, 2007.

ABDULLA, Kamal; **Gizli Dede Korkut**, Bursa, Ekin Kitapevi, 1995.

ABDULLA, Kamal; **Gizli Dede Korkut**, İstanbul, Ötüken, 1997.

ABDULLAYEV, A. Zakiroğlu; “Yunus Emre ve Azərbaycan Dili”, **Türk Dili**, Ankara, (480, Özel Sayı), 00.12.1991, s.500-505.

ABIYEV, Aydın; **Ömer Seyfeddin’in Hayat ve Yaratıcılığı**, Bakü, Elm Neşriyatı, 1978.

ACAROĞLU, M. Türker; “Azərbaycan Ata Sözləri və Deyimləri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul, (54), 00.06.1988, s.132-168.

ADIGÜZEL, Sedat, **Anar’ın Ak Koç Kara Koç Romanında Toplumsal Önceleme Kesitleri**.

ADIGÜZEL, Sedat; "Anar Rızayev'in İztirabın Vicdanı, O Gecenin Seheri ve Ağ Liman Hikâyelerinde 1937 Olayları **"Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003.

ADIGÜZEL, Sedat; "Deli Kür Romanının Kültürel Altyapısının İncelenmesi", Atatürk Üniversitesi, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 17. Sayı, 2001 s105-111.

ADIGÜZEL, Sedat; "Elçin'in Posta Şubesinde Hayal Oyunu Üzerine Yapısalcı Bir Yaklaşım / A Structuralist Approach To Elçin's Posta Şubesinde Hayal", **TurkishStudies** -International Periodical for the Languages, Literature and History of.

ADIGÜZEL, Sedat; "İsmayıl Şıhlı'nın Ayrılan Yollar ve Sosyalizm Realizmi" **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi** 23. Sayısı, 2004.

ADIGÜZEL, Sedat; **Azerbaycan Edebiyatında 1960 Nesri**, Fenomen Yayıncılık, 2009.

ADIGÜZEL, Sedat; Azerbaycan Edebiyatının Yenilikçi Şairi Resul Rıza", **Erzurum Atatürk üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Estitüsü Dergisi** 2006.

ADIGÜZEL, Sedat; **İlyas Efendiyev**, Fenomen Yayıncılık, 2006.

AĞAYEV, Ferhad; "İsmayıl Hikmet ve Azerbaycan Folklorşünaslığı", **Azerbaycan Elmler Akademiyasının Haberleri, Edebiyat, Dil ve İncesenet Seriyası**, 1-2. Sayılar, 1992.

AĞAYEV, Ferhat; **İsmayıl Hikmet ve Azerbaycan Edebiyatı**, Bakü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi' Nizami adına Edebiyat Enstitüsü/ Nurlan yayınevi, 2004.

AHMEDOV R.S; "N.Kamalın Dram Eserleri." **Şarkşünasların VI Elmi Konfransının Materialları**. Bakü, 1987, s.42-45.

AHMEDOV, A; “Çalığışu romanı. (Nuri R. Çalığışu. Bakı, 1959,-kitabına resenziya).” **Azerbaycan**. 1961, No:1, s.209-212.

AHMEDOV, A; “Nazım Hikmet.” **Gobustan**. 1979, No:1, s.84-85.

AHMEDOV, E.C; “ Realist Hekayeçi (Muzaffer Buyrukçunun hekayeleri hakkında bezi mülahizeler).” **Türk Filologiyası Meseleleri**, Bakü, 1971, I burakılış, s.29-49.

AHMEDOV, E.C; “ Reşad Nuri Güntekinin Hayat ve Yaradıcılığı Hakkında.” **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. İctimai Elmler Seriyası**. Bakü, 1964, No:4, s.129-140.

AHMEDOV, E.C; “ Reşad Nurinin Romanlarında Kadın Suretleri.” **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. İctimai Elmler Seriyası**. Bakü, 1963, No:5, s.119-130.

AHMEDOV, E.C; “Adnan Velinin Satirik Hekayeleri.” **Türk Filologiyası Meseleleri**. Bakü, 1980, II Burakılış, s.5-20.

AHMEDOV, E.C; “Halide Edibin Romanlarında Milli Azadlık Hareketinin Eksi.” **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası**. 1974, No:4, s.25-36.

AHMEDOV, E.C; “İsmayılov Q. Nazım Hikmet Hakkında Kıymetli Tatkiat Eseri.” **Azerbaycan SSR EA Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası**. 1977, No:3, s.95-99.

AHMEDOV, E.C; “İsmayılov Q. Türk Romanının Tatkiği.” **Azerbaycan SSR EA Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası**. 1977, No:1, s.123-126.

AHMEDOV, E.C; “Müasir Türk Dramaturgiyası Hakkında Tedkikat.” **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Dil, Edebiyyat ve İncesenet Seriyası**. 1984, No:3, s.128-130.

AHMEDOV, E.C; "XX Esrin Türk Nesrine Ümumi Bakış. (1900-1940-cı iller)."

Azərbaycan SSR EA-nın xəbərləri. İctimai elmlər seriyası. Bakü, 1961, No:9, s.111-124.

AHMEDOV, R.S; "N.Kamalın Dramlarında Monolok və Dialok."

Edebiyyatşünasların Elmi Konfransının Materialları. Bakü, 1987, s.133-134.

AHMEDOV, R.S; "Akif Bey Piyesinde Müəllif Mövkeyi." **Şarkşünasların Elmi**

Konfransının Materialları. Bakü, 1986, s.6-8.

AHMEDOV, R.S; "Cahizin Eserlerinde Türk Halkları ve Onlara Münasibət

Məsələləri." **Azərbaycan Filologiyası Dergisi.** Bakü, 1984, s.120-123.

AHMEDOV, R.S; "N.Kamalın Dramaturgiyasının Dəzi Xüsusiyyətləri." **Yəqin**

və Orta Şark Ölkələrinin Edebiyyat və Tarixinin Müasir Problemləri. Bakü, 1990, s.30-33.

AHMEDOV, R.S; "N.Kamalın dramaturgiyasının xüsusiyyətləri." **Yəqin və Orta**

Şark. Bakü, 1986, s.200-222.

AHMEDOV, R.S; "N.Kamalın Dramlarında Kolleziya." **Gənc Şarkşünasların**

Elmi Konfransının Materialları. Bakü, 1983, s.48-49.

AHMEDOV, R.S; "N.Kamalın Yaradıcılığında Realizmin Temayülləri."

Aspirantların Respublika Toplantısının Materialları. Bakü, 1984, s.92-95.

AHMEDOV, R.S; "Yeni Dövr Türk Poeziyasında Aşık Şeri Terzi. Kontekst."

Azərbaycan Avropa Alakaları Mərkəzi Jurnalı. Toplu. Bakü, 2002, No:2, s.40-51.

AHMEDOV, Ramazan; **Yeni Türk Edebiyatında Edebi Fəaliyyətlər,** Bakü,

"Nafta-Press" Yayınevi, 2002.

AHUNDOV, Ehliman, FERZELİYEV, ABBASOV; **Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri** Haz. Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, İstanbul, Halk Kültürü Yayınları 1985.

AKALIN, Gülseren; "Türkiye'de Modernizm ve Ahmet Ağaoğlu", **Türkologiya Beynelhalk Elmi Jurnal**, sayı 3-4, Bakü, 2009.

AKÇURA, Yusuf; **Türkçülük ve Dış Türkler**, Toker Yayınları, 1990.

AKMAN, Eyüp; **Sovyetler Birliği Döneminde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953)**, doktora tezi, 2005.

AKMAN, Eyüp; "Stalin sonrası Azerbaycan'da Âşık Edebiyatı ve Âşık Kurultayları" **Türkbiliğ** Türkoloji Araştırmaları, Bahar, 15. Sayı, 2008.

AKMAN, Eyüp; "Günümüz Azerbaycan Edebiyatında Yaşayan Âşıklar Üzerine Bazı Tespitler", **Milli Folklor**, sayı 53, Bahar 2002.

AKPINAR, Yavuz; "Azerbaycanlı Şair Muhammed Hadi'nin Bilinmeyen Bir Şiiri: "Kahraman Türk Askerlerine", **Kardeş Kalemler**, sayı 7, 2007, s 62-67.

AKPINAR, Yavuz; "Azerbaycan-Türkiye Edebi İlişkileri Açısından Zelimhan Yakub'un Şiirleri", **Kardeş Edebiyatlar dergisi**, 21. Sayısı, 1992.

AKPINAR, Yavuz; "Çağdaş Azeri Edebiyatında Güney Azerbaycan Meselesi", **Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğ Özetleri**, (II, İstanbul, 04-09.10.1976), İstanbul, 00.00.1977, s.11.

AKPINAR, Yavuz; "Şehriyar ve Sehend'in Şiirlerinde Azerbaycan Türk Edebiyatı", **İstanbul**, (191), 00.09.1989, s.21-24.

AKPINAR, Yavuz; **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1994.

AKTÜKÜN, Filiz; "Azerbaycan Aşıklık Geleneğindeki Kerem ile Aslı Destanı Üzerine Bir İnceleme", **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Anabilim Halk Bilimi**, yüksek lisans tezi, 2008.

ALANYALI, Rauf; **Duyğuların Gül Destsesi** (şiiirler), Bakü, Yazıçı, 1990.

ALHANOVA Gemer; "Peyami Safa'nın Derin Psikoloji Esaslara Dayanan Romanları ve Roman Kahramanları", **Dil ve Edebiyat**, 3(74) sayısı, 2010.

ALHANOVA, Gemer; "Bunalım Edebiyatının Bedii ve Estetik Hususiyetleri", **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

ALHANOVA, Gemer; "Elif Şafakın "Ata ve Pic" Romanının Psikolojik Alt Katları"; **Filologiya Meseleleri**, sayı 5, 2009

ALHANOVA, Gemer; "Türk Edebiyatında Psikoloji Roman Mehfumu", Bakü, **Müasir Şergünaslığın Aktual Problemleri Beynelhalk Konferansın Materialları**, 2011

ALHANOVA, Gemer; "Türk Nesrinde Roman Janrına (türüne) Geçid Merhelesi ve Roman Janrı", **"Müasir Azerbaycan Filologiyası, ahtarışlar, problemler, prespektifler" Konferansı Makaleleri**, 2011

ALİ, Sabahattin; **Küçük Hasan hikâyesi (Balaca Hesin)**, Bakü, Çocuk ve Gençler Edebiyatı Neşriyatında, 1958.

ALİYEV, Alaeddin Mehmedoğlu, MEHMEDOV, Şamhelil Hetemoğlu; "Dede Gorgut Boyları ve Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı", **Millî Folklor**, (11), 00.00.1991, s.21-26.

ALİYEVA, G. Y; "Yunus Emre Poetik Dilinin Bazı Hususiyetleri", Bakü, **Dil ve Edebiyat, Dergisi**, 1(19.) sayısı, 1998.

ALİYEVA, Ruhengiz; **Refik Halid Karay ve onun Memleket Hikâyeleri**.

ALİYEVA, Samire; "Şeref Hanımın Yaratıcılığında Tasavvuf ve Tarikatlar", **Filologiya Meseleleri**, 5. Sayı, 2009.

ALİYEVA, Samire; "Şeref Hanım Binti Mir Nebil Bey Er Rumi ve Onun Divanı Hakkında İlk Kaynaklarda", **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

ALİYEVA, Samire; "Şeref Hanımın "Divan"ında Janrlar", **Müasir Azərbaycan Filologiyası: axtarışlar, problemler, prespektifler, Respublika Elmi Konferansının Materialları**, 2011.

ALLAHVERDİYEVA, Z. A; "Hamdullah Hamdi ve Türk Tasavvuf Şeiri", **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

ALPTEKİN, Ali Berat; "Azerbaycan Halk Hikayeleri", **Türk Folkloru**, İstanbul, (54), 00.01.1984, s.9-13.

ALPTEKİN, Ali Berat; "Azerbaycan Halk Şiirinde Kafiye", **Türk Kültürü**, Ankara, (353), 00.09.1992, s.22-30.

ALPTEKİN, Ali Berat; "Azerbaycan ve Anadolu Halk Şiiri Arasındaki Benzerlikler", **Türk Kültürü**, Ankara, (285), 00.01.1987, s.41- 47.

ALPTEKİN, Ali Berat; "Azerbaycan ve Türkiye`de Tanınan Ortak Âşıklar", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Ankara, (7), 00.01.1999, s.33-42.

ALPTEKİN, Ali Berat; "Bir Azerbaycan Halk Hikâyesi ve Düşündürdükleri", **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İzmir, 00.00.1986, s.69-78.

ALPTEKİN, Ali Berat; "Manzum Azerbaycan Bilmeceleeri: Bağlamalar", **Azerbaycan Türkleri**, İstanbul, (4), 00.07.1990, s.18-23.

ALTUN, Efnan; “Hazar’dan Anadolu’ya Tapmaca- Bilmece”, **Azerbaycanşünaslığın Aktual Problemleri II Beynelhalk Elmi Konferansın Materialları**” Bakü- Gence, 2011, s213-221.

ANAR; **Bin Yılın Yüz Şairi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dai. Bşk. 2000.

ANAR; **Nazım Hikmet Kerem Gibi (Nazım Hikmet’in Hayatı ve Sanatı Hakkında Düşünceler)**, Bengü, 2009.

ANAR; **Seçme Öyküler**, Kül Sanat Yayıncılık, 2005.

ANAR; **Sıraselviler’de Bir Otel Odası, Dante’nin Jubilesi**, Karakutu Yayınları, 2008.

ARAN, Mehmet Sadık; “Azerbaycan Şairler Meclisi”, **Türk Kültürü**, Ankara, (19), 00.05.1964, s.39-47.

ARASLI, H; “Müterrekki Türk Yazıcıları Türkiye İrticası ve İmperyalizm Aleyhine”. **S.M.Kirov ad. ADU-nun Eserleri**. Şarkşünaslık Seriyası. 1953, I Bırakılış s.10-27.

ARASLI, Nüşabe; “Aşık Paşa’nın Küçük Hacimli Mesnevileri”, **Azerbaycan Şergşünaslığı Elmi Kütlevi Jurnalı** 1. Sayı, 2009.

ARASLI, Nüşabe; “Attar’ın Türk Mesnevi Şiirine Tesiri”, **Azerbaycan Şerkşünaslık dergisi** No:1(3) sayısı, 2010.

ARSLAN, Ahmet Ali; “Bir Azerbaycan Nağlının Sümerler’in Gılgamış ve Kırızlar’ın Manas Destanlarında Yaşayan Masal Unsurları”, **Azerbaycan Türkleri**, İstanbul, (2), 00.05.1990, s.23-28.

Asker Olmak Bir Şereftir Türk İçin, İslam İçin, Bakü, Cık Cık Yayınevi, 1993.

ASKERZADE, Lütfiye; “Namık Kemal’in Azeri Edebiyatına Etkisi”, **Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu (Tekirdağ) Bildirileri**, 1.cilt, 20-22 Aralık, 2010.

ASKERZADE; Lutfiye; “Mehmet Akif ve Azerbaycan Şairleri”, **I Uluslar arası Mehmet Akif Sempozyumu**, 2008, s. 479-488.

ASLAN, Haver; “Son Devir Azerbaycan Şiirinde Hiciv”, **Millî Kültür**, Ankara, (6-8), 00.11.1980 - 00.01.1981, s.41-44.

ASLAN, Haver; “Azerbaycan Âşık Şiiri-Âşık Elesker”, **Türk Folkloru**, İstanbul, (80-81), 00.03.1986 - 00.04.1986, s. 26.

ASLAN, Haver; “Fars Dilinde Yazan Azerbaycan Türk Şairleri”, **Milli Kültür**, Ankara, (5), 00.10.1981, s.44-47.

ATAY, Ayşe; **Beş Katlı Evin Altıncı Katındaki Adam Anar**, Bengü Yayınevi,2008.

AVŞAR, Zakir, SOLAK, Ferruh; **Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri**, Ankara, Vadi Yayınları, ,1994.

AYDIN Abi, Aydın; “Recaizade M. Ekrem ve Azerbaycan Edebiyatı”, **Şerg Filologiyası Meseleleri**, 2007.

AYDIN Abi, Aydın; “İbrahim Şinasi’nin Hayat ve Yaratıcılığı”, **Şerg Filologiyası Meseleleri**, 2003.

AYDIN Abi, Aydın; “Namık Kemal ve Azerbaycan Edebiyatı”, **Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu (Tekirdağ) Bildirileri**, 1.cilt, 20-22 Aralık, 2010.

AYDIN, Aydın Abi; “Ömer Seyfeddinin Mühiti və Edebi Görüşləri.” **Türk Filologiyası Meseleleri Mecmuəsi**, Bakü, “Elm” Neşriyyatı, 1971. 1 ç.v. (61-73).

AYDIN, Aydın Abi; **Türk Edebiyatında Satira (XIX esrin ikinci yarısı – XX esrinevvellerinde)**. Bakü, Elm Neşriyyatı, 1991. 9,7 ç.v. (172).

AYDIN, Aydın Abi; “Bir Daha M. C. Ruminin Milli Mensubluğu Haqqında.” **Mövlana Cəlaəddin Ruminin 800 illik Yubileyinə Həsər Olunmuş Beynelhalk Konfransın Materialları**. Bakü-2006. 0,7 ç.v. (94-100).

AYDIN, Aydın Abi; “Bizim Türk Dünyamız – Mevlana Cəlaəddin Rumi.” **Azərbaycan Jurnalı**, N 7, 2000. 0,4 ç.v. (147-150).

AYDIN, Aydın Abi; “Füzuli və Türk Aşık Edebiyyatı.” **Azərbaycan Jurnalı**, 1996, N 1-3. 0,6 ç.v. (41-43).

AYDIN, Aydın Abi; “Füzuli və Türk Satirikləri.” **Azərbay SSR EA Xəbərləri, Edeb., Dil və İnc. Seriyası**, 1976, N 4. 1 ç.v. (24-32).

AYDIN, Aydın Abi; “İbrahim Şinasinin Heyat və Yaradıcılığı.” **Şark Filologiyası Məsələləri (məqələlər toplusu)**. Bakü-2006. İkinci Bırakılış. 2,6 ç.v. (374-415).

AYDIN, Aydın Abi; “Mevlana Cəlaəddin Rumi”. **Müərcim”(Bədii, Elmi-Publisistik, Tərcümə Jurnalı)**, N 2(10), 1999. 0,7 ç.v. (35-40).

AYDIN, Aydın Abi; “Mevlana Muzeyi. “**Mədəniyyət və Sənət Rübülük Elmi, Edəbi-Bədii Sənət Dergisi**, N1/5, May 2003. 0,7 ç.v. (35-38).

AYDIN, Aydın Abi; “Novella Ustası Ö.Seyfəddin və Onun “Rüşvət” Hekayesi.” **Ulduz Jurnalı**, N 5, 1967. 0,4 ç.v. (40-41).

AYDIN, Aydın Abi; “Ömer Seyfəddin Yaradıcılığında Mövhümatın Tenkidi.” **Azərbay SSR EA Xəbərləri, Edeb., Dil və İnc. Seriyası**, 1968, N 1. 1 ç.v. (28-37).

AYDIN, Aydın Abi; “Ömer Seyfəddin. Hekayələr”. **Şark Tərcümə Topusu**, N 1. Bakü, “Araz” Neşriyyatı-2004. 1 ç.v. (səh. 166-180).

AYDIN, Aydın Abi; "Ömer Seyfeddinin Yaradıcılığında Türk İctimai Heyatının Eksi". **Gənc Aliimlerin Elmi-Nezeri Konfransının Materialları**. Bakı, Azərb. EA Neşriyyatı, 1967. 0,3 ç.v.(39-40).

AYDIN, Aydın Abi; "Recaizade Mahmud Ekremın Yaradıcılık Yolu". **ADMIU-nun Elmi Eserleri**, Bakü-2008, N 3-4. 1 ç.v.(117-126)

AYDIN, Aydın Abi; "Recaizade M.Ekrem və Azərbaycan Edebiyatı". **Şark Filologiyası Meseleleri (məqalələr toplusu)**. Üçüncü Bırakılış. Bakü-2007. 1,3 ç.v.

AYDIN, Aydın Abi; "S.P.Sezainin "Sergüzeşt" Romanı Hakkında". **Azerb. SSR EA Xeberleri. Edebiyyat, Dil və İncesenet Seriyası**, 1990, N 2. 0,8 ç.v. (98-104).

AYDIN, Aydın Abi; "Tofik Fikret və Azərbaycan Satirikləri". **Elm və Heyat Jurnalı**, 1989, N 7. 0,3 ç.v. (30-31).

AYDIN, Aydın Abi; "Türk Satirik Şairi M.Eşref Hakkında". **Azerb. SSR EA Haberleri, Edeb, Dil ve İnc. Seriyası** 1972, N 3. 1 ç.v. (37-45).

AYDIN, Aydın Abi; "Türkiye Edebiyyatı". **Azərbaycan Dövlət Medeniyyət və İncesenet Universiteti-85**, Bakü-2008. 0,2 ç.v. (35.).

AYDIN, Aydın Abi; "Türkiyede Teatr və Dramaturgiyanın Yaranması Tarihindən". **İran və Türkiye Tarihi Meseleleri Mecmuası**. Azərb. EA Neşriyyatı, 1966. 1,5 ç.v. (155-175).

AYDIN, Aydın Abi; "XIX Esr Türk Poeziyası." **Şerqşünaslıq İnstitutu-59" Elmi Araşdırmalar Elmi-Nezeri Makaleler Toplusunun AMEA Akademik Z.M.Bünyadov Adına Şerqşünaslıq İnstitunun 50 illik Yubileyine Həsər Olunmuş Hüsusi Burakılışı**. Bakü-2008. 1,4 ç.v. (səh.141-152).

AYDIN, Aydın Abi; "XVI Esr Türk Şairi Hayali". **Hikmət Elmi Araşdırmalar Toplusu**, N 1, 2003. 0,8 ç.v. (60-66).

AYDIN, Aydın Abi; "Ziya Paşa ve Satirik Poeziyamız." **Hikmet Elmi Araşdırmalar Toplusu**, N 5-6, 2005. 0,5 ç.v. (22-26).

AYDIN, Aydın Abi; **Azərbaycan–Türk Şahıs Adlarının İzahlı Lüğeti**. Bakü, "Nergiz" Neşriyyatı, 1998. 11 ç.v. (188).

AYDIN, Aydın Abi; **Bəzi Satirik Nəzire və Tehzillər**. Bakü, "Ozan" Neşriyyatı, 1999. 5 ç.v. (76).

AYDIN, Aydın Abi; **Bəktəşi Lətifə və Ehvalatları (müqəddimə və tərcümə)**. Bakü, Azərb. Bədii Tərcümə və Edəbi Əlaqələr Mərkəzi, 1992. 8,5 ç.v.(139).

AYDIN, Aydın Abi; **Füzuli və Türkiyə Poeziyası**. Bakü, "Ozan" Neşriyyatı, 2002. 17,5 ç.v. (280).

AYDIN, Aydın Abi; **Oğuz Kağan Dəstanı (Müqəddimə və Tərcümə)**. Bakü, Azərb. DBTİ-nin Neşriyyatı, 1992. 2 ç.v. (40). (İ.Resuli ilə birlikdə).

AYDIN, Aydın Abi; **Ömer Seyfəddinin Həyatı və Yaradıcılığı**, Bakü, Elm Neşriyyatı 1978.

AYDIN, Aydın Abi; **Tənzimət Dövrü Türkiyə Edebiyyatı (metodik vəsait)**. Bakü, 2001. 3 ç.v. (47).

AYDIN, Aydın Abi; **Türkiyə Edebiyyatı Tarixi (Mükayisəli), I cild**. Bakü, "Tural" NPM, 2005. 28,5 ç.v. (456).

AYDIN, Aydın Abi; **Türkiyə Edebiyyatı Tarixi (mükayisəli). II cild (I hissə)**. Bakü Universiteti" Neşriyyatı, 2007. 17,5 ç.v. (280).

AYDIN, Aydın Abi; Türkiyənin Satirik Şairi M.Əşrefin Yaradıcılığında İran və Məşrutə İnkilabı (1905-1911-ci illər) Mövzusu. **"Məşrutə İnkilabı –**

100” Beynelhalk Elmi Konfransında Meruze (8-9 iyun 2005-ci il).
Bakı, “Günəş” Neşriyyatı-2005. 0,7 ç.v. (236-246).

AYDIN, Aydın Abi; **Ziya Göyalp (Anadan Olmasının 130 illiyi münasibetile).** Bakü, “MBM” Matbaası, 2006. 4 ç.v. (64).

AYDIN, Aydın Abi; “Satiriklərimizin N.Kamal Yaradıcılığından İstifadəsinə Dair” **Şerk Filologiyası Məsələləri Məcmuəsi**, 3-cü buraxılış, Bakü, “Elm” Neşriyyatı, 1990. 0,7 ç.v. (124-133).

AYDIN, AydınAbi; “İlk Satirik Türk Romanlarında Taklidçilik və Modabazlığın Tenkidı. **“Azərbay. SSR EA Xəbərləri, Edebiyyat, Dil və İncəsənət Seriyası**, 1988, N 4. 0.8 ç.v. (79-84).

AYDINKIZI, Ayten; "Günümüzde Azərbaycan'da Türkiye Edebiyatı Üzerine İncelemeler", Folklor/ Edebiyat, sayı 47, 2006, s 119-125.

AYDINKIZI, Ayten; **UmumTürk Menbaşunaslığı**, Bakü Devlet Üniversitesinin Yayınevi, 1999(2003).

AYTMATOV, Cengiz; "Yaradıbdır İman Meni, Men İmanın Övladıyam", **Türk Lehçələri və Edebiyatı**, 22. Sayısı (Bahtiyar Vahapzadə" özel sayısı), Aralık 1998.

AYVERDİ, Semiha; **“İstanbul Gecələri”**, Bakü, Yazıçı, 1993.

AZADE, R; “Məvlana Cələleddin Rumi- Təsəvvüfi-İrfani Görüşlərində Çizgilər”, **Filologiya Məsələləri**, 3. sayısı, 2003, s3- 15.

AZER A; “Edebiyatımızın Etibarlı Dostu. Nazım Hikmet.” **Azərbaycan**. 1979, No: 11, s. 129-134.

AZER A; “Nazım Hikmet Dramaturgiyası Azərbaycan Edebiyatşünaslığında.” **Göbustan**. 1979, No: 4, s.19-25.

AZER, A; “Nazım Hikmet-75.” **Göbustan**. 1977, No:2, s.16-25.

AZER, A; "Nazım Hikmetin Pyesleri Azərbaycan Tenkidinde." **Gobustan**. 1979, No:3, s.23-27.

BABAYEV, A; "Cumhuriyyət Dövrü Türk Dramaturgiyasının Mövzu Dairesi." **Türk Filologiyası Meseleleri**. Bakü, 1980, II burakılış, s.141-149.

BABAYEV, A; "Nazım Hikmet Dramaturgiyasında Sülh Mövzusu. ("Türkiyede" pyesi hakkında)." **S.M.Kirov Ad. ADU-nun Elmi Eserleri. Dil ve Edebiyyat Seriyası**. 1965, No:5, s.61-67.

BABAYEV, A; "Nazım Hikmet Novator Dramaturg kimi." **S.M.Kirov Ad. ADU-nun Aspirantlarının Elmi Eserleri. Elmi konferansın materialları**, Ocak 1965-ci il. Bakü 1965, s.136-142.

BABAYEV, A; "Nazım Hikmet Seneti". **Azərbaycan**. 1992, No:7-8, s.110-119.

BABAYEV, A; "Nazım Hikmet ve Azərbaycan." **Elm ve Heyat**. 1965, No:2, s.12-13.

BABAYEV, A; "Türk Dramaturgiyası ve Nazım Hikmet." **S.M.Kirov Ad.ADU-nun elmi eserleri. Dil ve Edebiyyat Seriyası**. Bakü, 1965, No:2, s.43-51.

BABAYEV, A; **Nazım Hikmet**. Bakü, 1978.

BABAYEVA, E; "Necip Fazıl Kısaküreyin "Bir Adam Yaratmak" Eserinin Ekzistensial Mahiyeti", Bakü, **Müasir Şərgünaslığın Aktual Problemləri Beynelhalk Konferansın Materialları**, 2011.

BABAYEVA, E; "Necip Fazıl Kısaküreyin Tarihi Dramları", Bakü, **Şərgşünaslıq Fakültesinin Gənc Alim və Magistr Pillesi Üzrə "Şərg Filologiyası Meseleləri" Mözsuzunda Elmi Konferansı Materialları**, 2011.

BABAYEVA, Eşgane; "Fazıl Hüsnü Dağlarcanın Poeziyasında "Lirik Men" Bakü, **Müasir Azərbaycan Filologiyası: axtarışlar, problemler, prespektifler**" Respublika Elmi Konferansının Materialları, 2011.

BABAYEVA, Eşgane; "Necip Fazıl Kısakürek'in "Namık Kemal" Eseri Üzerine". Bakü, Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Şarkşünaslıq Enstitüsü, 2008.

BABAYEVA, Eşgane; "Necip Fazılın Yaradıcılığında Mehebbet Lirikası", **Filologiya Meseleleri**, 2008, s 338-345.

BABAYEVA, Melahet; "Hüseyn Cavidin Dünyagörüşünün formalaşmasında Türkiye Edebi mühitinin Rolu", **Müasir Azərbaycan Filologiyası: axtarışlar, problemler, prespektifler, Respublika Elmi Konferansının Materialları**, 2011.

BABAYEVA, Melahet; "Namık Kemal Tiyatrosunda Vatan Sevgisi", **Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu (Tekirdağ) Bildirileri**, 1.cilt, 20-22 Aralık, 2010.

BABAYEVA, Ofelya; "Haldun Taner'in Hayatı, Dövrü ve Yaradıcılığı", **Müasir Azərbaycan Filologiyası: axtarışlar, problemler, prespektifler**" Respublika Elmi Konferansının Materialları, 2011.

BABULLAOĞLU, Selim; "**Bir Yarpak Türkiye**" Kadın Şeiri Antologiyası, Dünya Edebiyatı Serisi, Yurd, 2006.

BABULLAOĞLU, Selim; **Edebi Sohbetler**, Bakü, Mütercim, 2011.

Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1993.

BALA, Mîrza; "Azərbaycan`lı İlk Türk Gazetecisi: Zerdablı Hasan Bey", **I Türk Yurdu**, Ankara, (2), 15.09.1942, s.58-62.

BALA, Mîrza; “Azerbaycan`lı İlk Türk Gazetecisi: Zerdablı Hasan Bey”, **II Türk Yurdu**, Ankara, (3), 01.10.1942, s.93-96.

BAŞER, Sait; “Azerbaycan`ın Tanınmış Şair Mehmed Aslan ile Mülakat”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, (3), 00.07.1990, s.45-54

BAYRAM, P; “Şark-Garb karşılıklı tesir ve alakaları çerçevesinde iki klasik Türk şairinin gözü ile Fransa”, Bakü, **Müasir Şergünaslığın Aktual Problemleri Beynelhalk Konferansın Materialları**, 2011.

BAYRAM, Pervane; “Anar'ın Ak Koç Kara Koç Adlı Eserinde Bir Azerbaycan ve Türk Dünyası Ütopyası" Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.585-600.

BAYRAMOV, Alemdar; “Samet Vurgun'un Şiirlerinde Millî Hafıza” (2009)”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 21, Bahar 2009, s.137-142.

BENHÜR, Çağatay; “Stalin Dönemi Türk Sovyet İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Konya, 2004, s. 15.

BEYDİLLİ, Cabbar, Celal; Orta Asır Türk Medeniyetinde Bektaşiliğin Yeri, **Şerg Filologiyası Meseleleri**.

BİNARK, İsmet, SEFERCİOĞLU, Nejat; “Azerbaycan Bibliyografyası”, **Türk Kültürü**, Ankara, (156), 00.10.1975, s.52-58.

BİRDOĞAN, Nejat; “Azerbaycan Destanları”, **Türk Folklor Araştırmaları**, İstanbul, (262), 00.05.1971, 5960-5962.

BOYRAZ, Şeref; “Anadolu ve Azerbaycan Sahaları Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi” **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sivas, (3), 00.00.1996, s.177-194.

BOZALGANLI, Novruz Hasan; **Şah Mat**, Ankara, Altinküre Yayınları, 2002.

BOZKURT, İsmail; **KITABEK Edebiyat Sempozyumu** (5-10 Haziran 2002 Kırım, 16-21 Mart 2003 Azerbaycan), Ankara, Kıbrıs, Balkanlar, Avrasya Türk Edebiyat Kurumu, 2003.

BRANDS, Horst Wilfrid; "Mirza Feth Ali Ahundzade'nin Tiyatro Eserlerindeki Azerbaycan Halk Hayatı ve Muasır Temayüller", **Azerbaycan**, Ankara, (4), 00.07.1957, s.21-23.

BUZDOĞAN, Ahmet; "Samed Vurgun'un Şiirlerinde Vatan ve Rejim Teması Hakkında", **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisinin 9. Sayısı**, 2000.

CAFER, Vilayet "XX. Yüzyılın Başlarında Bakü'de Türkiye ile İlgili Eserlerin Tercümesi ve Yayınlanması" **Yeni Türkiye**, 43. Sayı, 2002.

CAFER, Ekrem; "Faruk Hafizin Bir Şeri Hakkında." **Elyazmalar Hazinesinde**. Bakü, 1972, s.147.

CAFER, Ekrem; "Türk Filologiyasında Ser veZnelerinin Bazı Mübahiseli Meselelerine Dair." **Türk Filologiyası Meseleleri**. Bakü, 1971, I burakılış, s.11-29.

CAFERLİ, Muharrem; **Aşk Konulu Azerbaycan Halk Hikâyelerinin Şiirsel Yapısı**, Ankara, Kültür Ajans Yayınları, 2010.

CAFERLİ, Muharrem; **Folklor ve Etnik Milli Şuur**, Ankara, Kültür Ajans Yayınları, 2007.

CAFEROĞLU, Ahmet; "Modern Azerbaycan Edebiyatına Toplu Bir Bakış", **Azerbaycan Yurtbilgisi**, İstanbul, (37), 00.02.1954, s.40-48.

CAFEROV, Nizami; **Klasiklerden Çağdaşlara**, cev. Yasemin Bayer, İstanbul, Gri Yayınevi, 2006.

CAFEROV, Nizami; **Klasiklerden Çağdaşlara**, İstanbul, Gri Yayınevi, 2006.

CAVİT, Hüseyin; **Peygamber**, İstanbul, Perikan Yayınevi, 2011.

CEFEROV, Nizami; “Türk Dünyasının Ortak Sesi”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, 64. Sayı.

CEFEROV, Nizami; **Türk Halkları Edebiyatı**, VI cilt, Bakü, Çaşıoğlu, 2007.

CEFERSOY, Nazım, 2001. “Bağımsızlığın On Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, 7(1). ss. 286-319.

CELAL, Mir, HÜSEYNOV, Firidun; **XX Asır Azerbaycan Edebiyatı**, Bakü, Maarif Neşriyatı, 1982.

CELAL, Mir; **Örneklerle XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı**, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 2000.

CELİL, Ferah; “Kel Oğlan (Keçel) Karakterinin Azerbaycan, Anadolu ve İran Türklerinin Folklorunda Ortak Özellikleri Üzerine”, **Güney Kafkasya Dil- Tarih-Kültür İlişkileri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ordu, 2011.

COKUM, Sevinç; **Bizim Diyar**, Bakü, Gençlik, 1992.

CUNBUR, Müjgan; “Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi”, **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, Ankara, (19), 00.01.1991, s.319-321.

Çağdaş Azerbaycan Şiiri, Ankara, Bengü, 2008.

ÇELEBİ, Evliya, ZİLLİ, Hafız Mehmet; **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnâmesi**, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2003-2005.

ÇEMENZEMİNLİ, Yusuf Vezir; **Ali ve Nino**, Kaknüs Yayınevi, 2005.

ÇETİN, İsmet; “Azerbaycan ve Aşık Valeh”, **Milli Folklor**, (5), 00.03.1990, s.10-11.

ÇINAR, Ali Abbas; "Sovyet Türk Cumhuriyetlerinde (1917-1991) Türk Soylu Folklorcuların Halk Edebiyatı Çalışmaları" **Yeni Türkiye dergisinin Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısında**, 43. Sayı, 2002.

DAĞLARCA, Fazil Hüsnü; **Sivaslı Karınca**, Bakü, Yurd, 2007.

DEMİRCİ, Abdullah; "Türkiye ve Azerbaycan Sahasında Bilmece Türü", **Milli Folklor**, 2001.

DIGÜZEL, Sedat; "Bazı Azerbaycan Masallarında Yarış ve Rekabet Örnekleri" (Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl 2, Sayı 1, Ocak 2010. "Kültür Tarihimizde Yarış".

Dil ve Edebiyat, Bakü, 3(74) sayısı, 2010.

Dil ve Kimlik Şuuru", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi-Turkish Journal of Social Research**, sayı 3, 2005, s. 9-18.

DİRİÖZ, Meserret; "Azerbaycan Şairi Seyyid Ebülkasım Nebâti", **Azerbaycan**, Ankara, (221), 00.01.1977 - 00.03.1977, s.151-155.

DÖNMEZ, Hamit, ÜNSAL, Serdar; "Azerbaycan Ruhunu Şiirlerinde Yaşatan Şair Hamit Dönmez", **Azerbaycan**, Ankara, (255), 00.01.1986 - 00.03.1986, s.45-48.

DURMAZ; Settar; "XV Esre Geder Türk Edebiyatında Yazılmış Esas Yusif ve Züleyha Menzumeleri", **Dil ve Edebiyat**, 1(77) , 2011.

DURMUŞ, Mitat; "Azerbaycanlı şair Nebi Hezri'nin Şiirlerinde Slogan ve Konuşma Dili", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi**, 19.sayısında, s29-54, 2005.

DURMUŞ, Mitat; "Bahtiyar Vahapzade Şiirlerinde Öteki Algısı", **Erdem Dergisi**, 57. sayısı (Bahtiyar Vahapzade özel sayısı).

DURMUŞ, Mitat; "Bolşevik İhtilalinden Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema Türü", **Türkoloji Dergisi**, 15. Cilt 1. Sayı, İstanbul, 2001.

DURMUŞ, Mitat; "Nebi Hezri'nin Şiirlerinde İnsan Temi ve Bunun Türk Kültürüne Yansımaları", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Manisa, 1997.

DURSUNOVA, Fatma; "Ömer Seyfeddin Novellalarında (kısa hikaye) Portret", **Dil ve Edebiyat**, 1 (19) sayısı 1998.

DURSUNOVA, Fatma; "Ömer Seyfettin'in Türklük Üzerine Yazıları", **Dil ve Edebiyat**, 4. Sayısı, 1999.

DUYMAZ, Ali; "Azerbaycan Tekerlemeleri (sanamaları) Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme", **Türk Dünyası İncelemeleri**, 5. cilt 1. Sayı, 2005, s37-47.

Edebi Elageler, 1. Toplu, Bakü, Gartal, 2004.

EFENDİYEV, Elçin; **Ak Deve**, İstanbul, Ötüken, 1999.

EFENDİYEV, Elçin; **Benim Kocam Delidir**, Ankara, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Erzurum Devlet Tiyatrosu, 1995.

EFENDİYEV, Elçin; **Mahmud ve Meryem**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1994.

EFENDİYEV, Elçin; **Mahmut ve Meryem**, İstanbul, E Yayınları, 1993.

EFENDİYEV, Elçin; **Şuşa'ya Sis Çöktü**, İstanbul, Everest, 2000.

EFENDİYEV, Emin; "Azerbaycan Halk Yazarı İlyas Efendiyev (1914 - 1996)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, (13), 00.00.1999, s.325-334.

EFENDİYEV, Emin; “Azerbaycan Halk Yazarı İlyas Efendiyev (1914-1996)”,
Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (13)
1999, s.325-334.

EFENDİYEV, İlyas; **Üçlü Silah**, Bakü, Kafkas Üniversitesi, 2006.

EFENDİYEV, V.N; “ Orhan Hanceroğlu.” **Elm ve Heyat**. 1966, No:9, s.11-12.

EFENDİYEV, V.N; “Orhan Hanceroğlunun Yaradıcılığında Ziyalı Problemi.”
Türk Filologiyası Meseleleri. Bakü, 1971, I burakılış, s.141-154.

EFENDİYEV,V.N; Orhan Hanceroğlunun Yaradıcılığı Hakkında.”
Azerbaycan SSR EA Genc Alimlerin Elmi NezeriKonfransının
Materialları. Bakü, 1967-ci il. İctimai elmler seriyası. Bakü, 1967, kitab
5, II hisse, s.43-44.

EFENDİYEV,V.N; “İctimai Tezadlar Şehri İstanbulun Tesviri.” **Türk**
Filologiyası Meseleleri. Bakü, 1980, II Burakılış, s.61-79.

EHMEDOV, E.C. ;**Reşad Nurinin Romanları**. Bakü 1965,

EKŞİ, Rasim; **Şanlı Tarihi, Acı Talihi Karabağ**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi
2010.

ELÇİBEY, Ebülfez; “Bizim Tanrı Sevgimiz”, **Edebiyat Gazetesi**, 2. Sayı
1991.

ELÇİN; **Edebi Düşünceler**, Kafkas Üniversitesi Da Yayıncılık, 2003.

ELÇİN; **Gümüş Beyazı Karavan**, İstanbul, 2006.

ELÇİN; **Kırk Ambar**, İstanbul, 2010.

ELÇİN; **Ölüm Hükmü**, İstanbul, 2007.

ELÇİN; **Şuşa Dağlarını Duman Bürüdü**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1997.

EMRE, Yunus, VEYSEL, Aşık; **İki Zirve**, haz. Memmed Aslan; Bakü, Yazıcı, 1982.

EMRE, Yunus; **Eserleri**, Bakü, Önder Neşriyatı, 2004.

EMRE, Yunus; "Bir Kez Gönül Yıktın ise", **Türk Eli**, Temmuz 2008.

EMRE, Yunus; "Geldi Geçti Ömrüm Benim", **Türk Eli**, Temmuz, 2008.

EMRE, Yunus; **Güldeste**, Bakü, Yazıcı, 1992.

ERCİLASUN, Ahmet Bican; **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993.

ERCİLASUN, Bican; "Vahabzade'nin Şiirleri Arasında", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı**, 22. Sayısı (Bahtiyar Vahapzade" özel sayısı), Aralık 1998.

ERDAL, Karaman; "Azerbaycan Şiirinde Türkiye" Jurnal Qafqaz of University, No:12, pg:10, 2003.

ERDİNÇ, Fahri; **Acı Lokma**, Bakü, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1989.

ERENOĞLU, Dilek; "Azerbaycan Şairi Halil Rıza ve Men Şergem Adlı Eseri (Eserdeki Şiirler Üzerinde Dil İncelemesi)", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2005.

EROL, Ali; "Abbas Sehhet'in Kaleminden Yeni Şiir", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, İzmir, 9. cilt 1. Sayısı, sayfa 51-65, 2009.

EROL, Ali; "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı", **Yeni Türkiye Dergisi Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısında** (43.sayı), 2002.

EROL, Ali; "Modern Azerbaycan Edebiyatı'nın Dönemlere Göre Tasnifi Üzerine", **Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi** cilt 5, sayı 1, 2005, s. 53- 59.

EROL, Ali; "Modern Azerbaycan Edebiyatının Kuruluş Yıllarında Türkçe Mes'elesi / The Issue of Turkish During the Initial Years of Modern Azerbaijani Literature", **Turkish Studies** -International Periodical for the Languages, Literature.

ERTAYLAN, İsmâîl Hikmet; **Azerbâycân Edebiyâtı Târîhî**, Ankara, Yay Ayayınları 1928.

ESEDOVA, Afag; **XIX. Yüzyıl Batı Avrupa Edebiyatı**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2008.

ESKİMEZ, Erdoğan; "Azerbaycan Âşıklarından Âşık Elesker" **İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, yüksek lisans tezi, 2010.

Evliya, ÇELEBİ, Hafız Mehmet, ZİLLİ; **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Fikret, Tevfik; **Seçilmiş Eserler**, Bakü, Şerg Gerb, 2006.

Filologiya Meseleleri, 2003, s34-38.

Folklor/Edebiyat, cilt 14, sayı 56, 2008, s.159–168.

GARAŞOVA, Sevil; "XX. Yüzyıl Azerbaycan Fikir Tarihinde Ali Bey Hüseyinzade'nin Yeri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 16. Sayısı, 2004.

GASIMLI, Meherrem; "Bahşı ve Ozan – Âşık ilişkilerinin Tarihi Özelliği, **Folklor Edebiyat Dergisi**, 47. Sayısı, (Azerbaycan Özel Sayısı), 2006.

GASIMLI, S; "Tomris Uyarın Hekayelerinde İstanbul Gerçekleri" **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

GAYIPOV, Seyran; "Hasta Kasım'ın Bir Naziresi Üzerine" **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 4. cilt, 2. sayısında S. 47-53.

GEDİKLİ, Yusuf; "Dost Elinden Gelen Turna- Çağdaş Azerbaycan Hikayeleri Antolojisi Adlı Eseri Üzerine Bir Konuşma", **Türk Edebiyatı**, İstanbul, (163), 00.05.1987, s.69-70.

GEDİKLİ, Yusuf; "Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bahış (Cevat Heyet'in Aynı Adlı Eserinin Eleştirisi)", **Türk Kültürü**, Ankara, (344), 00.12.1991, s.48-49.

GEDİKLİ, Yusuf; "Azerbaycan Edebiyatında İstanbul" **Türk Edebiyatı**, İstanbul, (169), 00.11.1987, s.30-32.

GEDİKLİ, Yusuf; "Azerbaycan Edebiyatında İstanbul", **Türk Yurdu**, Ankara, (9, (355)), 00.10.1987, s.35-39.

GEDİKLİ, Yusuf; **Şehriyar ve Bütün Türkçe Şeirleri**, Bakü, YOM Yayınları, 2007.

GEDİMOVA, Ş.İ.; "Türk Divan Edebiyatının Kaynakları", **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

Geleneksel Azeri Masalları, çev. Yasemin Bayer, İstanbul, Telos Yayıncılık, 2005.

GENCEVİ, Nizami; **İnciler**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1994.

GÖKALP, Mehmet; "Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri", **Türk Edebiyatı**, İstanbul, (140), 00.06.1985, s.66-67.

GÖZAYDIN, Nevzat; "Azerbaycan Folkloru Antologiyası", **Türk Kültürü**, Ankara, (122), 00.12.1972, s.8-12.

GULİYEV, E.; "Nazım Hikmet XX Asr Türk Şeirinin Görkemli Nümayendesi Kimi", Bakü, **Müasir Şergünaslığın Aktual Problemleri Beynelhalk Konferansın Materialları**, 2011.

GULİYEV, E; "XIX Asrın Sonu XX Asrın Evvellerinde Türkiyede Edebi Herekat ve Onun Esas Merheleleri", **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

GULİYEV, Elman; **Türk Halkları Edebiyatı**, Bakü, Gismet Yayınevi, 2009.

GULİYEV, Elman; **Türkiye Türk Edebiyatı**, Bakü, 2003.

GULİYEV, Reşid; "Nazım Hikmet'in Lirikasında Şerg (Doğu) motifleri makalesinde **Şerg Filologiyası Meseleleri**, 2011.

GULİYEV, Reşid; "Nazım Hikmetin Bedii Nesrinde Şerg", **Şerg Filologiyası Meseleleri**, 2007.

GULİYEVA VAGİFKIZI, Gatibe; "Namık Kemal yaratıcılığında Manevi-Ahlaki Değerlerin Prizmasından Kadın Problemi", **Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu (Tekirdağ) Bildirileri**, 1.cilt, 20-22 Aralık, 2010.

GULİYEVA, Nergiz; "Azerbaycan-Türk kültürel ilişkilerinin Tarihsel Öncülleri"<http://edergi.atauni.edu.tr/index.php/GSED/article/viewFile/2246/2>
248

GULİYEVA, Yakut; "Namık Kemal'in tiyatro görüşleri ve Onun Azerbaycan Tiyatrosunda Değerlendirmesi", **Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu (Tekirdağ) Bildirileri**, 1.cilt, 20-22 Aralık, 2010.

GÜL, Osman Kubilay; "Vahapzade'de Tarih Şuuru" **Türk Yurdu Dergisi**, 263. sayısı (Bahtiyar Vahapzade dosyası) , 2009.

GÜLER, Büşra Nur; **Kırmızı Köprü'nün Ötesi**, İstanbul, Burak Yayınları, 2005.

GÜNDOĞDU, Bayram; "Vahabzade'nin Publisistikasında Türkiye", **Türk Yurdu Dergisi**, 263. sayısı (Bahtiyar Vahapzade dosyası) , 2009.

GÜNDOĞDU, Bayram; "M. Akif'e Göre Edebi Eserde Tasvir", **Filologiya Meseleleri**, 3. Sayısı, 2003, s 60-69.

GÜNDOĞDU, Seriyeye; "Akif'in Türk Edebiyatına Katkıları", **Filologiya Meseleleri**, 3. Sayısı, 2003, s69-74c.

GÜNDOĞDU, Seriyeye; "Namık Kemal'in Azerbaycan Edebiyatına Tesiri", **Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu (Tekirdağ) Bildirileri**, 1.cilt, 20-22 Aralık, 2010.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri; "Azerbaycan Tiyatrosu", **Azerbaycan**, Ankara, (241), 00.07.1982 - 00.09.1982, s.26-27.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri; **Çalikuşu**, aktaran: Mikayıl Rzaguluzade, Bakü, Işık Yayınevi, 1987.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri; **Çalikuşu**, aktaran: Mikayıl Rzaguluzade, Bakü, "Şerg-Gerb", 2006.

GÜNTEKİN, Reşat; **"Dudaktan Kalbe, Damga"** Bakü, Azerbaycan Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1989.

GÜNTEKİN, Reşat; **Dudaktan Kalbe**, "Şerg-Gerb", 2006.
GÜRCAN, Servet; "Hayatını Türklüğe Adanmış Azerbaycanlı Büyük Türk Şairi Ahmet Cevat", **Türk Yurdu**, Ankara, (30, (376)), 00.02.1990, s.49-51.

GÜRCAN, Servet; "Türklük Şuurunu Uyanık Tutan Azerbaycan'ın Milli Şairi Ahmet Cevat", **Millî Kültür**, Ankara, (78), 00.11.1990, s.80-81.
GÜRSOY-NASKALİ, Emine, ŞAHİN, Erdal; Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri, Haarlem-Hollanda, SOTA Yayınları, 2002.

HACI, Siracettin; "Türk Edebiyatşünaslığında Eski Türk şiirinin Kaynaklarının Öğrenilmesi", **Filologiya Meseleleri**, Bakü, 2003.

HACIYEV, Fikret; "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında İstanbul'da Eğitim Görmüş Azerbaycan Aydınları", **Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri**, (23-26 Mayıs 1996), Kayseri, 00.00.1996, s.262-269.

HACIYEV, Süraceddin; "Türk Edebiyatşünaslığında Fuzuli Yaratıcılığının Bazı Meseleleri", Azerbaycan Elmler Akademiyasının Edebiyat Dil ve İncesenet serisi, 3-4. Sayı, 1991.

HACIYEVA, Galibe; "Nahçıvan, Güney Azerbaycan ve Doğu Anadolu'nun ortak Diyalektik ve Etnografik Medeniyeti", *Folklor/Edebiyat*, sayı 47, 2006, s 63-67.

HACIYEVA, Maarife, GÖKTÜRK, Şahin; "Azerbaycan'lı Yazar ve Bilim adamı Abbasgulu Ağa Bakıhanov", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, 12. Sayı, Nisan 1997.

HACIYEVA, Maarife, GÖKTÜRK, Şahin; Azerbaycan Edebiyatında Romantizm ve Hüseyin Cavid'in Şeyh Senan Eseri", **Türk Edebiyatı Dergisi**, Ekim Sayısında (s. 288), 1997.

HACIYEVA, Maarife, KÖKTÜRK Şahin; "Azerbaycan Edebiyatında Romantizm ve Hüseyin Cavid'in "Şeyh Sen'an "Adlı Eseri", **Türk Edebiyatı** 25(288) 10.97, s.31-33.

HACIYEVA, Maarife, KÖKTÜRK, Şahin; "Azerbaycanlı Yazar ve Bilim Adamı Abbaşgulu Ağa Bakıhanov", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Ankara, (12), 00.04.1997, s.64-68.

YE, Ali; "Azerbaycan'da Edebi Hayat" **Azeri Türk**, İstanbul, (19), 01.11.1928, s.6-8.

HACIYEVA, Maarife; "Miskin Abdal", **Milli Folklor**, 37. Sayı, 1998.

HACIYEVA, Naile; "Ali Bey Hüseynzade'nin Dil Görüşlerinin Türkiye'de ve Azerbaycan'da Yankısı", **Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri (23-26 Mayıs 1996), , 00.00.1996, s.277-281.

HALİD İSMAYİLOVA, Halide; "Meherrem Erkin'in Yaradıcılığında "Heyderbabaya Salam" Poeması", **Filologiya Meseleleri**, 8. Sayısında, 2008, s 266 273.

HALİD İSMAYİLOVA, Halide; "Mehammed Hüseyin Şehriyarın "Heyderbabaya Selam" Menzumesi Türkiye Edebiyatında" **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi/ Turansam**, 1. Sayısı, 2009.

HALİLOV, Ferman; "Türk Edebiyatının Mirza Ali Möcüz'ün Yazın Hayatı Üzerindeki Etkisi", **Güney Kafkasya Dil- Tarih-Kültür İlişkileri Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ordu, 2011.

HALİLOV, Penah; **Ahmet Yasevi**, Bakü, Azərneşr, 1997.

HALİLOVA, E.S; "Necati Cumalının "Yağmurlar ve Topraklar" Romanında Ziyalı Problemi." **Genc Alimlerin V Elmi Konfransının Materialleri**. 1986, s.80-82.

HALİLOVA, Emilya "Türk Divan Nesri Hakkında", **Şergin Aktual Problemleri**, 2001.

HALİLOVA, Emilya; "Türk Divan Şiiri Hakkında", **Şergin Aktual Problemleri**, 1994.

Halk Türküleri (şiiirler), terc. Memmed İsmayıl, Bakü, Işık, 1992.

HANDAN, Aydan; "Halide Nüsret Zorlutunanın Yaradıcılığı", **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

HANDAN, Aydan; "19- 20. Yüzyıl Türk Edebiyatının Azerbaycan Edebiyatına Etkisi", **2. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayında**, 2009

HANDAN, Aydan; “Celal Sahir Erozan'ın İlk Şiirleri Hakkında”, Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazirliği, Azerbaycan Devlet Pedogoji Üniversitesi Neşriyatı, **Cefer Handan ve Edebiyatşünaslık Meseleleri** (makaleler toplusu), 2010.

HANDAN, Aydan; “İstanbul Şairi Yahya Kemal”, **Dil ve Edebiyat** 2, (20). Sayısı, 1998.

HANDAN, Aydan; “XVIII Asır Türk Poeziyası ve Nunrmehemmed Andelip Yaradıcılığı”, Bakü, **Müasir Şergünaslığın Aktual Problemleri Beynelhalk Konferansın Materialları**, 2011.

HANDAN, Aydan; “Yahya Kemal Beyatlı”, **Dil ve Edebiyat**, 1(19). Sayısı, 1998.

HANDAN, Aydan; **Refik Zekâ'nın Yahya Kemal Beyatlı Yaraticılığında Sanatkârlık Özellikleri**, Bakü, Nurlan, 2002.

HANDAN, Refik Zeka; **Azerbaycan'ın Sesi**, haz. Yusuf Gedikli, Şamil Güven, İstanbul Tanıtım Yayınları, 1989.

HAŞİMLİ, Hüseyin; “Türk şairi Ahmet Haşım ve Azerbaycan Edebi Ortamı”, **Filologiya Meseleleri**, 5. sayı 2009.

HAŞİMLİ, Hüseyin; **Azerbaycan Edebi Mühiti ve Türk Dünyası**, Bakü, Mütercim, 2009.

HAŞİMLİ, Hüseyin; **Türk Halklarının Edebiyat İlişkilerine Dair Araştırmalar**, Ankara, Kültür Ajans Yayınları, 2009.

HATEMİ, [Hasan] Hüsrev; “Azerbaycan Folklorundan Derlemeler”, **Türk Kültürü**, Ankara, (271, Özel Sayı), 00.10.1985, s.41-51.

HAZRİ, Nabi; **Gam Defteri**, Ankara, 1991.

HAZRİ, Nabi; **Ömür Çınarından Yapraklar**, Atatürk Kültür Merkezi, 1995.

HAZRİ, Nabi; **Seçilmiş Şiirler**, haz. Yavuz Akpınar, 1976.

HELİMOĞLU, **Azerbaycan Halk Edebiyatı ile Türkiye Halk Edebiyatı Arasındaki Benzerlikler (Karşılaştırmalı Örneklerle)**, Ankara, AN Yayınları, 1991.

HEYET, Javad; **20 'inci Asırda Güney Azerbaycan Edebiyatı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi, 1985.

HİKMET, Nazım; **Güneşi İçenlerin Türküsü**, Bakü, Azerbaycan Neşriyatında, 2002.

History of Turkish or Turkic-, Volume 6/1 Winter 2011, www.turkishstudies.net, p.1042-1057, 2011.

HUDUBEYLİ, Maşallah; "Karacaoğlan Dünyası" **Dede Korkud Elmi Edebi Toplusu**, 1 (30) sayısı, 2009.

HÜSEYİNLİ, Tural; "Azerbaycan Türkiye Edebi İlişkileri Meselesine Bir Bakış", **Dil ve Edebiyat** 2 (24) sayısı 1999.

HÜSEYİNLİ, Tural; "Namık Kemal ve M.E. Sabir" **Dil ve Edebiyat**, 4(22). Sayısı, 1999.

HÜSEYNOV, Rüstem; **Namık Kemal**, Bakü, 1990.

İBADOV , Adalet; "Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan'ın Siyasi ve Kültürel Yapılanması", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Isparta 2001.

İBRAHİMOVA; **Yunus Emre Divanının Lİngvistik Hususiyetleri**, Elm ve Tehsil Yayınevi, 2011.

İLKİN, Gılman; **Türk Yazıcıları Bakıda**, Bakü, AzAtaM Yayınevi, 2007.

İMAMVERDİYEV, İlgar Cemiloğlu; "Azerbaycan Halk Âşıklarının Özgün Özellikleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** 10(21) 2003, s.147-156. Bibliyografya.

İSKENDEROVA, Z; "Nazım Hikmet ve Dram Teatırı." **Gobustan**. Bakü, 1974, No:1, s.14-16.

İSMAYILOV, İsrail; **Azerbaycan –Türkiye Medeni Elageleri XX asrda**, Bakü, 2004.

İSMAYILOV, Kadir; "Yaşar Kemal'in Ağrı Dağı Efsanesi" Romanı Hakkında Bazı Notlar" **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri Edebiyat, Dil ve İncesenet**, 2. Sayısı, 1987.

İSMAYILOV, Q; "Teneke Romanı Hakkında Bazı Geyidler." **Türk Filologiyası Meseleleri**. Bakü, 1980, II Burakılış, s.21-35.

İSMAYILOV, Q; "(Kadr İ.) Yaşar Kamalın Yaradıcılığında Yeni İnsan Suretleri. ("Teneke" romanı üzre)". **II Türk Filologiyası Meseleleri**. Bakı, 1971, I Burakılış, s.74-91.

İSMAYILOV, Q; "Azerbaycanda Türk Edebiyyatının Öyrenilmesi." **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası**, 1989, No:1, s.107-118.

İSMAYILOV, Q; "Müasir Türk Nesrinde Halk Ziyalılığı Problemi ve Yaşar Kemalın "Teneke" Romanı", **Azerbaycan SSR EA Genc Alimlerin Elmi-Nezeri Konfransının Materialları, İctimai elmler seriyası**, Kitap 5, II bölüm, Bakü, 1967, s.46-48.

İSMAYILOV, Q; "Müterekki Türk Edebiyyatında Lenin İdeyaları." **Şark Sairleri Lenin ve Sovyetler Ölkesi Hakkında**. Bakü, 1970, s.102-119.

İSMAYILOV, Q; "Nazım Hikmet Yaradıcılığında Ekim İnkılabı İdeyalarının

Eksi." **Böyük Ekim ve Harici Şark.** Bakü, 1987, s.127-139.

İSMAYILOV, Q; "Nazım Hikmetin Beynəlmiləlxilyine (Azerbyacanla alakasından)." **Azerbyacan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncəsənət Seriyası.** Bakü 1972, No:2, s.15-22.

İSMAYILOV, Q; "Nazım Hikmetin Şeirinde Lenin Sureti." Azərbaycan **SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil və İncəsənət Seriyası.** Bakü, 1988, No:3, s.109-114.

İSMAYILOV, Q; "Oktyabr İnkılabı ve Türk Edebiyyatı." **Böyük Oktyabr və Şark Halklarının Milli Azadlık Mübarizesi.** Bakü, 1977, s.168-189.

İSMAYILOV, Q; "Teneke romanı hakkında bazı geyidlar." **Türk Filologiyası Meseleleri.** Bakü, 1980, II Burakılış, s.21-35.

İSMAYILOV, Q; "Yaşar Kamalın "Ağrıdağ Efsanesi" Romanı Hakkında Bazı Kaydlar." **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil və İncəsənət Seriyası.** 1987, No:2, s.46-52.

İSMAYILOV, Q; "Yaşar Kemalın Hayat ve Yaradıcılık Yolu.", **Azerbaycan SSR EA Genc Alimlerin Elmi-nezeri Konfransının Materialları, İctimai elmler seriyası.** Bakü, 1967, kitap 5, II bölüm, s.41-42.

JAHANGİR, Saadet; "Sevdinse Günahın İçinde Haksan", **Türk Yurdu Dergisi**, 263. sayısı (Bahtiyar Vahapzade dosyası), 2009.

KAFKAZLI, Halide; "Türk Aşık Edebiyatının İnkişafı Tarihinden" **Şerg Filologiyası Meseleleri**, 2009.

KAFKAZLI, Halide; "Benzersiz Aşık- Aşık Halil Karabulut", **Şerg Filologiyası Meseleleri.**

KAFKAZLI, Halide; "Aşık Canımoğlu Yaratıcılığı Hakkında", **Şerg Filologiyası Meseleleri**, 2007.

KAFKAZLI, Halide; "İstiklal Savaşının Müasir Türk Aşık Şiirinde Aksi"
**Azerbaycan Milli Elmler Akademiyasının Haberleri Edebiyat Dil
ve İncesenet Serisi 1-1. Sayı, 2001.**

KAFKAZLI, Halide; "Müasir Dövr Türk Edebiyatının Görkemli Şairi Bayram
Durbilmez", Bakü, **Müasir Şergünaslığın Aktual Problemleri
Beynelhalk Konferansın Materialları, 2011.**

KAFKAZLI, Halide; "Türk Edebiyatşünaslığında Kitabi Dede Korkut'un
İncelenmesi".

KAFKAZLI, Halide; **Kitabi-Dede Korkud Mövzusu Türk
Edebiyyatşünaslığında.**

KALANTAY, Y; "Azerbaycan Folkloruna Ait Bir Eser Münasebetiyle", **Varlık**,
Ankara, (137), 15.03.1939, s.179-182.

KAPLAN, Mehmet; "Pırlanta Gibi Bir Şiir" makalesi de "Bahtiyar Vahapzade",
**Türk Lehçeleri ve Edebiyatı, 22. Sayısı (Bahtiyar Vahapzade" özel
sayısı), Aralık 1998.**

KARAAĞAÇ, Günay, AÇIKGÖZ, Halik; **Azerbaycan Bayatıları**, Ankara, Türk
Dil Kurumu Yayınlarında, 1998.

KARACAOĞLAN; Aramızda Karlı Dağlar Dayanıp, haz. İsmayıl Ömeroğlu,
Gara Namazov, Bakü, Yazıcı, 1991.

KARAMAN, Erdal; **Türk Dünyasının Sesi Bahtiyar Vahabzade**, Bakü,
Gafgaz Araştırmaları Enstitüsü, 2009.

KARAYEV, Yaşar; "Bahtiyar Vahabzadenin Dramaturgiyası", **Türk Lehçeleri
ve Edebiyatı, 22. Sayısı (Bahtiyar Vahapzade" özel sayısı), Aralık
1998.**

KARAYEV, Yaşar; **Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle
Azerbaycan Edebiyatı**, İstanbul, Ötüken, 1999.

KARTARI, Asker; “Azerbaycan Atasözleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”, **Türk Folkloru**, İstanbul, (70, Özel Sayı), 00.05.1985,s. 30-34.

KARTARI, Asker; “Bir Azerbaycan Masalının Motif ve Tip Yapısı”, **Türk Folkloru**, İstanbul, (70, Özel Sayı), 00.05.1985, s.26-29.

KARTARI, Asker; **Azerbaycan Masalları**, Halk Edebiyatı Dizisi İstanbul, Anadolu Sanat Yayınları, 1995.

KASIMLI, Nurlane; **Orhan Seyfi Orhon’un Lirikası**, Bakü, Adiloğlu Neşriyatı, 2005.

KASIMLI, Nurlane; "Sabahattin Ali'nin "Kuyucaklı Yusuf" Romanında İnsan Cemiyet Karşıdurması" **Şergşünaslık Fakültesinin Genç Alim ve Magistr Pillesi Üzre "Şerg Filologiyası Meseleleri" Mözsuzunda Elmi Konferansı Materialları**, 2011.

KASIMLI, Nurlane; "Türk Edebiyatında İlk Sosyalist Roman ve Hikâye Yazarı: Sabahattin Ali", Türk Dünyası Kültür Dergisi: **YOM**, 2011, s43 49.

KASIMLI, Nurlane; “Sabaheddin Alinin “Haz Paltolu Madonna”sı”, **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

KASIMLI, Nurlane; “Türk Reailst Nesrinin Yaratıcılarından Biri”, **Humanitar Elmlerin Öğrenilmesinin Aktual Problemleri**, 1/ 2010.

KASIMLI, Sedaget; **Haldun Taner’in Bedii Nesri**, Azerbaycan Elmler Akademiyası Şergşünaslık İnstitutu/Bilik Irşad Merkezinde, 1994.

KASIMOVA, S.A; “B. Yıldızın Hikayelerinde Müasir Türk Kendindeki Sosial İktisadi Problemlerin Bedii İnikasi.” **ADU-Nun Şarkşünaslık Fakültesinin Elmi Konfransın Tezisleri**. Bakü, 1986, s.50-51.

KASIMOVA, S.A; “Haldun Tanerin Ay İşığında Çalışkur Hikayesi Hakkında.” **Azerbaycan SSR EA-Nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet**

Seriyası. 1971, No:2, s.23-29.

KASIMOVA, S.A; "Haldun Tanerin Hikayeleri Hakkında Bazı Geydler." **Türk Filologiyası Meseleleri.** Bakü, 1980, II Burakılış, s.93-99.

KASIMOVA, S.A; "Haldun Tanerin Hikayelerinde İctimai Motivler". **Azerbaycan SSR EA-Nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası.** 1977, No:2, s.67-71.

KASIMOVA, S.A; "Haldun Tanerin Nesr Yaradıcılığı Hakkında Melumat." **Azerbaycan SSR EA Yakın ve Orta Şark Halkları İnstitutunun Genc Alim ve Aspirantlarının Elmi Konfransında Edilecek Meruzelerin Tezisleri.** Bakü, 1975, s.8-11.

KASIMOVA, S.A; "Haldun Tanerin Publisistikası." **Azerbaycan EA-Nın Haberleri.** 1984, No:2, s.22-28.

KASIMOVA, S.A; "Orhan Kamal." **ASE.** Bakü, 1983, VII cild, s.383.

KASIMZADE, Kasım; "Muhaciret ve Muasır Azərbaycan Edebiyatının Bazı Meseleleri", **Azerbaycan**, Ankara, (281), 00.09.1991 - 00.10.1991, s.27-32.

KAZIM, Hayrullah; "Çağdaş Azərbaycan Şiirinden Seçmeler", **Türk Kültürü**, Ankara, (188), 00. 06. 1978, s.62.

KEMAL, Namık; **Vatan Yahut Silistre**, çev. Lale Aydın, Nurlan Yayınevi, 2010.

KEMAL, Yaşar; **Ağrı Dağı Efsanesi**, aktaran Kadir İsmayılov, Azərbaycan Neşriyatı, 1999.

KEMAL, Yaşar; **İnce Memed**, aktaran C. Rzaguluzade, Bakü, Gençlik, 1967.

KEMAL, Yaşar; **İnce Memed**, Bakü, Maarif, 1985 (1992).

KENGERLİ, Aybeniz Aliyeva; **Azerbaycan'da Romantik Türkçülük**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2008.

KENGERLİ, Aybeniz; "Azerbaycan ve Nâzım", Azerice'den özetleyerek çeviren: Daimi Cengiz, **Evrensel Kültür** (130) 10.2002, s.26-28.

KENGERLİ, Aybeniz; **Azerbaycan Romantiklerinin Yaradıcılığında Türkçülük**, Elm Neşriyatı, 2002.

KERİMOV, E.İ; "Müasir Türk Aşık Poeziyasında Kend Problemi: I Makale." **S.M.Kirov Ad. ADU-Nun Elmi Eserleri. Şarkşünaslık Seriyası.** 1978, No:2, s.61-63.

KERİMOV, E.İ; "Müasir Türk Âşık Poeziyasında Kend Problemi: I Makale." **S.M.Kirov Ad. ADU-Nun Elmi Eserleri. Şarkşünaslık Seriyası.** 1978, No:2, s.61-63.

KERİMOV, E.İ; "Türk Âşık Poeziyasında İctimai Motivlerin Meydana Çıkması Tarihinden: (I makale)." **S.M.Kirov Ad. ADU-Nun Elmi Eserleri Şarkşünaslık Seriyası.** 1977, No:2, s.41-44.

KERİMOVA, L.; "Reşad Nuri Güntekinin Romanlarında Mövzu Rengarengliyi", Bakü, **Müasir Şergünaslığın Aktual Problemleri Beynelhalk Konferansın Materialları**, 2011.

KERİMOVA, L; "Vetenperver Şair Mehmer Akif Ersoyun İctimai Siyasi Faaliyeti", **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

KERİMOVA, Leyla; "Mehmet Akif Ersoy Yaradıcılığında "Zülm ve İstibdadın Tengidi Meseleleri", **Azerbaycan Filologiyası: ahtarışlar, problemler, prespektifler Respublika Elmi Konferansının Materialları**, 2011.

KILDIROĞLU, Mehmet; "Azerbaycan Halk Edebiyatında Âşıklık Geleneği", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi** (7) 6.96, s.26-33.

KİTAPÇI, Mehmet; "Azerbaycan Şehit Şairlerinden Ahmet Cevat Ahundzade", **Türk Edebiyatı**, İstanbul, (91), 00.05.1981, s.22-23.

KOCAKLI, Biçer, Selma; "Azerbaycan Dergisi Üzerine Bir İnceleme Yılı: 1952-1956, 1-57. Sayılar", **Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı**, yüksek lisans tezi, Niğde, 2006.

KOÇ, Adem; "Deli Çoban" Destanı" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** Sayı 2/7, 2009.

KUKUL, M. Halistin; "Bahtiyar Vahabzade'nin Vatan Şiirleri", **Türk Yurdu Dergisi**, 168. Sayısı, 2001.

KULİYEVA, Halide; **Karacaoğlan'ın Hayat ve Yaratıcılığı**, Bakü, Elm, 1985.

KULUYEV, R.T; "N. Hikmet ve Azerbaycan senetkarları." **Gobustan**. 1974, No:2, s.42-45.

KULUYEVA, G.E; "Aziz Nesinin Nağılları." **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası**, 1. sayı, 1980, s.50-56.

KULUYEVA, G.E; "Fakir Baykurtun Onuncu Kend Romanında Kendli Meselesi." **Türk Filologiyası Meseleleri**. Bakü, 1971, I Burakılış. s.102-119.

KULUYEVA, G.E; "Müasir Türk Nesrinde Kendli Mövzusu." **Azerbaycan**, 3. sayı 1965, s.215-221.

KULUYEVA, G.E; "Semim Gocagözün Dartışına Romanında Müasir Türkiyenin İctimai-Siyasi Hayatının İnikası." **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası**, 3. sayı, 1981, s.14-21.

KULUYEVA, G.E; "Semim Gocagözün Yaradıcılığında İctimai Motivler."

Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası. 1967, No:3-4, s.199-207.

KULUYEVA, G.E; "Türk Nesrinde Kendli Mövzusunun İnkişaf Tarihine Dair." **Türk Filologiyası Meseleleri.** Bakü, 1980, II Burakılış, s.48-60.

KULUYEVA, Kafkazlı H; "Aşık Veysel Hakkında." **Türk Filologiyası Meseleleri.** II Burakılış. Bakü, 1980, s.150-160.

KULUYEVA, Kafkazlı H; "İstiklal Savaşının Müasir Türk Aşık Şeirinde Eksi." **AzMEA-Nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası.** 1980, No:1, s.50-56.

KULUYEVA, Kafkazlı H; "Müasir Türk Aşık Şerinde Milli Azadlık Mübarizesi Motivleri." **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası.** 1985, No:4, s.67-73.

KULUYEVA, Kafkazlı H; "Sebahaddin Ali ve Halk Yaradıcılığı." **Şark Filologiyası Meseleleri.** Bakü, 1987, s.207-213.

KURBANOV, Babek; "Üstad Aşık: Aşık Şemşir", **Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Prof. Dr. Sadi Çöğenli Özel sayısında, 2001,

KURBANOVA, T.S; "H. Rehiminin Eşidilmemiş Bir Hadise Romanı Hakda." **Türk Filologiyası Meseleleri.** Bakü, 1980, II Burakılış, s.112-129.

KURBANOVA, T.S; "H. Rehiminin Hekayeleri." **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası.** 1989, No:1, s.124-129.

KURBANOVA, T.S; "H. Rehiminin Romanlarında Kadın Hukuksuzluğunun Eksi." **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası.** 1986, No:4, s.40-43.

KURBANOVA, T.S; "H. Rehiminin Romanlarında Mövhumat ve Cehaletin

Tenkidi.” **Şark Filologiyası Meseleleri**. Bakü, 1990, III Burakılış, s. 167-177.

KURBANOVA, T.S; “Hüseynin Rehmi Yaradıcılığının Bazı Hususiyetleri.” **Türk Filologiyası Meseleleri**. Bakü, 1971, (I burakılış), s.92-101.

M, Banıççek; “Azerbaycan'ın ünlü Şair-Dram Yazarı Rasizade Hüseynin Cavid ve İki Şiiri”, **Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 16. Sayısı, 2001.

MAKAL, Tahir Kutsi; “Azerbaycan Türk Şairleri Türk Diline Sahip Çıkıyorlar”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, (6), 00.06.1980, s.223-228.

MAKAS, Zeynalabidin; **Azerbaycan Çağdaş Hikâye Antolojisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi, 1991.

MAKAS, Zeynalabidin; **Azerbaycan Tiyatro Eserleri Antolojisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Makas, Zeynalabidin; **Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi, Ankara, 1992.

MAKAS, Zeynelabidin; **Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri**, İstanbul Kitabevinde, 2000.

MALKOÇ; M. Nihat; "Bu Çağın Dede Korkut'u Bahtiyar Vahabzade", **Türk Yurdu Dergisi**, 263. sayısı (Bahtiyar Vahapzade dosyası) , 2009.

MAYADAĞLI, Hüsnüye Zal; **Bahtiyar Vahabzade Hayatı ve Eserleri**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

MECİD, Reşad; “Yazarın Kurnazlığı”, 525. Gazete, 26 Ekim, 2006.

MEHMET, A; “Türk Halk Şerinden Seçmeler.” **Azerbaycan**. 1978, No:9, s.195-203.

MEHMETKULUZADE, Hamide; **Azerbaycan'da Yenilikçi bir Öncü: Celil Mehmetkuluzade** Hatıralar, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Dünyası Edebiyatı dizisi, 2002.

MEHMETOVA, Sevinç; "Azerbaycan İntibah Şe'ri", **TÜRKSOY**, Ankara, 1(6) 5.2002, s.24-28.

MEMMEDGULUZADE, Celil; **Danabaş Köyü**, Ankara, Bengü Yayınları 2009.

MEMMEDHANLI, Arzu; "XX Asrın Evvelerinde Türk Dilinin Saflaşması Prosesinde Ömer Seyfeddinin Rolü", **Müasir Azerbaycan Filologiyası: ahtarışlar, problemler, prespektifler"** Respublika Elmi Konferansının Materialları, 2011.

MEMMEDHANLI, Arzu; "Orhan Pamuk'un Yaradıcılığında Şerg ve Gerb", **Müasir Azerbaycan Filologiyası: ahtarışlar, problemler, prespektifler"** Respublika elmi konferansının Materialları, 2011.

MEMMEDKULUZADE, Celil; **Danabaş Köyü**, aktaran: Aysun Demirez Güneri, Bengü, 2008.

MEMMEDKULUZADE, Celil; **Seçme Hikayeler**, Bengü Yayınevi, 2009.

MEMMEDLİ, Afina; "Azerbaycan İstiklâl Şâiri Ahmet Cevat ve Türkiye" **Bizim Ahıska** 9. Sayı, Ankara 2011.

MEMMEDLİ, N; "Ettar ve Mövlana Celaledin Rumi", **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

MEMMEDOV, Alhan; "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Devrinde Edebiyat (1918-1920)", **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul, (75), 00.12.1991, s.87-108.

MEMMEDOVA, H; "Yaşar Kemal'ın Nesrinde Folklor Motivlerinden Behrenlenmenin Esas Husisiyetleri", **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

MEMMEDOVA, Hayat; "Yaşar Kemal Yaradıcılığında Folklor Morifleri", Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Şergşünaslıg Enstitütü, Türk Halkları Edebiyatı, Doktora tezi, 2010.

MEMMEDOVA, Ş; "Ağrı Dağı Efsanesi" Romanında Destan Motifleri", **Dil ve Edebiyat** 2. (56) sayısı, 2007.

MERT, Osman; "Azerbaycanlı Şair, Yazar Veli Hramçaylı", Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (sayı 18), 2001.

MİRZA, Ağalar; "Şirvan Âşık Mektebi", Folklor/Edebiyat, sayı 47, 2006, s 15-31.

MİRZADE, Mustafa Fahrettin; "Azerbaycan Ürefa ve Üdebasına Ait Notlar Şair Hacı Mehmet Efendi", **Azerbaycan Yurd Bilgisi**, İstanbul, (24), 00.12.1933, s.444-448.

MİRZADE, Mustafa Fahrettin; "Azerbaycan Ürefa ve Üdebasına Ait Notlar Bahâeddin Efendi", **Azerbaycan Yurd Bilgisi**, İstanbul, (27), 00.03.1934, s.109-112.

MUHARREMOVA, Makbule; "Türk Halklarının Masallarına Karşılaştırmalı Bir Bakış", **Türk Halkları Edebiyatı(II): Beynelhalk Uşak Kongresi**.

MUHTAROĞLU, Vilayet; **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993.

MUSAOĞLU, Mehman ; "Azerbaycan'da Nevruz Bayramı", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, 12 Nisan, 1997.

MUSAOĞLU, Mehman, GÜMÜŞ, Muhittin; **Azerbaycan Atasözleri** Engin Yayınlarında 2009.

MUSAOĞLU, Mehman; "Bahtiyar Vahabzade ve Ana Dili", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı**, 22. Sayısı (Bahtiyar Vahapzade" özel sayısı), Aralık 1998.

MUSAOĞLU, Mehman; "Bahtiyar Vahapzade'nin Hayat Hikayesi", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı**, 22. Sayısı (Bahtiyar Vahapzade" özel sayısı), Aralık 1998.

MUSAOĞLU, Mehman; "Türk Dünyasında Aktarma Çalışmaları ve Kemal Abdulla'nın Eserleri Türkiye Türkçesinde" **Gazi Üniversitesinin Türkiyat Dergisi**, 5. Sayı, 2009.

MUSAOĞLU, Mehman; "Türk Halkları Atasözlerinin Konu ve Dil Özellikleri", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, 11. Sayı, Şubat 1997.

MUSAYEVA, Azade; "Türkiye'nin 18-19. yüzyıl Kadın Şairleri", **Filologiya Meseleleri**, 3. Sayısı, 2003.

MUSAYEVA, Natevan; "Refik Zeka Handan Yaratıcılığında Türkiye Edebiyatı", **Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı**, Fethiye, 03-05 Aralık 2009.

Müasir Azerbaycan Edebiyatı (derslik), 1. Cilt, Bakü, Bakü Üniversitesi Neşriyatı, 2007.

Müasir Azerbaycan Edebiyatı (derslik), 2. Cilt, Bakü, 2007.

NALBENT, Hatice; "Azerbaycanlı Şair Bahtiyar Vahabzade'nin "Muğam" Poeması Metin ve inceleme", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında yüksek lisans tezi, 2007 yüksek lisans tezi.

NALCIOĞLU Alaattin : "Türksoy'un Getirdikleri", İpek Yolu Medeniyetleri (kurultay özel sayısı) , 15 Ekim 2010 S.12 – 14.

NASRATTİNOĞLU, İrfan Ünver; "Azerbaycan`da Folklorik Çalışmalar", **Türk Folkloru**, İstanbul, (52), 00.11.1983, s.3-5.

NASRATTİNOĞLU, İrfan Ünver; "Azerbaycanlı Şair Nebi Hazri Mersin`de Halk Eğitimi Merkezi`nin Konuğu Oldu", **İçel Kültürü**, Ankara, (11), 00.05.1990, s.30-33.

NASRATTİNOĞLU, İrfan Ünver; "Çağdaş Kuzey Azerbaycan Şiiri Antolojisi", **Üçüncü Yeni**, Ankara, (7), 00.10.1984, s.15-16.

NASRATTİNOĞLU, İrfan Ünver; "Aşıklık Geleneğinin Kuzey Azerbaycan`daki Durumu", **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul, (40), 00.02.1986, VIII s.129-141.

NEBİYEV, Bekir; "Yunus Emre Hakkında Düşünceler" **Azerbaycan Elmler Akademiyasının Haberleri, Edebiyat Dil ve İncesenet serisi**, 3-4. Sayısı, 1991.

NEİMETZADE, Eflatun. "Azerbaycan'da Halk Tiyatrosunun Oluşumu Üzerine" **Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Prof. Dr. Sadi Çöğenli Özel sayısında (sayı 18), 2001.

NESİBOĞLU, V; "Orhan Hancerlioğlu". **Elm ve Hayat**. 1966, No:9, s,11-12.

NESİBOĞLU, V; "Orhan Hanceroğlunun Yaradıcılığında Ziyalı Problemi." **Türk Filologiyası Meseleleri**. Bakü, 1971, I Burakılış, s.141-154.

NESİN, Aziz; "Satış Meselesi (hikaye)". **Lenin Terbiyesi Uğrunda Gazeti**, 26 Şubat 1962.

NESİROVA, T; "H. Rehiminin Edebi Görüşlerine Dair." **Azerbaycan SSR EA Genc Alimlerin Elmi-Nezeri Konfransının Materialları İctimai Elmler Seriyası**. 5. sayı Bakı, 1970, s.163-165.

NESİROVA, T; "Hüseyn Rehmi Yaradıcılığının Bazı Hususiyetleri Hakkında." **Türk Filologiyası Meseleleri**. I BurakılışBakü, 1971 s.91-101.

NESİROVA, T; "Orhan Hanceroğlunun Yaradıcılığına Dair." **Azerbaycan**

SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesenet Seriyası. Bakü, 1967, No:1, s.39-48.

OĞUZCAN, Ümid, Yaşar; "Üstüme Gelme İstanbul (şiiir)"; Hazar, 1. Sayı, 2008.

OKUMUŞ, Salih; **Çağdaş Azerbaycan Şairi Memmed Araz**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.

OSMANOVA, B; "Melih Cövdet Andayın Pyesleri." **S.M. Kirov ad. ADU-nun Elmi Eserleri. Şarkşünaslık Seriyası.** 1974, No:2, s.61-64.

OSMANOVA, B; "Müasir Türk Poeziyası Hakkında Bazı Geydler." **Azerbaycan SSR EA-nın Haberleri. Edebiyyat, Dil ve İncesana Seriyası.** Bakü, 1977, No:1, s.54-60.

OSMANOVA, B; "Osmanova B. Melih Cövdet Andayın "Kolları Bağlı Odissey" Eseri." **Türk filologiyası Meseleleri.** Bakü, 1980, II Burakılış, s.80-93.

OSMANOVA, B;" "Kolları Bağlı Odissey". (Melih Cövdet Andayın poeması hakkında)." **Azerbaycan SSR EA Genc Alimlerin Elmi-Nezeri Konfransının Materialları İctimain Elmler Seriyası.** Bakü, 1970, Kitab 5, s.176-177.

OSMANOVA, Barat; "Nazım Hikmet Hakkında İlk Tedgigatlar", **Şerg Filologiyası Meseleleri**, 2005.

ÖZÇELİK, Nurettin; "Hüseyn Feyzullahi'nin "Azerbaycan Bayatıları" isimli eseri Tebriz, Hicri 1363" (İnceleme- Metin- Dizin), Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dalında yüksek lisans tezi, 2010.

ÖZKAN, Fatma; "Bahtiyar Vahapzade", **Türk Yurdu Dergisi**, 263. sayısı (Bahtiyar Vahapzade dosyası) , 2009.

ÖZKAN, Fatma; Şehriyar ve Sehend'im Şiiri, **Türk Kültürü**, sayı 412, Ağustos 1997, s. 471-486.

ÖZKAN Fatma; "Anar'ın Eserlerine Dair", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, 2003, S: 16, s. 215-220.

ÖZKAN, İsa; "Sevgi ve Samimiyet Abidesi Bir Şair Bahtiyar Vahapzade", **Türk Yurdu Dergisi**, 263. sayısı (Bahtiyar Vahapzade dosyası) , 2009.

PALA, İskender; **Divan edebiyatı**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012.

PALA, İskender; Türk Dünyası Şairlerinin Türk Dili Üzerine Yazdıkları Şiirler ve Dil Anlayışları", Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisinin, 12. Sayı, 1997.

PAMUK, Orhan; **Benim Adım Kırmızı**, çeviren Neriman Abdulrehmanlı, Bakü, Ganun, 2009.

PAMUK, Orhan; **Gizli Yüz**, 525 kitap serisi, Mütercim, 2009.

PAMUK, Orhan; **Kar**, Dünya edebiyatı serisi, Bakü, Yurd, 2006.

PAMUK, Orhan; **Pencereden Bakmak**, Bakü'de Nurlan Neşriyatı, 2010.

REFBEYLİ, N; "Azadlık ve Sülh Nağmekarı. (Nazım Hikmet hakkında)."
Azerbaycan Kadını. Bakü, 1951, No:8, s.12.

REFİOĞLU, Selim Refik: **Azerbaycan Edebiyatı** Bursa 1979 (Seçilmiş Mısralar).

REFİOĞLU, Selim Refik; "Azerbaycan Edebiyatında Mesnevi Tarzı",
Çağlayan, Antalya, (23, (3)), 01.08.1943 - 01.09.1943, s.5-6.

REFİOĞLU, Selim Refik; **Azerbaycan Edebiyatı**, Bursa, Ankara Kitabevi, 1941.

REFİOĞLU, Selim, Refik; **Azerbaycan Edebiyatı Seçilmiş Mısralar**, Bursa: Ankara Kitabevi Emek Basımevi.

REFİYEVA, H; "Fünun Edebi Cereyanının Yazıcı ve Şair Heyeti", **Şerğşünaslık Fakültesinin Genç Alim ve Magistr Pillesi Üzre "Şerg Filologiyası Meseleleri" Mözsuzunda Elmi Konferansı Materialları**, 2011.

REHİM, Ruhengiz, "Azerbaycan Edebiyatı", **Dil Dergisi**, Ankara, (9), 00.04.1993, s.37-38.

RESUL, İrade; "Hüseyn Cavid Yaradıcılığında Türkiye Mövzusu", **Müasir Azerbaycan Filologiyası: ahtarışlar, problemler, prespektifler, Respublika Elmi Konferansının Materialları**, 2011.

RESULİ, İ. G., "Hüseyin Cavit Yaraticılığında Türkiye Konusu", **Dil ve Edebiyat Dergisi**, 3 (21) sayı, 1998.

RESULOV, E.A; "60-70-ci İller Türk Oçerkinde Sovet İttifakı Mövzusu." **Ulduz**. 1982, No:4, s.55-56.

RESULOV, E.A; "Bekir Yıldızın bedii publikastikası." **Yakın Şark Halkalrı Edebiyatında İmperiyalizme Karşı Mübarize**. Bakü, 1987, s.76-83.

RESULOV, E.A; "Müasir Türk Oçerki Sovet İttifakı Hakkında." **Mühbir**. Bakü, 1982, No:4, s.27-30.

RESULZADE Mehmet Emin; "Dede Korkut Destanları", **Azerbaycan**, 6. Sayı, 1952 .

RESULZADE, Mehmed Emin; **Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı**, Ankara, Azerbeycan Kültür Derneği, 1950.

RESULZADE, Mehmet Emin: **Milli Azerbaycan Hareketi** 1938.

RESULZADE, Mehmet Emin: : **Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı** Berlin 1936.

RESULZADE, Mehmet Emin: **Asrımızın Siyavuşu** İstanbul. 1923.

RESULZADE, Mehmet Emin: **Azerbaycan Cumhuriyeti** İstanbul. 1922.

RESULZADE, Mehmet Emin: **Azerbaycan Kültür Gelenekleri** Ankara 1949.

RESULZADE, Mehmet Emin: **Azerbaycan Misak-i Millisi** İstanbul. 1925.

RESULZADE, Mehmet Emin: **Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı** Ankara 1950.

RESULZADE, Mehmet Emin: **Çağdaş Azerbaycan Tarihi** Ankara 1951.

RESULZADE, Mehmet Emin: **Kafkasya Türkleri** İstanbul. 1928 ("Türk Yılı" yıllığı).

RESULZADE, Mehmet Emin: **Milliyet ve Bolşevizm** İstanbul. 1928 (Makaleler Dergisi).

RIZA, Resul; **Çınar Ömrü**, Haz. Sebahettin Çağın, Ötüken Yayınları, 1998.

RIZA, Resul; **Gecenin Suskun Nağmesi**, Ankara, Bengü Yayıncılıkta 2010.

RIZA, Resul; **Seçilmiş Şiirleri**, haz. İldeniz Kurtulan Kültür Bakanlığı, Ankara.

RIZAYEV, Anar; **Seçilmiş Öyküler**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 1999.

RIZAYEV, Anar; **Beş Katlı Binanın Altıncı Katı**, İstanbul, Everest Yayınları, 2001.

RIZAYEV, Anar; **Sıraselviler'de Bir Otel Odası**, İstanbul, Everest Yayınları, 2000.

RIZAYEV, Anar; **Sıraselviler'de Bir Otel Odası**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2008.

RIZAYEV, Anar; "Sizsiz", aktaran Fatma ÖZKAN, Ankara, Türksoy, 2012

RIZAYEVA, G. Ş. ; “Abbas Zamanov'un Türkiye ile Edebi Bilimsel İlişkileri”
Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (18) sayısı, 1997.

RÜSTEMBEYLİ, Z. H.; “Orhan Veli ve Türk Edebiyatı”, Dil ve Edebiyat, 3
(18). Sayısı, 1998.

RÜSTEMOV, Rüfet; "Yunus Emre Divanının Lingvistik Hususiyetleri",
Filologiya Meseleleri, 1. sayı 2011.

RÜSTEMOVA, A. A; “Halide Edib Adıvarın “Ateşten Gömlek” Romanında
Kahraman Karakterler”, **Şerg Filologiyasının Aktual Problemleri**, 2011.

SAĞLAM, Feyyaz; “Azerbaycanlı Şair Nebi Hazri”, **Yeni Defne**, İstanbul, (98-
99), 00.05.1990 - 00.06.1990, s.27-29.

SAĞLAM, Feyyaz; “Azerbaycanlı Şair Nebi Hazri”, **Yeni Defne**, İstanbul, (98-
99), 00.05.1990 - 00.06.1990, s.27-29.

SAĞLAM, Feyyaz; “Batı Trakya Edebiyatında Azerbaycan Türk Edebiyatı”,
İstanbul, (211), 00.05.1991, s.39-40.

SAİD, Kurban; **Ali ve Nino** Everest Yayınları, 2004.

SAKAOĞLU Saim, ALPTEKİN, Ali Berat, ŞİMŞEK, Esmâ; **Azerbaycan
Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı Yayınları, 2000.

SAKAOĞLU, Saim; “Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin Âşık Edebiyatı Nazım
Şekilleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türk Kültürü** 34(399) 7.96, s.7-
12.

SAKAOĞLU, Saim; **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**,
Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993.

SALIŞ, Tülay, OKUMUŞ, Salih, ; "Çağdaş Azerbaycan Şairi Memmed Araz",
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3. Sayısı, 2010.

SANAN M. Sadık; “Azerbaycan Saz Şairleri”, **Azerbaycan Yurd Bilgisi**, İstanbul, (2), 00.02.1932, s.55-59.

SARAY, Mehmet; **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996

SARIKAYA, Mahmut; “Azerbaycan`da Yeni Bir Zirve Vahabzâde”, **Töre**, Ankara, (137), 00.10.1982, s.17-25.

SCHMİEDE, H. Ahmed; “Çağdaş Azerbaycan Şiiri ve B. K. Sahend”, **Türk Edebiyatı**, İstanbul, (14), 00.02.1973, s.28-29.

SEFERLİ, Eliyar; **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993.

SELİMOVA, L.M; “Oğuz Atay”, **Şergşünaslık Fakültesinin Genç Alim ve Magistr Pillesi Üzre "Şerg Filologiyası Meseleleri" Mözsuzunda Elmi Konferansı Materialları**, 2011.

SEYFEDDİN Ömer; “And, Möcüzə, Kolleksiya (hikayeler).” **Şark Tercüme Toplusu**, N 1, Bakü-2004. (167-180).

SEYFEDDİN, Ömer; “RüşvEt (hikaye).” **Azerbaycan Gəncləri Gazeti**, 31 Mayıs 1967-ci il.

SEYİDOV, Nurettin, **Azerbaycan Tapmacaları/ Bilmeceleleri**, haz. Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esmā Şimşek, Elazığ, Elazığ Belediyesi Yayınları, 1992.

SOYSAL, İsmail; **Türkiye'nin Siyasal Antlaşması**, c.1, Ankara, 1989.

SULTANLI, Vagif; **Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı**, çev.: Enver Uzun , İstanbul, Avrupa Yakası Yayınları, 2007.

SULTANOVA, Aynur; “Aslı ve Kerem Halk Hikâyesinin A. Saygun ve Ü. Hacıbeyov Operalarına Yansıması- Operaların Dramatik Açından

İncelenmesi”, **Güney Kafkasya Dil- Tarih-Kültür İlişkileri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ordu, 2011.

ŞAFAK, Elif; İskender, Bakü, Ali ve Nino Yayınevi, 2011.

Şerg Filologiyası Meseleleri, 2005.

ŞİHLİ, İsmayıl; Deli Kür, İstanbul, Yıldız Yayıncılık, 2009.

ŞİMŞEK, Esmâ; “Azerbaycan Bilmecelerinde Kafiye-Redif ve Bunlarla İlgili Bazı Problemler”, **Milli Folklor**, 4.cilt, 29-30 sayı, 1996, s 34-40.

TALIBZADE, Kamal; “XX. Asır Azerbaycan Edebi Tengidi”, **Türkiyat Mecmuası**, 00.00.1972, s.277-281.

TANER, Haldun; **Hikayeler**, çeviren Sadagət Kasımlı, Bakü, Yom Yayınları, 2007.

TEHMASİB, Mehmed Hüseyin; **Azerbaycan Nağılları**, Çev; Ahmet Ali Arslan, Ankara, Divan, (9-10), 00. 07. 1979 - 00. 08. 1979, s.13-18.

TEKİNER, S; “Azerbaycan Sovyet Edebiyat Tarihi”, **Pınar**, İstanbul, (18), 00.03.1970, s.10-14.

TEKİNER, S; “Azerbaycan Sovyet Edebiyatı Tarihi”, **Azerbaycan**, Ankara, (197), 00.01.1969, s.21-25.

TEKİNER, Süleyman; “50. ve 60. Yılların Azerbaycan Sovyet Edebiyatı`nda Yönetim`e Ters Düşen Bazı Gelişmeler Üzerine”, **Türk Kültürü**, Ankara, (287), 00.04.1987, s.224-235.

TEVFİK, Fikret; **Seçilmiş Eserleri**, “Şerg-Gerb”, 2006.

TEVFİK, Fikret; **Seçilmiş Eserleri**, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1969.

TOPALOVA, Aljira; “Azerbaycan Edebî Meclisleri”, **Türk Kültürü** 38(452) 12.2000, s.749-751. Bibliyografya.

TOPALOVA, Aljira; "Azerbaycan Edebi Meclisleri", **Türk Kültürü**, sayı 452.

TOPALOVA, Aljira; "On Altıncı Yüzyıl Türk Tezkireleri", **Azerbaycan Milli Elmler Akademiyasının Haberleri Dergisi, Edebiyat, Dil ve İncesenet serisi**, 3-4. sayısı 2001.

TOPBAŞ, Osman Nuri; **Mesnevi Deryasından Abi- Hayat Katreleri**, Bakü, İpek Yolu Neşriyatı, 2007.

TOPUZOĞLU, Saadettin; "Azerbaycan`ın Güzellikler Şairi Âşık Elesker <1821-1926>", **Türk Edebiyatı**, İstanbul, (40), 00.02.1977, s.35-38.

TOYDEMİR, Faruk; "Son Asır Azerbaycan Halk Şairlerinden Aşık Şemşir", **Türk Dili**, Ankara, (549), 00.09.1997, s.243-246.

TUNALI, Yağmur; "Şeki'ye Kar Düşende" **Türk Yurdu Dergisi**, 263. sayısı (Bahtiyar Vahapzade dosyası) , 2009.

TUNCER, Hüseyin; "Azerbaycan Türk Şairleri: Halil Rıza Ulutürk", **Türk Yurdu**, Ankara, (57, (403)), 00.05.1992, s.29-31.

TUNCER, Hüseyin; "İstanbul Âşığı Azerbaycan Şairi: Abbas Abdullah Hacaloğlu", **Türk Yurdu**, Ankara, (62, (408)), 00.10.1992, s.32-36.

TUNCER, Hüseyin; "Şiiri Vatanın Gül Çiçekleri Kokan Bahtiyar Vahapzade Üzerine Düşünceler" **Türk Yurdu Dergisi**, 263. sayısı (Bahtiyar Vahapzade dosyası) , 2009.

TURAPLI, N; "Azerbaycan Edebiyat Tarihi Devirleri", **Türk İzi**, Ankara, (4-7), 00.08.1952 - 00.02.1953.

TURKEKUL, Mustafa Hakkı; **Azerbaycanlı Türk Şairi Hüseyin Cavid**, Azerbaycan Gençlik Derneği, 1963.

Turkish or Turkic-,Volume 6/1 Winter 2011, www.turkishstudies.net, p. 294-304.2011.

Türk Halkları Edebiyatı, Bakü, Elm ve Tahsil Yayınevi, 2011.

TÜRKEKUL, Mustafa Hakkı; “Azerbaycan Türk Şairi Hüseyin Cavid”, **Türk Kültürü**, Ankara, (19), 00.05.1964, s.95-97.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 1, 1993.

UCA, Alaattin; “Mirza Fethali Ahundzade’nin Türk Dünyasına Hizmetleri”, Atatürk Üniversitesi, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 17. Sayı, 2001, s 365.

Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu(Tekirdağ) Bildirilerinin 1.cilt, 20-22 Aralık 2010.

ULUTÜRK, Halil Rıza; "Azadlık", haz. Seyfettin Altaylı, Ankara, Kültür Bakanlığı 1998.

USTA, Halil İbrahim; “Modern Azerbaycan Şiiri (Kuzey)”, **Türk Dili**, Ankara, (531, Özel Sayı), 00.03.1996, s.774-851.

UYGUR, Erdoğan; “Azerbaycan Âşık Edebiyatında Bir Şiir Türüne Adını Veren "Geralı/Keraylı" Kelimelerinin Kökeni Üzerine Bir Araştırma”, **Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi** 12(1) 3.2004, s.129-132.

UYGUR, Erdoğan; “Azerbaycanlı Şair ve Yazar Cefer Cabbarlı”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi_ Turkish Journal of Social Research** sayı 1-2, 2005, s 23-30.

UYGUR, Erdoğan; “Celil Memmedguluzade’nin “Anamın Kitabı” Piyesinde Dil ve Kimlik Şuuru”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi_ Turkish Journal of Social Research**, 2005, sayı 3, sayfa 9-18

UYGUR, Erdoğan; “Memmed Seid Ordubadi’nin Böyük Guruluşda Piyesinde Sovyet Mefkuresi” Hacettepe Üniversitesi, **Türkiyat Araştırmalar**

Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2008, sayı 9, s 555-564.

UYGUR, Erdoğan; "Azerbaycan Âşık Edebiyatında Bir Şiir Türüne Adını Veren Geraylı/Keraylı" Kelimesinin Kökeni Üzerine Bir Araştırma", **Kastamonu Eğitim Dergisi** Cilt:12, No:1, Mart 2004, 129-132.

UYGUR, Erdoğan; "Celil Memmedguluzade'nin Anamın Kitabı Piyesinde Dil ve Kimlik Şuuru" **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2005 s. 9-19.

UYGUR, Erdoğan; **Hüseyin Cavid: Edebî Faaliyetleri ve Topal Teymur Piyesi**, Ankara, Buluş Tasarım Evi ve Yayıncılık, 2004.

ÜNSAL, Serdar; "Azerbaycan Ruhunu Şiirlerde Yaşatan Şair İbrahim Aslan", **Azerbaycan**, Ankara, (256, Özel Sayı), 00.04.1986 - 00.06.1986, s.36-38.

ÜNSAL, Serdar; "Azerbaycan Ruhunu Şiirlerde Yaşatan Şair Süleyman Büyükdağ", **Azerbeycan**, Ankara, (253), 00.07.1985 - 00.09.1985, s.37-39.

VAHABZADE, Bahtiyar; **Bahtiyar Vahabzade**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1990.

VAHABZADE, Bahtiyar; **Gülüstan**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Bşk., 1998.

VAHABZADE, Bahtiyar; **Gün Var**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2006.

VAHABZADE, Bahtiyar; **Nereye Gidiyor Bu Dünya; İkinci Ses; Feryad**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1991.

VAHABZADE, Bahtiyar; **Özümüzü Kesen Kılıç "Göktürkler"**, Ankara, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Sanat Topluluğu, 2000.

VAHABZADE, Bahtiyar; **Özümüzü Kesen Kılıç (Göktürkler)**, Ankara, Kültür Bakanlığı, Yayınlar Dai. Bşk.1998.

VAHABZADE, Bahtiyar; **Sonbahar Düşünceleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Bşk.1993.

VAHABZADE, Bahtiyar; **Tavşana Kaç, Taziya Tut**, Ankara, Yeni Düşünce Yayınları, 1990.

VAHAPZADE, Bahtiyar; **Gurub Düşünceleri**, aktaran: Beşaret İSMAİL, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1995.

VAHAPZADE, Bahtiyar; **Gün Var Bin Aya Değer**, aktaran: Beşaret İsmail, İzmir, Nil Yayınları, 1992.

VAHAPZADE, Bahtiyar; **Nereye Gidiyor Bu Dünya; İkinci Ses; Feryad**, aktaranYavuz Bülent Bakiler, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

VAHAPZADE, Bahtiyar; **Özümüzü Kesen Kılıç/ Göktürkler**, aktaran: Yavuz Bülent Bakiler, 1998.

VAHAPZADE, Bahtiyar; **Sonbahar Düşünceleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

VAHAPZADE, Bahtiyar; **Şehitler**, İstanbul, Cönk Yayınları, 1990.

VAHAPZADE, Bahtiyar; **Tavşana Kaç Taziya Tut**, aktaran Yasin Aslan Ankara,Yeni Düşünce Yayınları, 1990.

VAHAPZADE, Bahtiyar; **Ürektedir Sözün Kökü**, aktaran: Dr. Ahmed Schmiede, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

VAHAPZADE, Bahtiyar; **Yücelikte Tenhalık**, aktaran: Fatih Ordu ve Seriiye Ağayeva ve Melahat İbrahimova, 1998

VAHİDOĞLU, Yaşar Qarayev; **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1997.

VELİYEV, Şamil; "Azerbaycan "Füyuzat" Edebî Ekolü (Genelleştirilmiş Edebî-Tarihî Manzara ve Bilimsel Teorik İlkeler)" **Türk Yurdu** 21(170) 10. 2001, s.41-46.

VELİYEV, Şamil; "Azerbaycan Füyuzat Edebi Ekolü", **Türk Yurdu**, 170. Sayısı, 2001.

VELİYEV, Şamil; "Füyuzatçı Müherrir Ahmet Kemal'in edebi Kimliği" **Filologiya Meseleleri**, 3. sayısı, 2003, s24 -29.

VELİYEVA, Valide; "Tevfik Fikret'in "Tarihi Kadim", ve "Sis" eserlerinde Siyasi Kuruluşa Karşı İtiraz", Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazirliği, Azerbaycan Devlet Pedogoji Üniversitesi Neşriyatı/ **Cefer Handan ve Edebiyatşünaslık Meseleleri** (makaleler toplusu), Bakü, 2010.

VEZİROV, Yusuf bey; **Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1992.

XX Asır Azerbaycan Poeziyası, haz. Memmed Memmedov, Bakü, 1988.

YALÇIN, Alemdar; **II Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ, 2002.

YARDIMCI, Mehmet; "Kıbrıs ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni ve Tekerlemeler" **II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Doğu Akdeniz Üniversitesi**, 24 - 27 Kasım 1998.

YAVUZ, Muhsine Helimoğlu; **Azerbaycan Halk Edebiyatı ile Türkiye Halk Edebiyatı Arasındaki Benzerlikler**, An Yayınları, 1991.

YE, Ali; "Azerbaycan`da Edebi Hayat", **Azeri Türk**, İstanbul, (17), 01.10.1928, s.4-5.

YE. Ali; "Azerbaycan`da Edebi Hayat", **Azeri Türk**, İstanbul, (19), 01.11.1928, s.6-8.

YENİÇERİ, Hüseyin; "Ana Dili ve Bahtiyar Vahapzade" **Türk Yurdu Dergisi**, 263. sayısı (Bahtiyar Vahapzade dosyası) , 2009.

YILDIRIM, Dursun; "Azerbaycan Aşık Şâirleri ve Şiirlerinden örnekler", **H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 1984, s. 13-27.

YILDIRIM, Dursun; "Azerbaycan Mehebbet Destanları", **Türk Kültürü Dergisi**, sayı 211, s. 254-258.

YILDIRIM, Elmas; **Boğulmayan Bir Ses** (Şiirler Dergisi).

YILDIRIM, İ. M; **Selam Türkün Bayrağına**, İzmir, 1992,

YILDIRIM, İrfan Murat; "Azerbaycan Millî Şairi Ahmet Cevat'ın Türk İstiklâl Mücadelelerine Bakışı", **Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi** (174) 6. 2001, s.54-58.

YILDIRIM, İrfan Murat; "Azerbaycan Modern Hikâye ve Romanına Halk Edebiyatı Tesirleri ve Yusuf Vezir Çemenzemini", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** (17 / Özel Sayı: Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz) 2001, s.111-118.

YILDIRIM; Elmas, **Bayatılar (Azerbaycan Manileri)**, Elazığ, Turan Basımevi, 1947

YURTSEVER, AbdülVahap; "19 uncu Asır Azerbaycan`ındaki Modern ve Realist Edebi Cereyanlar", **Azerbaycan**, Ankara, (2), 00.05.1953, s. 12-14.

YURTSEVER, A. Vahap; **Mirza Fethali Ahuntzade'nin Hayatı ve Eserleri** Ankara 1950.

YURTSEVER, A. Vahap; "Azerbaycan Dram Ediplerinden Cafer Cabbarlı", **Devam Azerbaycan**, İstanbul, (6), 00.09.1952, s.6-8.

YURTSEVER, Abdül Vahap; **Azerbaycan Dram Edebiyatı**, Ankara, Azerbeycan Kültür Derneği, 1951.

YUSİFOĞLU, Rafiq; "Orhan Pamuk ve Onun Kar Romanı", **Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazirliği, Azerbaycan Devlet Pedogoji Üniversitesi Neşriyatı, "Klasik Azerbaycan Filolojisi ve Yeni Sorunlar" konulu ve Cefer Handan'ın Yüzüncü Yıldönümüne Adanmış Bilimsel Konferansın Materyalleri**, 2010.

YUSUBOVA, Aygün; "Halvetilik Tarikatı ve Şemseddin Sivasî", **Şerg Filologiyası Meseleleri**, 2007.

YUSUBOVA, Aygün; "Türk Edebiyatında Tasavvuf Cereyanı", **Şerg Filologiyası Meseleleri Dergisi**, 2005.

YUSUFOVA, Aygün; "Türk Şairi Ahmed Nedim'in Dövrü ve Hayatı" **Şerg Filologiyası Meseleleri**, 2007.

YÜCE, Çağrı, Kürşat; **Türk Dünyası Meseleler ve Çözüm Önerileri**, Tutibay Yayınları, Ankara.

Zakir AVSAR/ Ferruh SOLAK, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s.85–111.

ZEYNALOVA, Sevinç; "Hüseyin Cavid Romantizminde Batı ve Batılı İmge", **Türk Bilim Dergisi**, 2. Sayısı, s 43, Nisan 2010.

ÖZET

NAĞİYEVA, Nigar. 1990'dan Günümüze Türkiye ve Azerbaycan Edebiyatlarının Karşılıklı Etkileşimi, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan cumhuriyeti bağımsızlık sürecinin ilk yıllarından itibaren dil, tarih, kültür ve din gibi ortak değerleri paylaştığı Türkiye Cumhuriyetine yönelmiştir. İki ülke arasında ilim, kültür, eğitim, ekonomi, savunma alanında çok sayıda anlaşma imzalanmıştır. 1990'dan sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığa kavuşması ile 20. yüzyılın başlarında iki ülke edebiyatları arasındaki yakınlaşma süreci bırakıldığı yerden devam etti ve hızla gelişti. Azerbaycan ve Türkiye edebiyatları arasında etkileşimi ortaya çıkarmak amacı ile 1990 yılından sonra Türkiye'de Azerbaycan edebiyatı ile ilgili yazılan kitapları, makaleleri ve çeviri eserleri ve Azerbaycan'da Türkiye edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar ve Azerbaycan Türkçesine aktarılan Türkiye edebiyatına ait eserleri inceledik. 1990'dan sonra her iki ülkede yapılan çalışmaları, halk edebiyatı, divan edebiyatı, edebi ilişkiler ve yeni edebiyat üzerine yapılan araştırmalar olarak ayrı gruplarda ele aldık. Bu araştırma sonucunda hem Türkiye'de, hem de Azerbaycan'da araştırmacıların kardeş ülke edebiyatını hangi yaklaşımla ele aldıkları, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra durumun ne kadar iyiye gittiği ve hangi eksikliklerin var olduğu ile ilgili genel bir düşünce oluşturduk. 1990'dan sonra edebiyatlar arası etkileşimde en önemli unsur olan kitap yayını alanında başarılı adımlar atılmış, Türkiye'de Azerbaycan edebiyatı ile ilgili çok sayıda eser yazılmış, Azerbaycan edebiyatından çevirilerin yayınlanmasına başlanmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan'da da Türk edebiyatı araştırmaları hızlanmış ve çok sayıda eser Azerbaycan Türkçesine aktararak yayınlanmıştır. Sovyetler Birliği döneminde neşredilen eserler Latin alfabesine aktarılmıştır. Tüm bu gelişmeler doğal olarak edebi etkileşimi etkilemektedir. 20. yüzyılın başlarında olduğu kadar olmasa da Türk edebiyatının Azerbaycanlı şair ve yazarlarının düşüncesini, edebi dilini, üslubunu, tekniğini etkilemesinden bahsetmek mümkündür. Azerbaycan

okurları Türkiye edebiyatını ilgi ile okumakta ve takip etmektedirler. Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de tanıtılması yolunda önemli adımlar atılmasına rağmen giderilememiş eksiklikler vardır.

Anahtar sözcükler:

1. Azerbaycan edebiyatı,
2. Edebi ilişkiler,
3. Edebi etkileşim,
4. Türk-Azeri ilişkileri,
5. Perestroykadan sonra

ABSTRACT

NAĞIYEVA, Nigar. Turkey and Azerbaijan Literature from 1990 to the Present Interaction, Ph.D. Thesis, Ankara, 2013.

Republic of Azerbaijan gained its independence in 1991 and since the first years of its independence process, the country oriented to the Republic of Turkey with whom it shared common values as language, history, culture and religion. Numbers of agreements have been signed among the two countries on science, culture, education, economy and defense. With the independence Azerbaijan gained after 1990, the process of rapprochement between the two countries' literatures progressed from the point they were left to and developed rapidly in the early 20th century. To reveal the interaction between Azerbaijani and Turkish literature, we carefully studied the books, articles and translations have made on the Azerbaijani literature since 1990 in Turkey, as well as the studies made in Azerbaijan on Turkish literature and the workings belonging to Turkish literature which have been interpreted to Azeri Turkish. We dealt with the studies carried out in both countries after 1990 in separate groups as folk literature, Divan literature, literary relations, and researches on new literature. As a result of this research, general idea was created about the researchers' approaches on sister countries in Turkey and in Azerbaijan, the degree of improvement of the situation after the collapse of the Soviet Union, and what deficiencies still exist in these fields. After 1990, successful achievements were obtained in book publishing, which is the most important element of inter-literary interaction; numerous books were written in Turkey about Azerbaijani literature, translations from Azerbaijani literature were published. At the same time of researches on Turkish literature accelerated in Azerbaijan and a large number of works were interpreted into Azeri Turkish and published in Azerbaijan. The works published in Soviet Union times were transferred to the Latin alphabet. All of these developments have natural influence on literal interaction. Though not as much as in the early years of the 20th century, the

Turkish literature is having influence on thoughts, literary language, style and technique of Azerbaijani writers and poets nowadays. Azerbaijani readers follow and read the Turkish literature with great interest. Despite of the important steps taken to promote Azerbaijani literature in Turkey, there are still gaps in this field to be resolved.

Key words:

1. Literature of Azerbaijan,
2. Literary Relations,
3. Literary Interaction,
4. Azerbaijan-Turkey Relations,
5. After Perestroika